YeniGündem

16-31 Ağustos 1985 Sayı: 28/200 Lira (KDV dahil)

SÜLEYMAN DEMİREL:

ANAYASALAR SEMAVİ, GÖKTEN İNEN KİTAPLAR DEĞİLDİR

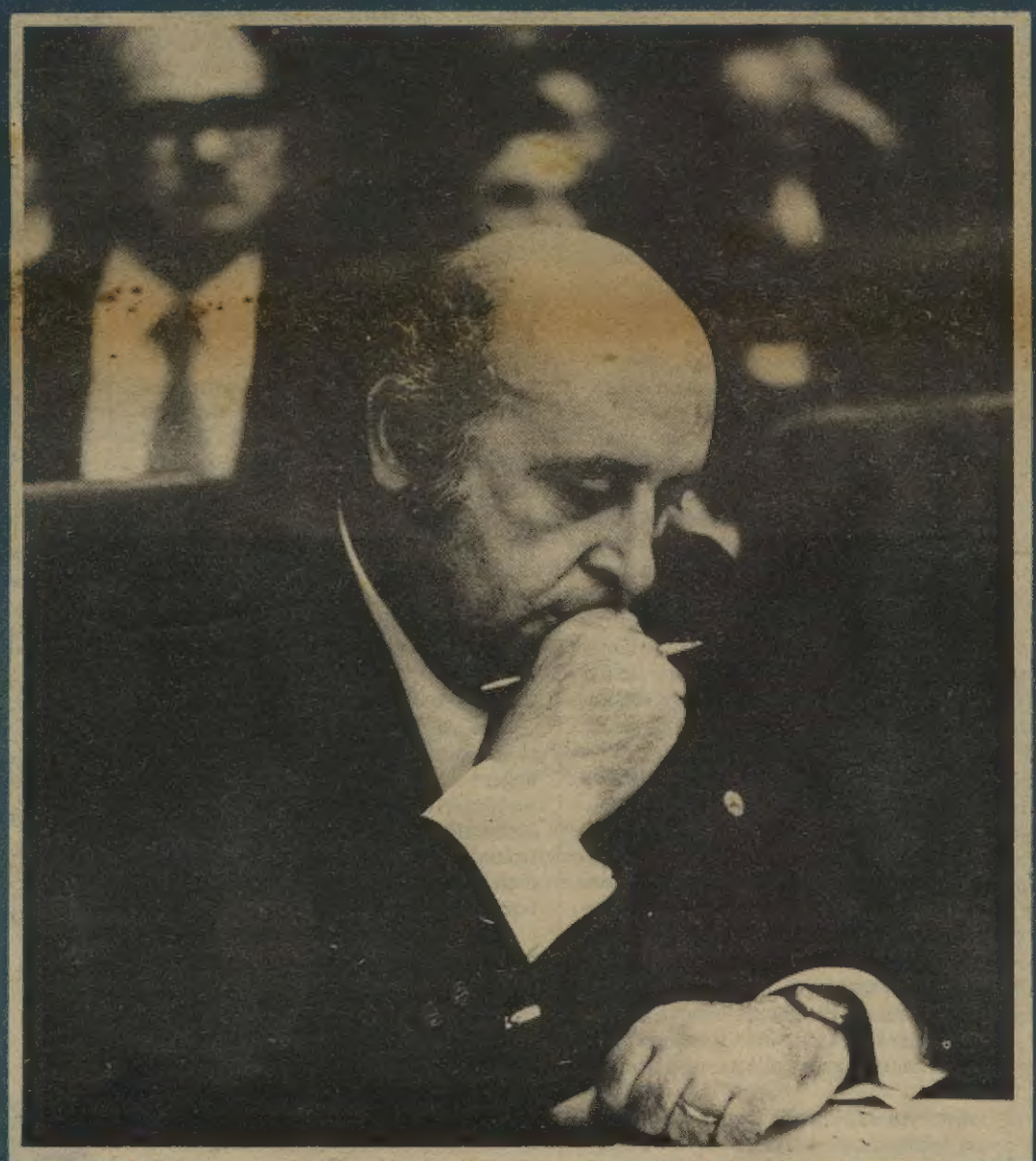

- HP + SODEP: Nasıl bir parti
- Türk-İş yeni bir konfederasyona gebe mi?
- Öztürkçe tartışması
- BBC'de neler oluyor?

7. EKİ BAYİLERDEN İSTEYİNİZ
"DEMOKRASİLERDE"
BASIN, YAYIN İLETİŞİM

Sorgulayan yazılar

YeniGündem dergisinin, 1-15 Ağustos tarihli 27. sayısında yer alan "İstemeye İstemeye" başlıklı yazıyı okur okumaz, **YeniGündem** böyle bir yazıyı neden yayınladı diye düşünmeye başladım. Ne yazık ki, geçerli bir neden bulamadım. Bu yazıyı, Yalçın Küçük'ün 15 gün önce piyasaya çıkan **Aydın Üzerine Tezler, III** üzerine bir eleştiri olarak kabul etmenin olanağı yok. Çünkü yazıdan, Tezler'in hangi bölümünün neden eleştirildiğini anlayamıyoruz. Rasih Nuri İleri, yazısının başında, tezleri eleştirmeyi hiç düşünmediğini açıkça söylüyor. Şu halde bu yazının, **YeniGündem**'in Kültür/Sanat sayfasında Eleştiri başlığı altında yayınlanmasının hiçbir anlamı yok.

Ancak, yazının ilk satırlarından itibaren, Rasih Nuri İleri, Yalçın Küçük'ü "hiçbir zaman beğenmediğini", onu "nitelikli, kabiliyetli, ilginç, çalışkan, akıllı, iyi niyetli" ancak, "hasta" ve "her şeyi orijinal, aykırı tez haline getirme hastası" olarak tanıdığını tekrar tekrar vurguluyor. Bu kişisel değerlendirmeler, sonunda **Aydın Üzerine Tezler, III**'ün 46. sayfasında Sabahattin Ali ile ilgili söylenenler, büyük ölçüde farklı bir şekilde, Rasih Nuri İleri tarafından Y.Küçük'e iade ediliyor. Mantık şöyle: Y.Küçük, Sabahattin Ali'nin MİT'le işbirliği yapmış olması ihtimalinden söz ediyor. O halde Y.Küçük MİT ajanıdır. Oysa R.N.İleri, Y.Küçük'ün tertemiz biri olduğuna inanmak istiyor. Sanırım, MİT'le işbirliği yapmak ile MİT ajanı olmak birbirlerinden tamamen farklı kategoriler. Bu önemli farklılığın, gözden kaçmaması gerekirdi. Bir insan, MİT'le işbirliği yapabilir, bilgilerini kullanabilir, ancak hiç de MİT ajanı değildir.

Burada, "MİT ajanlığı" ya da "hasta" nitelemesi ile ilgili kişisel yargıları sorgulamaya hiç niyetim yok. Anlamak istediğim iki şey var: Birincisi, R.N.İleri, **Aydın Üzerine Tezler, IV**'de yayınlanmasını Y.Küçük'ten rica ettiği bu cevabını neden **YeniGündem**'e yolluyor? Üstelik, 15 gün evvel piyasaya çıkan 704 sayfalık bir kitabı okuyup, değerlendirip, cevap yazısını hazırlayıp, **YeniGündem**'in 27. sayısına büyük bir hızla yetiştirmesi, küçümsenmeyecek bir başarıdır. Daha doğrusu, soruyu tersten sormak gerek, Neden **YeniGündem**, içinde tezlerle ilgili en ufak bir eleştirinin yer almadığı, tersine tamamen kişisel kötüleme ve saldırıların bulunduğu bir yazıyı yayınlama ihtiyacı duyuyor? Bununla, hertürlü düşüncenin açıkça tartışıldığı, eleştirildiği bir "**YeniGündem**" oluşturma çabalarını baltalamış olmuyor mu? Yayınlanan yazılarda mutlaka üslûp ve öz olarak belirli koşulların arandığını

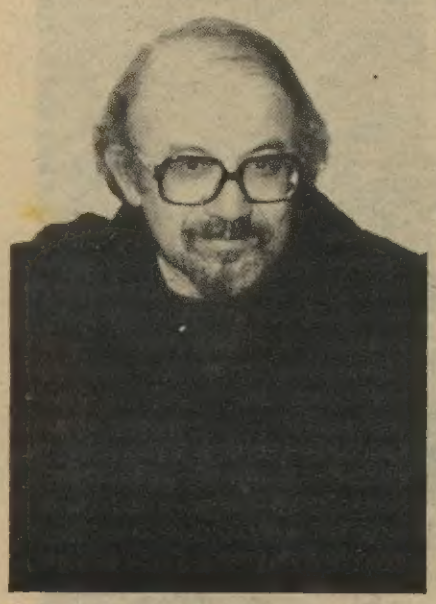

Yalçın Küçük

düşünüyorum. Acaba, bu yazı nasıl olup da eleştiri kategorisine denk görülmüş, çok merak ediyorum.

Ayrıca, bu yazı gerçekten eleştiri maksadıyla yazılmış olsaydı, Y.Küçük'ün, Tezler'de ifade ettiği Sabahattin Ali ile ilgili bilgilerin, bundan tam 5 yıl önce **Edebiyat Cephesi**, 1-31 Temmuz 1980'de, ve ayrıca Ocak 1985'te yayınlanan **Bilim ve Edebiyat** adlı kitapta yer aldığının hatırlanması gerekirdi. O zaman insan gerçekten, Sabahattin Ali olayını ilk defa açıklığa çıkardığını söyleyen R.N. İleri'nin, Y.Küçük'ün, kendi deyimiyle, "sövgü" ve "iftiralarına" neden bunca yıl katlandığını merak ediyor. Bu gecikmiş, ancak kişisel kin yüklü yazılar yerine, gerçekten Tezler'de ileri sürülenleri tartışan, sorgulayan, kabul eden ya da tamamen reddeden, burası iyidir ya da şurası kötüdür diyebilen yazıları okuyacağımız günleri bekliyorum.□

Nurcan SÜZAL / İktisat Asistanı

Batılı kavramların istilası

Derginizin 27. sayısının ikinci sayfasında iki okur mektubu yayınlandı. Bunlar, Hüseyin Hatemî adlı bir yazarın "kadın" konusunda İslâm dininin hükümlerini anlattığı bir yazıya cevap veriyorlar. Kur'an ve Hadis'lerden aktarımlar yaparak Hatemî'nin olmayan bir şeyi varmış gibi göstermeye çalıştığını iddia ediyorlar.

Hatemî'yi tanımıyorum. Konu ile ilgili yazısını da kaçırmışım. Fakat İslâm dininin kadın konusunda çağımızın çok ilerisinde bulunduğunu ben de kabul ediyorum. Hatemî'nin, İslâm dinine muhalefeti yobazlık derecesine ulaştırmış iki okuyucuya söyleceği çok şeyler bulunabilir. Bu "saldırı"lara ne gibi cevaplar vermeyi düşündüğü de O'nun sorunu. Fakat konunun genel bir boyut kazandığı da ortada. Sanki Hatemî, hoş sözlerle, kadın meselesi gibi güncel sorunlara İslâm'ın çözüm getirdiği gibi iddialarla bir "İslâm'a çağrı" görevi yapmış. Buna karşı ise bazı inanmayanlar, kendilerince geçerli kanıtlarına yaslanarak İslâm'ı inkârda direnmişler. üstelik ayet ve hadisler de zikrederek, Hatemî'yi gûya kendi silahıyla vurup mat etmişler!

Bu iki okuyucunun mektuplarını yayınlanmış bulunca kapıldıkları sevinci görür gibiyim. Öyle ya âyet ve hadislere dayanarak bir Müslümanı yere sermiş kahraman tavırları, daha yazılarında o denli göze battığına göre! Sanırım bu iki vatandaşımız, yazılarının, pek çok **YeniGündem** okurunun da İslâm'a sapmak gibi bir yanlışlığa kurban gitmelerine engel olduğunu sanıyorlardır. Okuyucularınızdan adını saklı tutanı, yobazlığı o kadar ileri vardırıyor ki, köleliği kabul etmiştir diye, İslâmı aşağılamaya çabalıyor. Papazlar bile, din düşmanlığıyla dünyaca ün yapmış filozof ve yazarlar bile bu kadar bayağı ve yobazca açılardan eleştirmediler İslâm'ı. İnsan ister istemez akılsız dost yerine akıllı düşman arıyor. Bu mektubu, niyetleri besbelli ve kafalarına din konusunda beton dökülmüş okurunuza cevap olsun veya Hatemî'yi savunsun diye yazmadım. Tek amacım var: Bu iki vatandaşımızın, **YeniGündem** okurlarını bilgisizliğe özendirmelerine, toplumumuza çok pahalıya malolmuş şablonculuğa prim verilmesine dayanamadım. Aynı sayfada bir başka okuyucunun da başka bir konuda size vaazler verdikten sonra "biraz da kendi işimize" bakalım gibisinden ukâlalıklara yeltenmesi de bana azap verdi. Bu kabil şeylerin insanı ümitsizliğe düşürebileceğini sanıyorum. Sizin tavrınız, ta başından beri belli. Buna rağmen okurunuz olduğunu iddia eden birilerinin kendilerinde sizi yönetme ve yönlendirme hakkı vehmetmeleri üzücü. Tekrar konuya dönüyorum:

1. İslâm'ın kadın konusunda ortaya koyduklarını Batılı kavramların tümüyle istila etmiş olduğu bir düzlemde ele almak ilk yanlış. Bu yanlışlığa Hatemî de düşmüş görünüyor. Her sistemi, ancak kendi kavramları içinde ele alabilirsiniz. Bilimsel yaklaşım bunu gerektirir. Eğer böyle yapmaz, kendi değer yargılarınızı kriter kabul edip bir başka objeye buna göre doğru veya yanlış derseniz, bu sizi ilgilendirir ancak. İslâmı Batının kavramları ile tanımlamaya çalışmak, Batının misyonerliğine soyunmak anlamına gelir: Bir Mutlak'ı yok etmeye çalışırken bir başka Mutlak'ı hâkim kılmak! Kafanızı olduğu gibi Batının fikirlerine teslim edin, sonra buna "çağdaşlık" gibi bir ad takın ve ondan sonra da kendi tarihsel değerlerinizi yargılayın. **YeniGündem**'in saygıdeğer yayıncıları bunun ne demek olduğunu herkesten iyi bilirler. Evet, bir otokolonizasyondur bu. Ama tatlı adlar bulunmuştur buna; "çağdaşlaşma", "modernleşme" gibi.

2. Otokolonizasyonun ilk şartı, emperyalizme yem olacak ülkenin temel direklerinin yıkılmasıdır. Buna göre emperyalizmin değerleri tartışılmaz bir şekilde üstün, "çağdaş" ve ileridir. Emperyalist toplumlar, problemsiz, son derece sağlıklı ve cennetimsi bir hayat yaşarlar. Başka ülkelerse her şeyleriyle, dinleriyle, peygamberleriyle, giyim-kuşamlarıyla, gelenekleri ile çürümüştürler. (Bunların tam tersinin doğru olabileceğini artık az çok aklı olan herkes kabul etmiştir, ama bu ayrı bir konu burada ele almayayım). Emperyalistler bir toplumun kendi iç dinamikleri ile değişmesi ve gelişmesine izin vermek istemezler. O toplumun insanlarını ve hele aydınlarını kendi değer yargılarının esiri yapmak, başlıca taktikleridir. **YeniGündem** gibi, **Tarih ve Toplum** gibi dergiler bu taktiği bozacak çok önemli adımlardır ya, bunları da yozlaştırmak, çığırından çıkarmak gerekir.

3. Bu teorik yaklaşımlardan sonra biraz da örnekleme yapalım. Eğer kendinizi, kendi değerlerinizi küçük görme, çürümüş sanma gibi psikopatik bir durumunuz yoksa, kendi açımızdan, kendi toplumunuz açısından İslâm ve kadın konusuna şöyle bakabilirsiniz:

a. İslam'dan önce hiçbir din, hiçbir kitap ve kanun metni kadına ayrı bir yer ve değer vermemiştir. Ne Yunan, ne Roma, ne Mısır, ne Babil, ne Hıristiyanlık, ne Yahudilik... Azıcık merakı olup da araştıranlar, bunların uluorta iddialar olmadığını hemen görürler. İlk defa Kur'an ve İslâm Peygamberi kadını kabil-i hitap bir varlık kabul etmiş, onun için özel yasalar koymuştur. Daha öncekiler insan denince salt erkeği anlarlar. İslâm'ın anafikrini bilmeden, O'nun kadının hakları konusunda koyduğu bazı hukuksal ve ahlâksal kuralları anlayamazsınız. Rastgele bir Kur'an tercümesi fihristinden kadın ile ilgili âyetleri alın; bir yargıya varmak isterseniz filin ayağını sütun sanmanız doğal olur.

b. Kadın Hakları arayışları, pek çok şey gibi Batı'ya İslâmın armağanıdır. Değeri bilinmemiş bir armağan. Batıda kadın insandan sayılmazken, İslâm ülkelerinde kadının sahip olduğu haklar, zamanla Batılı kadını da hak arayışına itmiştir. Bir haktan mahrumsanız onu ararsınız. İşte çok uzun mücadeleler sonunda Batılı kadın da bazı haklara kavuşmuştur. Fakat bu hakların reel boyutunun araştırılması halinde gerçek birer hak olup olmadıkları tartışılabilir.

c. Hiç kuşkusuz kanun metinlerinde yazılı ve çoğu zaman kitaplarda kalmaya mahkûm bazı hakları, hak sahiplerine vermiş görünmek meseleyi çözmez. önemli olan insana bakıştır, kadına bakıştır. Daha doğrusu toplumun kendi değer ölçülerini özümleme düzeyidir önemli olan. İslâm ülkelerinde kadınlığın içler acısı durumlara düşmüş olması, İslâmı bağlamayacağı gibi, Batıda hukuksal metinlerde kadına tanınan bazı haklar da Batılı kadının aradığı hayata kavuşması sonucunu doğurmamıştır. Bunlar da işin bir başka yönü. Siz isterseniz kozmetik ve parfüm sanayiinin bir parçası halindeki Batılı kadını "çağdaş", "modern" ve "ideal" kabul edebilirsiniz.

d. Meselâ dört evlilik konusuna iki biçimde yaklaşabilirsiniz. Bir bakış açısına göre bunu "çağdışı", "abes" ve "ilkel" bulabilirsiniz. Bir başka açıdan ise Hz. Muhammed, sınırsız sayıda (yüzler, binler) evliliği dörde indirmiştir der ve bunu başdöndürücü bir modernizm diye ileri sürebilirsiniz. Tek evliliğin özendirildiğini ise daha sonra kaydedersiniz.

Konuyu daha fazla uzatmak istemiyorum. Meramımı anlayanlar anlamıştır. Kalbini, gözünü ve kulağını peşinen kapayanlara ise bir şey anlatmam zaten mümkün olmaz. Fakat şunu da söylemeden geçemeyeceğim. Batılı kavramların istilasına uğramış kafaların kendilerine ve başkalarına koydukları yasaklar yanında polis yasakları haltetmiş, bunu bir kez daha anladım.□

Dilek BAKKALBAŞI/İSTANBUL

Zevahiri kurtarmak

YeniGündem'in 25. sayısındaki "Zevahiri Kurtarmak" başlıklı yazı bir cambazlık örneği gibi sırıtmayabilirdi. Hani, hiç mi hiç Lübnan'ı vermiyordu. Ben ısrar etmiyorum ki, Jülide Ergüder gitsin de öyle yazsın, o değil. En azından Lübnan'daki güçlere Ortadoğu mahreçli (kimlik olarak da) bir yayın organından tarafsız yorumlar alıntılanabilir ve böylece **YeniGündem**'in perspektifi açısından "zevahiri kurtarmak" adına bir tavır verilebilirdi. Diyeceğim o ki Lübnan'ı ve gerisindekileri açıklamada biraz daha koşmanız zorunlu olmalı.

Dünya! **YeniGündem** "Dünya"yı perspektifine paralel bir genişlikte yansıtabilmeli.

İnceleme-Araştırmaya! Sözüm yok.

Tartışma oldukça güzel. Şirin Tekeli-Pınar Kür örnekleri doyurucu olabiliyor. Ama yine de tartışma için bir abc hazırlanabilirse daha işlevsel olabilir.

Kültür/Sanat yetersiz. Edebiyat bağımsız bir yer almamış bu bölümde. İmza ararsan... Kitap tanıtımı yapanlar ne güne duruyor. Bağımsız bir edebiyat bölümü açılabilir: Şiir, günlük, deneme ürünlerine ayrılabilir. Böylece **YeniGündem**-daha bir soluklanabilir. □

Mehmet M.SAVAŞAN/ KAHRAMANMARAŞ

DÜZELTME

YeniGündem'in 27. sayısının 6. sayfasında yeralan sunuş yazısının sağdaki sütununun dördüncü satırında tashih hatası sonucu "Askerin boyutlarla beslenen kafası, politikacının tavizkâr, uzlaşmacı davranışlarını kavramakta, anlamlandırmakta güçlük çeker." olarak çıkan cümlenin doğrusu "Askerin buyruklarla beslenen kafası..." biçiminde olacaktır.

Ayrıca aynı sayının 14. sayfasında yer alan "Alternatif iktisadi programın kaçınılmazlığı" başlıklı yazının ikinci sütununa pikaj hatası sonucu başka bir yazıdan bir bölüm girmiştir. Düzeltir, özür dileriz.

İÇİNDEKİLER

İÇ POLİTİKA

6 Süleyman Demirel: **"Anayasalar semavi, gökten inen kitaplar değildir."**
9 Serpil Bildirici: HP/SODEP Birleşmesi: Nasıl bir parti
10 SODEP'li delegeler: "Birleşmeye evet!"
11 Serdar Turgut: "Sızmalara" karşı mücadelede Webb ailesi
12 Cüneyt Canver: 'Sosyalistler sosyal demokrat partiler için kazançtır"
12 Türkân Akyol: "Yeni parti sosyal demokrat sol bir parti olacak"

FIRÇA
13 Latif Demirci: Converse

İŞÇİ/SENDİKA
14 K.İstanbullu/T.Bora: Türk-İş yeni bir konfederasyona gebe mi?
15 Tanıl Bora: Meseleler işçiye gitmiyor

EKONOMİ
16 İsmail Heral: "Alternatifi açıklamak başkaları için koz olur"
18 Hakan Keni: Çin'de ekonomi

TARTIŞMA
19 Sait Kızılırmak: Demokrasi dürüstlük ister

TOPLUM
20 Mehmet Şenol: **Bir "laiklik" tartışmasının sonucu: Kocatepe Camii**

DÜNYADAN

22 Ahmet Leventoğlu: BBC'de neler oluyor?
24 Temuçin Tüzecan: Güney Afrika'da yönetimi çökertmenin anahtarı
25 Hakan Keni: Gorbaçov üslubu
26 Albay Tibbets: **"Hiroşima: Bugün gerekse yine bombalardım"**
28 Yarının Gündemi

İNSANLAR
30 Sadık Özben: Mahcubiyet anıları
30 Mehmet Şenol: İletişim sorunu
31 Mehmet Şenol: Partilerüstü bir teşkilat: Ragibe Kanıkuru

TATİL
32 Osman Balcıgil: Kaş: Gözünün üzerinde kaşın var

KÜLTÜR/SANAT
33 Kürşat Bumin: **Bobby Sands ve "Hücremde Bir Gün"**
33 Ayşenur Doksat: Açlıktan ölüm
34 Sabahattin Sakman: Öztürkçecilik açmazı ve dil üzerine bir trialog
37 Rüştü Ergun: Öztürkçecilik ne kazandırdı?
38 Kitaplar
39 Değinmeler
40 Hakan Keni: Seyyar "Amour" satıcıları

Solda birlik

MURAT BELGE

Türkiye'de sol bir politik varlık olalı beri, "Sol Birlik" üstüne önerilerde bulunmak da zorunlu oldu. Ancak, yetmişlere gelindiğinde, bu kavram daha fazla önem kazandı, çünkü kavramın anlattığının tam tersi olanca akıldışılığıyla yürürlükteydi. O dönemde hemen herkes birliğin yararını vurguladı, ama somut düzeyde, "niye benim çevremde birleşmiyorsunuz?" demenin ötesine geçemedi.

Solun birlik içinde davranamamasından en çok yakınanlar, politik yapılanmaların dışında olanlardı. Bu yapılanmaların içinde olanlar, söylenmiş söz düzeyinde, "birlik kötüdür" demediler, ama birliğe gidebilecek adımları atmaktan kaçındılar, atmamak için gerekçe buldular. Dünya çapında sol bir hayli parçalandığı için, belirli kesimler arasında birlik zaten nesnel olarak imkân dışıydı; bazı başka ülkelerde benzer uçurumları aşabilen sol politik hareketler kurulabildi ama bu gibi istisnaların gerisinde hem daha derin birikimler, hem de daha geniş bir politik hayal gücü vardı. Türkiye'de ise, aynı platform üstünde bile çok sayıda rakip grup oluşması, toplumsal dinamiklerin birleşmeden değil, parçalanmadan yana işlediğini gösteriyordu.

Böylece, Türkiye'de **kadrolar**, ayrı çizgilerini sürdürdüler, daha uzaktan bakan sempatizanlar "birlik olun" çağrısını tekrarladılar. Ancak, zaman içinde, bu çözümsüzlük ortamında, kadrolar azaldı ya da içten içe koptu; uzaktan bakan "genel solcu" sayısı arttı.

Geçen sayımızda yaptığımız mülâkatta Erdal İnönü'nün de söylediği gibi, solun birliği bütün dünyada önemli güçlükler içeren bir olaydır. Bunun nedeni, gene İnönü'nün dediği gibi, solun olanı korumak, dolayısıyla bilineni muhafaza etmek değil, yeni olanı, bilinmeyeni gerçekleştirmek gibi bir görevi üstlenmesi olabilir. Böyle bir misyonun daha fazla görüş ayrılığı üretmesi doğaldır.

Ayrıca, bu görüş farklılığı sol için bir sağlık belirtisidir. Kendi içinde eleştiri, farklı öneri, yeni analiz yöntemlerinin yolunu tıkayan solun ne gibi sorunlarla karşılaştığını biliyoruz. Bu zoraki tıkanıklık solun yapısına aykırı bir şeydir; ne var ki, şimdiye kadarki uygulamada, "eylemde birliğin getireceği güç ve yararlılık" gerekçesiyle, farklılığın hoşgörülmesi değil, bastırılması kural olmuştur. Oysa geleceğe yönelik bir harekette, esneklik zorunludur; çünkü en iyi örgütlenmiş, ortaklaşa insan düşüncesi bile hayatın bütününü kapsayamaz, her zaman gözden kaçıracağı ihtimaller vardır, doğru olacağı varsayılarak girişilen uygulamalar ancak belirli bir somutlaşma düzeyinden sonra sağlıklı biçimde değerlendirilebilir.

Düşünsel düzeyde mutlak bir hoşgörü, esneklik, açıklık zorunlu olduğu halde (bu bir teorik formülasyonun **kendi içinde eklektik** olması anlamında değil; belli bir formülasyon sonuna kadar kendisiyle tutarlı, net olmalı, ama başka formülasyonları düşünsel tartışma düzeyinin dışındaki düzeylerde dıştalamamalı, özellikle de bir düşünceye karşı düşünce dışı bastırıcı yapıları harekete geçirmemelidir) somut politika düzeyinde birlik, ortak hareket, yararlılığı inkâr edilemeyecek şeylerdir. Yaşanmış bütün deneylerden sonra, bir politik hareket olmanın gereklerini düşüncedeki demokrasi ve esneklikle bağdaştıracak ilkeleri oluşturmak, Türkiye'de olduğu gibi dünyada da, kronikleşen başarısızlık duvarını yıkmak isteyen sol önderlerin çözmesi gereken birinci soru olsa gerek.

Şu günlerde Türkiye'de böyle bir olay yaşanıyor. Sonuç henüz belli değil, ama önemli adımlar atılmış durumda. SODEP ile HP'nin birleşmesi olayında, yukarıda değindiğim bütün çapraşık sorunların sözkonusu olduğu sanırım söylenemez. Basite indirgeyerek baktığımızda, olup biten, ister istemez CHP'den kaynaklanan iki politik kümelenmenin biraraya gelme çabası. Böyle söylenince epey hafife alınmış gibi oluyor, ama Türkiye'de insanların ortaklaşa davranabilme alışkanlıklarının olgunluk düzeyi, ayrıca da solun ayrı kalabilmek için gerekçeler yaratma yeteneği düşünülürse, bu da azımsanacak bir gelişme değil.

Bu birleşme olayının ilginç bir yanı, iki mimarının da politikaya sonradan girmiş kişiler olmaları. Yukarıda, politik kadroların birleşmenin gereklerini yerine getirmediklerine, birleşmeyi fiilen engelledeklerine değinmiştim. Bugünkü durumda, koşulların zorlamasıyla sonradan politikaya atılan iki öğretim üyesi aktif politikanın dışında duran ve paylaştıkları amaçlardan yana olanların bir araya gelmesini özlemle bekleyen kalabalıkların hiç değilse bu özlemlerine olumlu bir cevap vermiş oldular.

Türkiye'de varolabilecek sağlıklı bir sol politik hareketin iki düzeyde çok dikkatli olması gerektiği kanısındayım: düşünsel düzeyde, bu toplumda varolduğu ölçüde entelektüel üretkenliğe açık olmak; kendine katı sınırlar koyup bu sınırlar dışında kalan teorik önerilere kulak tıkamamak. Böylece, toplumun düşünsel üretkenliğini kendisi için bir kaynak haline getirebilmek. Bunun yanı sıra ikinci önemli nokta, toplumun tabanından gelen her türlü muhalefet potansiyeline, farklı ve daha demokratik, daha insanca yaşama talebine açık olmak; böylece toplumun kendiliğinden dinamizmini de politik hareketin belirleyici motoru haline getirebilmek.

Bu iki işlevi başarıyla yerine getirmenin koşulu ise, şimdiye kadar pek çok örneğini gördüğümüz "politik davranma" biçiminin tersini yapmaktır sanıyorum. Şöyle ki, özellikle sol politik örgütler, geçmişte kendilerine destek sağlamak, taban bulmak vb. niyetlerle sendikalardan meslekî derneklere ya da yerel topluluklara kadar, insanları "massedici" bir tavır benimsediler. Bu başarıldığı ölçüde, her örgütün kendi kadın derneği, gençlik kuruluşu, sendikası, odası vb. oldu. Ama buralarda yalnızca o örgütün doğru bulduğu sözler söylendi, örgütün belirlediği gündemler içinde konuşuldu. Dolayısıyla, bu gibi derneklerin sağlayabileceği dinamizm daha başından bastırıldı, bu derneklerde bulunan insanlar orada bulunma nedenlerini unutarak kendilerine belletilen -çoğu da derme çatma- sloganı tekrarlayan robotlara dönüştürüldü. Ya da bu durumu reddederek, dışarı itildi. Bugün kurulması düşünülen bir sol politik örgütün, kitleselliği, kendisinin beğendiği tohumları ekeceği bir tarla gibi görmekten vazgeçmesi, kitlelere hakkettikleri değeri tanıması gerekir. Bu da şu anlama gelir: sol parti atıl bir kitlede canlılık kazanamaz. Ancak kendisi canlı olan bir kitle, sol bir partiye canlılık verir. Onun için politik çalışmanın temel görevi, inisyatifli kitlelerin oluşmasına katkıda bulunmaktır. Kitlelerin inisyatifsizleştiği toplumsal ortamlarda en iyi örgütlenmiş, en disiplinli, en kararlı partiler de can damarlarını kaybederler. Parti, kendini kitlelere direktif verme mercii olarak görmeye başladığında, bunu sözkonusu kitlelere kabul ettirse bile, kendi yolunu kesmiş olur. Boyun eğmeye alışmış kitleler, diktatörlerin sevdiği milletleri oluşturur. Sol partiler, kendilerine de kafa tutan tabanlara kendilerini alıştırırlarsa, "sol" olmanın belirleyici özelliğini yerine getirirler.□

YeniGündem

15 günlük dergi
Yıl: 2
Sayı: 28
16-31 Ağustos 1985

İletişim Yayıncılık A.Ş. adına sahibi: Vedat ÇAKMAK, **Genel Yayın Yönetmeni:** Murat BELGE, **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:** Jülide ERGÜDER, **Ankara Temsilcisi:** Aydın KÖYMEN, **İzmir Temsilcisi:** Tülay CENGİZ, **Teknik Yönetmen:** Bürge İRTEL, **İstanbul:** Osman BALCIGİL, Yiğit EKMEKÇİ, Ahmet GÜNLÜK, Kürşat İSTANBULLU, Alpay KABACALI, Hakan KENİ, Can KOZANOĞLU, Nihat TUNA, **Ankara:** Serpil BİLDİRİCİ, Tanıl BORA, Mehmet ŞENOL, Serdar TURGUT, **Katkıda Bulunanlar:** Bülvin EREN, Lütfi KUZU, Abdullah ONAY, Mehmet ÖZCAN, Mümtaz SEZGİN, **Reklam ve Halkla İlişkiler:** Aslı YADA, Çiğdem ÖZKAYA, **İstanbul:** Klodfarer Caddesi İletişim Han Cağaloğlu, Tel: 520 14 53 - 54 - 55, **Ankara Bürosu:** Konur Sokak 24/4 Kızılay, Tel 25 36 00 - 25 20 71, **İzmir Bürosu:** 857. Sokak İzmiroğlu İşhanı, Kat: 3 No: 306 Konak, Tel: 14 90 42, **Dizgi ve Teknik Hizmetler:** PERKA A.Ş., **Baskı:** Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş., **Dağıtım:** GAMEDA, **Fiyatı:** 200 TL. (KDV dahil) KKTC'de 250 TL., **Abone Koşulları:** Yurtiçi 6 aylık 2.400 TL., 1 yıllık 4.800 TL., Yurtdışı: Avrupa 6 aylık 10.500 TL., 1 yıllık 21.000 TL., **İlan Tarifesi:** Kapak içleri tam sayfa: 200.000 TL., İç sayfalar: 150.000 TL., Yarım sayfa: 75.000 TL., 1/4 sayfa: 40.000 TL.

"İktidarı bize Allah bahşetti"

SERPİL BİLDİRİCİ

Yenimahalle müftüsü Hüseyin Akgül ellerini göğe açmış yakarıyor. Hemen yanında Sayın Başbakan Turgut Özal da, elleri açık Akgül'ün duasını "Amin"lerle tamamlıyor:

"Bu lokomotiflerin hizmetini daim eyle yarabbi."

"Amin!"

"İslâmiyetin hizmetinde olan bu milleti İslâmiyetin yolundan ayırma yarabbi!"

"Amin!"

"Milletin birlik ve beraberliğini bozmak isteyen, huzurunu kaçırmak isteyenlere fırsat verme yarabbi."

"Amin!"

Müftü Akgül'ün Tanrı'dan istekleri uzayıp gidiyor. Duanın bitiminde, ABD'den alınan onbir lokomotifin servise konması, dolayısıyla düzenlenen törene geliyor sıra. Başbakan sıfatıyla törene katılan Özal, kordelayı kesiyor ve kampana zillerini çalıyor. Lokomotifler, Tanrı'nın gözetiminde hizmete giriyor.

Başkentin göbeğinde başbakanın katıldığı "müftülü" bir açılış belki başka bir iktidar döneminde yaşansaydı, başbakan hakkında "laikliğe" aykırılıktan dava açılmasa da, en azından kamuoyunda suçlanırdı sanırız. Ancak, Sayın Özal'ın özellikle yurt gezilerinde, böylesi gösterilere öylesine alışıldı ki, olağan karşılanır hale geldi. Gezilerinin değişmez siması eşi Semra Özal'ın yerini giderek, sarıklı-cübbeli din adamları aldı. Artık, başbakanlarını izlemeye gelen vatandaşlar, Batı usulü propaganda tekniğinin bir nimeti olarak, Türkiye'nin "birinci kadını" yerine, Doğu usülü bir teknik harikası olarak din adamlarını görür oldular.

Kütahya'da başbakan onuruna verilen yemeğin ortalarında bir dinî bütün vatandaşımız çıkıp, sesinin olanca gücüyle tekbir getiriyor, ardından başbakanın da dahil olduğu kalabalık, yemek salonunu "Allahüekber" sesleriyle çınlatıyordu. Başbakanın temel atma törenine katılmak üzere yola çıkan konvoyu, kurban kesilmek üzere durduruluyor, yine tekbir sesleri arasında kurbanlar kesiliyordu. Bu törenlere öylesine alışıldı ki başbakan işi biraz daha ileri götürmekte bir sakınca görmedi. Üstelik böylelikle ailesinin Avrupai havasını da dengelemiş oluyordu şüphesiz.

Son Doğu gezisi programı başbakanlık antetli kâğıtlarda basına dağıtıldı. Gezinin cumaya rastlayan gününün öğle saatleri programa "resmen", "başbakanın cuma namazı" olarak alınmıştı. Sayın Özal, "dinî bütün bir başbakan" olarak başlattığı gezide dozajı doğallıkla biraz daha artırarak, "iktidarın kendilerine Allah tarafından bahşedildiği"ni buyurdu.

Doğrusu yine de bunları fazla yadırgamamak gerek. Çünkü başbakanlık tarafından bastırılan ve ANAP'ın icraatını anlatan kitapçık harikalarla dolu. Kitapçıkta, laik Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından "Kuran-ı Kerim Okuma, Hutbe Metni Hazırlama ve Okuma Yarışmalarının Düzenlemesi", ANAP icraatına olumlu bir puancık olarak kaydedilmiş. Daha neler neler yapılmış:

— Bakanlar Kurulu kararıyla yıllardan beri ilk defa 114 yurt dışı, 5090 adet imam-hatip, 600 adet müezzin, 694 adet Kuran kursu öğreticisi, 1197 adet çeşitli olmak üzere, 7500 adet kadro tahsis edilmiş, 1985 yılında da 6000 adet daha serbest bırakılmış.

— Cezaevlerine 8 vaiz atanmış ve 457 din görevlisi görevlendirilmiş.

— 1985 yılı 519 köy 10 il camiinin onarımı için 157.360.000 TL. yardım yapılmış.

Hükümetin İcraatı adlı kitapçıktan ANAP hükümetinin ilginç bir diğer hizmetini daha öğreniyoruz:

"11172 vatandaşın Umre ziyareti yaptırılmış., 30.450 vatandaşımıza da Hac faraziyesi yerine getirtilmiş. "

Kuşkusuz, bugüne kadar gelmiş geçmiş tüm iktidar dönemlerinde bazı vatandaşlar Hacca gittiler. Ancak, bunu hükümetin bir marifeti olarak kullanmak sanırız şimdiye değin hiçbirinin aklına gelmemişti.

Bakalım, bu gidişin daha sonraki aşamaları ne olacak. Bu hızla devam ederse, bir gün cübbeli-sarıklı, "Tanrı'nın kendisine bahşettiği iktidarı elinden hiçbir gücün alamayacağını" haykıran bir Özal'la karşılaşmamız son derece olağan. □

Kuşadası Festivali yapıldı

İSMAİL KAYHAN

Türkiye'de iki türlü festival biçimi var: Ulusal ve uluslararası. Bu türlerden ulusal olanı, külliyatlı miktarda hanım sanatçımızın, soyunarak bir elleri uzun saçlarını arkada toplamış, tercihan kameraya yakın bacağı dizden kırılmış ve "çok tutulan" bir bakışla fotoğraf çektirerek renk kattıkları festivaller. Uluslararası olanlar ise bunların üzerine bir, iki yabancı folklör grubu ilavesi ile gerçekleştirilenler.

Kuşadası Festivali hem "ilk" hem de "ulusal"dı. Bu yüzden popülaritesi biraz düşük oldu. Üstüne üstlük pek soyunan da yoktu. Çoğu gazete muhabirleri haber çıkarmakta güçlük çekiyor, festivalden "iş" çıkaramayınca lüks tatil sitesi KUŞTUR havuzunda turist bayanlara, bikinilerinin üstünü çıkarıp fotoğraf çektirmeleri için yalvarmak zorunda kalıyorlardı.

Organizasyon kalitesi konusunda görüş birliği de sağlanamadı. Sözgelimi festival-

Bir YÖK hocasının ilmî eseri

MEHMET ŞENOL

Memleketimizde üretken, konusuna bütünüyle vakıf ilim adamlarının kolay yetişmediği bilinen bir gerçek. İlim alanındaki değerli eserlerin sık sık görülmemesi de bu gerçeğe bağlı. Üniversitelerde okuyan gençlerimize derslerini izlemede yardımcı olacak kaynak kitapların eksikliği meselesi ise hepimizin bildiği gibi tahammül sınırlarını zorlayacak boyutlara vardı. Bu eksikliğin kapatılması yolunda adımların atılmasını beklerken geçenlerde çıkan bir kitap hepimize "oh" dedirtti.

Mümtaz ilim adamlarımızdan Doç. Dr. Halit Çöloğlu, ilim alanındaki sözkonusu boşluğu, yayınladığı değerli eseriyle doldurdu ve bir nebze olsun gönüllerimizi ferahlattı. Ders notlarını teksir şeklinde bir araya toplayıp tüm öğrencilerinin istifadesine sunan değerli doçentimizi, yapmış olduğu bu hizmetten dolayı kutlarken, kitabı elimizden geldiğince tanıtmak istiyoruz. Elimizden geldiğince diyoruz, çünkü bu değerli eserin tafsilatlı bir şekilde anlatılabilmesi hem çok zor, hem de bilime saygısızlık korkusunu kalplerinde hisseden bizler için bir endişe kaynağı. Sözü fazla uzatmadan esere geçebiliriz.

Yaklaşımlar

Sayın Doçent Halil Çöloğlu'nun **Mukayeseli Ekonomik Sistemler-Doktrinel Yaklaşım** adını koyduğu eser üç bölümden oluşuyor: "Kavramlar ve Tanımlar" adını taşıyan bölümü yazarken Sayın Çöloğlu isabet buyurmuş. Ülkemizde zaten kısır olan fikir dünyasında kavramlar ve tanımların birbirine karışmasının önüne geçilmiş oluyor böylece. İkinci bölüm, birazdan misallerini sunacağımız kavramlara dayanarak kuvvetli bir analizi yapılan "Ekonomik Sistemlere Doktrinel Yaklaşım"ları ihtiva ediyor. Bu bölümün "Liberalizm-Klâsizm" adını taşıyan üçüncü kısmında, Sayın Çöloğlu, "liberalizmin ekonomik davranış (homo economicus) temel felsefe"sini izah ederken çok önemli bir noktaya işaret ediyor:

"Liberalizme karşı çıkan ekonomik sistemler, iktisadi insan düşüncesini reddetmektedir. Fakat ne var ki, onun yerini bir başka düşünce ile ikame edememektedirler."

Sayın Doçent daha sonra diğer ekonomik sistemleri analiz ederken bu noktaya tekrar değinecek, ama biz sizi liberalizmin ikinci felsefesi olan "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler"in kuvvetli bir tasviri ile şaşırtmak istiyoruz. Sayın Çöloğlu bu ilkeyi şu şekilde zihnimizde şekillendiriyor:

"Küçük bir ailedeki tek çocuk dahi oyuncakları ile tek başına kendi oynamak ister, anne ve babasının bile oyununa müdahale etmesine karşı tepki gösterir."

Evdeki çocuklarımızın, doğuştan "liberal" oldukları gerçeğini, Sayın Çöloğlu'nun ağzından bir kere daha dinledikten sonra "Sosyalizm-Komünizm-Anarşizm" adını taşıyan dördüncü kısma geçiyoruz. Bu kısmın kaleme alınışındaki kudret ve keskin zekâ, umarız ülkemizdeki yoldan çıkmışları dize getirir ve onlara ilmin sürekli parlayan ışığını gösterir. Değerli doçentimiz sosyalizmi, öncülerini ele alarak izah etmeye başlıyor. "Bugünkü sosyalistlerin, sosyalizmi tarih ötesine götürmeleri ve fikirlerine tarihi olaylardan destek aramaları" yüzünden böylesi bir başlangıç bize göre de gerekliydi. Louis Blanc adlı şahısta yakaladığı şu çelişkiden dolayı Sayın Çöloğlu'nun ilim adamı vasfını bir kere daha kutlamamıza lütfen izin verin:

"Rekabet kaldırılmalıdır. Zira bütün sıkıntılar ondan kaynaklanmaktadır. Özel sektörü zayıf düşürmek için atölyelerin rekabet gücü artırılmalıdır. Demek ki, ben yaparsam iyi, sen yaparsan kötü!"

Ya Robert Owen'e ne buyurulur? Sosyal fikirlerini fabrikasında uygulamaya koyan bu şahıs, işçilerine hastalık ve emeklilik sigortası kurmuş, işçi okulları ve konutları yaptırmış, küçük çocukların çalışmasını yasaklamış, tasarruf faizini tamamen reddederek bir "Takas Bankası" kurmuştur. Ama Sayın Çöloğlu'nun da söylediği gibi:

"1200 kişilik bir komünist koloni açmayı denemiş, fakat başarılı olamamıştır. Robert Owen, denediği bütün yollarda başarısızlığa uğramıştır. Sonunda bütün mülkünü kaybederek sefalet içine düşmüştür."

Böylesine ne olduğu belirsiz insanlardan faydalanan Marx'ın fikirlerinin daha analize başlamadan nasıl çarpık olduğu anlaşılıyor. Ama Sayın Doçent Çöloğlu, isabet buyurmuşlar, sözkonusu çarpıklığı Marx'ın hayatının tam içinde aramışlar ve bulmuşlardır? Memleketimizdeki yoldan çıkmışlara, nasıl birinin arkasından gittiklerini daha iyi görmeleri için, bu zevkle okunan satırları aşağıya aynen aktarıyoruz:

Hülya Koçyiğit: Her festivalde bir yıldız parlar.

le ilgili bir haberinde, **Cumhuriyet**, organizasyona "iyi" derken, festival fotoğrafının altında "kötü organizasyon"dan söz ediliyordu. Aynı gün, aynı haber içinde çıkan bu iki farklı değerlendirme, festivali izlemekte görevli iki **Cumhuriyet** muhabirinin, redakte servisinin gözünden kaçan ve yayınlanan farklı görüşleriydi.

26-28 Temmuz tarihleri arasında, halkın arasında patlayıp paniğe yol açan havai fişeklerle başlayan, yine ses ve ışık teknisyenlerinin yüzünde patlayan sanatçı eşlerinin yumrukları, temel atma törenleri, defileler ve stadta üstüste bindirilen halka, bedava verilen konserlerle süren Kuşadası Kültür ve Sanat Festivali'nin ilki yapıldı.

25 Temmuz akşamı Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı'nda yapılan açılış kokteylinde bazı hanımlar, kendi aralarında, "ünlülerin arasında fotoğraf çektirip gazetelere çıkmak mı, yoksa ilgililerle tanışmak mı önemli" diye tartışırken, davetliler arasına "sızan" birkaç genç turist "bedava" rakının verdiği hafif çakırkeyiflikle kokteylin tadını çıkarıyordu.

Birinci günün akşamı halka verilen konserde Hülya Koçyiğit sahnede, kuliste olduğu kadar "flaş" değildi. Programının sonunda elindeki çiçek buketini, ilgilenmediği için "bu ne biçim ses düzeni" diye kocasının yüzüne çarpan Koçyiğit, sonraki gelişmelere şahit olamadı ne yazık ki. Karısından yediği "fırçanın" etkisiyle ses teknisyeni Mustafa Dursunoğlu'nu eline geçiren Selim Soydan, onu epeyce hırpaladı. Öfkeli Mustafa, Hülya Hanım'ın arkasından eline kaldırmış şöyle bağırıyordu: "Ses düzeninde bir şey yok, sorun sizin sesinizde..." Mustafa kocalardan dayak yemeye alışık, geçtiğimiz yıl bir başka yerde yapılan festivalde de Suna Pekuysal'ın kocasından aynı muameleyi gördüğünü yana yakıla anlatıyordu.

Olay ilgi çekiciydi. Aynı gün, birkaç saat önce, Kuşadası sırtlarındaki villasında düzenlediği basın toplantısına katıldığımız Hülya Koçyiğit sözlerine, "herkes basın toplantısı düzenliyor, bir de biz yapalım dedik" ile başlıyor ve ses teknisyeni Mustafa Dursunoğlu'na pek katılmıyor olsa gerek ki, "çalışmalarını çağdaş popüler Türk müziğini de kapsayacak şekilde genişleteceğini" açıklıyordu. Festival boyunca her gece verilen konserlerin ses ve ışık düzenlerinden sorumlu teknisyenler Hüseyin Aktaş ve Mustafa Dursunoğlu, "Türkiye'nin en iyi ses ve ışıkçıları olduklarını, bunu yalnız kendilerinin değil, onları izleyen yabancı müzikçilerin de söylediğini" birlikte kaldığımız motelde bize aktarıyorlardı.

Kuşadası Kültür ve Sanat Festivali'nin "kültür ve sanat" ilgili tek bölümü açılan fotoğraf, resim ve karikatür sergileri idi. Ama festival komitesinden en az ilgiyi de onlar gördü. Sözgelimi festivalle ilgili çağrılıların tümü otellerde ağırlanırken, İFSAK fotoğraf sergisinden sorumlu Tufan Dinarlı, açık havada yanında getirdiği uyku tulumu ile durumu idare ediyordu. □

Nejat Eldem'e mektup

Son haftaların manşet konularından biri de af. Adalet Bakanı Nejat Eldem'in açıklamalarından sonra yeniden tartışma gündemine gelen af konusunda, sesini duyurabilme imkânına az da olsa sahip olan, başta partiler olmak üzere kimi kişi ve kuruluşlar görüşlerini açıkladılar. Bu imkâna sahip olamayan tutuklu anneleri ise, af konusundaki görüş ve isteklerini dile getiren bir mektubu geçtiğimiz günlerde Adalet Bakanı Nejat Eldem'e yolladılar. Mektubun tümünü aşağıda yayınlıyoruz.

Sayın Adalet Bakanı Nejat Eldem,

Basından, televizyondan, dergilerden izlediğimizle "af"fı tekrar gündeme getirdiniz. Bizce ve bu konuda görüş beyan eden tüm hukukçu, avukat ve aydınlar, yazarlarca da "af" genel olmalı ve tüm tutuklu ve hükümlüleri kapsamalıdır. Aksi takdirde düşünce suçu, eylem suçu gibi ayrımlarla sadece belirli bir kesimin aftan yararlandırılması aftan beklenen huzuru ve barışı getirmeyecek daha çok kırgınlık ve huzursuzluğa sebep olacaktır. Doğru olan ekonomik ve sosyal bozuklukların kaynağına inebilmektir (Şevket Kazan ve hukukçuların çoğunun belirttiği gibi). Af olayını düşünmeye başladığımız anda ilk yapılacak iş: "İçerdekilerin de insan olduğunu unutmamaktır." İlk önce çocuklarımızın insanca yaşama koşullarına sahip olup olmadıklarının araştırılması ve insanca yaşama koşullarına kavuşturulması yolunda çabalarınızı görmek istiyoruz.

İnsanlığa olan sevgi ve saygınızdan kuşku duymadığımız içindir ki, 11. Temmuz 1981 tarihinden beri hasret olduğumuz, göremediğimiz çocuklarımızın bir an önce havalandırmaya çıkartılmasının sağlanması konusunda gereken çabayı sarfetmenizi istiyoruz. Havasızlığın, gıdasızlığın çürüttüğü bedenleri hiç aklınıza ve gözünüzün önüne getirdiniz mi? Çocuklarımız sağlıklı bir ortamda olmalıdır ki, toplumun kanayan yarasını sarmak için çıkarılacak bir afla bütünleşsin. Gönlümüz yüreğimiz yıllarca hasret kaldığımız bir huzuru yaşasın.

Evet sizlerden arzumuz, çocuklarımızın bir an önce havalandırmaya çıkartılmasının sağlanması, idam cezalarının kaldırılması, görüşün bir an önce açılması ve çıkarılacak af yasasının ayrım yapılmadan tüm tutuklu ve hükümlülere cezaevleri kapılarını açarak, uzun zamandır özlemini çektiğimiz barış ve huzuru milletçe yaşamamızın sağlanmasına katkılarınız için yapıcı girişimlerinizde başarılar diler, saygılarımızı sunarız. □

"Marx, Güneybatı Almanya'da Yahudi bir ana-babadan doğdu. Baba tarafı yine Yahudi asıllı Hollandalıdır. Babası çevrede oldukça itibar gören biri olmakla birlikte maddi durumu oldukça bozuktu. Marx bu sefalet içinde büyüdü. Marx ihtilalci fikirlerinden dolayı Avrupa'nın hiçbir ülkesinde doğru dürüst barınamamıştır. Marx'ın ailesi Almanya'da yaşayan bir Yahudi'dir. Bu Yahudi'nin oğlu, Avrupa'da Yahudiler'e karşı tepkiler gelmeye başlayınca önce dinini değiştirerek hıristiyan oldu. Ancak hıristiyanlığı kendini kurtaramadı. Almanya, Fransa, Belçika'yı ihtilale hazırlamaya çalışırken kovulan Marx, Londra'ya yerleşti. Orada Engels tarafından himaye edilen Marx ölünceye kadar sefalet içinde yaşadı."

Sayın Çöloğlu'nun bu satırlarından da anlaşılıyor: Bütün Marksistler, Marx'ın kendisi de dahil olmak üzere, sefalet içinde yaşamışlar ve yine sefalet içinde ölmüşlerdir. Bu noktayı okuyucularımızın nazar-ı dikkatine sunmak görevimizdir.

Marx bir iktisatçı mıdır? Yüzyıllardır ilim adamlarının kafasını meşgul eden bu çok önemli konu, Sayın Çöloğlu'nun satırlarında önemini yitirmekte ve gerçek, doğru cevabını bulmaktadır:

"Marx, varacağı sonuçlar ne olursa olsun ekonomik olayların gerçek sebeplerini araştıran bilimsel bir iktisatçı değil, daha çok çevresindekileri ekonomik düzenden (mevcut) nefret ettirmeye çalışan, onları bu düzeni ortadan kaldırmaya teşvik eden, ekonomik olayları da bu amaca hizmet edecek bir biçimde yorumlayıp, tezgâhlayan bir ihtilalcidir."

Bu sözlere katılmamak mümkün mü? Bu tezgâhtar ihtilalcinin maskesinin aslında yıllar önce düşmesi için demek ki, Sayın Çöloğlu'nun kitabını beklememiz gerekiyormuş. Ama ne yapalım, bize sadece "geç oldu, ama temiz oldu" demek düşüyor. Sayın Çöloğlu'nun bu bilimsel eserinde, bilim adamı olmayan birinin ne işi var, diye sorabilirsiniz. Ama, bu değerli eser eğer Marx'ın ihtiva etmeseydi yanlışlığı anlamak için kimbilir daha ne kadar bekleyecektik!

Marx'ın "dağınık ve tutarsız olan doktriner fikirlerini anlayabilmek için sadece **Das Kapital** yeterli değildir" diyor Sayın Doçent ve isabet ediyor. Gerçekten **Felsefenin Yoksulluğu** adlı eseri başarılı bir biçimde analiz eden Çöloğlu'nun sonunda vardığı şu sonuca katılmamak elde mi?

"Görüldüğü gibi Marx'ın ihtilalciliği ekonomik kavramlardan değil, felsefi açıdan yeterli derecede bilgi ve olgunluk seviyesine erişememesinden gelmektedir."

Sayın Çöloğlu, Marksizmi anlatırken bazen kısa ve vurucu cümleciklerle eleştiriyor ve ne olduğunu açığa çıkarıyor. Bunlardan bir iki örnek vermek istiyoruz: Örneğin, komünist düzende "devlet"in ortadan kalkacağını söyleyen Marx'a "Komünist Rusya ne zaman bu aşamaya gelecek bekliyoruz!" diye cevap veriyor Sayın Doçent. Lenin'in, koloniler ve azgelişmiş ülkeler bağımsızlığını kazandıkça kapitalizmi yıkılacaktır görüşünü "Kimbilir belki de yıkılmaz!" diyerek mahkûm ediyor. Aslında eleştiriyi dozunda tuttuğu için içimizden yeniden kutlamak geliyor Sayın Çöloğlu'nu...

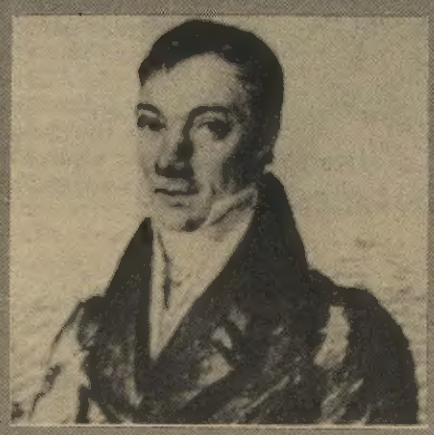

Üstte: Robert Owen Altta: Karl Marx

Sayın Çöloğlu, muhteşem eserini, hâlâ belleklerimizde yer alan güncel bir olayın teorik arka planını açığa çıkararak sona erdiriyor. Komünistlerin "yeni uygulama-eritme politikası"nı başlatmalarının nedeni Sayın Çöloğlu'na göre "Müslüman Türkler":

"Sovyetler Birliği'nde nüfusu en hızlı artan grup Türk grubudur. Türklerin nüfus artış hızı % 6 civarındadır. Buna mukabil Ruslar % 2 civarında artmaktadır. Türkler komünist dünyanın toplumsal yaşantısı içinde... hemen hemen hiç değişime uğramamışlardır. Esasen Türkler... İslâmiyet'in yayıcısı ve bekçisi olmuşlar, tarih boyunca hep "laik" toplum olarak yaşamışlardır. Türkler devleti en büyük ve en hayırlı karar veren olarak görmüşlerdir. Ruslar, Türklerin saygılı ve uysal millet olduğunu bilmektedir. Sovyetler Birliği'nde bugünkü ordunun 2000'li yıllarda 2/3'nün Türk soyundan geleceğinin açıklık kazanması ve Türklerin çoğunun da Rusça bilmemeleri oldukça önemli bir unsurdur..."

Bütün bu nedenlerden sorunun nasıl çözüleceği anlaşılıyor: En kestirme yol, problemi yaratan unsur yok etmektir! Sayın Çöloğlu, böyle bir temizlik hareketinin neden Rusya'da yapılmadığını da çok iyi anlamış: "Böyle bir davranış, karşısında önce Türkiye'yi, daha sonra da süper devletleri bulacaktır. Komünist emperyalizmin yayılmasına set çekecektir." O halde harekât, "(komşu!..) Bulgaristan'da uygulanacaktır!.." Nedir uygulanacak politika? Çöloğlu hocamız bu politikada "acilen ve derhal aşağıdaki şekilde olacaktır" diyor:

"Camiler yıkılacaktır. Anıt ve saraylar yakılacak ve yok edilecektir. Türbe ve mezarlıklar yok edilecektir."

Evet! Bütün bu tedbirlere, hattâ ve hattâ Türk dilinin içine "enternasyonel politik, ekonomik, teknik veya hukukî kelimeler sokulması"na rağmen, komünistlerin unuttuğu çok mühim bir şey var: "Bir milletin özünü değiştirmek, aslanı öldürmeden kürkünü almak kadar zordur." Gözlerimiz yaşlarla, kalbimiz komünistlere nefret ve hınçla dolu olarak kitabın son sayfasını çeviriyor ve "çok şükür!.." diyoruz. □

SÜLEYMAN DEMİREL:

Anayasalar semavi, gökten inen kitaplar değildir

— Dünya anayasa geleneği çerçevesinde, Türkiye'nin anayasalarla ilgili geçmişini nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Türkiye 100 seneyi aşan bir süreden beri anayasa devleti olmaya gayret sarfediyor. 1876 Kanun-i Esasi, 1908 II. Meşrutiyet, 1921 Esas Teşkilat Kanunu, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1961 Anayasası, 1971-1973 döneminde 61 Anayasası'nın 55 maddesinde değişiklik yapılması ve nihayet 1982'de bunların hepsinin bir kenara bırakılarak yeni bir anayasanın hazırlanması gibi bir seyir takip edilmiştir. Anayasa devleti olmak, aslında **çağın devleti** olmak hadisesidir. Anayasalarda vatandaşların hakları, vecibeleri, devletin çeşitli kuruluşlarının birbirleriyle olan münasebetleri, devletin çeşitli kuruluşlarının yerleri, yetkileri ve sorumlulukları yer alır. Devletin bir anayasa ve hukuk devleti olarak işlemesi denildiği zaman, bu çarkın arızasız dönmesi akla gelir. Bu çark arızasız dönmüyorsa, anayasa devleti işlemiyor ve bunalımlar çıkıyor demektir. Bu takdirde yeni arayışlara girildiğini hep gördük. Girilmesi de zaman zaman kaçınılmaz olmuştur. Aslına bakılırsa 1961 Anayasası 1924 Anayasası'nı ortadan kaldırmıştır. 1961 Anayasası ile çift meclisli ve rejimin çeşitli müesseselerine yenilikler getirilmiştir. 1982 Anayasası 1961 Anayasası'nı ortadan kaldırmıştır. Ve 1961 Anayasası'nın getirdiği bazı müesseseleri, mesela çift meclisi ortadan kaldırmış, devletin diğer müesseseleri arasında önemli tanzimler yapmıştır.

Aslına bakarsanız anayasalar bünyelerinde ikilik taşımaktadır. Bana göre anayasaların en önemli tarafı üstün iradeye dayanan üstün kitap olmalarıdır. Anayasalar zaman zaman üstün kitap olmaktan çıkıyorsa ve anayasaların tadili bizahatî anayasaların içinde gösterildiği gibi yapılmayıp da başka şekillerde yapılıyorsa, o zaman anayasa üstünlüğü kavramı zedelenmektedir. Bakıyoruz, Amerika Birleşik Devletleri'nin anayasası 15 madde ile başlamıştır; bu maddelere ekler yapılarak gelmiştir bugüne. Ama 15 madde halâ durmaktadır. Aslında, çağın devletinde kişinin hakları her uygar ülkede ayrı ayrı olmaz. Çağın devletinde kişinin haklarını İnsan Hakları Beyannamesi tanzim etmiştir. İnsan Hakları Beyannamesi'nin altında da devletlerin imzaları vardır; bizim devletimizin de imzası vardır. Devlette devamlılık asıldır. Devlet adına konan imzayı daha sonra gelen iktidarlar tanımamazlık edemezler. İnsan Hakları Beyannamesi yanında Türkiye, yine çağın icabı olarak, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'na da imza koymuştur. Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu İnsan Hakları Beyannamesi'nin bir tekrarından ibaret olmakla beraber, madde sıralamaları vs. biraz değişiktir; bu metinde de kişinin hakları yazılıdır. Kişinin sadece hakları yoktur, sorumlulukları ve vecibeleri de vardır. Sadece hakkın olduğu, sorumlulukların olmadığı bir durum düşünülemez. Esasen İnsan Hakları Beyannamesi'nde de, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nda da hakların, o hakların tahribi için kullanılamayacağı hükmü getirilmiştir ki, bu başta gelen sorumluluktur.

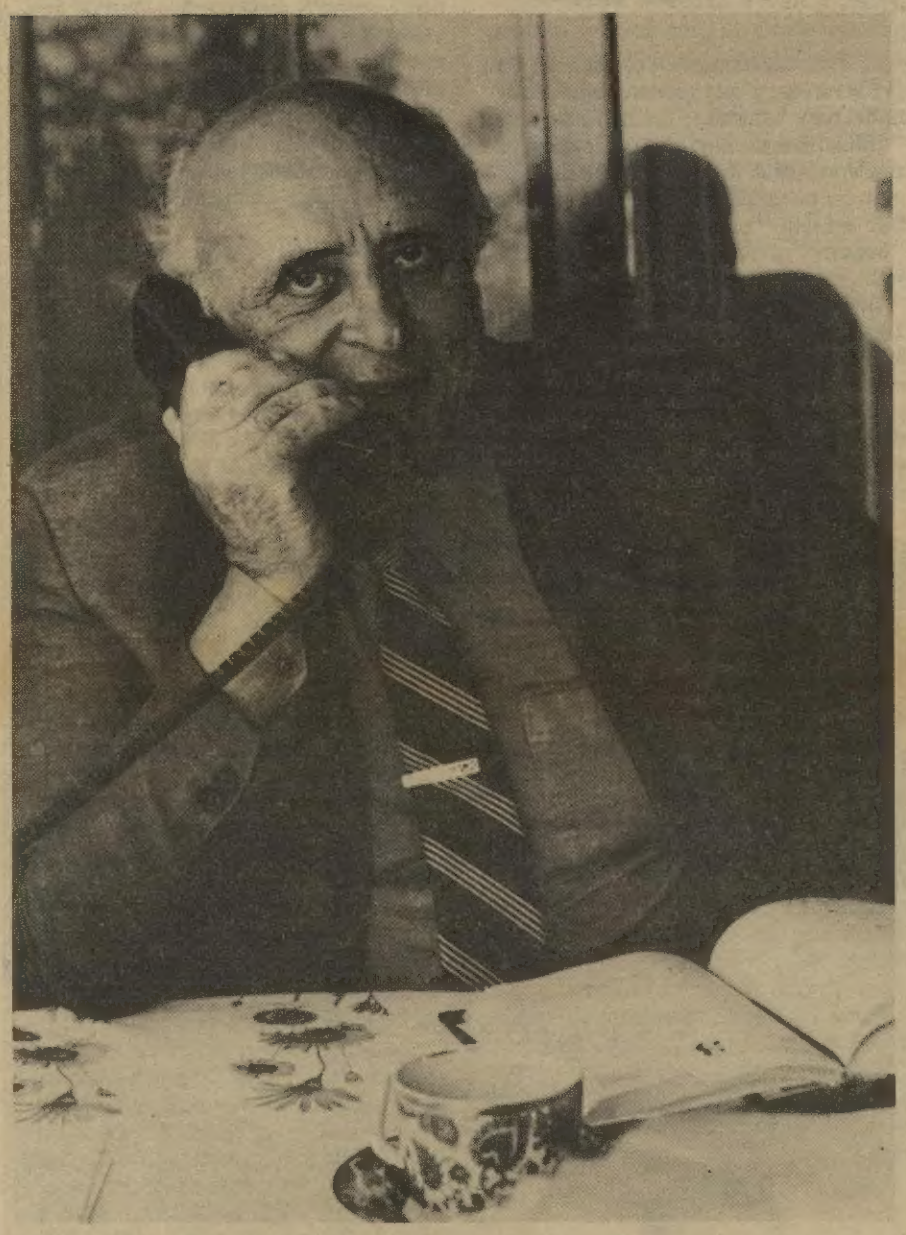

Bunalımları önlemenin en önemli tarafı, ikide bir anayasaları kaldırıp, yerine yeni anayasalar koyma gayretlerinden vazgeçmektir.

Bizim medeni kanunumuzda "gayrin izrarı" diye bir tabir vardır; yani "kişi başkasını zarara sokmamalıdır, kişinin başkasını zarara sokması himaye edilemez" hükmü yer almıştır. Buradan şuraya gelmek istiyorum: Haklar tamam, ama sorumluluklar ve vecibeler dediğimiz, mükellefiyetler dediğimiz, bazı şeyler yüklenilmelidir. Bunları da kanun tarif etmiştir.

Üstün irade

Bana göre anayasaların en önemli tarafı üstün iradeye dayanan üstün kitap muamelesini tatbikatta görmeleridir. Nihayet anayasalar semavi, gökten inen kitaplar değildir; din kitapları da değildir. Tabiî ki anayasalarda zaman zaman değişiklik yapma ihtiyacı doğar, nitekim mazide bunu en çok ben savundum. Ama, onun hükümlerine riayet edersiniz. Anayasalarda yazıldığı, tarif edildiği şekliyle değişiklik yapmak herkesin hakkıdır. Anayasaların üst kanun, herkesi bağlayan kanun, yüce iradenin çerçevelediği kanun olmasına riayet edilebilirse o memleket rahat eder. Bunalımları önlemenin en önemli tarafı, ikide bir anayasaları kaldırıp, yerine yeni anayasalar koyma gayretlerinden vazgeçmektir. Çünkü, aslında ne kadar iyi hükümler getirse dahi bizahati kendi getirdiğini bir öncekini ortadan kaldırmak suretiyle getirdiği için, kendi getirdiğinin nüfuzunu azaltmaktadır. Yani anayasaların değişmezliğini herkes kabul etmelidir, dokunulmazlığını sağlayacak bir inanç, bir moral değer, bir şuur, bir sahiplik tesis edebilmelidir.

Anayasalar meselesinde üstünlük inancına bir şey daha katmak istiyorum. Bu, anayasaların herkesi bağlaması hadisesidir. Anayasalar vatandaşları bağlıyor da, bir kısım vatandaşları veya bir kısım yerleri bağlamıyorsa böyle anayasa olmaz. Buna anayasa devleti diyemezsiniz, ona üstünlük de atfedemezsiniz, herkesi bağlamadığı için. Anayasaların diğer bir özelliğini eşitlikte bulurum. Eşitlik, yani anayasadaki haklar; anayasadaki yükümlülükler herkes için aynı ölçüler içerisinde olmalıdır. Kanun önünde eşitlik hadisesidir bu. Eğer haklar ve yükümlülüklerde farklar varsa, yine o devlet anayasa devleti sayılamaz. Daha doğrusu anayasa devleti, çağın devleti haline gelmiş sayılamaz.

Eşitlik prensibini savunurken hemen buradan genellik prensibine geçmek istiyorum. Anayasalarda istisnai hükümler olmamalıdır. İstisnai hükümler hem eşitlik prensibini hem de genellik prensibini bozar. Yani -doğru anlaşılmasını umarım- anayasalar milletin bir kısmı için başka bir kısmı için başka bir hüküm veya kişiler için bir hüküm getirmemelidir. Kişiler için getirilen hükmün, kişilerin lehinde veya aleyhinde olması mühim değildir. Anayasalar içinde muayyen kişiler için muayyen hükümlerin getirilmesi hali hem eşitlik hem de genellik prensiplerine uymaz. Benim söylemek istediğim şeyin Türkiye'deki anayasalardan ziyade genelde anayasaların nasıl olması gerektiği ile alakası vardır. 25 seneye yakın bir zamandır Türkiye'nin bir anayasa devleti, bir hukuk devleti olmasını söyledik geliyoruz, savunduk geliyoruz. Savunmaya da devam edeceğiz. Bir anayasal hukuk devleti aslında demokrasinin temel şartıdır.

Bana göre Fransız İhtilali'nin üç umdesi veya üç sloganı veya üç ilkesi Fransız İmparatorluğu'nun silinmesine sebep olmuştur. Birinci umde **liberte**, yani hürriyettir. İkinci umde **egalite**, yani eşitliktir. Üçüncü umde **fraternite**, yani kardeşliktir. Eğer bir ülkede hürriyet yoksa eşitlik mümkün değildir. Çünkü eşitsizlikler karşısında kişinin veya kişilerin bir tavır takınıp, ona "bu yanlıştır, ne hakkın var" diyebilmeleri mümkün değildir. O keyfilikte olur. Keyfilik sarîdir. Birisi yapmaya kalktığında başkaları da yapar. Böyle bir ülkede eşitlikten bahsedilemez. Eğer bir ülkede hürriyet yoksa, eşitlik yoksa kardeşlik hadisesi nasıl olacak? Bir olalım, beraber olalım demek bir olmayı ve beraber olmayı sağlamaz. Bir ve beraber olmanın bence en önemli şartı, o ülkenin kişilerinin hür, kişilerinin kanun önünde eşit olmasıdır. Bu, aslında kişiyi vatandaş yapan prosedürdür. Kişi, sokaktaki adam, yükümlülüğü olan ama hakkı olmayan adam değildir. Kişi hem hakkı olan hem de yükümlüğü olan bir duruma gelirse vatandaştır. Tabiî ki, bir ülkenin iyiliği etrafında toplanmayı, bu şartlar sağlanmışsa istemek genel bir hak haline gelebilir. Eğer bir ülkede hürriyet yoksa, eşitlik yoksa, bu birtakım ayrıcalıklara gerekçe vermeye yarar. Ben, şahsî kanaatım olarak söylüyorum, Türkiye birliğini Türkiye'deki büyük beraberliği, Türkiye'nin bölünmez bütünlüğünü sağlamada ve ayakta tutmada ve ebediyete kadar Türk devletini ayakta tutmada hürriyet ve eşitlik kavramlarının çok önemli bir yeri bulunduğuna inanıyorum, çok büyük değer taşıdığına inanıyorum.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kendi

devletinin tatbikatından zarar görmemelidir. Eğer yanlış bir şey yapıyorsa, kanunlar nasıl her yanlış yapanın yakasına yapışıyorsa ona da yapışacaktır. Ama benim söylemek istediğim şey, idare edenlerin idare edilenler üzerindeki keyfî davranışlarıdır. Eğer o ülkede açıklık yoksa ve hak arama yolları tıkalıysa ve her şey herkesin gözü önünde aleni cereyan etmiyorsa, o ülkede haksızlığa karşı "bu haksızlıktır" denemiyorsa idare edilenler hiçbir zaman sıkıntıdan kurtulamaz. Bu da beraber olma şuurunu ve şevkini büyük ölçüde yaralar, zedeler. Yani iki kişiye farklı muamele yapacaksınız, sonra döneceksiniz "bir olalım, beraber olalım" diyeceksiniz. Bu, kişiye keyfîliği, farklılığı alkışlatmak olur ki, bunun mantığa sığan tarafı yoktur. Ve nihayet bu memleketin insanı "şükür olsun Allaha, ben bu memleketin vatandaşıyım" diyebilmelidir. "Daha ne istiyorum, her istediğim işi tutuyorum, her istediğim yere gidiyorum, her istediğim şeyi yapıyorum, her istediğim şeyi söylüyorum, aç değilim, çıplak değilim, istediğim şekilde ibadet ediyorum ve devletin önünde, devletin kapılarına gittiğim zaman başka bir vatandaştan farklı bir muamele görmüyorum ve bu memleketin bütün imkanları, eğitim ve sağlık hizmetleri dahil bana açıktır; devlete hizmet dendiğinde hiç kimse beni bu memlekete hizmette başkasından ayırmıyor; nihayet ben de kaymakam olabiliyorum, vali olabiliyorum, general olabiliyorum, milletvekili olabiliyorum, bakan olabiliyorum, başbakan olabiliyorum, cumhurbaşkanı olabiliyorum" diyebiliyorsa bu memleketin her ferdi, bence birlik ve beraberliğin en önemli kaynağı mevcut demektir. Kaynak dediğim zaman yapıştırıcı manasında söylüyorum.

Biz demokrasiyi Türkiye için düşünürken, hür ve demokrat Türkiye dediğimiz zaman sadece Türkiye'nin hür ve demokrat olmasından doğacak maddi menfaatleri düşünmüyoruz. Bir defa insanı insan yapan yüce değerlere sahiplik bence maddi meselelerden önce gelir. Aslında insanı insan yapan yüce değerlere sahiplik için bir masraf yapmaya da hacet yoktur. Maddi gelişmeyi elde etmek için masraf yapmaya ihtiyaç vardır, kesinlikle vardır. Yatırım yapacaksınız, para sarfedeceksiniz, döviz bulacaksınız, çimento bulacaksınız, makine bulacaksınız, tohum bulacaksınız, ekeceksiniz, biçeceksiniz, dikeceksiniz, ama hak, hukuk, adalet gibi yüce mefhumlara sahip çıkmak ve bunları yaşatmak için sarfedeceğiniz karşılık veya vereceğiniz karşılık sizin imkanlarınız dahilinde olmayan bir şey değildir. Yani "ne yapalım hazinemizde paramız yoktur, merkez bankamızda dövizimiz yoktur, demirimiz, çimentomuz yoktur" diyeceğiniz bir şey değildir.

Yaptık dediğinizde aklınıza gelen şeyler, gelin yaşatalım dediğiniz zaman herkesin bunları yaşatmaya koşmasını gerektiren şeylerdir. Bir ülkenin hür ve demokrat olması, o ülkede hakkın, hukukun, adaletin olması, yani devletin işlerliğinin sağlanması ve memleket hizmetlerinin ahenkli bir şekilde görülmesi ve o ülkenin kişilerinin başı bulutlara değecek kadar o memlekette korkusuz yaşama hakkına sahip olmaları -altını çizerek söylüyorum- **korkusuz yaşama hakkına sahip olmaları** o memleketin harekete getirebileceği en büyük kaynaktır. Ve bu kaynağı harekete geçirebilmek için, tekrar ediyorum, devletin birtakım maddi fedakarlıklara katlanmasına gerek yoktur ve sebep yoktur.

Hür ve demokrat bir Türkiye olsun derken kimse bundan alınmamalıdır. Açıkça söylüyorum. Benim söylemek istediğim şeyin içinde bir kötüleme yoktur. Ben sadece Türkiye'nin gayede varacağı yer burası ise, mutlaka birtakım geçiş rejiminden vs. şundan bundan sıyrılıp gayede varacağı yere bir an evvel varılması için söylüyorum. Eğer birtakım alınganlıklara girilerek, gayede varılacak yeri bu memleketin insanları benimsemezse ve hattâ gayeyi kötülerlerse o zaman o gayeye hiçbir zaman varamayız, daha doğrusu varmakta güçlük çekeriz. Veya vardığımız yerde o çeşit davranışların içerisine girenler sıkıntıya girerler. Burada şunu ifade edeyim: Türkiye'de demokrasiyi ve hürriyeti savunmak, hür ve demokrat Türkiye'yi savunmak benim tekelimde değildir. Ve demokrasi aslında sadece bana lazım olan bir şey de değildir. Hiç kimseye lazım değilse demokrasi bana lazım değildir diyemem. Çünkü ben herkese lazım olduğu kanaatindeyim. Eninde sonunda oraya varılacaktır. Hak, hukuk, adalet ve hürriyet arayışı içerisinden Türkiye mutlaka çıkmalıdır. Böyle bir durum yoktur denebiliyorsa mesele başkadır. Türkiye'de kemali ile insan hakları, kemali ile hak, hukuk, adalet olsun demek kimsenin gücüne gitmemelidir. Çünkü bu herkes için isteniyor. Ve bunu herkes istemelidir diyorum ben. Kimse kaygıya, kuşkuya kapılmasın. İtiraz bunları olsun demeye ise, o tavrı takınanlar zor duruma düşer. İtiraz bunları şu şahsın veya bu şahsın söylemesine ise, bunlar bence hissiyata dayalı tavırlardır. Herkes söylesin. Bunu açıklamak istedim bilhassa.

— "Beraberlik" gibi bir söz sanırım bütün dünyada üzerine olumlu anlamlar yüklenen bir kavram. Bir karınca yuvasında beraberlik var, uyum var, ama orada bir bilinç yok. Herhalde insanı böcekten, karıncadan ayıran şey bilinç. Bilinç olduğu zaman da bilinçte farklılıklar olması kaçınılmaz bir şey. Türkiye'de siyaset üzerine konuşulduğunda genellikle bilinç farklılaşması, ulusal birliğin bozulmasının potansiyel kaynağı olarak görülebiliyor. Burada çeşitli tarafların değerlendirmeleri değişebiliyor; yani şu kadar farklılık olsun, bu kadar farklılık olsun gibi. Ama hep farklılığa bir sınırlama getirme eğilimi görüyoruz. Herhalde farklılık olduğu içindir ki, demokrasi de insanlara gerekli bir rejim. Dolayısıyla farklılığı bir biçimde kısıtlama, hep demokrasiyi de kısıtlama anlamına geliyor; sonuçta da demokrasi hem beraberliği hem de o beraberliği sağlamakla yükümlü olan devleti tehlikeye düşüren bir ilke gibi görülüyor, en azından bazı çevrelerce. Bu konuda ne diyorsunuz?

Çoklu düşünce

— Aslında **örnek düşünce** ile **çoklu düşünce** farklı farklı dünyaların icabıdır. Kişinin örnek düşünce içerisinde olmasını düşünmek ve sadece o şekilde düşünmesini istemek daha çok totaliter rejimlerin işidir. Kişinin zihnini ve vicdanını kilitlememenin adıdır demokrasi. Kilitlememenin değil kilitlememenin adıdır. Orada kilit yok. Tabiî aslında düşüncesinden dolayı, inancından dolayı, kimseyi suçlamak da mümkün değildir. Suç harekette aranır. Ve eğer harekete yönelmemiş veya suç sayılan bir hareketi tahrik eden düşünce yoksa, o düşüncesinden dolayı kişiyi suçlu saymak, suç isnat etmek imkanı yoktur. Farklı düşünceye kimsenin bir şey diyememesi lazımdır. Herkes istediği gibi düşünsün. Zaten hürriyet isterken biz, herkes örnek düşünmekte hür olsun demiyoruz ki. O hürriyet değildir. Herkes istediği gibi düşünsün, halkın önüne çıksın, fikrini söylesin. Eğer fikrini bir siyasi harekete temel yapacaksa fikrini söylesin ve o fikre taraftar bulmaya çalışsın. Bunu sınırlayamazsınız, kısıtlayamazsınız. Çoklu düşünceyi hakim kılamazsanız, demokratik devleti işletmekte büyük sıkıntılar çekersiniz. Herkes benim gibi düşünsün. Hayır! Herkes istediği gibi düşünsün. Ama "memleketin şu meselesi hakkında şu yaklaşım doğrudur, veya memleket şu istikamete gitmelidir" gibi halkın önüne bu çeşit fikirler konduğu zaman, halkın çoğunluğu doğruyu yapar. Ama halkın doğruyu yapması için bir şeyi -keraat ile tekrarlayacağım- çoğunluğun doğruyu yapabilmesi için hür olması lazım. Ortamın serbest olması lazım. Hür ve serbest kavramları kişilere göre değişen kavramlar değildir. Yine söylüyorum, hür ve serbest olmayı tehlike saymayı en büyük yanılgı sayarım. Hür ve serbest olma tehlike meydana getirmez, olmama getirir. Gayet tabiî ki, kişi ister hür olsun ister olmasın aklına suç işlemeyi koyduysa suç işler. Bu, suç işlemeyi hoş görme hadisesi değildir. Suç işleyen kanun önünde cezası neyse onun görür. O mekanizma işleyebilmelidir. Yoksa suç işleyecek diye de kimsenin yakasına yapışılamaz. Farazi suç olmamıştır medeni alemde. Gayet tabiî ki, çoklu düşünceyi ve kişilerin değişik şekillerde düşünmesini savunmaya hacet bile görmüyorum. Aksini yapmak mümkün değildir. Kişi kendi vicdanıyla kendi zihniyle netice itibariyle başbaşa değil midir?

Onun içine girmek mümkün değildir.

Karınca meselesine gelince: Karıncada bile nizam var. Bu nizam tabiî ki insiyakidir; düşünerek, taşınarak kurulan bir nizam değildir. Aç kalmamaya, açık kalmamaya, hayatını idame ettirmeye dayalı bir nizamdır.

— Ama bu insanlar için ideal olmasa gerek...

— Cenabı Allah'ın akıl olarak insanlara verdiği fevkalade önemli bir değere sahiptir insanlar. Şimdi ne derece doğrudur bilmiyorum, kompüter yapanlara sordum, onlar pek teyit etmediler ama, ortada bir iddia var; bir kişinin hafızası kadar bir hafızayı bir elektronik beyin olarak yapmaya kalksanız üç dünya büyüklüğünde küre yapmanız gerekmekteymiş, bugünkü teknolojiyle. İnsanın hafızası hayranlık uyandıracak bir kapasitede. Çok önemli bir hadisedir. İnsanın, bövlesine büyük bir değere sahip insanın sorumlulukları vardır. İnsan sorumsuz değildir. İnsan doğruyu yapmaya, iyiyi yapmaya, güzeli yapmaya memurdur. Ama, bunlar nedir derseniz, bunlar kişiden kişiye farklı anlaşılsa bile birtakım genel ölçüleri olan şeylerdir.

— Hem dünya anayasa geleneğinden hem de Türkiye'deki gelenekten söz ettiniz. Bütün dünyada anayasalar halkın bütününü, mümkün mertebe kendileriyle ilgili karar mekanizmalarında söz sahibi kılmak üzere ortaya çıkarılmış metinler ya da ilkeler manzumeleri. Türkiye'de de böyle; ilk Gülhane Hattı Hümayunu ile reaya olmaktan çıkıp vatandaş olmaya doğru bir adım, bundan bir süre sonra ilk anayasa ve sizin de anlattığınız gibi devam ediyor bu. Ama hep kesintili bir süreç. Yani şöyle bir şey söylenebilir: Vatandaşları yönetime, karar mekanizmalarına katmak denildiği zaman aşağıdan yukarıya birtakım belirleme süreçlerinin somut mekanizmalarını yaratma çabası. Ama bu mekanizmalar kuruluyor, kurulur gibi oluyor, kurulup biraz işlemeye başlıyor, sonra da birtakım kesintilere uğruyor. Özellikle de Cumhuriyet dönemi tarihinde şöyle bir fenomen çıkıyor ortaya: Türkiye büyük ölçüde, genel olarak parlamenter dediğimiz sistemle yönetilmeye başlanıyor. Ve bunun kendine göre bir meşruluğu oluşuyor. Ama bunun yanı sıra da kesintiler oluyor. Burada aşağıdan yukarıya seçim ilkesine karşı, yukarıdan aşağıya bir çeşit koopratif sistem yürürlüğe giriyor. Fakat bakıyorsunuz onun da kendine göre meşruiyeti var. Bu belki hukuki bir meşruiyet değil de, bütün bir tarih içerisinde uygulanmaktan gelen, alışkanlıktan gelen bir meşruiyet. Bu bakımdan da bana Türkiye çok kendine özgü bir ülke gibi görünüyor. Çünkü Batı ülkelerine bakıyorsunuz, burada ancak bir tanesi var bunun. Batıda bu ilkelerin bir tanesi geçerli. Sonra Güney Amerika'ya bakıyorsunuz, orada da ikincisi geçerli; öbürü var mı yok mu belli değil. Türkiye bu ikisinin ortasında ve zaman içinde birinden öbürüne doğru toplumun bir kayışı var. Bu çerçevede geleceğe, Türkiye'nin geleceğine nasıl bakıyorsunuz?

Parti, fırka, tefrika

— Tabiî ki bunalım dönemlerini, krizleri, buhranları hareket noktası almamak lazım. Bir ülkenin gayesi devamlı bunalım içinde yaşamak olmaz. Fevkalade idareleri normal, normal idareleri fevkalade yapmak da bir ülkenin hedefi olmaz. Ben, devleti işletmek, devleti bir anayasa ve hukuk devleti olarak mutlaka işletmek ve normal idareyle işletmek Türkiye'nin hedefi olmalıdır derken, bu başarılabilirse Türkiye'de istikrar olur demek istedim. Kuvvetin kaynağını kesinlikle millet iradesi almak lazımdır. Milletin hür iradesine ve rızasına dayanmayan yetki kullanılması esasen 1982 Anayasası'nda da, 1961 Anayasası'nda da, 1924 Anayasası'nda da sözkonusu olmamaktadır. Daha doğrusu, yetkinin kaynağını -demokratik kelimesini kullanabilmek için- milletin hür iradesine bağlamak gerekir. Bu iradenin de hür bir biçimde ortaya konulabilmesi lazımdır. Bunun şartlarını da İnsan Hakları Beyannamesi 21. maddesinde koymuştur: devrî seçimler, muayyen sürede yapılacak seçimler. Seçim kâfi değil, hür seçim olacak. Devrî, hür seçimler, gizli oy, açık tasnif ve hür ortam, bunları koymuştur. Bu yapılabilirse ve bu aşılmazsa ve bu en son, en üstün irade olarak alınırsa, herkes buna itaat ederse, herkes buna saygı gösterirse devlet işler. Ve devletin çeşitli kuruluşlarının yerlerini anayasa tayin etmiştir. derken, herkesin bu yere razı olması lazımdır. Aksaklıklar varsa, bu aksaklıkları yine, daha çok aksaklıklar meydana getirecek biçimde değil, hattâ işleyen kısmını da ortadan kaldıracak biçimde değil, ne isteniyorsa hiç heyecana kapılmadan, teker teker onları düzeltme yollarını arayarak ve bularak gitmek lazımdır. Bir bu-

☞

nalımı bir başka bunalımı ortadan kaldırmak için kullanmaya devam etmek aslında yeni bunalımları o işin başında doğurmak demektir.

Güney Amerika memleketlerini ben ölçü olarak almak istemiyorum doğrusunu istersiniz. Yalnız bir şeyi burada açıklamakta yarar görüyorum: Türkiye Cumhuriyeti'nin geçen 60, 65 senelik tatbikatında geçip geldiği, safhalara bakmak lazımdır. Aslında Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinde kayıtsız şartsız millet hakimiyeti vardır. Ama bunun kemaliyle işletildiğini söylemek mümkün değildir. Esasen tek partiyle bunu işletmek mümkün de değildir. Cumhuriyet sözü sadece isimdir. Buna soyadı lazımdır. Demokratik cumhuriyettir soyadı. Çok partinin olmadığı bir yerde plural düşünceden bahsedemezsiniz. Tek parti, bütün temayülleri içinde toplayan tek partidir. Bütün temayülleri içinde toplayan çok parti olmaz. Daha doğrusu çok partili bir nizamda bütün temayülleri tek partinin içerisinde toplayamazsınız. Parti, fırka, tefrika, ayrılık demektir. Binaenaleyh değişik düşünceleri kendi içinde toplayan, değişik düşünce sahiplerinin grup grup toplanması hadisesidir çok parti. Ve gerek 61 Anayasası gerekse 82 Anayasası çok partiyi siyasi hayatın, demokrasinin ayrılmaz parçası sayıyor. Hal böyle olunca, Türkiye'nin bir demokratik cumhuriyet olduğunu savunabilme ancak çok partiyle mümkündür. Tek parti dönemi üzerine gölge düşürmek istemiyorum, ben sadece olanı söylüyorum. Nitekim tek parti dönemini demokratik cumhuriyet sayan kimsenin olduğuna da kani değilim. Demokratik cumhuriyet diyorsanız çok parti olacak. Türkiye çok partiyi yürütemedi, sıkıntısı orada. Çok parti aslında halkın iradesinin ortaya çıkması hadisesidir. Türkiye'de başka memleketlerde geçilip gelen "ülkeyi elit mi idare etsin, ülkeyi halk mı idare etsin" mücadelesinin veya halk iradesi kavramının üstünlük kazanmasına razı olunup olunamamasının sıkıntıları bunalımlar olarak meydana çıkmıştır. Türkiye'de 1950-60 döneminin meydana getirdiği çok parti idaresi ve halk iradesinin ortaya konmasının 60'da son bulmasına bakılırsa, beğenilmeyen devlet değildir, beğenilmeyen halktır. "Cahil oy çoğunluğu" tabirini kullanmaya devam ettiğiniz sürece halkın iradesiyle meydana gelen neticeye saygınız olmayacaktır.

İşin gerisine döndüğünüz zaman, Osmanlı idaresine baktığımız zaman, halkın olmadığını görüyoruz. Osmanlı idaresinde saray vardır, padişahın otoritesi vardır. Yalnız bu otorite kısıtlıdır. Padişah her istediğini yapma yetkisine sahip değildir, padişah olduğu halde. Bu otorite daha çok meşihatle sınırlıdır. Padişah dahi olsa Kuran hükümlerine uyan idarecinin yapamayacağı şeyler vardır. Padişahın etrafında ilmiye var, seyfiye var, kalemiye var. Cumhuriyete geçtiğinizde yine bunlar var, cumhurbaşkanının etrafında. Cumhurbaşkanı var, yine bürokrasi var, yine ilmiye ama bu defa profesörler var, yine seyfiye var. Ama halk yok. Halk hür ve serbest iradesini ortaya koyabildiği günde iradeye dahil oluyor.

Bizim elit, bizim entelektüel kendi halkının iradesine sahip çıkacağı yerde, en azından bir kısım entelektüelimiz, bunu horlamıştır. Benim 25 senedir anlatmaya çalıştığım bu. Bu bizim halkımız. Gelin onun arzu ve temayüllerine göre memleketi götürelim. Gelin ona memleket meselelerini anlatalım, aydınlatalım. Ben cahil halkla demokrasi olmaz veya 1000 dolar seviyesindeki bir memlekette demokrasi olmaza hiçbir zaman inanmam. Demokrasiyi kurmaya senelerce önce başlayan memleketler bugünkü Türkiye'nin çok gerisindeydi o zaman. Bu, inanç meselesidir. Bana göre, bir ülkeyi idare hakkı o memleketin vatandaşlarına aittir. Bu hakkı tecelli ettirmek devletin görevdir. Böylece çıkan devleti halk kucaklayacaktır. Böylece çıkan devlet hizmet devletidir, şefkat devletidir, adalet devletidir. Böylece çıkan devleti sonuna kadar millet yaşatacaktır. Ama devlet halktan korkularla, halkın iradesinden korkularla, halkın yanlış yapabileceğinden korkularla zor kullanan devlet haline gelirse, yasaklar devleti haline gelirse o devleti vatandaşın kucaklaması fevkalade zordur. Yine burada başında konuştuğumuz konuya geliyoruz. Türkiye birliğinin önemli şartıdır demokrasi, aynı zamanda Türk milletinin kendi devletini kucaklamasının önemli şartıdır. Gelin bu memlekette herkes halkın hür iradesiyle ortaya çıkan neticeyi kabullensin. Türkiye'deki siyasetçiler bile genel oyu kabul etmekte zorluk çekmişlerdir. Ama genel oy şimdi kabul edilmiş gibi görünüyor. Ve bence herkes hizmet imkânı arıyorsa, iktidar imkânı arıyorsa, orada aramalı. Yalnız, mutlaka ortamın hür olması, herkese açık olması, eşit olması gerekir; yani "millete ben daha iyi hizmet edebilirim" diyenlerin tümü o sahneye çıkabilmeli, o yarışa katılabilmelidir. Yoksa alacağınız netice sistemin kudretinden beklenen netice olmaz. Elit mi halk mı? gibi 2000 senedir devam edegelen mücadeleyi Türkiye 35 senedir yaşıyor. Ama bana göre bu halkın galibiyeti ile bitecektir. Halk iradesi üstünlüğünü, anayasa üstünlüğünü ve irade tekliğini ve üstün kitap, yani anayasa tekliğini hakim kılarak bu bunalımların içerisinden çıkarız.

G.Amerika'ya geldiğimiz zaman, G. Amerika'nın durumu bizden değişik. Biz Avrupalıyız netice itibariyle. Avrupa'nın bir parçasıyız, hiç olmazsa Avrupa'nın kıyısında oturuyoruz. Avrupa'da olup bitenler bizi çok çabuk tesiri altında bırakıyor. Ve nihayet, çağın devleti dediğimiz devlet daha çok Avrupa'nın devletidir, onun meydana getirdiği bir devlettir. Gülhane Hattı Hümayunu da Avrupa'nın tesiriyledir. Bir tartışma açmak için söylemiyorum, sırf zihnimi düzeltmek için meseleyi açıyorum: Gülhane Hattı Hümayunu'nda da bir vatandaşlık yok. Kişi yine kişi de, kişiye bazı haklar tanınıyor. Aslında devlet birtakım teminatlar getiriyor ve bazı haklar tanıyor. Çünkü Gülhane Hattı Hümayunu'nun başında şöyle deniyor: Süregelen, 150 senedir devam eden gavailin mütemadiye ve esbabı mütenevviye dolayısıyla devlet zaafa uğramıştır. Yani 150 senedir süregelen gaileler ve çeşitli sebeplerle devlet zaafa uğramıştır. Ama sonra dönüyor diyor ki "bundan sonra kimse muhakeme edilmeden, mahkemeye çıkarılmadan asılmayacak" diyor. Cezaya çarptırılmayacaktır demiyor, asılmayacaktır diyor. Yani bir can güvenliği getiriyor. Demek ki, o zamana kadar devlet kişiyi mahkemeye çıkarmadan asabiliyordu. Yani bir miktar Batı'da "suç olmayan yerde ceza olmaz, ceza varsa cezayı hakim takdir edecektir" prensibine yaklaşmaktadır. Birinci ortadan kaldırdığı mesele bu. Bence ikinci getirdiği hadise de çok önemli: Kimsenin malı, mülkü elinden alınmayacak, bu mal güvenliğidir. Devlet veriyor bu garantileri. Çünkü bu suçları işleyen devlet. Ve üçüncü hadise de bana göre çok önemli. Bugün de aynı önemini koruyor: Vergi. Kudreti olmayandan vergi alınmayacaktır, kudreti olandan vergi alınacak ama kudreti nispetinde alınacaktır. Böylece devletin, elindeki kudreti kullanarak, kendi kişisine, kendi tebasına haksızlık yapmayı önleme gayretleri başlıyor.

— Elitler dediniz. Sanırım sadece Türkiye değil, bütün dünyanın bugünkü gelişmişlik düzeyinde siyaset ister istemez belli elitler yoluyla yürüyen bir şey. Ve çeşitli rejimlerde siyaseti yapacak elitlerin kimler olabileceği birtakım kurallara bağlanmıştır. Örneğin, arkaik bir örnek belki ama, Osmanlı devletinin bir devşirme sistemiyle, bir enderunuyla kendisine göre bir elit yetiştirme yöntemi var. Daha sonraki Osmanlı devletinin bundan daha değişik yöntemleri var. Yine Batı toplumlarına baktığımızda, kimin siyasi olabileceğine dair bir kast, bir soy türü kısıtlamalar getirmeden, eğitim mekanizmalarından geçerek, herhangi bir kişi elit olabiliyor. Türkiye'de de sanırım mesele halkın da her zaman birtakım elitleri çıktığına göre - iki ayrı elit arasındadır. Yani bir tek elit yok. Belki eskiden Osmanlı geleneğinin devamı olarak tek bir elit vardı. Sonra Cumhuriyet içerisinde, onun içinden çıkarak -Demokrat Parti'ye de bakarsak böyle bir süreç görünüyor- hem başka bir zihniyeti temsil eden hem de eski bir zihniyeti az çok barındırarak gelen, ama zaman içinde de ayrışan başka bir elit var. Ve sonuçta bütün bu kesintiler de belki bu iki elit arasında. Daha sonra ortaya çıkan elitin, kendisini ortaya çıkartan mekanizmalara yeterince bağlı olmadığı gibi bir sonuca da varabiliyor insan, Türkiye'de olup bitenlere bakınca. Çünkü geleneksel elit çıkıp "şu şöyle olacak" deyince, bunun karşısında, kendisini oraya getiren mekanizmayı yeterince savunan elit sayısında belli bir azalma oluyor, hemen öteki tarafa yanaşabiliyor, bunların bir kısmı. Elitler arasındaki bu tür bir farklılaşma gözlemine ya da teşhisine katılır mısınız?

Halkın eliti, elitin halkı

— Tabiî ki, bunun üzerinde çeşitli mülahazalar serdedilebilir, çeşitli tartışmalar yapılabilir. Biraz önce elit mi halk mı meselesini ortaya koyarken zihnimde olan elit kökenden ziyade, ülkenin okumuş, diplomalı kişileriyle okumamış kütleleriydi. Aslına bakarsanız bizim elitimiz de halkın içinden geliyor, o da halkın bir parçası. Fakat bir yerden sonra halkın cahilliğini eğer arzuları, istekleri, temayülleri rahatsız edici hale gelmişse ki zaman zaman şöyle rahatsız hale gelir, Eğer halk hür iradesini ortaya koyarak bir idare ortaya çıkartamamışsa devlet rahattır. Çünkü devletin kapısını çalıp, birtakım taleplerde, birtakım arzularda veya birtakım şikayetlerde bulunan olmaz. Bizim devlet bu rahatlıktan halk iradesine döndüğü vakit halkın devlet üzerine koyduğu baskıdan rahatsız olmuştur. Bu baskının yer yer ucunun kaçırıldığı haller olmuştur, ki onlar partizanlık diye nitelendirilmiştir. Hiç olmamıştır demek yanlıştır, olmuştur; hangi devirde olursa olsun olmuştur. Fakat o uç kaçırma, işin ölçüsünü kaçırma sadece açık rejimde değil ki, her türlü rejimde olmaktadır. Belki en azı yine açık rejimdedir, çünkü ona bir şey demek imkanı vardır.

Daha çok biz kendi halkımızın içinden geldik, döndük, kendi halkımızı cahil, bunlar ne bilsin gibi bir değerlendirmeye tâbi tuttuk. Onun yargılarına, onun kararlarına veya onun arzularına uymakta sıkıntı çektik. Halbuki kişi ister okusun ister okumasın -esasen halkın okumamış olması da kendi kusuru değil, okutursanız okuyor adam- önemli olan aklı selim ve hissi selimdir. Kişi kendisine ait olan meseleleri, ister okumuş olsun ister okumamış olsun herkesten daha iyi muhakeme eder. Bir aksiyon, bir postüla, bir hadise olarak çoğunluk doğruyu yapar derken, bu çoğunluğun okumuş veya okumamış olmasına bakmaksızın bu kararı veremezseniz, demokrasi olmaz. Hareket noktası çoğunluğun yanlış yapabileceği ise, rejimi yaşatmak mümkün değildir. Hareket noktası çoğunluk serbestse, ister okumuş olsun ister okumamış olsun doğruyu yapar diyorsanız, o zaman bu rejimi yaşatabilirsiniz.

— Bir bunu söyleyen elitler var, bir de bunu söylemeyen elitler var galiba...

— Evet. Ben diyorum ki, sonunda bunu söyleyenlerle söylemeyenler yine olacaktır. Elit içerisindeki çoğunluk da milletin yaptığı şeylere bakacak ve birçok doğruları görerek, "millete inanmamakta biz yanılmışız, millete inanalım" diyecektir. Millete inananların sayısı arttığı nispette istikrarsızlıkları önleme bence önemli hadise haline gelecektir. Kesinlikle birtakım husumetlerle malul değilim. İyi şeyler var, kötü şeyler var. Kötü şeyler karşısında bunlar kötüdür diye hep kesin tavır takınmışımdır. Yine Yassıda Mahkemesi'nde Bolu Milletvekili Kadir Kocaeli ayağa kalkıp, "eğer bizi mahkûm ederseniz, milli iradeyi mahkûm edersiniz" dediği zaman hakim sordu "senin tahsilin ne?". O da cevap verdi "ilkokul" diye. Hakim, "otur yerine, belli" dedi. Yalnız çok enteresandır, orada bu ses ilkokul mezunu bir adamdan çıkabildi. Demek ki, kişinin okuyup okumaması değil birinci mesele. Kişi okumadan da çok önemli vasıflara sahip. Bu vasıfları demokrasi için kâfi görmek lazım. Memleket idaresi için kâfi görmek lazım.

— Evet, halkı beğenmemek diye bir şey son derece bariz bütün bu olaylarda. Kendine başka bir halk aramış galiba bizim elitler. Abdullah Cevdet Almanya'dan damızlık getirmeye kalkmış, başkaları belki o kadar aşırı gülünç olmasa da benzer birtakım şeyler aramış.

— Abraham Lincoln bundan 120 sene evvel, "of the people", halkın "for the people" halk için, "by the people" halk tarafından derken, acaba o memleketin halkı bizim memleketimizin halkından daha mı ileriydi? Ve oraya bir şey daha ekliyor "will not perish from the earth", böyle olan bir hükümet dünya yüzünden silinmeyecektir. Elitsiz olmaz, ama halksız da olmaz. Ve sonra halk idaresi dediğimiz şeyde halk karar veriyor, memleketi yine elit idare ediyor. Ama halka kapalı olmasın ve onun kararına dayalı olsun mutlaka. İşte geçen 35 sene içerisinde çok partili rejimi niye işletemediğimize geldiğimizde aslında bu noktaya geliyoruz. □

MURAT BELGE

HP/SODEP BİRLEŞİYOR

Gözlendiği gibi iç politikanın son haftalardaki en önemli gündem konusu "HP-SODEP Birleşmesi." Seçilmesiyle birlikte HP'ye yeni bir dinamizm getiren Aydın Gürkan'ın "Artık eylem zamanıdır. Türk halkına açık, net, duru bir tabloyu sunmak görevimiz vardır. Sosyal demokrat seçmen birleşecek midir, birleşilmeyecek midir, bunu artık bilmelidir" sözleriyle ilk atağı yapması ve ardından SODEP Genel Başkanı Erdal İnönü'nün gerçekten özverili tutumuyla, HP-SODEP birleşmesi bugün artık gerçekleşme sürecini yaşıyor. Birleşmeye özellikle SODEP kanadından birtakım ciddi ve yüksek sesli itirazların yönetilmesi ise, öyle görülüyor ki, heyecanı artırmanın dışında birleşmeyi engelleyici bir sonuç yaratmayacak. Bazı konuşmalar ve yazılarda HP-SODEP birleşmesinin "solun birliği" kavramı altında tartışılmasının yanlışlığı ise ortada. Çünkü HP ve SODEP'in sundukları siyasal çerçevelerin Türkiye'de mevcut bir sürü "sollar"ı kapsamadığı nesnel bir gerçek. Kaldı ki, birleşmenin sosyal demokrat ya da bazılarının ısrarla kullandığı gibi "demokratik sol" kesimi bile tümüyle kapsadığı da iddia edilemez. Kurulması yılan hikâyesine dönen ve galiba 19 Ağustos'ta da kurulmayacak olan DSP'nin, geçen her gün artık aleyhine çalışıyor olsa da, hâlâ sosyal demokrat kesimin önemli bir bölümünü cazibe alanında tuttuğu malüm. Ancak, birleşmenin DSP oluşumuna, bugüne kadarkilerle kıyaslanamayacak ağırlıkta bir darbe indireceği de muhakkak.

YeniGündem bu sayısında, iç politikanın bu gündem maddesine ağırlıklı bir yer ayırıyor. Ama hemen ifade edelim birleşme sürecinin heyecanlı yönleri, yani hangi partide kimin birleşmeye karşı olduğu; kimlerin kimin ayağını kaydırmak için ne tür pazarlıklar içinde bulundukları v.s. gibi konular **YeniGündem**'i, egemen basın anlayışından farklı olarak, pek fazla ilgilendirmiyor. Buna karşılık HP ve SODEP'in birleşmesi sonucunda ortaya çıkacak siyasî yapının, HP ve SODEP'den hangi açılardan ne oranda farklılık gösterebileceği ve ülkenin demokratikleşme sürecinde olumlu bir yeni açılıma ön-ayak olup olamayacağı sanırız çok daha önemli. İşte **YeniGündem** konuyu bu sorulara cevap arayan bir çerçeve içinde ele alıyor.

Türkiye'de de sosyal demokratlarla sosyalistler arasında, tıpkı diğer Batı ülkelerinde olduğu gibi temel farklılıkların bulunması çok doğal. Ama Batı ülkelerinden çok ayrı olarak, bu temel farklılıkların adeta birbirinin can düşmanı olan kutuplaşmalara yol açması ve sonuçta demokrasiden yana bir tavırda bile birleşilememesi büyük talihsizlik. İki taraf arasındaki ilişkilerin bugüne kadar "sızma", "ele geçirme" gibi kavramlarla tanımlanıyor olması, bu talihsizliğin günlük hayata yansıyan somut belirtisi. Nitekim HP-SODEP birleşmesi ve DSP'nin kuruluş çalışmaları "sızma", "ele geçirme" gibi kavramları tartışmalarda yine ön plâna geçiriverdi. Sanırız Türk siyasî hayatı demokrasinin koşutu olan şeffaf siyasî örgütlenmelere kavuşup, düşünce ve örgütlenme özgürlüğü tam olarak gerçekleşmedikçe, bu tür "evhamlı" tartışmaların ve bu "evham"dan kaynaklanan garip, ama şüphesiz antidemokratik tavırların sürdürülmesinin önüne geçilemeyecek.

Sanıyoruz bu tür tavırlara tebessümle bakmak da bir tür protesto yöntemidir. Bu yöntemi bir de biz deneyelim dedik ve HP-SODEP birleşme dosyamızın içine bu tebebessümü "Sızmalara Karşı Mücadelede WEBB Ailesi" yazısıyla katmayı denedik. □

Nasıl bir parti olacak?

SERPİL BİLDİRİCİ

Ağustos'un 10'unda toplanan SODEP 3. Küçük Kurultayı ile birlikte HP-SODEP birleşmesi ve bütünleşmesi yeni bir boyut kazandı. Küçük Kurultay ile birlikte, birleşme ve bütünleşmenin "sancısız" olamayacağı açıkça görüldü. Delegelerin Küçük Kurultay'ın "coşkulu bir siyasi gösteri" olması biçimindeki beklentilerinin aksine, salona son derece "sakin" bir hava egemendi. Bu hava, yer yer delegelerin tepki göstermelerine neden oldu. Merkez Karar ve Yürütme Kurulu üyesi ve Genel Başkan Yardımcısı Muzaffer Saraç'ın, "eğer toplantıyı birleşmeyi istemeyenler organize ederlerse böyle olur" biçimindeki değerlendirmesi de, iki partinin birleşmesi konusunda genel merkez düzeyinde de hâlâ bazı anlaşmazlıklar bulunduğunu gösteriyordu.

SODEP.3. Küçük Kurultayı parti örgütünde birleşme ve bütünleşme konusunda çeşitli endişeler bulunduğunu ortaya çıkardı. Delegelerin bir kısmı, "zaten tek parti olma yolunda ilerleyen SODEP'in HP ile birleşerek taviz vermesinin gerekli olmadığı" görüşünü savunuyordu. Bir kısım delegeler ise, "SODEP 1. Büyük Kurultayı'nın genel başkan ve genel merkeze vermiş olduğu görevin yanlış anlaşıldığını, bu görevin hiçbir zaman partinin öldürülmesi anlamına gelemeyeceği" şeklinde değerlendirme yapıyordu. Ancak tüm bu tereddütlere karşın, küçük kurultay üyelerinin büyük çoğunluğunda kabul gören düşünce, "HP'nin özellikle yeni yönetimi ve genel başkanının katılacağı yeni bir sosyal demokrat partinin canlılık kazanacağı, dolayısıyla olumlu bir gelişme olduğu"ydi.

YeniGündem'in Küçük Kurultay'da yapmış olduğu anket sonucu, SODEP teşkilâtında doğacak yeni partinin HP ve SODEP dışındaki demokrat sol unsurları da içeren bir parti olması gerekliliği görüşünün hakim olduğunu ortaya koydu. Ancak, sanırız bu konunun detayları üzerine henüz hiç kimsede netleşmiş bir görüş yok. Kaldı ki, SODEP'in merkez kanadı, teşkilâtıyla aynı görüşü paylaşmıyor.

Küçük Kurultay öncesi yapmış olduğumuz çeşitli görüşmeler, partinin genel merkez yöneticilerinin büyük bir bölümünün, "SODEP'in herhangi bir eksikliği olmadığı ve bugünkü siyasi çerçevesinin son derece olumlu olduğu, dolayısıyla çerçevenin genişletilmesi ya da daraltılması gibi bir sorun olmaması gerektiği" görüşünü savunduğunu gösteriyordu. Ankara Temsilcimiz Aydın Köymen'in bu konudaki sorularını, SODEP Genel Başkan Yardımcıları'ndan Cezmi Kartay, şöyle yanıtladı:

"Sorun eksiklikleri ya da zaafları giderme değildir. SODEP'in herhangi bir eksikliği yoktur. Gerek program, gerekse çalışmaları bakımından. Bu birleşme yeni bir arayış değildir."

Kartay, iki partinin bütünleşmesinden oluşacak yeni yapının "belli siyasi görüşü paylaşan insanlardan, yani özgürlükçü parlamenter demokrasiye inanan, Atatürk ilkelerini kıskançlıkla savunan insanlardan" oluşması gerektiğini de vurguladı. SODEP Genel Sekreter Yardımcısı Güler Tanyolaç ise, aynı soruya, "sosyal demokrat görüş doğrultusunda kurulmuş bir partinin tüzük ve programını benimseyen herkese partimiz açıktır. Sosyal demokrasi dil oyunlarıyla ve kişisel değerlendirmelerle yapay olarak bölünemez" yanıtını verdi.

-SODEP Genel Merkezi'nde, Güler Tanyolaç, Cezmi Kartay, Nail Gürman, Atilla Sav ve Türkan Akyol grubunda hâkim olan bu görüşün aksine, Hızır Ekşi, Mustafa Gündeşlioğlu ve Muzaffer Saraç

☞

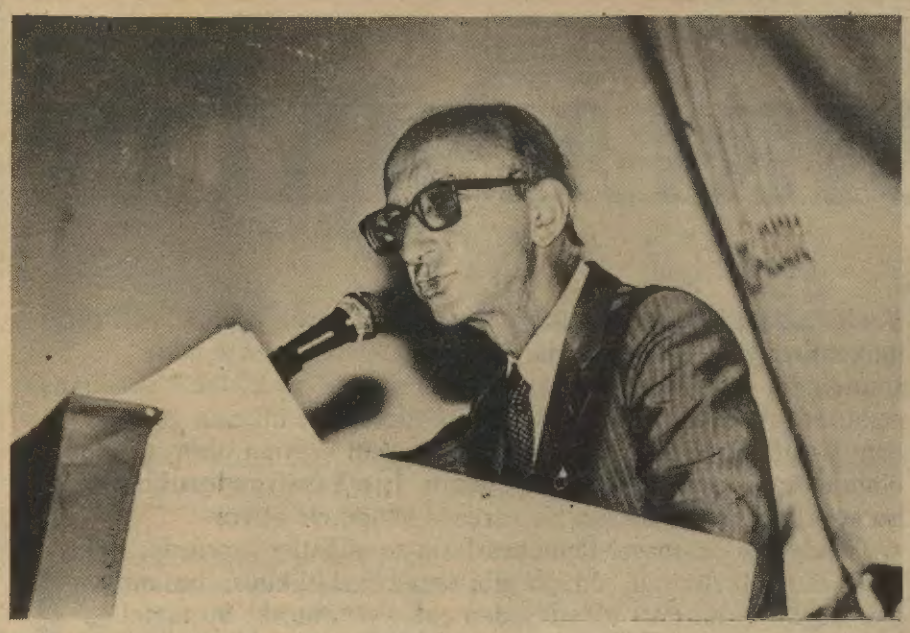

İnönü'ye göre, birleşmeyle vatandaşın istediği oldu.

Gürkan'ın HP'ye getirdiği canlılık birleşmede önemli bir etken

Kurultay'daki SODEP'li delegeler ANKET'imizi cevapladı:

BİRLEŞMEYE "EVET!"

YeniGündem, SODEP'in 3. Küçük Kurultayı'na katılan delegeler arasında, HP-SODEP birleşmesinin nasıl algılandığını ortaya çıkarmaya yönelik küçük bir anket düzenledi. Küçük Kurultay'a katılan toplam 108 delegelerin bir kısmı anketi cevaplamaktan kaçınırken, toplam 59 delege ankete katıldı. Ankete cevap veren delegelerin hemen hemen ittifakla birleştiği nokta, birleşmenin "gerekli" olduğu. Solda tek ve güçlü bir parti olması gerektiğini birleşmenin gerekçesi olarak gösterenlerin oranı % 40.67; iktidar için birleşmeyi zorunlu sayanlar ise % 45.76. Aydın Güven Gürkan'ın deyişiyle "birlikte yoğrulmayı" birleşmeye neden sayanlar, ankete cevap verenler arasında % 11.86 gibi bir azınlık oluşturdular. SODEP Küçük Kurultay delegelerinin fikirleri açısından en "çoğulcu" tablo, ankete göre partinin "kimliği" sözkonusu olduğu zaman ortaya çıkıyor. % 40.67 gibi önemli bir çoğunluk, partinin sosyal demokratlar dışındaki demokrat sol unsurları da kucaklaması gereği üzerinde durdu. Program ve tüzükleri tashih edilmiş bir partiyi isteyenler (% 32.20) ve güçlenmiş biçimiyle partinin aynı kalmasını kabul edenler (% 25.42) de bu konuda görece güçlü azınlıkları oluşturuyorlar.□

1) Birleşme mutlaka gerekiyor muydu?

Evet	57	% 96.61
Hayır	2	% 3.39

2) Eğer birleşme gerekiyorduysa, nedeni sizce nedir?

Solda tek ve güçlü bir parti olması	24	% 40.67
Sosyal demokratların iktidar olabilmesi için birleşme ilk koşul	27	% 45.76
İki partinin de eksiklik ve yanlışlıklarından arınmış yeni bir sosyal demokrat parti gerekiyordu	7	% 11.86
Diğer	1	% 1.69

3) Ortaya çıkacak partinin kimliği nasıl olmalı?

İlke ve düşünceleri aynı kalmak koşuluyla daha büyük ve güçlü bir parti	15	% 25.42
Program ve tüzükleri gözden geçirilerek eksik ve yanlışlıklarından arındırılmış yeni bir sosyal demokrat parti	19	% 32.20
Sadece sosyal demokratları değil, soldaki diğer demokrat unsurları da içeren yeni bir sol parti	24	% 40.67
Diğer	1	% 1.69

ni partinin diğer demokrat sol unsurları da içermesi, yani genişletilmiş bir siyasi yapısı olması gerektiğini" savunuyorlar.

SODEP Genel Başkanı Erdal İnönü ise, Küçük Kurultay'da yapmış olduğu konuşmada , yeni partinin HP-SODEP toplamından ibaret kalmaması ancak, genişlemenin sadece sosyal demokratları kapsayan bir genişleme olması gerektiği düşüncesinde olduğunu belirtiyordu. İnönü, birleşmenin "vatandaştan gelen, açık kesin ve sürekli bir istek olduğunu ve bu isteği bir an önce gerçekleştirmenin genel merkezlerin görevi" olduğunu vurgulayarak, bu konudaki kesin kararını delegelere iletti. SODEP Genel Başkanı, "birleşmenin yolunu bulmak, genel merkezlerin sorumluluk ve becerisine kalmaktadır" sözleriyle, konunun tartışılmasının "düzeyi" konusunda delgelere mesaj verdi.

-HP kanadından görüşler-

SODEP'i aksine HP'de özellikle yeni partinin siyasi çerçevesi konusunda net bir görüş oluşmuş durumda. Konuyla ilgili olarak görüştüğümüz MKYK üyesi Enver Özcan:

"Gerçekten demokratik kafaya sahip isek, tüm düşüncelere saygı duymamız gerekir. Hatta o düşüncelerin demokratik olmayan yöntemlerle baskı altına alınmasına da karşı çıkmamız gerekir. Aşırılık kavramı görecelidir. Aşırılığın tarifini objektif kıstaslar içinde yapmak mümkün mü bilemiyorum. Ben kitle partisi olduğuma göre, Türkiye'nin ezilen geniş halk kitlerinin sosyal-ekonomik-politik ve kültürel düzeylerini yükseltmek, onların dev-

SODEP 3. Küçük Kurultay Divanı

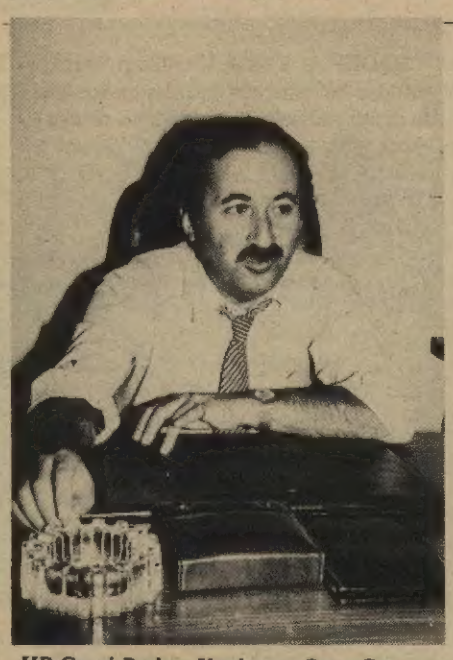

HP Genel Başkan Yardımcısı Barış Can

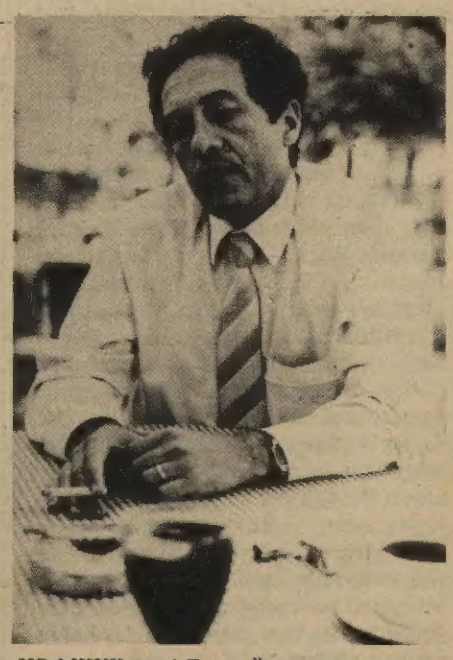

HP MKYK üyesi Enver Özcan

İnönü, Kartay, Akyol: Yeni partide rolleri ne olacak?

Gürkan ve ekibi Küçük Kurultay öncesinde rahat

let yönetimine daha yoğun ve aktif katkıda bulunmasını sağlamak için, tüm ülkeyi kucaklayan bir parti olduğuma göre, böyle bir partiyi özlediğime göre, hiçbir kesimi dışlamak durumunda görmüyorum kendimi. Benim tek bir kıstasım var o da demokratik parlamenter düzen ve hukuk devleti.'' dedi.

HP Genel Başkan Yardımcısı Barış Can ise, ''kapsanabilen en geniş kitlenin kapsanması gerektiğini, kaldı ki, demokrat unsurların dışlanamayacağını'' vurguladı.

HP Genel Sekreteri Halil İbrahim Şahin de, ''Öyle bir program ve tüzüğe sahip olmak istiyoruz ki, somut önerilerimizle geniş halk kitlelerine hitap edelim. Bu durumda siz kapılarınızı ne kadar kapatırsanız kapatın, gelişmeleri denetleyemezsiniz. Kapıyı, bacayı kapatacağım diye partiyi belli bir yere kilitlememek gerekir'' şeklindeki sözleriyle, yeni oluşumun HP-SODEP dışındaki demokrat sol unsurları da içeren sol bir parti olması yolunda görüş bildirdi.

Tereddütler birleşme konusunda bir engel teşkil etmeyecek gibi. Yüksek sesle bildirilen olumsuz görüşlere de her iki partiden tepkiler oluşmuş durumda.

Sonuç olarak, özellikle HP'nin genel merkezi ile SODEP teşkilâtının, ''yeni partinin daha geniş bir siyasî çerçeve çizmesi'' konusunda görüş birliği içinde oldukları görülüyor.

Birleşme konusunda ise, HP'nin hem teşkilâtında hem de merkez düzeyinde bazı tereddütler olmakla birlikte, ''Gürkan'ın girişimi genel olarak kabul görüyor. Yani, tereddütler birleşme ve bütünleşme konusunda bir engel teşkil etmeyecek sanırız. Kaldı ki, yüksek sesle bildirilen olumsuz görüşlere her iki parti kanadında da tepki oluşmuş durumda. SODEP'li bir il başkanı, olumsuz değerlendirmeler konusunda şunları söylüyor:

''Vallahi biz iki günde de birleşiriz. Yeter ki haydi densin. Gördüğüm kadarıyla birleşmeye karşı çıkanlar, kişisel hesap peşinde. HP'nin Adana milletvekili Nuri Korkmaz bu işe karşıymış. Tabiî karşı olacak. Çünkü yeni partide hiçbir şansı yok. Bakın Cüneyt Canver karşı mı? Çünkü o hangi yapı içinde olursa olsun şansı var. Bana göre, yıkıcı karşı çıkışlar kişisel hesaplara dayanıyor.''

Bu arada, DSP ile ilgili olarak SODEP kanadı sessiz kalmayı yeğlerken, HP'liler, ''Onlara karşı da aynı hisleri taşıdıklarını, ileride onlara da birleşmenin kapılarının açık tutulması gerektiğini'' savunuyorlar.

HP-SODEP birleşme ve bütünleşmesinin bundan sonraki adımı HP Küçük Kurultayı. Sanırız, orada da tereddütler dile getirilecek. Ancak, Aydın Güven Gürkan'ın ifadesiyle:

''Tartışmalar, birleşmeyi daha olumlu bir yere oturtacak. Zarar değil, yarar sağlayacak.'' □

''Sızmalara'' karşı mücadelede Webb ailesi

SERDAR TURGUT

Sidney ile Beatrice Webb, İngiliz sosyal demokrasi hareketine damgasını vuran Fabian Cemiyeti'nin önde gelen kurucularıydılar. Beatrice, Sidney ile olan evliliğini ''Webb ortaklığı'' diye nitelendirmekteydi. Kamuoyu ise Beatrice'i ortaklığın ayrılmaz diğer yarısı olarak görmekteydi. Gerçekten de Webb'lerin sevgiye dayanan bir beraberlik yaşadıkları söylenemezdi. Örneğin, Beatrice Sidney'e yazdığı bir mektupta, ''kişi olarak bana pek çekici gelmemektesin, seninle daha yakın bir ilişkiye girebileceğimi hiç sanmıyorum'' demekteydi. Sidney ise ona verdiği cevapta, ''hayır, hayır sevgilim. Ben senin fotoğraflarına bile bakmamaktayım... Bana sadece senin kafan lazım... Ben senin kafanla evlendim'' diyordu.

Webb'ler sadece birbirlerine değil, hertürlü insanî/toplumsal ilişkiye böylesine soğuk bir bilimsellik ile yaklaşmaktaydılar. Onlara göre, hertürlü toplumsal bozukluğu rasyonel bir çözüme ulaştırmak mümkündü; yeter ki, çözümü bulanlar (Webb'ler ve diğer Fabian'lar) bunu insanlara doğru olarak anlatıp, onları ikna edebilsinler. Webb'lere göre, rasyonel çözüme çoğunluğun ikna olmasından sonra varılacak düzen de zaten sosyalizm idi.

Fabian cemiyeti içinde yer alan herkesin bu yaklaşıma katıldıkları söylenemezdi. Cemiyetin bugünlerde yeniden canlılık kazanan bir geleneğine göre, değişik fikirlerde olan insanlar kendilerini Fabian olarak tanımlayabilmekteydiler. Örneğin, cemiyetin içinde, azınlıkta olmasına rağmen oldukça güçlü olan bir anarşist-sendikalist hareket de vardı. Beatrice, ''toplantılarda ayrı masalara oturan, usturupsuz bir biçimde sürekli bira içen, toplantıların yapıldığı bina önünde kırmızı bayrak açan, istasyonlarda din adamlarını devrimci şarkılar söyleyerek karşılayan'' bu ''terbiyesiz'' insanlarını hiç haz etmemekteydi. (**The Diary of Beatrice Webb,** vol. 3, 1905-24 Virago Press, 31 Temmuz 1914 tarihli hatıra.)

Sorunlar

O günlerde Webb'ler gibi iki rafine insanı üç temel sorunun rahatsız ettiğini söylemek sanırım yanlış olmaz. Bunlardan ilki, biraz önce değindiğimiz anarşist-sendikalistlerdi. 14 Mayıs 1915'te yapılan cemiyet toplantısında, oyların kendi verdiği önergenin aleyhine çıktığını gören G.D.H.Cole, ''ellerinizi kaldırın da kaç tane aptal var sayalım demiş'', sükûnete davet edilince de, ''aptal kelimesini geri alıyorum, Allahın cezası aptallar diyorum'' demiş ve cemiyet üyeliğinden istifa etmişti. Bu küçük olayın da gösterdiği gibi, bu grubun etkinliği o dönemde oldukça azalmıştı. Webb'ler açısından ikinci rahatsız edici sorun, Sidney'in aksine kadınların boyunlarından aşağısı ile biraz fazlaca ilgilenen H.G. Wells ve George Bernard Shaw gibi diğer cemiyet üyeleriydi. Fabian cemiyetinin önde gelen teorisyenlerinden olan ve dahası istedikleri zaman rafine de olabilen bu insanları çekmek zorunda olduklarına Webb'ler kısa sürede ikna olmuşlardı. Üçüncü ve belki de en büyük sorunları, kurulmasına öncülük ettikleri İşçi Partisi'ne sızıp onu içinden dönüştürmek isteyen solculardı.

Bu üçüncüsünün Webb'lerin sorunu haline gelmesini ilk başlarda kimse anlayamamıştı. Çünkü Fabian cemiyetinin 1900'lere kadar resmi politikası, demokratik sosyalizme inananların Liberal ve Muhafazakâr partilere girerek onu içinden dönüştürmesine dayanmaktaydı. Bu stratejinin başarılı olmasının hiçbir şekilde mümkün olmadığını söyleyen G.D.H. Cole, ortaya konan bu siyaset anlayışını ''bu, farenin kediyi içerden fethetmesine benzemektedir'' diyerek eleştirmekteydi. Ancak, bu stratejinin pratikte başarı şansının olmadığının görülmesinden sonra Fabian cemiyeti, başta Webb ailesi olmak üzere İşçi Partisi'nın kurulmasına önayak oldu. Parti kurulduktan hemen sonra da eski sızmacılar en hızlı sızma düşmanı kesildiler.

Bu sızmacıların kim olduğu ise pek açık olarak tanımlanamamaktaydı. Ayaklanmacı bir stratejiye gönül vermiş, Sovyet Devrimi'ne sonuna kadar bağlı olan, dolayısıyla da partinin temel ilkelerine tamamen ters düşen komünistlerin parti dışında tutulma isteği anlaşılabilirdi. Ancak partinin ilkelerini kabul etmekle beraber, onun her düzeyde daha radikal tavırlar almasını isteyen, bunun için açıkça çalışan parti içinde üretilen yeni fikirlerin de çoğunlukla kaynağı olan solcular da sızmacı olarak nitelendirilmekteydi.

Gayet belirsiz bir tespit kriterine dayanmasına rağmen, bu ''sızmacı'' düşmanı tutum, partinin yönetici kadrolarınca da kısa sürede kabul görmüştü. Bunlardan biri de 1914'te kurulan ilk İşçi Partisi hükümetinin başı olan Ramsay MacDonald'dı. ''Yirmiüç sene önce ölen babaannem, bugün benim İşçi Partisi'ne hükümeti kurma görevi verdiğimi görse kimbilir neler derdi'' diye hatıra defterine not düşen Kral Beşinci George, Başbakan MacDonald ile yaptığı görüşmede, seçim kampanyası sürerken, Albert Hall Salonu'nda yaşanan ''şanssız olaya'' değinmişti. MacDonald da majestelerine, salonda kırmızı bayrak açılmasını doğrudan engelleme yoluna gitse sorunlarını daha da büyümesinin çok daha muhtemel olduğunu, ancak Kral'ın kuşku duymaması gerektiğini, zira parti içinde yer alan bazı insanların bu ''gereksiz alışkanlığının'' kısa sürede yok edileceğini belirtmekteydi. ''Devrimci Wheatley gibilerinin Kral'ın önünde diz çökerek onun elini öpmesine nasıl katılarak güldüğünü'' anlatan, yeni hükümetin bakanlarının karılarına yönetici sınıflara özgü giyinme ve davranma adetlerini öğretme sorumluluğunu gönüllü olarak üstlenen Beatrice Webb ise, parti içindeki bu gelişmelerden son derece mutlu olmaktaydı.

Webb'lerin evinde yapılan bir toplantıda, ''bize sürekli baskı yapan ve birçok imkânsız şeyi gerçekleştirmemizi isteyen bu aşırı gruplarla başımızın derde gireceği kanısındayım'' diyerek Webb'lerin beğenisini kazanan ilk İşçi Partili Başbakan MacDonald'ın tavrı, aslında Webb'lerin ve onlar gibi düşünenlerin gerek Fabian cemiyeti gerek İşçi Partisi içindeki tartışmayı ezici bir biçimde kazandıklarının göstergesiydi. Ancak bu, partinin belirli bir süre sonra hiçbir yeni fikir üretemeyen, kemikleşmiş bir yapıya dönüşmesi pahasına kazanılmış bir başarıydı. Gerçi İşçi Partisi majestelerinin hükümeti olmaya layık olduğunu ispat etmiş ve saygınlık kazanmıştı ama, 1950'li yıllara gelindiğinde de hem iktisadi hem de siyasi platformlarda hertürlü yeni fikre kapalı, bürokratik bir yapıya dönüşmüştü. Günümüzde İşçi Partisi'ni içine düştüğü kısır döngülerden kurtarmaya çalışanların, ona yeni bir dinamik sağlayacak fikirler üretip, bunları pratikte uygulamaya çalışanların büyük çoğunluğunun, Webb'ler zamanında yaşasalardı kesinlikle ''sızmacı'' olarak nitelendirilecek kişilerden oluşmasına kaderin garip cilvesi mi desek acaba? □

CÜNEYT CANVER: Sosyalistler sosyal demokratlar için kazançtır

— "Sayın Canver, HP ve SODEP'in bütünleşmesinden oluşacak yeni parti, bugün her iki partinin içerdiği kitleden daha geniş bir kitleye seslenecek mi? Yeni partinin sosyal demokratlar yanında diğer demokratik sol unsurları da kapsaması konusunda ne düşünüyorsunuz?

— Türkiye'de politika ile uğraşanlarda ve bilhassa parti yöneticilerinde dayanaksız bir görüş var. Deniyor ki, partinin bir programı var. Partiye giren bu programı benimser ve bunun dışına çıkılamaz. Biz de anayasa üzerine yemin edip, meclise girdik. Bu anlayışa göre, anayasayı değiştirmek, demokratik bir içerik kazanmasını sağlamak için hiçbir şey yapmamamız gerek. Oysa, bunların daha iyiye, doğruya doğru değişmesi ve gelişmesi için çaba sarfedilmelidir. Partiler de böyledir. Partiye programını kabul edip girersiniz, ama yanlışlarını değiştirmek için çalışırsınız. Bu olağandır. Demokratik kurum ve kuruluşlar hertürlü değişmeye hazır olmalıdır. Eğer, asgari müşterekler dışında daha değişik düşünen bir grup parti içine girip programı değiştirebiliyorsa, taraftar buluyor demektir. Buna karşı çıkmamak gerek. Yöneticiler, zayıf düşüp, inandırıcılıklarını yitirdiklerinde "içimizde aşırılar var" diye feryadı basarlar. Yasalara sığınırlar. Oysa, partilerine dahi sahip çıkamamışlardır. Ayrıca bunu denetlemek mümkün mü?

Meselenin bir de diğer tarafı var. Eğer birilerinden ürkülüyor ve sızmalarından rahatsız olunuyorsa, bu sorunun tek çözümü, onların da bağımsız bir parti kurmalarına izin vermektir. Kaldı ki, bu izin bir lütuf değil, haktır. Yüzyılımızda bunun bir hak olması gerektiğine inanıyorum.

Sosyalistlerin çağımızda sosyal demokrat partilerin içinde bulunmaları bu partiler için bir kazançtır. Yenilikçi ve üretken olan bu kişiler, çoğu zaman partilerin gelişmesine, değişmesine ve yönlenmesine yardımcı olurlar. Yeni oluşumda bunları istiyoruz, şunları istemiyoruz gibi yapay ayrımlarla ve hiçbir zaman denetimi elimizde olmayacak olan bu tür dışlamalarla oluşumun kapılarını bir gruba kapatamazsınız. □

SERPİL BİLDİRİCİ

TÜRKÂN AKYOL: Yeni parti sosyal demokrat sol bir parti olacak

— Birleşme konusunu realize etme yolunda Sayın İnönü tek başına bir adım attı. Birleşmenin çok tartışılır olduğu bir dönemde kendi insiyatifini kullanarak birleşmeyi olanaklı kılacak bir girişimde bulundu. Sanırım bu SODEP'in karar organları ve örgütü için de bir süprizdi. Ne dersiniz?

— Eğer olay eskilere gidilerek değerlendirilirse daha iyi anlaşılacak. Geçen yıl 1. Kurultayımıza gelen delgelerin tümü genel başkanımıza bir direktif verdiler. Bu direktif Türkiye'de bütün solun birleştirilmesi doğrultusunda idi. Bu direktif üzerine genel başkan bir buçuk yıla yakın bir süredir bu konuyu gündemde tuttu. Bundan ötürü genel başkanın girişimi bir sürpriz değildir.

— Ancak genel başkanın sunduğu çerçeve önceden kararlaştırılmış değildi herhalde. Genel başkan çerçeveyi kendisi sundu. Benim sormak istediğim bu. Bu konuda genel başkanın öne çıkmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Anlıyorum. Şimdi bakınız, iki parti nasıl birleşir? Biri diğerine katılır. HP SODEP'e katılır veya SODEP HP'ye katılır. Bir üçüncü yol ise, her iki parti tabanında oluşacak duygusal etkenleri minimuma indirecek bir modeldi. Bu bütünüyle, inanın ki gündemimizdeydi. Ama sonuca ulaşması, Aydın Bey'in ziyareti öncesinde, Erdal Bey'in üçüncü şıktaki arayışından kaynaklandı. MKYK bütünüyle bir yaz gevşekliğindeydi. Erdal Bey de tatile gitmişti biliyorsunuz; ancak belli aralıklarla sadece toplantılara katılıyordu. Rahatsızdı. Son gezilerden hasta dönmüştü. Ama bu dönemde bir üçüncü modelin arayışı içindeydi. Daha önceden de bilinen bir gerçek vardı. Hangimiz ötekine katılsak, katılacak olanın tabanında bir rahatsızlık ve bir tepki oluşacaktı. Genel başkanınki bir birleşme modeli önerisiydi. Bu örnek 8.5 saat tartışıldıktan sonra en iyi model olarak MKYK'dan da onay aldı. Ama bu, birdenbire tesadüf olarak gelmedi. Bu, birbuçuk yıllık bir zaman içinde hazırlandı. Partinin politikasından tüzüğümüz gereği de sorumlu olan genel başkandır. Kuşkusuz ilk girişimi, örnek üzerinde ilk tartışmayı kendisi getirmeliydi ve getirdi. Ondan sonraki aşama ise, bu örnek üzerinde olurlar ve olmazların tartışması idi ki, bu hâlâ sürüyor. Onun için ben, büyük oranda bir sürpriz diye düşünmüyorum. Birbuçuk yıldır gündemimizin maddesi idi bu.

— Erdal Bey bu açıklamayı yapana kadar SODEP'te şöyle bir yaygın kanı vardı: Biz 25 Mart seçimlerinde varlığımızı ispatladık. HP'nin ise güç kaybettiği ortaya çıktı. Bu durumda birleşme, ancak bizim omurgasını oluşturacağımız bir çerçevede gerçekleşebilir. Oysa Erdal Bey'in getirdiği öneri, yaygın kanıdan epey önemli bir fedakârlık yapılmasına yol açabilecek bir çerçeve. Ben sürpriz demekle bunu kastediyorum.

— Model konusunda çok çeşitli fikirler tartışılırken söylediğinize katılıyorum. En azından üye sayımızı vurgulamak isterim. İlk kurultayımızı yaptığımız zaman 35 bin üyemiz varken, bugün kayıtlı üye sayısı 200 bin dolayındadır. Bu rakam il ve ilçe örgütlerini mutlu ediyor, çevresinde bu kadar çok kişinin toplandığı bir örgüt içinde bulunmak partinin gücünü belirtiyordu. Ama bir şey var; Erdal Bey bu özveriyi her şeyden önce kendisi için yaptı. Ta başından beri basında çıkan beyanları vardır: "Ben genel başkanlıktan çekilme konusunda istenilen özveriyi gösteririm" şeklinde. Birbuçuk yıldan bu yana bunu söyledi. Bu noktadan hareketle solun birleşmesi için hizmet verilecek ise, ona öncelik verdi. Bence Türkiye'de aranılan, beklenilen politikacı tipinin böyle olması gerekir. Partiden önce ülke, kendinden önce de parti. Önce ülke, sonra parti, sonra ben. Bunun örneklerini biz Türkiye'de çok fazla görmedik. Erdal Bey bunu aştı. Sanırım kamuoyundaki asıl sürpriz budur. Cesaretiyle, özverisiyle yeni bir politikacı tipi gördük biz. Ülke için, partisinin de beklentisinin ötesinde bir özveriye tahammül edebileceğini gösterebildi. Böyle bir özveriye tepki olacağını sanmıyorum. Tabiî küçük kurultayımızda herkes yöntem konusunda görüşlerini açıklayacak, eleştirilerini getirecektir. Şimdi asıl ilçe bazında göreceğiz olaya nasıl bakıldığını. Çünkü aşılması gereken mesele odur.

— Sanıyorum sizin 200 bin civarında HP'nin de 25-30 bin civarında üyesi var. Şimdi sunulan çerçevenin başlangıçta tartışmalara yol açmasına karşın, çok kısa zamanda aşılmasında acaba 200 bin üyeye sahip olmanın getirdiği rahatlık var mı?

— Kuşkusuz bunu kime sorarsanız, aksini söylerse inanmayacaksınız. Tabiî ki bir miktar vardır. Ama bir başka riski de vardır bunun. Bu üyelerin üçüncü partide üye olma döneminde ne kadarına sahip kalacağımız, ne kadarını kaybedeceğimiz. Kurultaydaki sürpriz sonuçlar sonunda bu avantajımız devam etmeyebilir. Ama bana sorarsanız, bütün olayın özveriye dayandığına inanıyorum. Örgüt düzeyinde, merkez düzeyinde, genel başkanın gösterdiği özveriye katılmanın gereğine inanıyorum.

— Peki efendim, bu birleşme sonucunda ortaya çıkacak olan parti HP artı SODEP mi olacaktır?

— Bakınız birleşme koşullarındaki maddelerden biri de budur. Programlarını ve tüzüklerini aynı doğrultuda değiştirdikten sonra bir sosyal demokrat partidir. Bunun için ne SODEP'tir, ne HP'dir demek güç. Ama sosyal demokrat ilkeler bellidir. Bu ilkeler doğrultusunda bir sosyal demokrat partidir.

— Bunu sanıyorum bilerek kullanıyorsunuz. Sosyal demokrat parti diyorsunuz. Sol parti diyemez misiniz?

— Sosyal demokrat parti bir sol partidir.

— Ama sol diye tanımladığınızda ortaya daha geniş bir çerçeve çıkıyor. Şimdi bu solun içinde birtakım ayrışmalar vardır. İşte sosyal demokrasi de bu ayrışmalardan birisidir. Şunu tabii söyleyebilirsiniz, sosyal demokrat bir sol parti. Ama tek başına sosyal demokrat parti ya da tek başına sol bir parti arasında önemli farklılıklar vardır.

— Sosyal demokrat bir sol partidir Aydın Beyciğim. Onu özellikle vurgulamak istiyorum.

— Dolayısıyla Sayın Gürkan ile Sayın Ecevit arasındaki konuşmada çeşitli tartışmalara yol açan yüzde 2-3 konusunda sizin tavrınız net.

— Ben bu yüzde 2-3'ten neyin kasdedildiğini anlamakta güçlük çekiyorum. Türkiye'de öyle aydınlar tanıdım ki, Marksist başladılar, ama dünyanın gidişi, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar sonucunda yapı değiştirdiler. Artık demode olmuş belli kavramların katı sınırları içinde kalmaktan kendilerini kurtardılar. Aydınların da artık bu tip kavramların esiri olduğu kanısında değilim ben. Kimdir bu yüzde 2-3'ün içindeki insanlar. Bunları tanımlamak çok zor. Şunu vurgulamak istiyorum. Özgürlükçü, parlamenter demokrasiye, seçimle beğenmediğiniz kişileri atabileceğiniz bir demokrasiye evet diyen her kişi pekalâ üye olabilir.

— Bakınız çok önemli bir nokta var: Özgürlükçü parlamenter demokrasiden yana olmak. Özgürlükçü parlamenter demokrasiden yana sosyal demokratların dışında da kimseler vardır kuşkusuz. Bunun aksini iddia etmiyorsunuz sanırım. O zaman en önemli kriter bu olmuyor.

— Özgürlükçü parlamenter demokrasiden yana olmak birinci koşul.

— Birinci, ama yeterli koşul değil.

— Temel şart ama yeterli değil. Sadece sosyal demokrat ilkelerde birleşen kişilere kucağımız açık Aydın Bey.

— Örneğin bir İngiliz İşçi Partisi modeli hattâ bir Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin modeli sizden epey uzak.

— Olabilir. Ülkemizin koşullarında birine ya da diğerine benzemek de şart değil. □

AYDIN KÖYMEN

BOYIYALIM ABİ... PARLATALIM
ATİF DEMİRCİ

TÜRK-İŞ yeni bir konfederasyona gebe mi?

K.İSTANBULLU/T.BORA

"Atam, ruhun şâd olsun
Dertlerimiz malûmun olsun"

(Sadık Şide'nin Samsun'da Atatürk anıtına koyduğu çelenekten)

Samsun'da yapılan Türk-İş Başkanlar Toplantısı'nda gündemin ana maddesi, yeni konfederasyon söylentisi oldu. Sesler yükseldi, restler çekildi. Oysa yeni konfederasyon söylentilerine dayanak olan **Milliyet** gazetesinin haberi, çoğu sendikacının da kabul ettiği gibi "köpeği zorla insana ısırtmak" niteliğini taşıyordu. Petrol-İş Genel Başkanı Cevdet Selvi'nin yaptığı bir açıklama üçüncü, dördüncü dereceden soyutlamalar ve çıkarsamalar yoluyla "yeni konfederasyon" söylentilerine bağlanmıştı. Cevdet Selvi, haberin çıktığı gün **Milliyet**'i arayarak "ben öyle bir şey demedim, ama canınız sağolsun" dediğini söylüyor: "Bu haber benim aleyhime olduğu halde ben bundan telaşa kapılmadım, tepki göstermedim. Ama Türk-İş yönetimi başarısız ve çaresiz bir durumda olduğu için büyük tepki gösterdi." Samsun'da sesi en çok çıkanlardan olan Harb-İş Genel Başkanı Kenan Durukan da Türk-İş yönetiminin telaşını şöyle yorumluyor: "Kendi içlerinden bir heyecan, bir dinamizm üretmeleri mümkün değil. Mecburen, basının çarpıtarak verdiği haberlerden heyecan ve dinamizm yaratıyorlar. Başkanlar Kurulu toplantılarında basının birkaç gün evvel yazdığı şeylerden başka sermayeleri yok!". Türk-İş Başkanlar Kurulu toplantıları sonrasında çıkan bildiriler, Durukan'ı büyük ölçüde doğruluyor. O toplantıdaki güçler dengesine veya kimin daha fazla ses çıkardığına bağlı olarak, değişen yalnızca şikayetlerin "dozajı" oluyor. Bunun dışında somut bir karara, bir yeni adıma rastlamak olanaksız gibi.

Tehdite muhtaç Türk-İş

Aslında Türk-İş'in son olarak "yeni konfederasyon" söylentilerinde olduğu gibi, kendi dışından gelen "tehditlere" bir anlamda muhtaç olduğu söylenebilir. 70'li yıllarda Türk-İş'in DİSK tehlikesine işaret ederek ve kendini bir tür güvence olarak sunup varolduğunu hatırlayan işçi ve sendikacılar, bu "büyük" konfederasyonun şimdilerde de kendine yapay "alternatif"ler aradığını düşünüyorlar. Eski sendikacı, şimdi SODEP Genel Başkan Yardımcısı olan Muzaffer Saraç, Türk-İş'in "MİSK'i bize rakip ediyorlar diye gazetelere büyük manşetlerle giren açıklamalar yapmasını" sert biçimde eleştiriyor: "İşçilerin MİSK'e itibar etmeyeceğini bilmiyorlar mı? MİSK'in 30 sendikası olup hepsi de yetki alsa ne değişir?" Hak-İş Konfederasyonu yöneticileri de, Türk-İş yönetiminin kendilerini yukarıya "bunlar komünisttir" diye, tabana da "bunlar Humeynicidir" diye ihbar ettiğinden yakınıyorlar. Kısacası, yeni konfederasyon söylentileri biraz da Türk-İş'in kendine bir "rakip" bulma güdüsünden kaynaklanıyor demek, en azından konfederasyonun tarihi açısından önemli tartışmaları davet edebilecek bir iddia...

Elbette, Türk-İş'in bölünerek yeni bir konfederasyon oluşturulacağı söylentilerinin doğmasının ciddi nedenleri var. Türk-İş yönetiminin "eylem programı"nı kararlı bir biçimde uygulayamaması ve diğer yapısal zaafları eleştirilere konu olmaya devam ediyor. Başkan Şevket Yılmaz, Samsun konuşmasında heyecanla "Bu işler Çalışma Bakanı'nda bitmiyor ya... Cumhurbaşkanımız var!" diyerek, yönetimin stratejisini simgeledi. Samsun'da Cevdet Selvi'yle sert bir biçimde tartışan Çimse-İş Genel Sekreteri Mustafa Ulu, "Özal da insandır, biz kararlı ve birlikberaberlik içinde bir çalışma gösterirsek gerekli değişiklikleri yapacaktır" diyor ve "bu ekonomik politikanın 1995'e kadar süreceğinin belli olduğunu, bunu böyle kabul ederek idari reformlarla alınabilecek önlemlerin alınması gerektiğini" söylüyor. Türk-İş yönetiminin bu idari tedbirleri halâ büyük ölçüde bakan Mustafa Kalemli'nin değişmesiyle özdeşleştirdiği söylenebilir. Gerçi son Başkanlar Kurulu bildirisinde "bundan sonraki eleştiriler bakana değil hükümete yöneliktir" deniyordu ama, Genel Teşkilatlandırma Sekreteri Kaya Özdemir **Türk-İş Dergisi**'nin son sayısında "siyasi tecrübelerine de dayanarak bakanın veya onun zihniyetinin değişmesi gerektiğini" son söz olarak söylüyordu...

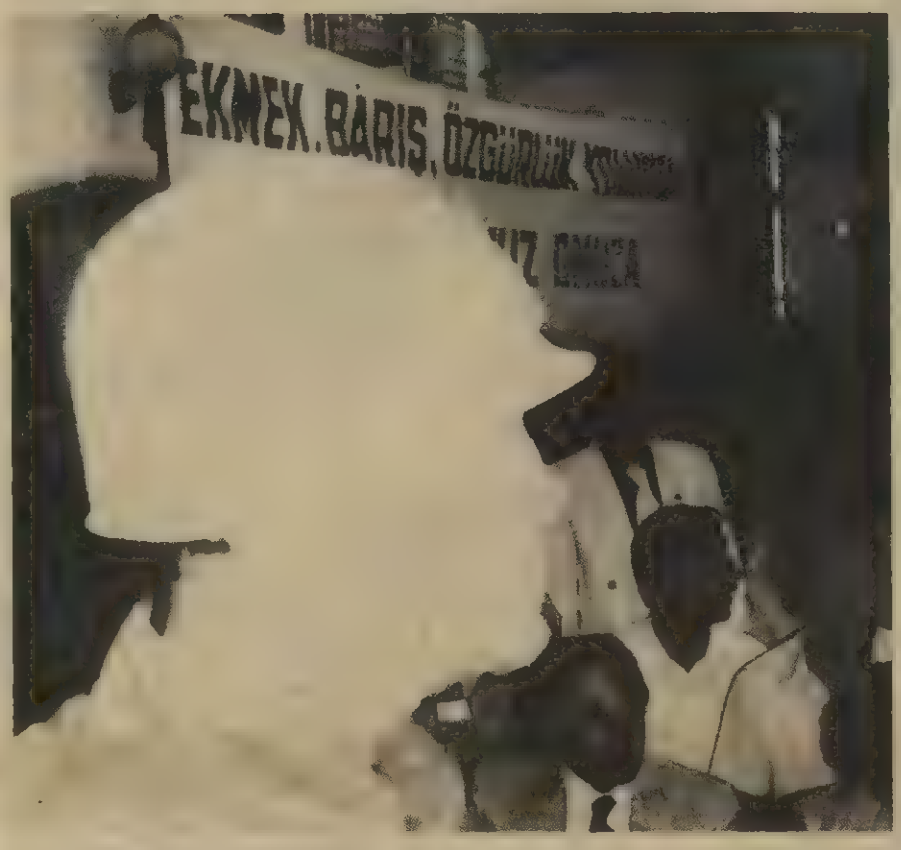

Özellikle "eylem programı" konusundaki bu belirsizlik ve etkisizlik, Türk-İş içinde hep "hükümetle diyalog yoluyla ilişki" politikasının birinci savunucu olarak bilinen, hükümetle dolaylı siyasal ilişkileri bulunan Türk-Metal Sendikası yöneticileri tarafından demagoji konusu yapılıyor. Türk-Metal Başkanı Mustafa Özbek kendisiyle yaptığımız görüşmede "Kenan Durukan bağırıp duruyor, yapsın bakalım yapabiliyorsa kendi işkolunda bir grev!" diye dalga geçerek, "aslında Tandoğan'da 200 bin kişilik yürüyüş yapmanın marifet sayılacağından" söz ederek "radikal" bir izlenim veriyor. Türk-İş bünyesinde "izlenim (ve demeç) vermek" ile gerçek tavırlar almak arasındaki ilişkinin tamamen kopmuş olması, Türk-Metal'e bile "soldan eleştiri" yapma şansı veriyor. Türk-Metal Sendikası Genel Sekreteri Salih Kılıç da sosyal demokrat sendikacıların ne yapacağı tartışılırken "bunlar hayatta biraraya gelemezler" diyerek keyifli keyifli gülümsüyor...

Kimin eli kimin cebinde?

Türk-İş'in bütün umudunu, "yukarının" esnemesine bağlaması, eleştirileri ve huzursuzlukları sürekli kılıyor. Bu nedenle Türk-İş içinden ve dışından çeşitli sendikaların yöneticileri zaman zaman biraraya gelerek çözüm yollarını tartışıyorlar. "Yeni konfederasyon" fikri veya söylentisi de kendine bu ortamda dayanak buluyor. Özellikle Ankara'nın bürokratik havasından uzak olan İstanbul'daki sendika şubelerinde dedikodular hızlı bir akışkanlığa sahip. Türk-İş İstanbul 1. Bölge Temsilcisi iken Şevket Yılmaz tarafından görevden alınan ve sonra Türk-İş yöneticilerini suçlayarak istifa eden İsmail Topkar'ın yeni konfederasyon kurma çalışması içinde olduğunu herkes biliyor; bu çalışmanın merkezi de İstanbul. Ancak Topkar'ın yeni bir konfederasyon toparlamadaki şansı kendi çevresi tarafından veya başkalarınca abartılıyor. Bir kez, Türk-İş içindeki sosyal demokrat eğilimli bilinen sendikalar Topkar'a ciddi bir tepki duyuyorlar; sosyal demokrat bir sendikacı "Topkar'ın Petrol-İş'in parlak dönemlerinde perde önünde bulunmuş olmaktan yararlandığını, aslında 'sarı sendikacı'ya tipik bir örnek olduğunu" söylüyor. Topkar'ın Hak-İş'e bağlı Hizmet-İş ve Öziplik-İş sendikalarının bir kısmı eski DİSK üyesi olan yöneticileriyle yaptığı şahsi görüşmeler veya telefonla ilettiği görüşme davetleri sonradan basına "kurulacak yeni konfederasyon içinde Hak-İş'den de iki sendika var" biçiminde sızıyor. Birkaç ay önce Hak-İş'le MİSK'in birleşeceğini (daha doğrusu birleşmeleri gerektiğini) ortaya atan **Yankı** dergisi bu kez gene dolaylı açıklamalarla MİSK'i de bu yeni oluşuma ortak ediyor. Gene İstanbul'da, yeni konfederasyon söylentilerine ünlü "henüz kurulmamış bir sol parti"nin de karıştığını duyuyoruz. 1970'lerin ikinci yarısında DİSK içinde yönetim düzeyinde etkili olma mücadelesi vermiş olan "ilerlemeci" eğilimin önemli bir kesiminde de yeni konfederasyon fikri umut verici çağrışımlar uyandırıyor... Bütün bu söylentilerin tepesine yerleştirilmeye çalışılan Petrol-İş Genel Başkanı Cevdet Selvi'nin deyişiyle "sendikal ortamın bulanıklığından herkes kendi balığını avlamaya çalışıyor..."

Türk-İş'i içerden ve dışardan eleştirenlerde yaygın olan kanı, bu dönemde Türk-İş dışında radikal bir konfederasyon oluş-

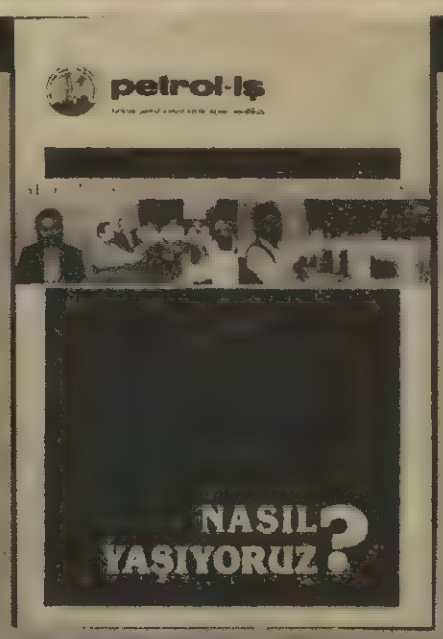

"Söyleşilerde bir üyemiz 'canı yanan bağırır' demiş. Bağırıyoruz. Ancak isteriz ki bu 'bağırma' bir 'seda' olmaktan öte, gerçeklerin görülmesi ve dikkatlerin çekilmesi için bir 'çağrı' işlevi görsün."

NASIL YAŞIYORUZ?

Petrol-İş Genel Başkanı Cevdet Selvi, sendikanın hazırladığı bir broşürün girişinde yazdığı yazıyı bu sözlerle bağlıyor. Broşürün adı: **Üyelerimiz anlatıyor-Nasıl yaşıyoruz?.** Gazetelerin çoğunlukla magazinleştirerek veya dehşet ifadeleriyle sundukları "geçinme" sorunu sendika üyesi işçilerin ağzından aktarılıyor. Aktarılan birçok ayrıntının, yaşantının içinde, işçilerin nelere katlanarak, hangi yükleri üstlenerek "yaşadıklarını" ve hayatlarını nasıl algıladıklarını görebiliyoruz. İşçiler çoğunlukla borçlanarak, sürekli avans çekerek, fazla mesai yapma olanaklarını kollayarak, baba evinde oturarak ve benzeri yollarla, ücret dışı mekanizmalarla hayatlarını sürdürebiliyorlar; aslında bir tür "kronik açlık" olan yetersiz beslenme sorunu gerçekten tehlikeli boyutlarda görünüyor. Ve tabii Türk-İş'in etkisizliği, sendikal rekabetin yokluğundan dolayı rehavete düşmüş olması yaygın bir eleştiri konusu.

Sendika yöneticilerinin dizi dizi demeçlerinden oluşmasına alışılan sendika dergileri arasında Petrol-İş'in işçileri konuşturan çalışması gerçekten değişik bir soluk. □

turmanın yararlı olmayacağı. Yol-İş Başkanı Bayram Meral "zamanında DİSK'in kurulmasının da sonuçta sağ partilere yaradığı" görüşünde. Aynı kanıyı paylaşmayarak radikal bir konfederasyonu gerekli görenler de, yasal çerçevenin ve verili idari- siyasi ilişkilerin böyle bir oluşuma elverişli olmadığını anlatıyorlar. En önemlisi, şu anda işçilerin böyle bir oluşumun anlamını ve gereğini kavramaktan uzak olduğunu düşünenlerin sayısı epeyce fazla. Geçim sorununun ağır baskısı, birçok sendika yöneticisine göre, işçileri genel ve geniş perspektifli sorunlardan uzaklaştırıyor. Cevdet Selvi bu nedenle, öncelikle işçileri tartışmaya alıştırmak gerektiğini savunuyor. Buna göre, "muhalif" sendikacıların yasalarla, YHK'la, Türk-İş yönetimiyle pek fazla ilgilenmeden, asıl uğraşlarını işçiyle ilişki kurmak üzerinde yoğunlaştırmaları gerekiyor. Sosyal demokrat eğilimli olarak bilinen sendikacılar, Türk-İş Başkanlar Kurulu'nda önceden alınmış kararlardan geri dönülmesini engellemeye çalışmanın dışında, açık hava toplantısı yapılması, kapalı salon toplantılarının artırılması gibi kararlar aldırmaya çalışıyorlar.

1986: Genel Kurul yılı

Çizilen bu "işçiyle bütünleşme" perspektifinin ister istemez vardığı nokta, 1986'da yapılacak olan Türk-Iş Genel Kurulu. Harb-İş Genel Başkanı Kenan Durukan "açıkça söylüyorum" diyor: "Şu anda Türk-İş'ten bir kopma olması mümkün değildir. Ben o güçte bir sendikacı göremiyorum. Ama bir buçuk sene sonra, genel kurul ertesinde gene tabanın istediği yönde bir dönüşüm ortaya çıkmazsa Türk-İş'ten kopmalar olması kaçınılmazdır." Türk-İş içindeki dengeleri bilenler, yönetimin ve konfederasyon yapısının değişmesinin önünde ciddi engeller olduğunu ortaya koyuyorlar. Tekgıda-İş, Teksif, Türk-Metal, Belediye-İş gibi "büyük" sendikaların hiç değilse birinin yapısının değişmemesi halinde bir dönüşümün olanaksız olduğu belirtiliyor. Türkiye'deki genel siyasal gelişmelere, büyük ölçüde de SODEP ve DYP'nin ciddi "alternatif"ler haline gelmesine bağlı olarak Tekgıda-İş ve Belediye-İş'in "hiç değilse tarafsızlaşmalarının" beklenebileceğini söyleyenler var. Türk-İş Genel Teşkilatlandırma Sekreteri Orhan Balaban ise, yeni yasaya göre: "seçimlerin liste usülüne göre değil,delegelerin tek tek isimlere oy vermesi yoluyla yapılacağını, dolayısıyla kendini tabana kabul ettirememiş kişilerin seçilemeyeceğini" savunuyor. Ancak, bütün bu tartışmalar ve kararlılık gösterileri içinde Sadık Şide'nin genel başkan olduğu, iki sosyal demokrat eğilimli sendikacının da yönetime girdiği bir formülde uzlaşılacağını, bundan öte bir şey beklenilmemesi gerektiğini söyleyenler de var.

Her ne olursa olsun, Petrol-İş Genel Sekreteri Münir Ceylan'ın çerçevesini çizdiği yeni strateji, Türk-İş bünyesinde yapısal tartışmaları doğuracağa benziyor.

"Her sendika Türk-İş Genel Kurulu'na kadar bir kongre yaşayacaktır. Eğer tabana yönelik çalışmamızı bu kongrelerde sağlıklı bir çizgiye oturtabilir ve belli bir sistem içerisinde istediğimiz yönde gerçekleştirebilirsek bir çok sendika önemli değişikliklere uğrayabilecektir. Biz Türk-İş'in yönetim yapısının değişikliğini arzu ederken ve bunun gerekliliğini ortaya koyarken şimdi uyuyalım, tümüyle meselelerin dışında kalalım, Türk-İş kongresine bir ay kala gidip otel lobilerinde delegelerin üzerine oynayıp, kafa kol ilişkileriyle ayartıp bir sonuca varalım dememiz mümkün değil. Hem böyle bir yolla elde edilecek sonucun sağlıklı olması da mümkün değil. Tabana müracaat edeceğiz. Bu olayı bütün işçiye aktaracağız, basınıyla, toplantılarla, bizim gibi düşünen sendikalarla bunları Türkiye'deki bütün işçilere ulaştıracağız. Bunu yapmayan sendikaların tabanı da bu oluşumlardan mutlaka etkilenecektir..." □

Meseleler işçiye gitmiyor

TANIL BORA

Türk-İş 11 Nisan'da gösterişli bir toplantı ile önemli ve "tarihî" kararlar almıştı. Kararların en önemlilerinden biri, "meselelerin işçiye götürülmesi" idi. Bu amacı, gerçekleştirmek için, büyük işçi toplantıları düzenlenecekti. Önce kapalı salonlarda, sonra açık havada...

12 Mayıs'ta bu stratejinin ilk adımı gene gösterişli olmasına çalışılarak Bursa'da atılmıştı. İkinci toplantının Samsun'da yapılacağı ilân edildi. Fakat Samsun'a gelindiğinde toplantının türlü biçimlerde, farklı amaçlar altında tanımlanmaya başlandığı dikkatlerden kaçmadı. Genel Sekreter Sadık Şide, 1984 yılında, 11 Nisan kararlarından çok önce yapılan İzmir ve İstanbul toplantılarını da dahil ederek, Samsun'u "olağan" bir toplantılar dizisinin dördüncü durağı olarak sundu. Başkan Şevket Yılmaz'a göre ise bu toplantı Türk-İş'in 34. kuruluş yıldönümünü kutlama amacını taşıyordu. Samsun'da bu sunuşlar yapılırken, bir karayolu işçisi kendi yorumunu şöyle dile getirdi: "Bunlar, Türk-İş'in kendini kamuoyuna ve hükümete 'ben şöyle büyüğüm, böyle büyüğüm' diye gösterme gayretleridir."

Bursa toplantısının yarattığı hayal kırıklığına, başta Türk-İş Genel Teşkilatlandırma Sekreteri Orhan Balaban olmak üzere birçok sendikacı "tabanın bu işe yeterince hazırlanamadığını" söyleyerek gerekçe bulmaya ve gelecek için umutlu olup umut vermeye çalışmışlardı.Samsun toplantısındaki "amacı bulandırma", "hedef saptırma" ve "olağanlaştırma" çabaları, "meseleyi işçiye götürme arayışı"ndan (şayet böyle bir arayış var idiyse) cayıldığı izlenimini uyandırdı. Bursa'da kapalı spor salonu duldurulamamıştı. Samsun toplantısı ise, Tek-Gıda-İş'in bir kaç yüz kişilik salonuna sığıştırıldı. Bazı sendikacılar, "Valiliğin Yaşar Doğu Spor Salonu için güçlük çıkardığını" anlatmaya çalışıyorlardı etraflarına; zaten Vali Türk-İş yöneticilerinin Atatürk anıtına çelenk koymaya da "pek fazla kalabalık olmadan" gitmelerinin iyi olacağını bildirmişti. Samsun'daki yerel sendika yöneticileri ise günlerce önceden "salon mahsus mu küçük tutuluyor" diye itiraz etmişlerdi. Samsun dışındaki yerel sendikalara önce "işyeri temsilcileri düzeyine kadar herkes gelecek" diye haber iletilmiş, hemen arkasından "sadece yönetim ve denetim kurulu üyeleri gelecek" diye ölçek küçültülmüş, ayarlanan otobüs bağlantıları iptal edilmişti. Tes-İş'li bir işçi toplantı sırasında sıkıştığı köşede kan ter içinde "tıkmışlar işçiyi buncacık yere" diye söyleniyordu: "Spor salonu da olmaz aslında. Meydanda olacak ki, haykırabileceksin. Korkuyorlarsa hiç yapmasınlar!..."

Bunlar yaşanırken işçilerin katılımını simgelemek üzere girişilen gayretler kuşkusuz inandırıcılıktan uzak oldu. İki işçi, Şevket Yılmaz tarafından "iki arkadaş konuşmak istemiş" diye davet edildikleri kürsüde ellerine verilen metinlerden Türk-İş yönetiminin temennilerini bir kez de "işçi adına" okudular: "Peşin itaat gösterirken şerefli geçmişinize dayanıyoruz...Sizin 'önce devlet' dediğinizi biliyoruz... Ağzımız, kulağımız sizsiniz... Alacağınız her türlü kararın en iyi ve en doğru olacağına inanıyoruz.. Talimatlarınızı bekliyoruz..."

Kısacası bu tür toplantılar, Türk-İş'in işçiden kopukluğunun canlı belgeleri oluyor. Yol-İş'in Trabzon Şube Başkanı Fikret Barın, bu zaafın yapısal nedenlerine işaret ediyor: "Toplantılar için mahalli şubelerin bir ay evvelden çalışması lâzım. Senin tabanındaki işçi bilinçli değil ki! Sen nasıl böyle gelişigüzel toplantı yaparsın! İşçiye paradan başka bir şey göstermemişsin şimdiye kadar; Türk-İş'in başında olanlar bunu çok iyi bilirler. İşçi bu toplantılara para dağıtımına çağırır gibi çağırılıyor. Ama Türk-İş işçinin kafasına 'çok büyük bir işçi kuruluşu' olarak girmiş. Hem toplantıların bu şekli yanlış diyoruz, hem de 'aman eksik olmasın' diye çalışıyoruz işte..." Türk-İş Samsun Bölge 2. Temsilcisi olan 33 yıllık sendikacı Adnan Gün ise sert beyanatlar vermekle bir şeyin değişmediğini vurguluyor: "Bu iş kadro, teşkilat meselesidir. Teşkilat yönetimi her kademede zayıf. Taban daha sağlam. Zaten bizim yıkımımız amatör sendikacılıktan profesyonelliğe geçişte oluyor. Profesyonel sendikacıda hırs yok, cesaret yok, inanç yok."

Gene de...

Gene de işçiler toplantıya geliyor; bir kısmı da dışarda kalıyor hatta. Kimisi sendika yöneticileri tarafından "para dağıtımına çağrılır gibi" getiriliyor. Bursa'da Teksif'li, Samsun'da Tek-Gıda-İş'li işçiler, yönetime yakın sendikaların üyeleri olarak bu misyonu yerine getirdiler. Bir bölüm işçi "yeni bir şeyler" çıkar umuduyla geliyor. Harb-İş Genel Başkanı Kenan Durukan bir de üçüncü grup işçiler olduğunu söylüyor: "Şu bitmiş konfedarasyonun hal-i pür melâlini görelim diye gelenler"...

Gene de işçiler toplantıya geliyor; hatta bir kısmı da dışarda kalıyor. Ve kürsüye gelen iki işçi ellerindeki metinlerden itaat ve bağlılık mesajları okuyorlar. Bursa'da Petrol-İş'li bir işçi "biz çıkıp kendi istediklerimizi konuşmak isterdik" demişti. Türk-İş yönetimi ise böyle bir söz sırası tanımaktan çok uzak gözüküyor...□

AAFLI* Türkiye Temsilcisi BALLINGER

"TÜRK-İŞ'de komünistler sosyal demokratları kullanıyor"

ANKA: Bu ülkedeki yasal çerçevenin sendikal faaliyetleri kısıtladığını düşünüyor musunuz?

BALLİNGER: Türkiye'deki duruma Amerika penceresinden bakıyorum. Bizim iş hukukumuza bakarsanız "Tanrım, bu adamların istediklerini elde etmekte hiç bir sorunları olamaz" diye düşünürsünüz. Fakat hukukun uygulanışında durum çok daha kötudur. Dolayısıyla, Amerika'daki işçilerin haklarının mükemmel olduğuna bakarak, Türkiye'deki işçilerin kağıt üzerinde haklarının olmadığını söylemek konusunda kuşkuluyum. Halen ABD'de bütün hakların olduğu, ama gerçek hayatta bunların varolmadığı açıktır. Türk işçilerinin çalışma koşullarını daha iyi bir duruma getirmek için gerekli olan tüm haklara sahip olduğunu söyleyemem. Kimsenin sahip olduğu haklar mukemmel değildir.

ANKA: **Türk-İş üyelerinden ne ölçüde destek alabiliyor?**

BALLİNGER: Temel sorun, üyelerin söyleyecek sözlerinin ne olduğudur. Durumun utanç verici ve trajik olan yönü, çok sayıda işçinin ve ailelerinin eğitimden uzak, açlıkla karşı karşıya ve ayaklarında ayakkabı olmaksızın yaşamalarıdır. Türkiye'de zor olan da bu; insanlar şikayet etmiyorlar. Elbette, bu dönemde her şey sakin ve anarşi olmadığı için mutlular. 70'lerin sonlarında grev silâhı siyasal olarak kullanılırken,işçilerin silâh sesinden nasıl ürktüğünü ve kısmen ekonomik, kısmen siyasal olan grevlere istekli olmadıklarını görebiliyordum.

ANKA: **Hükümet, üyelerinin Türk-İş'i büyük bir şevkle desteklemediğini bildiği için bu konfederasyonu pek ciddiye almayabilir mi?**

BALLİNGER: Sanırım böyle yapması onun için tehlikeli olur. Bu oyunu ne kadar uzun süreyle oynayabileceğiniz, işçilerin gelirini ne kadar aşındırabileceğiniz politik bir tercihtir. Hukumet şimdiki rotasını sürdürürse, Türk-İş'in sonsuza dek bu durumda kalacağını tahmin ediyor. Toplu sözleşme ilişkileri ne kadar kötü olursa olsun ve konfederasyon bu konuda ne kadar başarısız olursa olsun, Türk-İş hâlâ tum işçilerin sözcüsüdür. Onların esenliği ve güvenliği için konuşacak, suistımal edilmelerini önleyecektir... Özgür basın ve özgur sendikacılık birbirlerinden bağımsız varolamazlar ve basın özgürluğü geniş olursa Türk-İş'in etkisi de büyük olur. ABD'de sendikalar siyasal platformun bir parçası sayılmazlar. Burada durum çok farklı. Yılmaz'ın adını (Türk-İş Başkanı) hemen her gün gazetelerde görüyorsunuz. Bu çoğulcu bir sistem ve işçilerin durumunun ne olduğunu söylediğiniz zaman buna kulak veriliyor. Türk-İş kendi konularına olan ilgiyi azaltmayacak. Türk-İş üst düzeyde, işçi haklarını her alanda ilerletmeye ve genişletmeye çalışan bir kuruluş olarak görülüyor.

ANKA: Türk-İş'in sosyal demokratları yönetim kuruluna alacağını düşünüyor musunuz?

BALLİNGER: Geniş bir spektrum içinde herkesin temsil edildiğini söyleyebilirim. Özal komünistlerin kendilerini sosyal demokrat olarak sunduklarını söylüyor, ben bunu doğru bulmuyorum. Sosyal demokratların komünistler tarafından kullanıldığını söylemenin belki daha doğru olduğunu düşünüyorum. □

(ANKA Review, 16 Temmuz 1985)

** AAFLI: Asya-Amerika Hür Çalışma Enstitüsü*

DYP'den "İŞTE ALTERNATİF!"

"Alternatifi açıklamak başkaları için koz olur"

Yeni Gündem'in geçen sayısında "Türkiye'de yaşanan karmaşık, çok boyutlu bunalımın içinde ekonomi sorununun önemli bir yer kapladığını" belirtmiş ve "ekonomik alternatif ya da alternatifsizlik konusunu çeşitli görüş sahipleriyle tartışmak istediğimizi" kaydetmiştik. Ve yine aynı sayımızda bu tartışmayı SODEP tarafından hazırlanan "Alternatif Ekonomik Program" konusunda okuyucularımızı bilgilendirerek başlatmıştık. Bu sayımızda ise bu kez alternatif konusunda sorularımızı ANAP'ın sağdaki en sert karşıtı DYP'ye yönelttik. Sorularımızı Genel Başkan Yardımcısı ve Ekonomi Komisyonu Başkanı, 24 Ocak Kararları alındığı zaman Ticaret Bakanlığı müsteşarlığı görevinde bulunan İsmail Heral cevaplandırdı.

"Alternatif Ekonomik Program" konusundaki tartışmamız önümüzdeki sayıda da HP Genel Başkanı Aydın Güven Gürkan ile devam edecek.

— Menderes-Demirel modelinin yapı taşlarını, ne ifade ettiğini açıklayabilir misiniz?

— Efendim, model tabiri kullanmak gerekirse, bizim modelimizin temeli henüz başarıları görülmemiş bazı teorik tercihlere dayanmamaktadır. Ekonomik kabulümüz, son 30-35 sene içerisinde görülen ve yalnız pazarlamaya veya tüketime değil, üretime ve bir denge içinde vatandaşların refah isteklerine cevap veren köklü bir fikriyat ve uygulamadır. Bu fikriyat halen bol bol övünme konusu olan, kaidesi bol fakat ekonomik faaliyeti yok olan uygulamanın tam tersi bir uygulamadır. Menderes-Demirel modeli dediğimiz olay budur. Ekonomik faaliyetlerin tayininde amaç, kişinin hürriyet içinde refaha kavuşmasıdır.

— Menderes-Demirel modelinin uygulandığı dönemde dünya konjonktürünü, o dönemin koşullarını bir tasvir edebilir misiniz?

— Kalkınan ülkeler elbetteki dünya konjonktüründen müsbet veya menfi etkilenebilir. Fakat bu etkilenmeden ziyade, ekonomide yönetim tarzının önemli olduğu kanısındayım ben. Dikkat ederseniz, bu bahsettiğimiz devrelerde genellikle enflasyon oranı düşük, sabit sermaye yatırım oranı yüksek, bütçe gelirleri GSMH'nın muayyen yüzdesine varmış durumdadır. Tabiatıyla bu müsbet hadisenin olabilmesi için gereken kararların alınmış, uygulamanın da ona göre yapılmış olması gerekir. Başarı işte buradadır.

— Dediğiniz gibi, o dönemde koşullar elverişli. Büyüme hızı yüzde 8 civarında, enflasyon yüzde 14'lerde, ticaret hadleri gelişmekte olan ülkelerin lehinde, 80'lere bakıyoruz, bu rakamlar tersine dönmüş...

— Tersine dönmüş, evet doğrudur...

— Bu bir krizin ifadesi değil mi?

— Hayır. Biliyorsunuz dünya krizi 70'lerde başlamıştır ve 73 senesinde 1. petrol şoku ile tahkim edilmiştir ve çeşitli ülkeler de bu krize muhatap olmuşlardır. Bizde de kriz etkisini özellikle 78-79 yıllarında göstermiştir. Ondan sonra 24 Ocak Kararları'na müraacat etme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Ama şunu unutmamak lâzımdır ki, bu devre içinde, yani kriz olduğu zaman, kriz ancak ileri gelen ülkelerde; ancak 1980-1981 ortalarına geldiğimiz zaman önlenebilmiştir. Yani şuraya getiriyorum, dünya krizi, tamam, menfi tesir eder ama bizim kendi ekonomimizdeki krizin tamamı da dünya krizine bağlı değildir. Bir ara ihracatımız ancak petrole yeter hale gelmişti. Bunlar elbette menfi tesirler ama tamamına etki etmez. Yani şunu söylemek istiyorum, o kalkınma dönemlerini uygun konjonktürlere bağlamak kanaatimce yanlıştır. O, iç ekonomideki alınan kararların, uygulamaların neticesidir.

— Efendim şimdi ekonomik kriz var derken, büyüme oranlarının düşmesi, işsizliğin artması, kapasite kullanımının azalması, enflasyonun yükselmesi gibi belirtilere bakarsak eğer, günümüzde krizin olmadığını söyleyebilir miyiz?

— Şimdi, aslında bir ekonomik bunalımdan ülke çıkmış değil, ya da çıkar gibi olmuş fakat göstergeler tekrar menfiye doğru gitmiştir. Dünyada ise kriz 1981'de bitmiştir. Bu, beynelmilel yetkili ağızlardan aynen cümle naklidir.

— Efendim, 78'lerden itibaren, Batı ülkelerinde krizin bir sonucu olarak ekonomik politikaların değiştirildiğini görüyoruz. Monetarist bir politika izlenmeye başlanıyor. Bu, bir kriz olduğunu göstermiyor mu Batı ülkelerinde?

— Hayır. Amerika'nın kalkınma hızı geçen sene yüzde 6'nın üzerine çıktı. Enflasyona bakıyoruz, yüzde 4 civarında. Batı Avrupa'da yüzde 2.5, Japonya'nın 2.1, bir tek İtalyanların yüzde 9 civarındadır. Bu göstergeler bunalımdan çıkıldığına işaret eder. Sonra onlarda nüfus aşağı yukarı sabit olduğu için kalkınma hızlarının da fazla olmaması lazım.

— Peki efendim, şimdi 24 Ocak Kararları'na gelmek istiyorum. Bu kararlar nedir? Kısa vadeli bir tedbirler paketi, bir apandisit ameliyatı mı, yoksa değişen koşulların dayattığı yeni bir yapılaşmayı amaçlayan uzun süreli bir tedavinin başlangıcı mı?

24 Ocak Kararları

— Ona kısaca değineyim. Biraz önce bahsettiğim bunalımın neticesi olan 24 Ocak Kararları, o zamanın yöneticileri tarafından ortaya atılmış ve uygulamaya konulmuştur. Ekonomideki menfi yönleri ortadan kaldırmak için, yani yoklukları vesaire... Ekonominin felç halinden kurtarılması için hedef olarak bu kararlarda şunlar seçilmişti: Enflasyonun mutlak kontrol altına alınması, mal yokluklarının kaldırılması, ihracat gelirlerini kısa ve uzun vadeli artıracak tedbirlerin alınması, karaborsanın kaldırılması, yatırım hamlelerine yeniden geçilmesi ve yeni iş alanlarının açılması, üretimin yeniden artırılması, KİT'lerin ayakta durur hale getirilmesi ve yabancı sermayeden yararlanılması.

Bu hedeflere varmak için ne kullanılacaktı? Gerçekçi kur politikası takip etmek suretiyle kurun serbestleştirilmesi. İhracatı hızlandırmak için özel teşviklerin uygulanması, İktisadi Devlet Teşekkülleri için her türlü tedbirin alınması, sübvansiyonların kaldırılması, vergi sistemindeki adaletsizliğin giderilmesi, KİT ürünlerinin piyasa fiyatlarına intibak ettirilmesi. Ve en önemli husus olan enflasyonla mücadele için moneter ve ekonomik tedbirlere, dikkat edin sadece moneter değil, moneter ve ekonomik tedbirlere başvurulması ve enflasyonu önlemede mal üretiminin esas olduğu. En önemli nokta bu. Bugünkü uygulama ile çok önemli bir farklılık bu.

— Diğerleri açısından pek büyük bir farklılık yok...

— Var var, onlarda da var. Çünkü uygulamada, aracın yerinde ve zamanında kullanılması önemlidir.

— O zaman bu bir beceri meselesi oluyor. Ekonomiyi eğer becerikli insanlar yönetiyorsa, aynı aracı kullanıp başka bir sonuç elde edilebiliyor...

— Ee her şeyde öyle değil mi? Tabiî beceri esas, yerine, zamanına göre kullanma, tecrübe, birikim hepsi çok önemlidir. Bu programın daha uzun zaman isteyen bir esası olduğu görülmüştür. Ki biliyorsunuz 12 Eylül'de kesildi bu program. Vergi sistemi hariç, kısa zamanda işleme sokuldu ve başarı da kazanıldı, istenilen hedeflere de varıldı.

— Yani kısa vadeli düşünülüyordu 24 Ocak Kararları...

— Şimdi bu kararların iki cephesi vardır. Pratik yapıda, uygulaması kolay olan, karmaşık olmayan bir sistem öngörülüyordu. Nitekim kısa devre içinde çift fiyatlar, yokluklar kalktı. Ondan sonra 24 Ocak Kararları ile büyük bir devalüasyon yapıldı biliyorsunuz, kur sistemi değiştirildi, ihracat yolu açıldı. Yani uzun vadeli tarafları da vardır...

— O zaman araçlar konusuna gelebiliriz. Hedefleri anlıyoruz. Belki hedefler açısından Özal'dan farklı bir yaklaşım içinde olduğunuz söylenebilir. Ancak hedeflere ulaşmada Özal'dan hangi farklı araçları ya da Özal'ın kullandığı araçları nasıl farklı bir biçimde kullanacaksınız?

— Bunun için, önce Özal'ın uyguladığı politikayı gözden geçirmek gerekiyor. Çünkü Özal'da şu doğru değildir dediğimiz zaman, onun tersi bizim doğrumuzdur.

— Efendim hükümet politikasının eleştirisinden çok, biz sizin alternatiflerinizi öğrenmek istiyoruz. Örneğin sanayileşme, üretim artışı konusu. Bunu, yaptığınız açıklamalarda ana hedef olarak alıyorsunuz. Şimdi efendim, sanayileşebilmek belli bir finansman da gerektiriyor. Sanayileşmeyi nasıl, hangi kaynaklardan sağlayacaksınız?

Tehlikeli bir iş

— Şimdi efendim, bunu açıklamak bizim için imkânsız. Tehlikeli bir iş. Çünkü bana proje bazında soru soruyorsunuz. Bunların hepsi bizde var ama açıklamak tehlikeli. İnsan yapacağı şeyi nasıl yapacağını söyler mi? Bu başkaları için koz olur...

— Ama efendim bunları vatandaşa açıklayıp, "işte biz sanayileşmeyi şu pa-

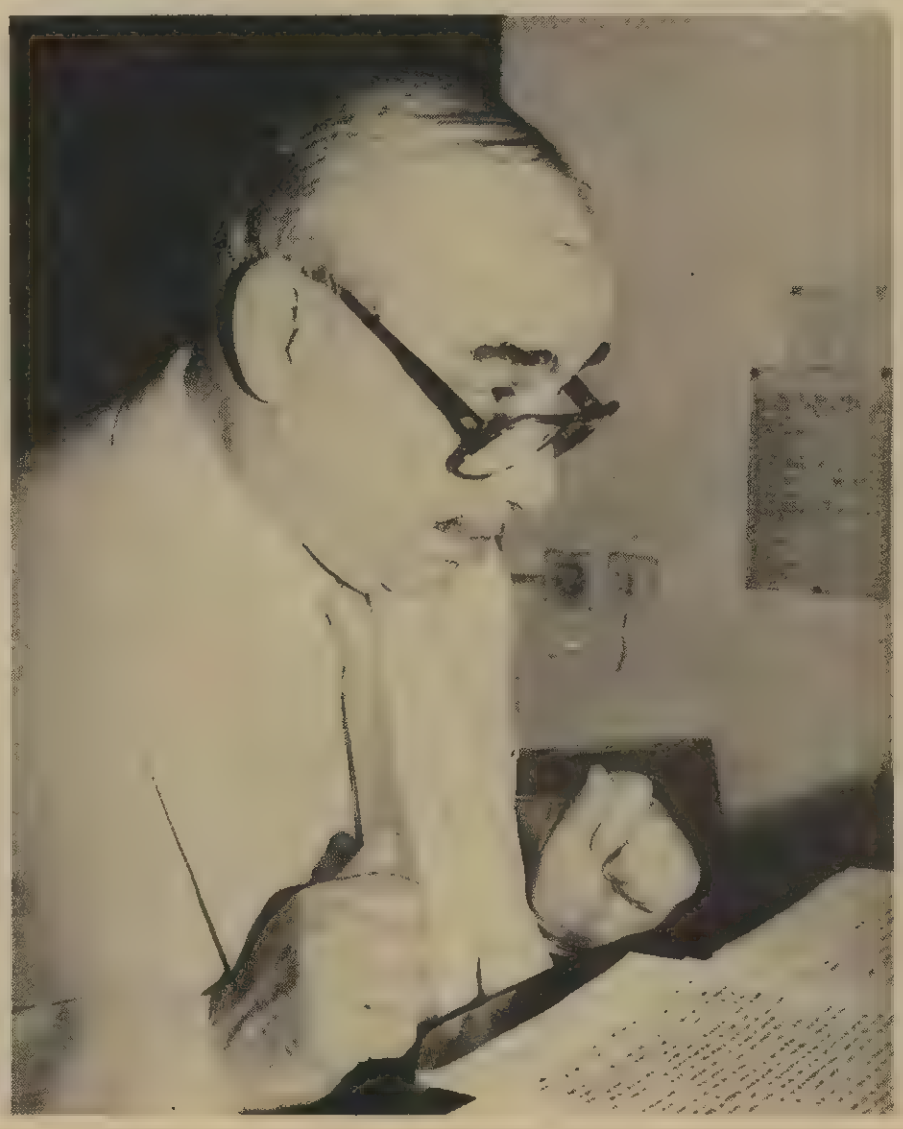

ralarla gerçekleştireceğiz" demeniz gerekmiyor mu? Proje bazında bir soru olduğunu sanmıyorum. Ben sizin alternatif politikanızı öğrenmek için...

— Haklısınız da... Bunları açıklamak mahzurlu

— Peki efendim, diğer bir konuya geçelim; tarım. Tarım sektörüne girdileri için sübvansiyon uygulayacağınızı söylüyorsunuz. Bu sübvansiyonlar için gerekli finansman nasıl ve nereden sağlanacak? Bu konuda neler söyleyeceksiniz?

— Tarımla uğraşan vatandaşların ana girdilerinin, gübre, haşareyle mücadele ilaçlarının yakından takip edilmesi icap eder. Öte taraftan ürününe alınının terinin hak ettiği destekleme fiyatı verilmelidir. Tarımda verim önemlidir. Verim için iyi kaliteli tohum, sulama imkânlarının teşviki esastır. Ziraî kredi, şartlara ve imkânlara uygun hale getirilmelidir.

— Efendim, sözünüzü kestim özür dilerim, ama ben bu saydığınız hedeflere nasıl, neyle ulaşacağınızı sormuştum. Yani sübvansiyonu geri getirmek, ucuz kredi sağlamak için gereken parasal kaynaklar nereden sağlanacak ?

— Yani, sistem içinde düşünürsek bizim için sorun yok. Kurun senede yüzde 50-60 artması, faizin yüzde 60-70 olması bizim için normal değil. Bizim, başlangıç noktamız ayrı, biz böyle bir yapıda ekonomiyi oturtmaya çalışmayız ve kimse oturtturamaz o ekonomiyi. Biz enflasyonla boğuşup, enflasyonu aşağıya indirdikten sonra, pozitif faiz denen hadise kalır ama isminden hiç bahsedilmez. Kur yine ufak tefek yükselir, ama içerdeki enflasyona tesiri yüzde 50-55 nispetinde yükselmez. Hataya şurada düşmeyelim, bugün düşülen hata şudur: İllâ da kuru yüksek enflasyon düzeyinde tutturduk, faiz de pozitif demek bir şey ifade etmez. Eğer siz temel altyapı dediğimiz enflasyonu dizginleyemezseniz, bunlar hiçbir anlam ifade etmez.

— Peki efendim, enflasyonu aşağıya indirmek için gereken politikalar...

— Haa onu sorarsanız, nereden ileri geliyor derseniz...

— Hayır efendim, nasıl önlenir enflasyon, nedir somut politikalar?

— Şimdi, aslında iktidarın geçen sene ele aldığı tedbirler yalnız moneterdir. Bizim inancımız ise yalnız moneter tedbirler ile bunun mümkün olamayacağı. Moneter tedbirler alınır elbette, ama bu konunun bir kısmıdır. Öbür taraftan geri kalan "ekonomik" tedbirlerin alınması gereklidir. Kanaatimizce alınmış olan ekonomik tedbirlerin büyük kısmı enflasyonu aşağıya çekmiyor. İktidarla aramızda, enflasyon konusunda bir fark var. İktidar, zam yapılacak, yüksek faiz uygulanacak, yüksek kur uygulanacak... Mallar alınmaz hale gelecek, yani vatandaşın geliri düşürülecek, bütün bunlar olduktan sonra da piyasa kendi kendine devam edecek diye düşünüyor. Kanaatimizce bu yanlıştır. Bu, küçük ekonomiye gidiştir, fukaralaşmadır. Mal almayarak fiyat durdurma yolu kanaatimizce yanlıştır...

— Fiyatları siz nasıl durduracaksınız?

— Dikkat buyurun, aracı iyi kullanmak demek, onu iyi, yerinde ve zamanında kullanmak demektir...

— Efendim galiba, fiyatları durdurmak için araçları yerinde ve zamanında kullanmayı öneriyorsunuz. Nasıl olacak bu, açıklayabilir misiniz?

— Demin söyledim... Meselâ bütçenin gelirleri geriletildi. Enflasyonun olduğu bir dönemde bütçenin gelirlerinin geriletilmesi teknik olarak yanlıştır. Ekonomist olmanın anlamı bu zaten. Maharet orda. Tam zamanında ve yerinde kullanmak lazım. Yoksa ben aracı alırım, onu her istediğim yerde kullanırım. Şemsiye yağmur yağarken açılır, ama yılın 365 günü şemsiye altında gezilmez ki...

— Zaten yağmurun yağdığı, bu yüzden de şemsiyenin sürekli açık kalması gerektiği söyleniyor...

— Ama yağmur yok ki..

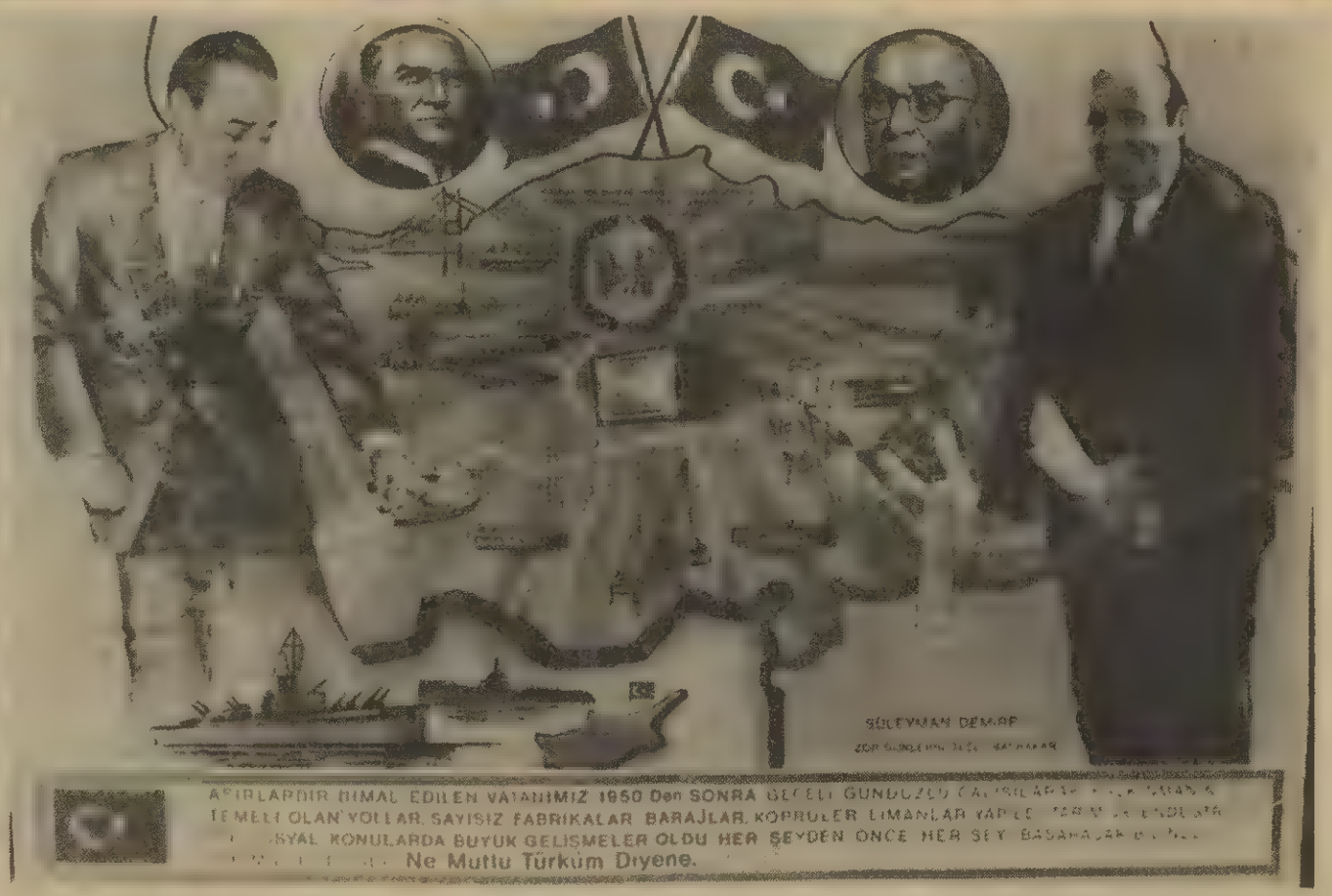

Bir AP seçim afişinde "Menderes-Demirel modeli"...

— Yani, Türkiye ekonomisindeki gelişmeleri gösteren rakamlar durumun iyiye gittiğini mi gösteriyor?

— Efendim, ben misâl olarak veriyorum. Ve direkt olarak bizim inanışımıza göre yanlış olanı işaret ediyorum.

— Efendim, sübvansiyonlar konusuna yeniden dönsek...

Sistematik bir kritik

— Parça parça gitmesek. Ben size sistematik bir kritiğini versem. Çünkü parça parça hiçbir şey ifade etmiyor söylediklerimiz...

— Efendim bizim sorduğumuz sizin ekonomide kullanacağınız araçlardı. Vergi politikasında, faiz politikasında, kur politikasında, borçlanma ve IMF ve Dünya Bankası ile olan ilişkilerde nasıl bir yol izleyeceksiniz, belirttiğiniz hedeflere ulaşmak için. Bunu sormak biraz ayrıntıya inmek demek oluyor tabiî...

— O zaman tek tek sorun söyleyeyim.

— Vergi konusundan başlayalım isterseniz...

— Efendim vergi gelirleri GSMH'nın yüzde 13'üne düşmüştür bir defa. Bu muhakkak suretle yükseltilmelidir. İkincisi, vergi elastikiyeti geçen yıllarda genellikle 1 civarındadır, bu 0.5'e inmiştir. Bunun düzeltilmesi lâzımdır.

— O zaman siz nasıl bir yol öneriyorsunuz düzeltmek için? Vergiyi mi artıracaksınız?

— Vergiyi artırma kelimesini kullanmayalım da, ıslah etme diyelim. Verginin GSMH'daki yerini tekrar artırmak çözümdür.

— Bu nasıl olacak efendim?

— Müsaade ederseniz bunu söylemeyelim. Yani uygulama gizlidir.

— Peki bir örnekle gidelim. Hükümet şimdi KDV uyguluyor. Siz KDV'ye nasıl yaklaşıyorsunuz? Gelir vergisi örneğin... Bu mu artırılacak?

— Bunu geçelim isterseniz...

— Efendim KDV'den sürekli şikâyet ediliyor. Sayın Cindoruk da şikâyet edenlerden. KDV'nin adaletsiz olduğunu, zenginden de, fakirden de aynı oranda KDV alındığını söylüyor. Buradan anlayabildiğimiz kadarıyla partinizin KDV'ye karşı belli bir yaklaşımı var.

— Tabiî Sayın Başkanımız o konuda mufassal fikrini beyan etmiştir. Sayın Başkanın temas ettiği noktalardan ilerleme yoktur, aynıdır.

— Peki faiz politikasına gelelim. Faizlerin yüksek olduğunu söylüyorsunuz. Faizler eğer düşük olacaksa, tasarrufların teşvik edilmesi için hangi yolu öneriyorsunuz?

— Efendim pozitif faize taraftarız. Pozitif faiz ekonominin aracıdır, ama onu da yerinde kullanmak icap eder. Aslında yüksek faizin başlangıcı enflasyondur. Ancak enflasyon normal hadlerine indikten sonra pozitif faizin yüksekliğinden de vurmak veya şikâyet etmek konusu kıyıya itilir. Başlangıç noktasının burda olması gerekli. Enflasyon durdurulmadığı ya da muayyen seviyede tutulmadığı takdirde yatırım yapılamaz. Çünkü faiz hadleri yüksektir. Yatırım yapılamayınca üretim olmaz, işsizlik azaltılamaz. Hepsi altyapı mahiyetinde olan enflasyonun ön planda ele alınmasına bağlıdır. Dolayısıyla öyle bir noktaya gidildiğinde, pozitif faiz kendisinden o kadar fazla bahsettirmez.

— Efendim, kur politikasına gelelim. Günlük kur politikasını reddediyorsunuz...

— Hayır, daha doğrusu hareketli kur politikasını reddetmiyoruz. Bizim de aracımız. Ama onun mahsurlu kullanılmasını reddediyoruz. Mahsurları şuralarda beliriyor. Bir, enflasyonlu devrede çok fazla yukarıya gidiyor. Bu, dengeleri bozuyor, hatta enflasyonun yaratıcılarından biri oluyor. İkincisi de, ihracatın sübvansiyonu bu yolla yapılmış oluyor. Ama öbür taraftan mahsurları çok fazla oluyor ve önemli derecede ithal mallarının fiyatlarını yükselterek ekonomiyi sıkıştırıyor. İç fiyatlar yükseliyor. Dış borçlarımızın ödenmesi zorlaşıyor, bütçe açıkları fazlalaşıyor. Ve bazı mallarımıza bu kur noksan geliyor, bir ilâve ödemek icap ediyor. Bazılarına, mesela tarım ürünlerine ise fazla geliyor.

— Bir başka konuya, borçlanma konusuna geçelim. Biliyorsunuz, kısa vadeli borçların oranı toplam borç miktarı içinde yükselmeye başladı. Partinizin borçlanma konusunda yapacaklarını söyleyebilir misiniz?

— Biliyorsunuz IMF'ye olsun, diğer kuruluşlara olsun muayyen borçlarımız var. Ama kalkınan bir ülke olduğumuz için, uzun süre bu borçlanma devam edecektir. Fakat burada önemli olan, dış borçlanmada şartların ülke şartlarına uygun olmasıdır. Yani faizin vs. yüksek olmaması, bizi sıkıştırmaması gibi... Fakat, kalkınma isteğinde olan bir ülke için borçlanma zarurettir.

— Ama IMF'nin borç verme şartlarını biliyorsunuz, pek ferahlatıcı değil...

— Aslında hükümetin uygulaması 24 Ocak uygulaması değil, bir yönden IMF'den mülhem bazı prensiplerin uygulanmasıdır. IMF'nin aslında borçlu ülkelerden uygulanmasını istediği bazı kaideler var. Bu kaidelerin hedefi de, verilen ana para ve faizin o ülkenin ihracatını artırarak geri dönmesini sağlamak. İhracatı da mini devalüasyonlar yaptırarak artıracak. Özal'ın daima öne çıkardığı dış ödemeler dengesi önemli tabiî, ama tamamı değil ekonominin. Problemin bir kısmı. Bunu bırakalım. IMF bu modeli önerdi ve hükümette uzun süre uyguladı.

— Peki, siz bu modeli, IMF ile ilişkiler açısından nasıl karşılıyorsunuz?

— Şimdi, bu model standart bir model. Yani herkese aynı modeli öneriyorlar. Burda önemli olan, her ülkenin aynı durumda olmadığıdır. Aslında biz borcunu ödeyen bir ülkeyiz. Biz borç krizine düşmedik hiçbir zaman. Güney Amerikalılar gibi "hayır ödemeyeceğiz", ya da "şu zaman öderiz," demedik. Demek ki o standardın dışında bir yapımız var. Bu standardı niye kabul edelim?

— Buna IMF'nin razı olacağını mı düşünüyorsunuz?

— ...Müzakere edilir. Ülkenin şartları budur. Kalkınan ülkelerde sanayileşmek için iç tasarruf kâfi gelmiyor. Dış borçlanmaya ihtiyacımız var. Müzakereler yoluyla halledilir. Bu seneye kadar yüzde 2.5-3 nispetinde bir dış kaynak kullanıldı. Kanatimizce dış kredi bulma konusunda konjonktür uygun...

— Dış kredi alabilmek için hem IMF'nin, hem de Dünya Bankası'nın koşullarını ederek koşuluyla konjonktürün uygun olduğu söylenebilir mi?

— Hayır, kanaatimizce müzakereler yoluyla her şey, her ülkenin kendi yapısına uygun olan istikamete gider...

— IMF'nin önerdiği standarta karşı çıkan birçok ülke de, örneğin Fransa'da, Arjantin'de, hatta İtalya'da sonunda...

— Evet, bu uygulama tarzına bazı ülkelerde büyük tepkiler var. Hatta Güney Amerika ülkelerinin oluşturduğu siyasi birlikler bile var. Borçlular Birliği... Hatta bunlar Cartagena'da toplandılar 85 başında. Olgunlaşıyor bunlar. Demek istediğim böyle teşebbüsler var.

— Siz de bu teşebbüslerden birini oluşturacaksınız herhalde?

— Hayır, biz öyle büyük teşebbüse geçemeyiz. Onların borcu bizimkine nazaran çok daha fazla...□

MEHMET ŞENOL

ÇİN'DE EKONOMİ

Kürk ve monetarizm

Chen Muhua kürk tutkunu. Ve genellikle kürklerini Paris'ten satın alıyor. Öte yandan pantolon giyme konusundaki ısrarıyla da ünlü olan Muhua, giyim tarzıyla da Mao öncesi-Mao sonrası dönemlerin sentezini sergiliyor.

HAKAN KENİ

Merkez Bankası başkanları kürk sever mi? Veri yetersizliğinden dolayı bu soruya cevap vermek kolay değil herhalde. Fakat kadınların bu tüylü hayvan postlarını çok sevdikleri kesin (Brigitte Bardot hariç). Dünyanın tek kürk seven kadın Merkez Bankası başkanı ise bir Çinli...

Chen Muhua 50 yaşlarında zayıf yapılı bir kadın. Bir süreden beri Çin Halk Bankası'nın genel müdürlüğünü yapıyor. 17 yaşından beri ÇKP üyesi olan Muhua, 1970'li yılların sonlarında "her aileye tek çocuk" doğum kontrol projesini yönetmiş. Şimdiki görevinden önce de Dış Ekonomik İlişkiler ve Ticaret Bakanlığı yapan Muhua özellikle Devlet Başkanı Li Şian-Nian'ın himaye ettiği bir yoldaş olarak biliniyor.

Muhua ayrıca gri pantolon tutkusuyla da ünlü. Kürklerini genellikle Paris'ten alıyor. Her zaman, hatta kürk giyerken bile pantolonu tercih ediyor. Bu Ortodoksluğu bile, çatık kaşlı başkanın lüks tutkunu olduğu yolundaki dedikoduları engelleyemiyor. Doğu Almanya'dan onun uçağıyla dönmek isteyen Çinli atletlerin bu isteğini reddeden Muhua hakkında "sporcuların uçağa binmesi mümkün değildi, çünkü uçak Avrupa'dan aldığı mobilya ve sair eşya ile tıka basa doluydu" deniyor.

Batılılar Muhua'yı ABD Federal Rezerv başkanı Volcker'e benzetiyorlar. Her ikisi de ekonomiyi parasal (monetary) araçlarla "düzeltmek"ten sorumlu. Hatta Deng Siao-Ping'in geleceğinin Muhua'nın uygulamalarına bağlı olduğu söyleniyor.

Tüketim çılgınlığı

Yeni ekonomik politikanın en önemli uygulamalarından biri tüketimin teşvik edilmesiydi. Bu teşvikin sonuçları tüketim malları alanında çılgınlık boyutlarına ulaştı. 1978-84 döneminde kişi başına tüketim harcamaları 62 dolardan 113 dolara yükseldi. Yüzde 2.2 olan yıllık tüketim artış hızı oranı yüzde 7.5'i buldu. Yalnızca bu yılın ilk altı ayında perakende satışlar geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 35 arttı.

Buna paralel olarak tüketim mallarının üretimi de artıyor. Kasetli teyp üretiminde yüzde 50, televizyon üretiminde yüzde 84, buzdolabı üretiminde yüzde 300'ü buluyor bu üretim artışları.

Fiyat artışları ise yetkililere göre 1984 yılında yüzde 3-4'ü geçmedi. Batılı iktisatçılara göre ise enflasyon oranı yüzde 16'yı buluyor. Şangay'da yalnızca Nisan ayı içinde sığır eti fiyatları yüzde 80, domuz eti fiyatları yüzde 39, sebze fiyatları ise yüzde 50 arttı.

Çinlilerin yeni edindikleri bu tüketim alışkanlığının bir başka etkisi de ithalat üzerinde. Bu yılın ilk altı ayında ithalat geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 70 oranında arttı ve 3.16 milyar dolarlık bir dış ticaret açığına yol açtı. Yatırım malları ağırlıklı ithalattan tüketim malları ağırlıklı ithalata yönelen Çin için dış ticaretteki giderek artan bu açık döviz rezervlerini de etkiliyor. Yine bu yılın ilk altı ayının verilerine göre döviz rezervleri geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 30 azalarak 11.3 milyar dolara düşmüş durumda. Çin'in dış borç miktarı da 1984 verilerine göre 34 milyar doları buluyor ki bu da 1949 sonrası için bir rekor.

Dış ticaretteki ve döviz rezervlerindeki bu olumsuz gelişmeler nedeniyle hükümet ithalat üzerinde sıkı denetimler uygulamaya başladı.

Parasal araçlar

Haziran ayında yapılan ABD-Çin Ortak Ekonomik Komisyon toplantısında Çinli iktisatçılar para arzı, vergi politikaları ve bütçe denetimleri konularında Amerikalı iktisatçılarla fikir alışverişinde bulundular. Çinlilerin bu merakını şaşırtıcı bulduğunu söyleyen Amerikalı bir iktisatçıya göre şu günlerde dünyada ekonomi alanındaki en heyecanlı şey sosyalist bir ülkenin parasal araçları kullanmaya çalışmasını gözlemlemek.

1978-84 yılları arasında 6 yıllık süre içinde para arzı dört kat artıp 40 milyar doları geçti. Para arzı hedeflerini bir türlü gerçekleştiremediklerini söyleyen Çin Halk Bankası yöneticilerinden Hu Şenki "Batı'da M1, M2, M3 para arzı kullanılıyor, biz yalnızca M1'i kullanıyoruz, onu da tam olarak kontrol edemiyoruz" diyor.

Hâlâ bütçe içinde önemli bir yer tutan (yüzde40) sübvansiyonların yanı sıra ücretlerdeki artışlar da bütçe açıklarına yolaçıyor. 1984 yılında ücretler ortalama yüzde 21 oranında arttı. Bu artışın en önemli bölümü (yüzde 46) yılın son üç ayında gerçekleşti. Ücret artışlarının da etkisiyle 1984 yılında bütçe açığı yüzde 67'e ulaştı.

Bu yılın ilk altı ayı sonunda ise bütçe beklenmedik bir şekilde 23.2 milyar dolar fazla verdi. Fakat 1985 yılı bütçesinin de yıl sonu itibariyla yaklaşık 6 milyar dolar açık vermesi bekleniyor.

Chen Muhua'nın uygulamalarından biri de 1 Ağustos tarihinden geçerli olmak üzere mevduat ve kredi faizlerini yükseltmek oldu. Birkaç yıl öncesine kadar tasarruf oranının tüketim harcamaları oranına göre çok yüksek olmasından şikâyetçi olan Çinli yöneticiler şimdi de tüketim harcamalarını makul bir düzeye indirebilmek için tasarruf mevduatı faiz oranlarını yükselttiler: 6 aylık mevduatlar için yüzde 5.4'ten yüzde 6.12'ye; 1 yıllık mevduatlar için yüzde 6.84'ten yüzde 7.2'ye.

Bütçe açıklarına yol açan sebeplerden biri de müteşebbislere verilen kredilerin hacminin oldukça genişlemiş olması. Yalnızca geçen yıl hükümet kredi taleplerini karşılayabilmek için para arzını 9.5 milyar dolar arttırdı. 1984'te verilen kredilerin miktarı da bir önceki yıla göre yüzde 29 oranında yükseldi.

Çin Halk Bankası özel teşebbüsler için verdiği kredi faizlerini yaklaşık yüzde 50 oranında arttırırken, kamu teşebbüslerine, kolektif teşebbüslere ve araç-gereç alımı için tarım alanındaki teşebbüslere açılan kredi faiz oranlarını da yükseltti.

Ayrıca her yıl verilecek olan kredi miktarına da sınırlamalar getirildi.

Bu arada kamu kesimindeki harcamalar da eleştiriliyor. Nisan ayında yönetim harcamalarında yüzde 10-20 oranında kısıntıya gidilmesi kararlaştırılmış ve kamu fonlarının, çalışanlar için televizyon, buzdolabı vb. alımlarında kullanılması durdurulmuştu. Temmuz ayında yapılan yeni bir açıklamayla devlet dairelerinde otomobilden, büro mobilyalarına kadar çeşitli lüks eşya alımları kısıtlandı.

Batılı gözlemcilere göre yeni ekonomik politikanının geleceğini bayan Muhua'nın uygulamaları belirleyecek. Çareler tükenmeyeceğine göre "kapitalist yöntemle sosyalizmin inşası" tutmazsa ÇKP de başka yöntemlerle sosyalizmin inşasını dener herhalde. □

"Başarılı olmazsa ders çıkarırız"

İşler birkaç ay öncesine kadar çok iyiydi" diyor Şenzen'deki taksi şoförü Luo Meiping, "ama gümrükten kimse mal çekmediği için taksiye de pek binen yok."

Çin'in Hong Kong yakınındaki serbest bölgesi Şenzen'de bir süre öncesine kadar boş taksi bulmak imkânsızken, şimdi Yapı Caddesi boyunca boş taksilerin kuyrukları göz dolduruyor.

Şenzen, Çin'in birkaç ay önce uygulanmaya başlanan ithalat kısıtlamalarından en çok etkilenen bölgesi oldu. Ülkenin en önemli karaborsa merkezi haline gelen Şenzen'de yetkililer çok gevşek davranmakla suçlanıyor. Hatta bir ara kumarhane açılmasına bile izin verilmiş. Neyse ki olayın vehametinin farkına varan Pekin'deki yöneticiler, 10 gün sonra kumarhaneyi kapatmışlar.

Şenzen'de özellikle döviz karaborsası çok yaygın. Örneğin resmi kur fiyatının iki katına Hong Kong doları almak mümkün. Bu pahalılığa rağmen dövizle alışveriş yapmak yine de kârlı. Kardeşlik Mağazası'ndan 785 dolara alınabilecek bir Hitachi video için bunun iki katından fazla yuan ödemek gerekiyor. Dövizle karaborsadan yapılan alışverişler yuanla yapılanlara göre yaklaşık yüzde 20 iktisatlı oluyor. Üstelik 785 dolara alınan bu videoyu Çin'in herhangi bir yerinde üç katına satmak da mümkün.

Karaborsayı önlemek için Çinli iktisatçılar serbest bölgelerde özel bir paranın tedavüle çıkarılmasını düşündüler. Fakat bu uygulamanın karaborsayı engelleyemeyeceğini görüp vazgeçtiler.

Şenzen'e Çin'in her yanından göçler oluyor. Buraya yerleşen Çin firmaları Hong Kong'a ihracat yapmaktansa iç pazarda satmak üzere üretim yapmayı tercih ediyorlar.

Çokuluslu şirketler ise Şenzen'de yatırım yapmak konusunda pek aceleci davranmıyorlar. Şenzenli yetkililer Philips ve Polaroid'in büyük miktarlarda yatırım yapacağını söylüyorlarsa da, bu şirketlerin yöneticileri pek aynı fikirde değiller. Polaroid firmasının yöneticileri herhangi bir yatırım projelerinin olmadığını, Philips yöneticileri ise yalnızca 20 milyon dolarlık bir know-how satış projesi düşündüklerini açıkladılar.

Pek başarılı olmayan Şenzen konusunda Deng Siao-Ping'in görüşü şöyle: "Bu tecrübe başarılı olmazsa biz de ders çıkarmış oluruz." □

(**Business Week**, 29 Temmuz 1985)

Demokrasi dürüstlük ister

SAİT KIZILIRMAK

Demokrasiyi meydana getiren, değişik görüşlere sahip, farklı çıkarlara dayalı insanların örgütleridir. Bu örgütlerin başında da, "vazgeçilmez unsur" olan, siyasal partiler gelir. Her düşünce, kendini özgürce ancak bu yolla demokrasi içinde ortaya koyma imkânını bulur.

Türkiye gibi geri kalmış ülkelerde, bütün düşünceler resmî düşüncenin onayını almak zorundadır. İşte bu döngüsel zorunluluk, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarını her zaman açmazda bırakmıştır, bırakmakta da devam etmektedir. Buna bağlı olarak, yine Türkiye'ye özgü bir siyasal parti ahlâkı oluşmuştur. Bu ahlâk, temelde, demokrasinin doğru kurulmasını engellemektedir.

Siyasal görüşlerin netleşemediği bir yasakçı ortamda, doğru dürüst bir demokrasiden söz edilemez. Siyasal partilerin çıkış sebepleri, kanı ve inançlarıyla, söz ve eylemleri birbiriyle denk düşer. Düşünce, gerçekle uyuşur, söz ve eylemler açıkça, üstü kapalı olmayan bir tarzda ortaya çıkar. Parti, kendisiyle tutarlıdır, yaptıkları özüne, çıkış ruhuna aykırı olamaz.

Halbuki Türkiye'de durum böyle değil. Siyasal partiler, genellikle yalancı söylemler üzerine bina edilen oluşumlardır. Kuruluşları ürkektir, kurulduktan sonra da bu ürkeklik sürer ve konuşulanların suç olabileceği endişesiyle devamlı bir kapatılma stresi partileri rahatsız eder. Partilerin yapısı bu nedenle içrektir. Dışa karşı, kamuoyuna karşı ve partililere karşı oluşmuş üç ayrı söylem kullanılır. Dış basına verilen demeç başkadır, iç basına verilen demeç başkadır. Ayrıca, kendi içlerinde fikir özgürlüğünü yaşatamayan partiler, yapamadıklarını daima ileri bir tarihe -iktidar tarihine- erteleme huyundadır!

Resmî engel

Bir başka nokta, partilerin, daha çok kendi dışlarındaki partilerle ilgilenmeleri, kendi kuramsal, yöntemsel özelliklerindeki eksiklikleri, karşı partileri suçlayarak gizleme eğiliminde olmalarıdır. Demokraside, her türlü düşünüş partileşebilir. Kimse kimseye zorla kendi görüşünü kabul ettiremez. Herkes, kendi görüşünü savunur. Ancak, daha baştan resmî düşüncenin icâzetinden geçmek durumunda kalan partiler, özgürce kendilerine has düşünüşlerini anlatma imkânına sahip olamazlar. Bu nedenle aslında bir gerçekçi partiler yelpazesi de yoktur. Yelpaze denilen şey, düz bir doğruda sıralanan, hepsi birbirine benzeyen partilerdir. Bu tablo, partilerin çıkış koşullarına mahsustur. Öte yandan, bu partilerin programları da, üç aşağı beş yukarı aynıdır. Ancak, bu aynılık, onların farklılıklarını gidermez, öyle olsaydı tek parti yeterdi. (Bu bağlamda, partilerin aslında çok parti görünümünde bir tek parti olduklarını savunanlar da vardır.)

Fakat, gerçekte partiler, hazırladıkları programların ciddiyetine kendileri bile inanmazlar. Bunun sebeplerinden biri, yasakçı çıkış koşulları olduğu gibi, bir başkası, demokrasiye hazırlıksız yakalanmış oluşlarıdır!

Şimdi gelelim dürüstlük sorununa. Partilerin kendilerine ayrı, kamuoyuna ayrı eğretileme yollarının bulunduğunu belirtmiştim. Bunun yanında, partilerin adları, çok sık sarfettikleri sloganları bile onları tanımaya yeterli değildir. Ne liberal parti liberaldir, ne muhafazakâr parti muhafazakârdır, ne sosyal demokratlar sosyal demokrattır. Bu yargı, onların gerçekten de çıkış amacına aykırı adlar taşıdıklarını göstermez. Asıl önemli nokta, neden partilerin esas görüşlerini anlatma yerine, bunları gizledikleri veya yan anlamlı sözlerle düşünüşlerini zımnî olarak koymak istedikleridir.

İşte birinci engel, resmî olandır. Bu engel, aynı zamanda iki ayrı söylemi hazır bulunduran partilere meşruiyet tanır. Bu arada, geçmiş bir partinin, kapatılmış bir partinin devamı olmadığını ısrarla belirtmesine rağmen, kamuoyu partinin, geçmişteki partinin devamı olduğunu bilmektedir.

Ama, yalan üzerine bina edilen partiler, sadece bu bağlamda dürüst olmasalar önemi olmayacaktı, çünkü bu, olağanüstü koşulların dayatmasıdır. Asıl dürüstlük meselesi, partilerin demokrasiye içtenlikle katılımı konusundadır. O da şu: Siyasal partiler, bir üst ideoloji niteliğindeki resmî ideolojiye borçluluk ve bağlayıcılıklarını sık sık o ideolojiye has kavramlara göndermeler yaparak sürdürürler. Yine, halkın İslami özelliği gözönüne alınarak, din alanına ait kavramlara da sık göndermeler yaparlar. (Bazen bu işlem, mizahî bir görünüme bürünür: "İnşallah enflasyonu yüzde 30'lara düşüreceğiz" gibi!) Nabza göre şerbet vermek, partilerin ayrılmaz bir parçası olur.

Yine, parti önderlerinin ikircikli konuşmaları, o siyasal parti etrafında kümelenmiş yığınları bile şaşırtabilir. Yasakçı bir ortamda doğan partilerin birtakım mantık oyunlarına kalkışmaları, bu oyunlardan anlamayan masum yığınların tepkisine yol açmaz, çünkü el altındaki içe ait söylem biçimi devreye sokulur. Meselâ dinci bir parti ilelebet laiklik doğrultusunda, cumhuriyet ilkelerine bağlı varlığını sürdüreceğini bildiğinden, parti içindeki söyleminde halifeliği öne sürerken başka, kamuoyuna konuşurken başka bir ağız kullanmak zorunda kalır. Bu karışıklıkta kimin neye inandığı, nasıl düşündüğü pek anlaşılmaz. Çünkü dosdoğru savunulamayan görüşler, yalan üzerine bina edildiğinde, giderek, doğru olanla, yanlış olan birbirine karışır.

Demek ki, Türkiye'de demokrasi dürüstlüğe muhtaç, "İşte benim görüşüm budur" diye net, açık seçik tavır koyacak partileri arayan demokrasi, muğlak ve muallak partilerle kurulmaz.

Dürüstlük

Bu arada, kabul edelim ki, zorunluluk nedeniyle, gerçek yüzünü gizleyen partiler hep bu yolla demokrasiye katılsın. Bunun sonu nerede biter, meçhuldür. Dahası, şu görüşlerin önü açıktır, şu görüşler partileşemezler diyen tasnifçi, eleyici, illegalliğe mahkûm edici bir sistemde elenen görüşlere ne olacaktır, o da meçhul. Bugüne kadar geçen iki yıllık süreçte, basının da şartlandırmasıyla, bütün görüşler, sadece iki kutuplu bir yelpazeye indirilmek istenmiş, parçalanmalar doğal sayılmamış, adeta sistem iki partiye şartlandırılmak istenmiştir: Sağ ve sol. Birleşme güçlükleri de, hazır milletvekilliği, hazine yardımı gibi gösterilmiştir. Konu bu olmadığı için bunların üzerinde durmayacağım.

İki önemli nokta daha var: İlki, partilerin, düzenin kötü birer prototipi olarak, kendi kendilerinde sansürcü bir iç işleyiş kurmaları. İkincisi, görünürdeki bütün siyasal hareketliliğin, geçiş dönemindeki çıkarılan yasalarla bu işin götürülemeyeceğini savunan partilerin, sürekli yasalardan şikâyet ederek günlerini geçirmeleri.

Şimdi dürüstlükten ne anlaşılması gerekiyor, bunu biraz açayım. Siyasal düşüncelerin özündeki doğruluk/yanlışlık burada ele alınmadan, doğrudan, "kurulmuş bir parti" sözkonusu edilecektir. Dürüstlükten anladığım, belli bir çıkar, bir fikir, bir inanç ekseni etrafında toplanmış insanların kurdukları partinin temel fikrinin hasıraltı edilmeden, doğrudan savunulması, ortaya konmasıdır. Yani, filanca ideolojiyi savunan bir parti, o ideolojiyi maskelemeden dürüstçe ortaya koymalıdır. Başka adların ardına gizlenerek, asıl niyetini saklayarak bir yere varmak mümkün değildir. Giderek statükonun en yaman bir müdafii bile olunur. Yalanla başlayan bir siyasal hareket, yalana çakılmaya mahkûmdur; içeriği bütün zamanların en doğru felsefesini taşısa da...

Ayrıca, içeriğinden koparılmayan siyasal görüşler netleşeceğinden, her parti, karşısındakileri iyice bilir, açıkça politikasını ona göre yürütür, karşıtlığını arıştırır. Ama herkes kendi özgün söylemini koymazsa, sağlıksız ve belirsiz bir yapı da kökleşir. Kanımca, Türkiye'de demokrasinin, temel hak ve özgürlüklerin yerleşmesi için müdahalelerin bir daha olmaması için, siyasal partilerin her şeyden önce bu ahlâki gibi gözüken soruna ciddiyetle eğilmeleri kaçınılmazdır. Batı'ya bir türlü, Doğu'ya bir türlü, kamuoyuna bir türlü, parti içine bir türlü konuşma alışkanlığı bırakılmadıkça doğrularla yanlışlar pek ayırdedilmeyecektir. Siyasal partiler, demokrasi için hiçbir çaba göstermezlerken, bari bu konuda özü ile sözü bir olma sürecine girerlerse, mücadele de netleşecektir. Yani bir benzetmeyle, siyasal partileri satıcı olarak düşündüğümüzde, kaç satıcı "müşteri istemeden" fatura kesmektedir? Hemen hemen yok gibi. İşte müşteri istemeden her satıcı faturasını hemen verdiği zaman, dürüstlük sorunu kendiliğinden ortadan kalkacaktır? Kaldı ki, demokrasi mücadelesinde herkes topu birbirine atıyor. Oysa, mücadelenin başını siyasal partiler çekmezse zaten depolitize edilmiş hangi kesim çekecek?..

Yine yalancı bir söylem tarzı da şudur: "Türkiye'de halkın kültür düzeyi yükselmedikçe, KP kurulamaz" gibi sakat bir örtmececilik bilhassa sağ partilerden öne sürülegelmiştir. Bu demagojiye engel olabilmek ve "Ukalalık istemez, KP'nin kurulup kurulamayacağı sizi değil, emekçi sınıfları ilgilendirir" diyebilmek zorundayız. Demagojinin gülünesi özünden söz etmeye gerek yok. Zaten demokrasiyi gerçekten isteyenlerin emekçiler olduğunda kuşku yok sanıyorum, öbürleri tabir doğruysa rantiye tabakalar. Yine kötü bir benzetmeyle, kanımca demokrasi, Cuma'nın Robinson'a başkaldırdığı noktada başlar!

Acaba kim, neden yana?

Bu söz ettiğim dürüst oluşum başladığı takdirde, partilerin iktidar öncesi ve iktidar sonrası ikiyüzlülükleri, daha seçim aşamasında önlenmiş olacaktır. Öte yandan, Türkiye'ye özgü din ve laiklik sorunsalı da muallaktan ancak böylelikle kurtulabilir. Çünkü, özgünlüğün özgürce konabildiği bir düzende, hattâ resmî ideolojinin de "partilerden bir parti" olarak yerini belirlediği bir düzende (bu pek mümkün değilse de) partiler, resmî ideolojiye şirin görünme aldatıcılığından uzak, onun ilkelerine yalancı göndermelerden uzak kalacak, resmî ideolojiyle bağdaştıramadıkları fikirleri bünyeden dışlamaktan kurtulacaklardır. Üstelik, çağdaş anlamda siyasallıklarının özü olan çıkar farklılıkları netleşecek ve sınıfsız imtiyazsız kaynaşmış bir kitle suniliği de aşılmış olacaktır. Böylelikle kim gerçekten emekten yana, kim sermayeden yana, kim gelenekçi, kim otoriter hemen belli olacaktır. İşte o zaman partilerin varlığı gerçekten demokrasinin kanıtı olur. Türkiye'de ne hikmetse, her görüş kendini irdeleyecekken, sağ solu, sol sağı irdeliyor! Bu mantıksızlık da, dürüstlükle aşılabilir kanaatindeyim. Partilerin farklılıkları netleşmelidir. Partiler, birbirlerini denetleyecekleri yerde kendilerini partilerden bir parti olarak görmelidir. Yok eğer, resmî üst ideolojinin koyduğu ilkeler, toplumda birleştirici tek eksen olarak kabul edilecekse, 12 Eylül'den sonra halktan birinin dediği gibi, "Partiler olmasın paşam!" demek gerekir. Ama diyoruz ki, demokrasinin varlığı, çoğulculuktur. O halde çoğulculuğu, çok parti görünümündeki tek particilikten kurtaralım. Türkiye şimdilerde sağda ve solda yerine oturmamış partilerin arayış içersinde olduğu bir demokrasi karışıklığı yaşıyor. Bu karışıklıkta, kimin ne dediği pek belli değil. Belki sözünü ettiğim dürüstlük, bu karışıklığın sona ermesine de yol açabilir. □

Bir "laiklik" tartışmasının sonucu

KOCATEPE CAMİİ

MEHMET ŞENOL

Ankara'da yaşayan insanlar günlük hayatlarının bazı anlarında, mesela otobüs beklerken, sinemaya gitmeden önce veya açık havada dolaşırken acaba şehrin tam ortasından göklere uzanan dört minareyi gördüklerinde ne düşünürler?

Çok uzaktan bile görünebilmeleri belki bazılarının kafalarında "amma büyük bir cami" düşüncesi yaratır. Bazıları bu camiyi gördüklerinde "Çok şükür, artık Kızılay'da da ezan sesleri duyacağız" der. Kimisi de "İyi tamam da, bu cami çok çirkin" diye söylenir. Çoğunluk ise böyle şeyler de düşünmeden caminin etrafından geçer, yanından yürür, minarelerin arasından gökyüzünü seyreder. Cami şehrin alışılmış görüntüsü olmuştur.

Türkiye'nin ender "politikleşmiş" yapılarından birisi olan Kocatepe Camii'ne 40 yıl önce şimdiki "duyarlılık"tan defalarca fazla ilgi ve yakınlık gösteriliyordu. O dört minarenin orada yükselmesi için partiler, dernekler, insanlar biraraya gelip istemeyenlerle gazetelerde, dergi sayfalarında, mahkemelerde savaştılar, mücadele ettiler. Türkiye'nin yaşadığı Batılılaşma süreci içinde en çok tartışılan konulardan biri olan "lâiklik", uzun süre camiye taraf olmak ve olmamak durumuna göre tanımlandı. Kısaca, "politik bir turnusol kağıdı" oldu Kocatepe Camii! Laiklikten "yana olanlar" ve "olmayanlar" bir bir ortaya çıktı! Şimdi biz geçmişe dönüp Ankara Kızılay semtinin tarihine bir göz atmak ve Kocatepe Camii yapma fikrinin ilk ortaya atıldığı ortamı anlatmak istiyoruz. 40 yıl sonra belki Kocatepe Camii'ne "taraf olma" kaygısına kapılmadan bakmak mümkün olabilir...

"Sosyete mahallesi: Yenişehir..."

Ankara başkent ilan edildiği zaman şehir merkezi Ulus'tu. Ancak yeni cumhuriyeti kuranlara, yani siyasi ve idari yüksek bürokrasi ile askerler için bir konut bölgesi gerekiyordu. Öyle bir konut bölgesi ki, yeni "modern" Türkiye'nin bir küçük örneği olarak, Batılı görünüşlü, planlı, düzenli "modern ve Avrupaî" bir yeri olacaktı. Düşünülen "kibar mahallesi" olarak Yenişehir seçildi. Çarşısı bile yoktu, günlük ihtiyaçlar Ulus'tan karşılanıyordu. Genellikle tek katlı, bahçe içinde, özel konutlardan oluşuyordu Yenişehir. Yeni cumhuriyetin "laiklik" ilkesine uygun olarak, semte cami inşa etmek herhalde hiç kimsenin aklından bile geçmemişti. 1920 ve 30'lar "planlanan Yenişehir" görüntüsünden (kanalizasyon gibi bir iki "önemsiz" eksiklik dışında) pek uzaklaşmadan yaşandı.

1940'larla birlikte, sadece Yenişehir değil, Ankara genel olarak hem "demografik", hem de "ekonomik" olarak değişime uğradı. Devletin kurumlarının çoğalmaya başlaması memur sayısını artırdığı için "ucuz konut" ihtiyacı ortaya çıktı. Memurlar da ancak Yenişehir'de oturabileceği için semt genişlemeye başladı, ayrıca buradaki evler "kiraya verilmeye" başlandı. Aynı zamanda, Ankara'da ticaret ve sanayi ile uğraşanlar çoğaldı. Bunlar da kendilerine yaşama bölgesi olarak Yenişehir'i seçtiler...

İşte Yenişehir'e cami yaptırma düşüncesi bu yıllarda, 1944'de ortaya çıktı. Yenişehir'in yeni sakinleri olan "tüccar"lardan bir grup 8 Aralık 1944'te "Ankara Yenişehir'de Bir Cami Yaptırma Kurumu"nun oluşturdular. Kurucular arasında Vehbi Koç gibi "yıldızları gittikçe parlayan" genç tüccarlar da bulunuyordu. Bu arada, şunu da hemen eklemek gerekli. 1946 seçimlerine kadar bu kurum devletten camii yapabilmek için gerekli arsayı bir türlü sağlayamamıştı. Seçimlerde CHP'nin zorlanması sonucu, iktidarın "gelecek seçimler" için yaptığı "yatırımlar", eski değişmez devlet politikasından bazı sapmalar. kurumun işine yarar gibi göründü. CHP iktidarı, din düşmanı olmadığını kanıtlamak için, bu dönemde imam hatip okulları açıldı, ilahiyat fakültesi kuruldu. Tekrar yapılan başvurular sonucu, şimdiki Yeni Karamürsel binasının bulunduğu arsa kuruma tahsis edildi. Ancak sonraki gelişmelerden CHP'nin "eski Yenişehir"den öyle pek kolay vazgeçmediği anlaşılıyor.

Çünkü bir süre sonra nerdeyse şehrin göbeği sayılan o arsadan sebepsiz bir şekilde vazgeçildi. Bu "oyalama" politikası iki yıl sonra bir kere daha tekrarlandı. Bu sefer, şimdi üzerinde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin bulunduğu arazi kuruma cami yaptırılması için verildi, sonra yine vazgeçildi... Sonuç olarak 1950'lere Yenişehir camisiz gelmeyi başarmış görünüyordu. Bu arada (belki de "'bir türlü arsa tahsis etmemenin" bir özürü olarak, dernek bakanlar kurulu kararıyla "genel menfaatlere yarar" derneklerden sayıldı. Ve yine Yenişehir'de Bir Cami Yaptırma Derneği, bu ismiyle asla Yenişehir'de arsa alamayacağını anlamış olmalı ki, adını, yönetimin hoşuna gidecek şekilde Devrim Diyanet Sitesi Yaptırma Derneği olarak değiştirdi!)

"Yenişehir'de dükkan... yetmez bir de cami!.."

1950, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana ilk defa iktidarın değiştiği yıldır. Bu parti iktidarda oluşunun tek nedenini halkın istediğini yapacağını söyleyerek seçilmiş olmasında görüyordu. Nitekim ezan tekrar Arapça'ya çevrildi, "laiklik" ilkesi daha esnek olarak yorumlamaya başladı vb. Aynı şekilde "memuru sevmeyen" Demokrat Parti ile Yenişehir de değişmeye başladı. Nüfus birdenbire hızla artarken (1945'te Çankaya ilçesinde 22 bin kişi otururken 50'de bu rakam ancak 24 bine çıkmıştı. DP'nin iktidar olduğu dönemde olan 1955 yılında bu rakam inanılmaz bir şekilde 210 bin 294'e fırladı) semtte yaşayanlar da farklılaşmaya başladı. Artık Yenişehir sadece devlet bürokrasinin egemenliği altında değildi. Ticaret ve zanaat erbabı da Yenişehir'e gelmiş, "memurlardan" daha zengin insanlar semtte çoğunluğu oluşturmaya başlamıştı. Bunun bir sonucu olarak, Yenişehir'de dükkanlar, işyerleri, kira evleri, tamirciler vb. açılmaya başladı.

İşte böyle bir ortamda yeniden cami arsası için başvuran derneğe bu sefer olumlu cevap verildi ve Kocatepe bölgesinde 34 bin metrekare arsa, dernek tarafından sembolik bir ücret karşılığı satın alındı. Hemen hazırlıklar yapıldı ve 1957 yılında millli bir proje yarışması düzenlendi. Yarışma koşullarında

Türkiye'nin yaşadığı Batılılaşma süreci içinde en çok tartışılan konulardan biri olan "laiklik", uzun süre camiye taraf olmak veya olmamaya göre tanımlandı.

"İslâm mabetlerine çağdaş bir yorum" isteniyordu. Bu yüzden mimarların çoğu modern denemelere giriştiler. Dernek Başkanı Ahmet Salih Korur aynı zamanda hem "baş mason" hem de başbakanlık müsteşarıydı, yarışmadan iki ay evvel gazetelere verdiği bir demeçte "Ankara Kocatepe'de Süleymaniye gibi bir cami yapacağız" demişti. Bu sözleri "tiyo" olarak alan bazı mimarlar klasik üslubları seçtiler. Böylece 15 kişilik jüri, yarışmaya katılan 41 projeyi incelemeye başladı. Daha birinci elemede klasik üsluba göre yapılmış projeler elendi ve kalanlar arasından Vedat Dalokay'ın modern anlayışı yansıtan projesi birinciliği aldı. Dernek Başkanı Ahmet Salih Korur yarışmadan sonra şöyle diyordu:

"Türk milletinin, dinine bağlılığını ve Müslümanlığa karşı beslediği derin hürmet ve aşkını , hükûmet merkezimiz Ankara'nın Yenişehir semtinde Kocatepe mevkiinde muhteşem bir dini abide ile belirtmek isteyen cemiyetimiz, açmış olduğu müsabakada birinciliği kazanan eseri sayın vatandaşlara takdim etmektedir. Cemiyetimiz, bu çalışmalarında Hükûmetimiz ve Belediyemiz ile bilhassa Hâmi Başkanımız Sayın Başvekil Adnan Menderes'in maddi ve manevi yakın alâka ve yardımlarını daimi şükranla yad edecektir."

Aslında dernek yöneticileri de kazanan eserden pek memnun olmamışlardı. Ancak, jürinin verdiği kararı, değiştirecek cesareti belki de kendilerinde bulamadıklarından, saygıyla kabullendiler. Dalokay 1957'den sonraki üç yılı uygulama projelerinin hazırlığıyla geçirdi. Temel atmanın hazırlıkları sürerken gelen 1960 müdahalesi Devrim Diyanet Sitesi Yaptırma Derneği'ni de diğer kurumlar gibi etkisi altına aldı.

İlk iş olarak Ahmet Salih Korur görevden alınıp, yerine MBK üyesi Ahmet Yıldız "atandı". Artık "dernek" doğrudan siyasal iktidarlara göre belirlenmeye başlamıştı. (Gerçi daha önce de dernek üyeleri Demokrat Parti'nin milletvekilleriydi, ama yönetimin "atamayla" değiştirilmesi her derneğe nasip olmasa gerek.) Yeni dernek yönetim kurulu Dalokay'ın projesini değiştirmeyi düşünmedi, çünkü "ilerici" bir proje olarak görülmeye başlanmıştı bile Kocatepe Camii projesi. 1962'de temeller atıldı ve yapıma başladı. Ancak proje, bu sefer, "seçenler" tarafından eleştiriye uğramaya başladı. Eleştirilerin ana hedefi minarelerdi. "Füzeye" benzediği, bunun da "mabet" anlayışına aykırı olduğu söyleniyordu. Asıl büyük eleştiri ise caminin ölçeği üzerineydi. Dalokay'ın projesi mahalli ölçekte, mimarın deyimiyle "mabedi büyük yapmaktan ziyade değerli yapmak düşüncesini ortaya süren" bir projeydi. Eleştiricilerse, ölçeğin küçüklüğünün caminin "muhteşemliğini" azaltacağını söylüyorlardı. Basında çıkan bu tartışma sürüp giderken, 1963 yılı sonunu takip eden dernek kongresinde başkanlığa iki aday çıktı: Ahmet Yıldız ve İsmail Hakkı Yılanlıoğlu. Oylama yapıldı ve İsmail Hakkı Yılanlıoğlu 4'e karşı 5 oyla başkanlığa seçildi. Derneğin yönetimi yeniden değişmişti, o halde Kocatepe Camii'nin de değişmesi gerekiyordu...

Kabuk hassas çıkıyor...

Yeni yönetim kurulu, ortada hiçbir görünür neden yokken, Dalokay'ın temelleri bitmiş projesinin uygun olup olmadığını saptamak için ODTÜ Fizik Bölümü'ne göndererek işe başladı. Zamanının 100 bin lirası verilerek yapılan denemeler sonucunda projedeki "kabuk sistemi"nin çok hassas olduğu ve "dayanıklılığının" pek güvenilir olmadığı bildirildi. O sıralarda Türkiye'de bulunan bir Alman profesör, Saan da aynı şeyleri söyleyince, dernek yönetimi projenin durdurulmasını kararlaştırdı. Projenin sahibi Vedat Dalokay, ODTÜ'nün verdiği rapora karşı çıkarak Avrupa'da da inceleme yapılmasını istedi. Dernek yönetimi bu talebi kabul etmedi ve projenin feshedilerek yeni bir yarışma

açılmasına karar verdi. Projenin reddedilmesine gösterilen somut neden, kubbe hesaplarının yapılamayışı nedeniyle sağlam olup olmayacağından duyulan kuşkuydu. Dünyada birçok kubbe modeli yapı vardı ve bunların hepsi yıkılmadan durabiliyordu gerçi. Ama Türkiye'deki tek kubbeli yapı Spor Sarayı daha inşa edilirken yıkılmıştı. Dernek yöneticileri projeyi iptal etmelerinde bunun da bir rol oynadığını söylüyorlar ve hemen ekliyorlardı: "Bize o sıralarda Almanya'dan bir mektup geldi. Mektupta Dalokay'ın projesinin Münih'teki bir lokantadan çalıntı olduğu yazıyordu. Tetkit ettirdik, hakikaten de öyleymiş" (İ.H.Yılanlıoğlu ile konuşmadan.)

Karşı tarafın "nedenleri" de aynı şekilde karşı tarafı suçlayıcı cümlelerden oluşuyordu. Vedat Dalokay, "açık söylüyorum, bunlar 'Anıtkabir'den daha muhteşem bir yapıt yapacağız' diye giriştiler oraya" derken "laiklik" tartışmasını yeniden gündeme getiriyordu. "Yobaz düşünce" sonunda galip gelmiş ve modern bir camii projesi iptal edilmişti. Caminin değil, ama yaptıranların "laik davranmamakla" suçlanmaları devam etti. Devir artık Adalet Partisi devriydi, bu suçlamalar bir sonuç getirmedi. Dalokay'ın açtığı dava yıllarca devam edecekti.

Dernek yönetimi Dalokay'ın projesini "başlarından savdıktan" sonra, bu sefer işi "sağlam" tutmaya karar verdi. "Türk-İslâm sanatı konusunda mütehassıs kişilerin" çağrıldığı otuz kişilik bir toplantı yapıldı. "Mütehassıs kişiler", dernek yönetimine "yeni yarışmanın açık olması halinde istenilen eserin hasıl olmayacağını beyan" ettiler. Bunun üzerine, dernek yönetimi "teklif usulü" ile yarışma açtı. Klasik üslup konusunda uzman sayılan (ve ilk yarışmanın ilk elemesinde elenmiş) mimarlara birer mektup yazılarak yarışmaya katılmaları istendi. Dernek Başkanı İ.H.Yılanlıoğlu gönderdiği mektupta şöyle diyordu:

"İstanbul, camilerden müteşekkil bir çiçek bahçesidir. Bundan yapılacak bir demet herkesin takdirini kazanacaktır..."

Mimar Sinan taklidi

"Sınırlı" yarışma sonucu birinciliği, Hüsrev Tayla ve Fatin Uluengin'in projesi aldı. Proje açıklandıktan sonra, tahmin edildiği gibi büyük eleştirilerle karşı karşıya kaldı. Eser Mimar Sinan üslubunun tıpatıp benzeri, uzmanlarına göre de "Şehzade-Selimiye camileri" karışımı bir kopya idi. Bu arada Dalokay'ın projesinin temelleri de dinamitle sökülmeye başlandı. Temelin sökülmesinde dinamit kullanılması da tepkilere neden oldu, kızgınlıkları artırdı. Mimarlar Odası, "Eminönü-Sultanahmet-Süleymaniye camileri" karışım bu projeyi vize etmediği gibi, mimarları da "Mesleği Uygulamaya Töresi"ne aykırı davrandıkları için, haysiyet divanına sevketti ve ihtar cezası verdi. Ama bütün bunlar caminin temellerinin atılmasını önleyemedi ve 1968 yılına girerken şimdiki Kocatepe Camii hiç bitmemecesine yavaş yavaş yükselmeye başladı...

"Allaha eş koşanların, kendi küfürlerine kendileri şahit olup dururken, Allahın mescitlerini imar etmeye ehliyetleri yoktur... Allahın mescitlerini ancak Allaha ve ahiret gününe imân eden, namazı dosdoğru kılan, zekatı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır..."

(Kuran-ı Kerim, Et-Tevbe: 17-18)

Bu sözler Kocatepe Camii'nin yardım kampanyalarında kullanılan afiş ve broşürler de yer alıyor. Kolayca anlaşılacağı gibi, derneği elinde bulunduranlar "yıkılabilir, sahte vb." nedenler dışında, kendilerine Kutsal Kitap'tan dayanak bulmuşlardı. Yeni cami "Türkiye'nin en büyük, dünyanın ikinci büyük" camisi ve kendi deyimleriyle "İslamiyetin bir sembolü, Türkiye'nin başkentinde ebedi bir anıt" olacaktı.

Devletten her ay alınan 10 milyon, İslam ülkelerinden sağlanan yardımlar, vatandaşlardan toplanan bağışlar Kocatepe Camii'nin yapımını hızlandırdı. Anadolu'nun çoğu köy kahvelerinde Kocatepe Camii'nin resmi bulunan çerçeveli tablolar görünmeye başladı. Kocatepe Camii ilk yıllarında olduğu gibi toplumun geniş kesimlerinin ilgisini çeken bir konu olmaktan çıkıp, sadece belirli yani Müslüman kesim içerisinde konuşulan, bitmesi beklenilen bir cami haline gelmeye başladı. Tabiî bir de Kocatepe semtinde oturan insanların... Çünkü uygulamaya konulan projeye göre Kocatepe Camii o kadar büyük oluyordu ki, 34 bin metre karelik alan bile yetmemeye başladı! "Minarelerinin şerefeleri ile mahyaları yandığında tüm Ankara'nın aydınlanacağı" bir cami için bu kadar alan yetmezdi tabiî. Çevre binaların da istimlak edilmesi gerekiyordu; en azından caminin daha nefes almasına sağlayabilmek için. Bu da belediye ile karşı karşıya gelmekti... Ankara Belediyesi Başkanı ise iptal edilen projenin sahibi Vedat Dalokay'dı!... O ise şöyle diyordu:

"Bu bir emrivakidir. Bu kötülüğe orada tahammül etmek mecburiyetindeyiz. Şimdi onun kötü taraflarını nasıl yok edebiliriz. Ben elimden geldiği kadar yanlış yolda olan derneğe yardım etmeye çalışıyorum. "Bana gelin, bir plan getirin, çevre ile olan ilişkilerinde kurtarılacak noktalar varsa onları çözelim!" dedim. O gün bugündür gelmediler. Şu anda o yapı kaçak yapılıyor. Onu yasal olarak yıkmamız gerekiyor. Ama halkımızın dini konularda ne kadar hassas olduğunu bildiğimizden, ayrıca 'kendi camisi yapılmadığı için bunu da yıktı' diye düşünmelerini istemediğimden, o yapıya müsaade ediyoruz..."

Caminin çevreyle olan ilişkisi o zaman da çözülememişti, halâ da çözülemiyor. Ama bu arada çözülen bir ilişki var: Hüsrev Tayla ile Fatin Uluengin arasında kopan ilişki. 1973 yılında, dernek yönetimi, bu sefer, mukaveledeki hükümlerini yerine getirmediği gerekçesiyle iki mimarla arasında olan sözleşmeyi feshetti. Ancak camiyi yürütecek bir başka mimar bulunamadığı için (!) iki mimardan ayrı ayrı teklif istedi. Tayla ile Uluengin arasında süren anlaşmazlıklar kopma noktasına gelmişken yapılan "seçim"i Hüsrev Tayla kazandı ve görevini şu anda da sürdürüyor. Dernek Başkanı Yılanlıoğlu'na göre, neden "ikisi arasındaki yok bu böyle olacak, yok bu şöyle olacak tartışması"ydı. Ama esasında bir ilke meselesi yatıyordu. Cami, başlangıcındaki klasik üslubundan yavaş yavaş moderne doğru kaymaya başlamıştı. 1980'lere yaklaşırken bu ikililik iyice görünür bir hale geldi. Camide klasik denebilecek, nerdeyse bir kubbe ile minareler kaldı. Kalanlar modern bir anlayışı yansıtıyordu. Tabiî ikisi de "saf" olmadıkları için, sonuç tam bir eklektizm örneği oluyordu. Çok çarpıcı bir örnek, minarelerden. Kocatepe Camii'nin minaresi, klasik üslubun tam tersine, betonarmeden yapıldı! Ancak, o kadar kötü görünmesine ne mimarın ne de derneğin gönlü razı olmasa gerek ki, daha sonra minareler taşla kaplandı! Bunun benzeri örnekler çoğaltılabilir. Kesin olan bir şey var ki, Kocatepe Camisi, "muazzam" olmasına oluyordu, ama mimari açısından da yeni bir "üslup" geliştiriyordu.

Kocatepe Camii, tam anlamıyla 20 yıl daha bitirilemeyecek. Bir bölümü bittiği zaman, aşınan öbür tarafının onarımına geçilecek.

Dernek, 1974 yılında, artık caminin bitirileceğinden emin olduğunu gösterircesine, adındaki "devrim" kelimesini çıkardı. Artık "devir" de değişmişti. Modernleşme/Batılılaşmaya karşı ilk başlarda çekingen bir şekilde pasif bir karşı çıkış gösteren Müslümanlar, şimdi ona daha köşeli cümlelerle karşı çıkabiliyordu. Öbür taraftan, Kızılay'a cami yapılması düşüncesine laikliğe karşı olduğu gerekçesiyle karşı çıkan "Batıcılar", şimdi camii vb. konuların dışında, örneğin "İslam devrimi" vb. konularındaki laiklik prensibine sarılmayı tercih ediyorlardı. Kocatepe Camii de bu arada yükseliyor, "laiklik" tartışmasının odağından çıkıp yerini başka konulara bırakıyordu.

Devlet para vermiyor

12 Eylül'le birlikte, Diyanet Sitesi Yaptırma ve Yaşatma Derneği, büyük bir mali kriz içinde girdi. Derneklerin para toplaması yasaklanmıştı. Kurban derisi de toplayamıyorlardı. Bu ise, bitmesi zaten uzamış caminin daha da uzaması demekti. Para isteyecek tek yer vardı: Hükümet. Zamanın devlet bakanı Mehmet Ozgüneş'e yapılan müracaatlar da bir sonuç getirmedi. Devlet artık para vermemeye kararlıydı. Dernek bu zor durumdan çıkışı Türk Diyanet Vakfı ile görüşmelerde buldu. Bulunan çözüm basitti: Parayı vakıf verecek, inşaatı dernek yöneticileri sürdürecek, bu arada dernek kendini feshedecekti. İşlemler yapıldı, İ.H. Yılanlıoğlu yeni kurulan İnşaat Kurulu'nun başına geçti. Ancak bir yıl sonra, yani 1983 yılından itibaren, Yılanlıoğlu'nun deyimiyle "vakıf fazla müdahele etmeye" başladı. Sürekli değiştirilen inşaat müdürleri, işe uyum sağlayana kadar, inşaat fazla ileri gidemiyordu. Yolsuzluk söylentileri, tam da bu arada çıktı. Yılanlıoğlu, istifa etmesine yol açacak olayı şöyle anlatıyor: "8 milyona dört kapı ihale ettik. Sonra ihale ettiğimiz adam geldi ve bana 'bu iş bu kadar paraya çıkmaz' dedi. 'Oğlum, çocuk musun sen' dedim, 'sana mukaveleyi verdik, altını imzaladın. Ben mimara hesap ettirdim, fiyatı bu kadardır.' Adam, 'efendim ben tek kapı anladım' dedi. Böyle iş adamlığı olur mu? Tabiî, kabul etmedim. İnşaat Kurulu feshedildi, Vakıf Mütevelli Heyeti yeniden ihale açtı ve fiyatı 15 milyona çıkardı. Ben tabiî muhalif kaldım. Müteahhit okumamış diyorlar. Ben inanmadım, ama arkadaşlar inanmış olabilir..."

1983, 1984, 1987... Bu yıllar yetkililerin şimdiye kadar Kocatepe Camii'nin bitirileceğini söyledikleri yıllar... Şimdi de 1990 yılından bahsediliyor. Bu arada daha önceden yapılan yerler, örneğin minareler aşınmaya, dökülmeye başladı. Bir yandan da onlar yeniden yapılıyor. İç dekorasyon bir türlü bitirilemiyor, çininin rengi tutturulamıyor, kapıyı yapacak kimse bulunamıyor vb. Üstelik bir de istimlak sorunu var. Çevredeki apartmanlar, içinde oturulduğu için, yıkılamıyor. Caminin avlusunu bir apartman kesiyor, yeşil alan henüz yok, yaratılması düşünülüyor, ama yeşillenecek alan bulmak mümkün değil. Ama uzaktan bakılınca, gerçekten de, camiyi yapanların düşündüğü gibi, "Ankara'nın en büyük yapısı" oldu Kocatepe Camii...

Şimdi ise sadece TBMM komisyonlarında "caminin hâlâ bitirilememesinden" yakınılıyor. Halbuki, Kocatepe Camii, tam anlamıyla, 20 yıl daha bitirilemiyecek. Bir bölümü bittiği zaman, aşınan öbür tarafının onarımına geçilecek...

İlk fikri ortaya atıldığı zaman, sadece "Kızılay'da bir cami" olan ve o zamanın "ihtiyacının" çok fazlası bir boyutta düşünülen Kocatepe Camii, belki de "kendisi bir tepki" olduğu için "daha sert bir tepki" görmüştü... Şimdi ise, Kocatepe Camii hâlâ "ihtiyacın" fazlasını karşılayabilecek bir ölçekte. Ama ortaya çıkan "silûet" sanırız artık sadece mimari terimlerle düşünülmeyecek kadar çarpıcı. Laiklik eğer şimdilerde cami gibi simgelerle ölçülemeyecek kadar esnekleştiyse, bunun yararının en çok K.C. gördü. Ama camiye bir de zararı dokunuyor: Bu sorunsaldan ayrıldığı ölçüde Kocatepe Camii, mimarî estetik açıdan, halâ en büyük eleştirileri almaya aday bir camii. Mimarı bile "artık böyle bir cami yapmam" diyorsa haklıyız galiba. Daha yıllarca bu cami ile birlikte yaşamak zorunda olduğumuz için, kabullenmemiz gerek. Ama bir "laiklik" tartışmasının sonucu, bize böyle bir eser kaldığı için de hayıflanmalıyız. □

Kocatepe Camii'nin yeşil alanı kalmadı.

Kocatepe Camii: Laiklik tartışmasının bitmeyen eseri

Terörizm, media, doğru habercilik, öğrenme özgürlüğü...

BBC'de neler oluyor?

AHMET LEVENTOĞLU
LONDRA

Her şey BBC Yöneticiler Kurulu'nun 30 Ağustos günü yaptığı toplantıda aldığı kararla başladı. İçişleri Bakanı Leon Brittan, BBC 1. kanalının 7 Ağustos Çarşamba günü yayınlamayı kararlaştırdığı "Gerçek Hayatlar" adlı belgesel TV dizisinin "Birliğin Başlangıcında" başlıklı 45 dakikalık programını yayından kaldırmasını istedi. Ve bu istemini bir mektupla BBC Yöneticiler Kurulu başkanına iletti. 7 saatlik toplantı sonunda, yöneticiler filmi seyrettikten sonra belgeselin yayından kaldırılmasına karar verdiler. Sadece bir üye filmin yayınlanabileceğini belirtti.

İlginç olan Brittan filmi görmemişti. Ve "filmle ilgili olarak basında çıkanlar doğru ise bu programın yayınlanması ulusal çıkarlara aykırıdır. Film, teröristlere, insan öldürmenin haklı olduğunu anlatmaya olanak vermektedir" dedi.

İçişleri Bakanı'nın, yasa gereği BBC programlarını sansür etmeye yetkisi var. Ancak Brittan, bu olayda bu yetkisini kullanmayarak sadece bir mektupla, Yöneticiler Kurulu'nu devreye soktu. Brittan, BBC'nin yayın özgürlüğüne ve bağımsızlığına büyük saygı duyduğunu belirtmeyi de ihmal etmedi.

Ne var ki olan olmuştu... Gerek basında gerek BBC'nin içinde hükümet ve Yöneticiler Kurulu şiddetle eleştirildi. Çünkü, Yöneticiler Kurulu, İçişleri Bakanı'nın uyarısını hemen kabul ederek, resmi çevrelerin kurumu kolayca etkileyebileceğini göstermişti. BBC TV gazetecileriyle başlayan grev çağrıları daha sonra BBC Radyosu'na yansıdı. Nihayet rakip ITN çalışanları da hem meslektaşlarını desteklemek hem de yayın özgürlüğünü savunmak amacıyla 7 Ağustos günü 24 saatlik greve gittiler.

Kimsenin görmediği belgesel

Bunca tartışmaya yol açan 45 dakikalık programı, TV dergisi eleştirmenleri dışında çok az sayıda insan görebildi. Ancak film hakkında ayrıntılı bilgi BBC'nin TV ve radyo programları dergisi **Radio Times**'in 3-9 Ağustos tarihli sayısında yayınlandı. "Uzlaşmaz ayrılıklar" başlıklı üç tam sayfalık habere göre, film, Kuzey İrlanda'daki iki aşırı ucun önde gelen temsilcilerinin günlük hayâtını ekrana getiriyor. Bir yanda Kuzey İrlanda yerel meclis seçimlerini kazanmış olan Sinn Fein üyesi Martin McGuinness, öte yandan yerel meclisin protestan üyesi Gregory Campbell.

McGuinness'in üyesi olduğu Sinn Fein, İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu IRA'nın siyasal kanadı. Mcguinness'in ayrıca IRA'nın genel kurmay başkanı olduğu ileri sürülüyor. Londonderry -daha sonra sadece Derry oldu- kentinde 1970'lerin başındaki bombalama eylemlerinin sorumlusu olarak suçlanan Mcguinness, programda "İrlanda halkının İngiliz işgal birliklerine karşı mücadelesine aktif olarak katıldım" diyor. Evinde ve işinde sıkı güvenlik önlemleri altında çekilen filmde, K.İrlanda'nın İrlanda Cumhuriyeti ile birleşmesini savunan militan, IRA'nın tezlerini destekliyor ve İngiliz birliklerine karşı şiddete başvurmaktan başka çareleri kalmadığını söylüyor. Şiddeti de ilk olarak İngiliz birliklerinin başlattığını hatırlatıyor.

Programın ikinci kahramanı Campbell da McGuinness gibi 40 yaşlarında, işçi kökenli, pazar sabahlarını kilisede geçiriyor ve şiddet eylemlerini savunuyor. Ama o K.İrlanda'nın İngiltere'nin bir parçası olarak kalması için mücadele ediyor ve "ya IRA sizi öldürecek ya da siz onları. İngiliz birlikleri adadan çekilirse, İrlanda'da şimdiye kadar görülmemiş vahşette bir içsavaş başlar" diyor. Aşırı görüşlü protestanların sözcüsü olan Campbell sürekli olarak IRA tarafından tehdit edildiğini de ekliyor açıklamalarına.

BBC Yöneticiler Kurulu İçişleri Bakanı'nın uyarısına boyun eğip Kuzey İrlanda konusundaki bir TV belgeselini yayından kaldırınca İngiltere çalkalanmaya başladı.

15 yıldır, Kuzey İrlanda'daki gelişmeleri izlemiş olan BBC yapımcısı Paul Hamman, bu iki militanın günlük yaşantılarını filme alarak bölgedeki iki aşırı ucun görüş ve tutumlarını yansıtmak amacındaydı. İki taraf da, gerek ses gerekse görüntü olarak eşit şekilde temsil edildiler. Hamman, filmin sonunda bu iki militanı birlikte filme almak istedi. McGuinness kabul etti, ancak Campbell güvenlik gerekçesiyle öneriyi reddetti. Hamman, yaptığı belgesel ile ilgili tartışmalar ilk başladığında filmin BBC TV Belgesel Bölüm Başkanı ile BBC Genel Müdür Yardımcısı tarafından onaylanmış olduğunu ve filmin "dengeli ve tarafsız" bir belgesel olduğunu söylemişti.

Yan etkiler

"McGuinness olayı" olarak kayıtlara geçen büyük tartışma sadece bu belgeselin yayından kaldırılmasıyla son bulmadı. Çünkü, Sinn Fein Başkanı Gerry Adams'ın katılması tasarlanan ve Ağustos'un ikinci haftası içinde yayınlanması düşünülen "open to question" adlı açık oturum da iptal edildi. Gerekçe Adams'a gönderilen davetiye BBC tüzüğüne aykırı...

Yine BBC Televizyonu'nda 14 Ağustos günü için yayın saati almış olan bir başka program da yayından kaldırıldı. Bu programda da K.İrlanda'da öldürülen IRA üyesi ya da protestan militanların yakınlarıyla yapılan röportajlar yer alıyordu. Bu ikinci yasak ise BBC Program Müdürü'nden çıktı. Programın gözden geçirilip 18 Eylül günü yayınlanabileceği belirtildi.

Mediada terör

İçişleri Bakanı'nın uyarısının bunca etkili olmasının nedenleri nelerdi? Başbakan Thatcher, Mayıs ayı ortasında, TWA uçağının Beyrut'a kaçırılmasından sonra Washington'da yaptığı açıklamada, medianın teröristlere reklam aracı olmaması gerektiğini belirterek, basın-yayın kurumu yöneticilerinin meslekî ve ahlâkî kurallar çerçevesinde bu konuya kendiliklerinden gereken önemi vermelerini istemişti. Kuşkusuz, Londra ile Dublin arasında, K.İrlanda konusunda yeni bir uzlaşmanın sağlanacağı yolundaki söylentilerin aynı dönemde yoğunlaşması da başbakanın terörizm konusuna bu denli önem vermesine neden oldu. Tabiî bu arada bizzat Thatcher'in geçtiğimiz Ekim ayında Brighton'da IRA'nın bombalı saldırısından kurtulduğunu hatırlatmakta yarar var. Ayrıca, şimdiye kadar IRA, aralarında bir milletvekili, bir kraliyet ailesi mensubu, muhafazakâr parti önde geleni, polis ve asker olmak üzere çok sayıda İngilizi öldürmüştü.

Terörist örgütler, amaçlarına ulaşabilmek için, yani kamuoyunda terör yaratmak ve güçlerini kanıtlamak için kitle iletişim araçlarına büyük gereksinim duyuyorlardı. Bu arada sansasyon peşindeki bazı basın-yayın organlarının da kan, kurşun, silah ve heyecan merakı sayesinde, terörizm son on yılda radyo, TV ve basından eksik olmadı. Başbakan Thatcher, teröristleri bu desteklerinden yoksun bırakmak amacında. Ama işin bir de haber değeri var. Örneğin Brighton'daki bombalama olayı yayınlanmayacak mı? Uçak kaçırma haberine yasak mı gelecek?

Habercilik kurumlarının, haberlere ulaşma ve gördüklerini seyirci, dinleyici ya da okurlara ulaştırma özgürlüğü denildiğinde, insanların da gelişmelerden haberdar olma, öğrenme, bilgilenme özgürlüğü hatıra geliyor. Hangi haberin doğru, çarpıtılmış ya da yalan olduğunu, olgunun kendisi ve zaman zaten gösteriyor. Bazı haberlerin "ulusal çıkarlara" aykırı olduğunu öne sürmek ise daha büyük bir tartışmaya yol açıyor: Ulusal çıkar nedir?

BBC örneğinde, başbakanın bir ilkokul öğretmeni gibi, yurttaşlarına neyin doğ-

BBC'nin yapısı, işleyişi ve gelirleri

Yayın saati ve çalışan sayısı açısından BBC Sovyet Radyo ve Televizyon Kurumu'ndan sonra, dünyanın ikinci büyük yayın kurumudur. 1926 yılında kurulmuş olan BBC, halen 1981 yılında yürürlüğe girmiş olan Kraliyet Kararnamesi ile yönetiliyor. Kurumun gelirlerini düzenleyen "Ruhsat ve Anlaşmalar Yasası" ise içişleri bakanının imzasını taşıyor. Günlük işleyişinde "bağımsız" olarak tanımlanan BBC, "Telsiz ve Telgraf Yasası" uyarınca içişleri bakanlığı aracılığı ile parlamentoya karşı sorumlu. BBC'nin yıllık faaliyet ve mali raporu her yıl içişleri bakanının onayına sunulur. İçişleri bakanlığı hem BBC'nin hem de IBA'nın (Bağımsız Yayıncılık İdaresi) ruhsatlarını veren makamdır.

BBC, hükümetin önerisi üzerine Kraliçe tarafından atanan 12 kişilik Yöneticiler Kurulu (board of governors) tarafından yönetiliyor. Bu kurulun atadığı genel müdür de yine 12 kişilik bir yönetim kurulu (board of management) ile birlikte çalışıyor. "Yayın Kurulu" konumundaki bu yönetim kurulunda BBC'nin çeşitli bölümlerinin müdürleri bulunuyor.

Yöneticiler Kurulu'ndan birer kişi İskoçya, Galler ve K.İrlanda bölgelerindeki yayınlardan sorumlu. Yöneticiler Kurulu BBC'nin tüm yayınlarından, idari ve mali edimlerinden sorumlu bir organ.

"Ruhsat ve Anlaşmalar Yasası"nın 13. maddesi aynen şöyle: "Kurum (BBC), kamuoyunda tartışılan sorunlar ya da güncel konular hakkında kurumun görüşlerini yansıtmaktan itina ile kaçınır." Bu maddenin Türkçesi "BBC'nin görüşü yoktur" cümlesiyle somut ifadesini buluyor ki, bir yandan İngiliz basın geleneğindeki haber/yorum ayırımından, bir yandan da bağımsız habercilik kurumu görünümünü güçlendirme isteğinden kaynaklanıyor. Zaten BBC yayınlarında, yorum ya da görüş sunulduğunda, bu, BBC muhabiri x'in yorumu, ya da değerlendirmesi olarak özellikle belirtilir. Ayrıca yazılı basından alıntı, ya da bir uzmanın görüşü aktarıldığı zaman da, bölümün sonunda, "dinlediğiniz görüşler, BBC'yi bağlamaz, yayınlayan gazeteyi ya da sözkonusu uzmanı bağlar" ibaresi duyulur.

Yine 13. madde kabine üyesi herhangi bir bakanın, istediği zaman, istediği açıklamayı BBC antenlerinden yayınlama hakkı ve yetkisi olduğunu kayda geçiriyor. İngiltere'de radyo ve televizyon yayınlarından sorumlu olan içişleri bakanlığının ise yine bu 13. madde uyarınca BBC'deki herhangi bir programı sansür etme yetkisi bulunuyor. Ancak içişleri bakanlığı, BBC'nin 50 yıllık tarihinde bu yetkisini sadece beş kez kullandı.

BBC'nin temel gelir kaynağı televizyon ruhsatlarından geliyor. Hükümet, 1982 yılında televizyon ruhsat bedellerini toplayıp masraflarını çıkardıktan sonra, kuruma 563 milyon sterlin verdi. Televizyon ruhsat bedeli son olarak alıcı başına 58 sterlin olarak saptanmıştı. BBC'nin ayrıca, bazı promosyon faaliyetleri, program, program dergisi, teyp ve video kaset ile kitap satışları gelirleri de var. Açık üniversite yayınlarından elde edilen gelirler de BBC'nin tatlı kaynaklarından biri.

BBC'nin radyodan 37 dilde yapılan dış yayınları ile günde 24 saat İngilizce yayın yapan dünya servisi, günlük işleyişinde ve yayın politikasında bağımsız, ancak idarî ve mali olarak dışişleri bakanlığına bağlı. Dışişleri bakanlığı her yıl hangi dilde kaç saat yayın yapılacağını saptıyor, 1983 yılında yaklaşık olarak 63 milyon sterlinlik bir bütçeyle yönetilen dış yayınlar servisi, geleneksel olarak İngiltere'nin dış dünyaya bakış açısını yaymak ve öğretmek çabasında.

Dahili yayınlarda ise, ulusal çapta seyredilebilen BBC Televizyonu, iki kanaldan, radyo ise 4 istasyondan seyirci ve dinleyicilere sesleniyor. Ayrıca bölgesel yayınları hazırlayan küçük birimler de mevcut. Televizyonda BBC 1 popüler kanal, "Dallas" türü dizi filmler ve çoğunluğun beğeni düzeyine hitap eden film ve programlara yer veriyor. BBC 2 ise kültür, sanat ve belgesellere daha çok önem veren bir kanal. Radio 1 pop müzik, Radio 2 popüler istasyon, Radio 3 klasik müzik, Radio 4 de haber ve kültür ağırlıklı radyolar. □

ru neyin yanlış olduğunu anlatmaya kalkışması, profesyonel gazetecilerin işine karışmasının yanı sıra yurttaşların seçim özgürlüğünü, olgunluğunu çiğnemiş olmuyor mu?

Mcguinness olayında, K.İrlandalılar bu filmi seyretmeyerek, bölgelerindeki şiddet eylemlerini ortadan kaldıramıyorlar ki... Ya da program yayınlanınca, IRA, 25 dakikalık bir konuşma ile bütün İngiliz halkını kendi saflarına mı çekiyor? Seyirci filmi görsün ve kararını versin.

Thatcher'in üzerinde durduğu bir nokta da teröristlere reklam yapma olanağının tanınmaması. Bu, haklı bir istek olabilir. Ancak Mcguinness yasal bir partinin seçilmiş üyesi. Ayrıca şimdiye kadar çeşitli medialarda yasaklanan programda söylediklerini tekrar etmiş bir militan. Brittan'ın talebi ve BBC Yöneticiler Kurulu'nun kararı nedeniyle tüm İngiltere üç haftadır bu konuyu tartışıyor. IRA açısından bakıldığında "bundan daha iyi reklam olmaz" diye düşünüyor insan. Üstelik IRA burada Sinn Fein kılığı ile söz hürriyeti kısıtlanmış bir örgüt durumunda.

Uluslararası tepkiler

Olay uluslararası alanda büyük tepki yarattı. Başta Sovyetler Birliği, Libya ve Yugoslavya devlet yayın organları olmak üzere çeşitli çevrelerden gelen eleştirilerde BBC'nin bağımsızlığının gölgelendiği belirtildi. "BBC İngiliz hükümetinin sözcüsüdür" görüşü egemen olmaya başladı. BBC Dış Yayınlar Genel Müdürü Austen Kark, tüm bu eleştirileri reddetmesine rağmen, yasaklama olayının "BBC'nin bağımsız habercilik alanında sağladığı itibarı savunmada güçlük yarattığını" söyledi ve bundan böyle de "doğru, yansız ve süratli" haber vermeye devam edeceğini açıkladı.

BBC'nin öteki yüzü: Orwell'in esin kaynağı bürokratik ve totaliter kurumun bilinmeyen aksaklıkları. BBC, Büyük Birader'in kurumu mu?

Gerçekten de İkinci Dünya Savaşı sırasında mikrofonlarını Fransız Direniş Hareketi'ne açan BBC, Alman Radyosu'nun "bugün iki İngiliz uçağını düşürdük" şeklindeki haberini tekzip edip, "hayır bugün üç İngiliz uçağı düşürüldü" diye düzeltiyordu. Sadece bu iki örnek bile BBC'nin dünya çapında büyük bir itibar kazanmasını sağlamıştı. Ne var ki...

BBC'nin öteki yüzü

BBC, SSCB lideri Konstantin Çernenko'nun ölüm haberini, Associated Press Ajansı'na kıyasla tam 10 saat (evet on saat) geç verdi. Neden? Radyo haberciliğinde kriterleri önem sırasına göre dizerken, sürati, doğruluk ve yansızlıktan sonra üçüncü derecede alınca kaçınılmaz bir sonuç.

BBC'nin son dönemlerde büyük eleştiriye uğrayan bir başka tutumu ise, ticari TV kanalının sabah programında yayınlanan Prenses Michael'in özel röportajını, üzerindeki "özel" ibaresini silip kendi malıymış gibi yayınlaması. Yani korsanlığa girişmesi. Dahası, BBC yöneticileri bu konudaki uyarılara kulak asıp "saray yayınlayın dedi" diyerek devrilen çamın ardından bir ormanı yerle bir etti.

BBC'nin öteki yüzünü sergilemek için binlerce örnek bulunabilir. Basın-yayın mesleğinin içinde olanların büyük bir çoğunluğu da, BBC'nin adının ve cilasının içeriğinden daha parlak olduğunu bilirler.

İngiliz yönetmen Roland Joffe'nin "Killing Fields" filminden bir sahne: "Başkent Pnom Penh Kızıl Khmerlerin eline geçmiştir artık. Tüm yabancılar, gazeteciler, diplomatlar Fransız Büyükelçiliği'ne sığınırlar. Gelişmeleri bekliyorlar. Bu arada BBC dünya servisinden haberleri dinliyorlar. Etrafta arada sırada top tüfek sesleri duyulurken, spiker "Kamboçya'daki muhabirimizden aldığımız habere göre ülkede durum sakinleşiyor. Lon Nol birlikleri başkenti savunmaya devam ediyorlar" türünden bir haber veriyor. Yabancı gazeteciler birbirlerine bakıyorlar, nefret ve alaylı bir gülümseme ile. Sonra birisi "kim bu BBC'nin muhabiri yahu?" diye sinirlice soruyor. Bir diğeri de yanıtlıyor: "Hani efendi kısa boylu bir İngiliz var... Bangkok'ta oturur... Arada sırada dürbünüyle sınıra gelip haber gönderirmiş... Öğretmenmiş galiba..."

BBC'nin mahreç kaydırma geleneğine hâlâ rastlamak olası. Son dönemlerde Ortadoğu'yu Lefkoşe'den izleyen BBC, Rio de Janeiro muhabirinin Şili haberlerini de yayınlıyor.

Orwell'in kitabı

BBC'yi tam olarak tanımak isteyenlere Orwell'i bir kez daha okumaları salık veriliyor. **1984** romanını, Orwell, İkinci Dünya Savaşı sırasında BBC Hint Servisi'nde çalıştıktan sonra kaleme aldı. Edebiyat uzmanları, "Büyük Birader"den "Gerçek Bakanlığı"na kadar romandaki birçok imajın genel manzaranın BBC'den alındığını öne sürüyor.

BB yayınları arasında Şubat 1985'te çıkmış olan W.J.West'in **Orwell: The Wartime Broadcasts** (Orwell: Savaş Dönemi Yayınları) başlıklı kitabında, George Orwell'in 1941-43 yılları arasında Hint Servisi'nde yorum yazarı olarak çalışmış olduğu hatırlatılıyor. Orwell'in radyoculuk günlerini anlatan kitap, başkasının imzası ile yayınlanan siyasal yazıları da toplamış. **Observer** gazetesinin 24 Mart 1985 tarihli sayısında kitabı tanıtan John Gross şunları yazıyor: "Zaman zaman belirtildiği gibi, BBC'deki bürokrasi, Orwell'e **1984**'teki gerçek bakanlığı fikrini esinlemiş midir? Orwell'in BBC'de çalışmakta olduğu dönemde çok yakındığı sansür esas olarak zamanın enformasyon bakanlığı tarafından uygulanmakta idi. West, kitabında, Orwell'in BBC binasının Stalinci mimari tarzını, romandaki gerçek bakanlığına da yakıştırdığını belirtiyor, hattâ romandaki "minitrue" (gerçek bakanlığının kısaltılmış adı) sözcüğünün, enformasyon bakanlığının telgraf adresi olan "miniform"dan aldığını yazıyor. Öte yandan, romandaki Büyük Birader'in esin babasının da BBC çalışanlarının BB olarak adlandırdığı zamanın enformasyon bakanı Brendan Bracken olduğu belirtilmiş. Zaten BBC'nin takma isimlerinden biri de "Big Brother's Corporation" (Büyük Biraderin Kurumu).

Son bir örnek de 3 Haziran tarihli **The Times** gazetesinden: "BBC Dış Yayınlar Servisi Çekoslovak bölümünde çalışan üç mülteci yapımcı, BBC'nin totaliter rejimi altında çalışmanın Çekoslovak totaliter rejimi altında çalışmaktan daha zor olduğunu söyledi. Yapımcıların şikâyetlerini bölgelerindeki milletvekillerine iletip olayın basına yansıması sonucunda BBC üç yapımcı hakkında disiplin soruşturması açtı."

Madalyonun diğer yüzünü sergileyen tüm bu olumsuz olgu ve örneklere rağmen gerek BBC yönetiminin, gerekse genel olarak İngilizlerin benzeri eleştirileri büyük bir olgunluk ve hoşgörüyle dinlediklerini hattâ bazılarını doğru bulduklarını eklemek gerekir. Ve tabiî, yine tüm bu olumsuzluklara rağmen BBC'nin başta Doğu Bloku olmak üzere, basın hürriyetinin olmadığı ya da kısıtlandığı ülkelerde önemli ve demokratik bir işlevi yerine getirdiğini unutmamak gerek. Tıpkı gülün dikenini unutmamak gerektiği gibi.□

Thatcher işbaşına geldiğinden bu yana siyasal atmosfer McMillan dönemine oranla değişmiştir. McMillan açıkça daha hoşgörülü bir başbakandı.

Sir Hugh Green-BBC Genel Müdürü (1960-69) **Channel 4 TV,** 30.7.1985.

BBC gibi büyük bir kurum, teröristlerin amacına hizmet etmemelidir. Bu konuda son derece duyarlıyım. Çünkü teröristler yaklaşık 2.500 kişiyi öldürdü.

Margaret Thatcher-Başbakan/**Financial Times,** 31.7.1985

Dünyanın çeşitli bölgelerinde meydana gelen son olaylar, bu ülkede daha önce de anlaşılmış olan bir olguyu tüm açıklığı ile onayladı: Terörizm reklamın sağladığı oksijenle yaşamaktadır.

Leon Brittan-İçişleri Bakanı/**Daily Telegraph,** 31.7.1985.

Hükümet, BBC'nin geleneksel, yüksek kaliteli tarafsızlık anlayışına güvenmeli ve teröristleri şiddet yanlısı insanlar olarak gösterebilmesini sağlamalıdır. Bu tür sansür, kabul edilmeyen görüşlere daha çok reklam olanağı sağlar.

Ulusal Sivil Özgürlükler Konseyi/**Times,** 31.7.1985.

BBC, bundan sonra Ortadoğu'da esir ticareti ya da Sovyetler Birliği'nde Gulag konusunda bir belgesel yaptığında bazı yabancı ülke yöneticileri, halklarına BBC'nin İngiliz Hükümeti'nin bir aracı olduğunu söyleyebilecekler. Bu görüş doğru olmasa bile, eskisine oranla daha inanılır bir görüş haline gelecek. BBC bir kez baskılardan etkilenmeye başlarsa, ülke içinde ve dışında birçok baskı grupları kurumu etkilemeye niyetlenecektir. (...) Thatcher, haklı olarak bazı yayınların terörizme oksijen sağlama tehlikesinden söz etmişti. Bu tehlike Beyrut için sözkonusu olabilir. Ancak McGuinness örneğinde başbakan sansürcülere oksijen verdi.

Financial Times'ın "BBC ve Sansür" başlıklı yorumundan, 1.8.1985.

Maggie, Thatcher ve muhafazakârlar, bu zaferlerini içtihat haline getirip İngiltere'deki muhaliflerini de susturmaya çalışacaklar. İngiltere'deki basın-yayın kuruluşları için utanç verici bir gün...

Gerry Adams-Sinn Fein Başkanı. Batı Belfast Milletvekili/**Standart,** 31.7.1985.

Tüm bu olgularda son derece iki yüzlü bir planın parçası. IRA'nın genel kurmay başkanı olduğum yolundaki iddialar da İngiliz hakim sınıflarının beni öldürmeye yönelik planının bir parçası...

Martin McGuinness-K.İrlanda Yerel Meclisi'nin Sinn Feinli Üyesi/**Times,** 31.7.1985.

Herhangi bir gruptan gelen baskıların etkisi altında kalmamış olduğumuzu tekrar etmek isterim. Sözkonusu program, ortam yayınlanmasına uygun olmadığı için yayınlanmayacaktır.

Stuart Young-BBC Yöneticiler Kurulu Başkanı/**Guardian,** 31.7.1985.

Sözkonusu belgesel dikkatli, düşünceli ve bilgi veren bir programdır.

Will Wyatt-BBC TV Belgesel Bölümü Başkanı/**Times,** 31.7.1985.

Öğrenme hakkı önemlidir. Ancak öldürülmeme hakkı sözkonusu olduğunda öğrenme hakkı ikinci sıraya düşer.

John O'Sullivan-**Times** yazarı/3.8.1985.

Bizim görüşümüze göre, eğer demokrasi varsa, gazetecilerin de bu toplumda rolü olmaları gerektiği şeklindedir. Bu rol hükümetin istediği rolden değişik olabilir. BBC'nin İngiliz toplumunda bir işlevi varsa, yayın bağımsızlığına ve bütünlüğüne dokunulmamalıdır."

John Foster-Gazeteciler Sendikası (NUJ) Radyo Bölümü Başkanı/**Times,** 31.7.1985.

Eğer BBC, İngilizleri öldüren vatan hainlerine istediklerini açıklama hakkını vermeyi doğru buluyorsa o zaman akıllarını kaçırmışlar demektir.

Anthony Beaumont-Dark Muhafazakâr milletvekili/**Times,** 31.7.1985.

Başbakanın savunduğu gibi BBC'nin şiddet yoluna başvuranlara destek olabilecek nitelikteki her türlü programı yayınlaması istenmiyorsa, o zaman yabancı ülkelerdeki savaşlar hattâ güreş ve boks müsabakaları da kısıtlanmalı, belki de yasaklanmalı.

Noel Clark-**Times** okur mektupları bölümünden/2.8.1985.

Aralarında içişleri bakanının da bulunduğu öndegelen kabine üyelerinin yasaklamak istedikleri filmi görmedikleri biliniyor. Bu tutum, ülkede destek kazanmaya hizmet etmez.

Financial Times'ın yorumundan, 1.8.1985

Gregory Campbell

Karar, BBC'nin bağımsızlığını büyük ölçüde rahatsız etmektedir. Tüm sorumlu gazeteciler ve radyo yayıncıları, BBC yöneticilerinin daha önce "iyi ve dengeli" bir program olarak nitelemiş oldukları bir belgeseli savunmaktaki cesaretsizliğinden utanç duymaktadır.

Basın ve Radyoda Özgürlük Kampanyası/**Times,** 31.7.1985.

Eğer hükümet BBC'nin yayınlarını denetlemek ve yönlendirmek amacındaysa, yasal yetkilerini kullanarak, parlamentoda tartışma açarak gerçekleştirmelidir.

Peter Archer-İşçi Partisi K.İrlanda Sözcüsü/**Times,** 31.7.1985.

Ben Amerika'dayken, BBC'nin de tıpkı **Pravda** ya da Guatamela Radyosu gibi "devlet yayın organı" ya da "devlet denetiminde" türünden sıfatlarla nitelenmesine karşı çıkardım. Şimdi fikrimi değiştirmeye başladım.

David Howarth-**Times** okur mektupları sayfasından, 2.8.1985.

BBC yöneticileri, Leon Brittan'ın "düşünce polisi gibi davranıyor."

Robert Corbett-İşçi Partisi Milletvekili/**Daily Telegraph,** 1.8.1985.□

Martin McGuinness

G.Afrika'da ırkçı yönetimi çökertmenin anahtarı

Ekonomik ambargo

TEMUÇİN TÜZECAN
LONDRA

Afrika'nın kanseri Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yeniden harlanan "kızgınlığın alevi", beyaz yönetimin 36 ilde olağanüstü hal ilan etmesi ile sonuçlandı. Pretoria yönetiminin ülkedeki siyahları siyasal sistem dışında bırakan, Hint asıllılarla melezlere iki ayrı meclisde konuşma hakkı sağlayan, yeni üç meclisli sistemine geçişe yol açacak seçimleri protesto için geçen Eylül'de başlatılan "siyah eylemler" bugün polisin vurduğu her göstericinin cenaze töreninde yeniden parlıyor. Eylül'den bu yana, Güney Afrika'daki olaylarda ölenlerin sayısı 500'ü buldu; bunlardan yalnızca ikisi beyazdı. Kalanların önemli bölümü polisin vurduğu ya da işbirlikçi veya muhbir oldukları gerekçesiyle siyah göstericilerin öldürdüğü siyahlardı. Olağanüstü hal ilanı ise olayları yatıştırmadı...

Fransa'nın ambargosu

Fransa'nın 20 Temmuz'da olağanüstü hal ilan edilmesine karşı 24 Temmuz'da aldığı ekonomik yaptırım kararları, Güney Afrika'da ırk ayırımına dayalı yönetimin nasıl çökertileceği konusunu bir kez daha gündeme getirdi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne, Güney Afrika'ya gönüllü ekonomik yaptırım uygulanmasına ilişkin bir de tasarı götüren Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere'nin vetolarıyla karşı karşıya kaldı. Amerika ve İngiltere "Efendim ekonomik yaptırımlar pek yarar sağlamaz. Sistem beyazları koruyacak şekilde oluşturulmuş. Eğer yaptırımlara yönelirsek, en çok siyahlar zarar görür" diye, siyahların haklarını ve refahlarını canla başla savunan bir yaklaşım benimserlerken, Fransa'yı İskandinavya ülkeleri dışında Güney Afrika'ya somut tutum takınan tek Batılı ülke olarak bırakıyorlardı.

Mitterand yönetiminin umudu, bir yandan Avrupa'da, diğer yandan tüm dünyada Pretoria yönetimine karşı mayalanan tepkilerin liderliğini ele geçirebilmek. Üçüncü Dünyaya ilişkin dış politik açılımların eksikliğini duyan Fransız yönetiminin aldığı ekonomik yaptırım kararının pek büyük bir acıtıcılığı yok. Bunun bir nedeni Fransa'nın Güney Afrika'daki yatırımlarının çok büyük olmaması.. Diğer nedense, ekonomik yaptırımların tam ticaret ambargosunu kapsamaması.. Yani Fransa ile Güney Afrika'nın yaptığı ticaret sürecek, Fransa ırkçı yönetimin işgal altında tuttuğu Namibya'dan yağmaladığı uranyum ve kömürü ithale devam edecek.

Kârın utanması yok

Güney Afrika Cumhuriyeti, şu anda büyük bir ekonomik bunalım içinde. Başlıca ihraç ürünü altının fiyatının düşmesi dev bir ticaret açığının ortaya çıkmasına yol açtı. Bu nedenle ülkeye akan yabancı yatırımların ve uluslararası bankalardan sağlanan borçların önemi çok büyük. Siyahların mutlak anlamda sömürülmesi üzerinde yükselen ekonomik sistemin yaşaması için dışardan fon akımının kesilmemesi gerekiyor. Ekonominin uyum yeteneği ne kadar fazla olursa olsun yurtdışından para gelmediği zaman çarklar dönmeyecek, milli gelirin yüzde 20'sini yutan polis ve silahlı kuvvetlere kaynak ayırmak güçleşecek, Güney Afrika piyasaya daha fazla altın sürecek bunun sonucunda altın fiyatları daha da düşecek ve beyaz yönetim ne yaparsa yapsın aşamayacağı bir bunalımın içinde boğulacak. Bu senaryonun önemli bir boyutu ise, yaptırım uygulanması durumunda siyahların en az rejim kadar zarar göreceği, işsizlikle yoksulluğun daha da artıp yoğunlaşacağı... Ancak, ekonomik yaptırımları savunanlar hiçbir mücadelenin acı çekmeden kazanılamayacağını söyleyip bu acı ilacı savunuyorlar.

Beyaz efendi ve siyah hizmetkâr

Kârın utanması yok... Güney Afrika'daki yabancı sermaye miktarı 17 milyar dolar. Bunun 6.8 milyarı, yani yüzde 40'ı İngiliz şirketlerine ait. Ayrıca İngiltere ile Güney Afrika arasındaki ticaret hacmi 2 milyar 700 milyon doları buldu geçen yıl. Bu ikili ticaretten İngiltere'nin kazancı ise net 700 milyon dolardı. Bu rakamlarla, İngiltere Güney Afrika'nın en önemli ticaret ortaklarından biri... İngiltere'nin alacağı bir ambargo kararı beyaz yönetimi çok bunaltabilir. Ancak Thatcher yönetimi bu konudaki tutumunu kesin bir şekilde açıkladı: "Siyahlar da zarar göreceği için ekonomik ilişkilerin toptan kesilmesine karşıyız. Hem, Güney Afrika ile ekonomik ilişkilerimiz binlerce İngiliz'e iş sağlıyor" diyor İngiliz yönetimi...Dedik ya, kârın utanması yok. İngiltere Güney Afrika'dan çeşitli hammaddeler alırken, makine ve teçhizat satıyor. Elektronik aygıtlar ve bilgisayarda, Güney Afrika neredeyse tümüyle İngiltere ve Amerika'ya bağımlı.. Büyük ihracat kalemleri arasında viski de var. Viski sanayinin içinde bulunduğu bunalım düşünülecek olursa, Güney Afrika'ya viski ihracının durmasının yaratacağı sorunlar daha iyi anlaşılır. Tabii bir de viskisiz kalacak Güney Afrikalı beyazların bunalımını hesaba katmak gerekiyor.. Her İngiliz yılda ortalama 10 sterlin (7500 lira) tutarında Güney Afrika ürünü tüketiyor. Süpermarketler Güney Afrika'dan gelmiş taze meyvelerle, şaraplarla dolu.. Konserveler cabası.. İki İngiliz bankası, Barclays ile yakında Türkiye'de de şube alacak olan Standart Charters Güney Afrika'daki bankacılık hizmetlerinin tam üçte ikisini yerine getiriyorlar. Barclays, silahlı kuvvetlerin bankacılığını yapmanın yanı sıra, işgal altındaki Namibya'da sürdürülen talanla da ilgili...

Amerika sessiz

Sessiz diplomasi ile değişimden yana olan bir diğer ülke ise Amerika Birleşik Devletleri. "İkinci Dünya Savaşı'nda bizden yanaydı", "bölgede komünizmin yayılması önündeki en önemli engel" diye niteleyerek Güney Afrika'yı savunan Amerikan yönetimi "yapıcı mücadele" diye ne olduğunu yalnız Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın bildiği anlamsız bir terim çerçevesinde yürütüyor Güney Afrika ile ilişkilerini. Kongre ise pek Reagan yönetimi gibi düşünmüyor. Güney Afrika'ya yaptırım uygulanmasına ilişkin bir öneri geçenlerde, gerek Senato'da gerekse Temsilciler Meclisi'nde onaylandı. Carter dönemindeyse, Güney Afrika, bir ölçüde de olsa sıkıştırılıyordu. Amerikan Exim Bankası'nın Güney Afrika'yla ticaret yapan Amerikan şirketlerine sağladığı ihracat garantileri kaldırılmış, BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı zorunlu silah ambargosuna uyulmuştu. Şimdi ise, Pretoria'dan büyükelçisini geri çeken Amerika'ya Güney Afrika'nın yanıtı, Washington Büyükelçisi'ni, Amerika'nın kullandığı gerekçe ile, danışmalarda bulunmak üzere geri çağırmak oldu. Bununla da yetinmedi, ambargo uygulanması halinde, Güney Afrika'da çalışan komşu ülkelerden siyah konuk işçilerin ülkelerine geri gönderilebileceğini açıkladı.

Siyah devrimci hareket

Güney Afrika'daki siyah hareketin örgütlendiği yapı Afrika Ulusal Kongresi. Kongre, 1960'lı yılların başlarında silahlı mücadele ile devrim yapma amacıyla kuruldu. Güney Afrika içinde sabotaj eylemlerine girişen Afrika Ulusal Kongresi'nin lideri Nelson Mandela, 1964 yılından bu yana cezaevinde... Geçenlerde şiddet eylemlerini kınaması karşılığında serbest bırakılacağı açıklandı ve 62 yaşındaki siyah lider 23 yıllık yalnızlığından vazgeçmedi. Afrika Ulusal Kongresi eylemcilerinden bir beyaz Musevi ise, şiddet eylemlerini kınadı, serbest bırakıldı ve İsrail'e göç etti.

Afrika Ulusal Kongresi Yürütme Komitesi'nin 30 üyesi içindeki tek beyaz olan Joe Slovo'ya göre son olaylar siyahların direnme eğiliminin artmasından, beyaz egemenliğinin ne yapılsa kırılamayacağına ilişkin inancın eriyip gitmesinden ve örgütün beyaz yönetime bir alternatif olarak ortaya çıkmasından kaynaklanıyor. Joe Slovo iktidara geldikleri zaman siyah tüccarların işlerini yapmalarına engel olmayacaklarını söyleyerek, beyaz yönetimin kentlerde yaşayan siyah orta sınıfla, ayrı yerleşim merkezlerinde zorla iskân edilen siyahlar arasına nifak sokma çabalarını boşa çıkartmaya uğraşıyor. Güney Afrika tarihinde ilk kez sendikalı siyah işçi sayısının, sendikalı beyaz işçi sayısından fazla olması da gelişmeler üzerinde oldukça etkili. Geçenlerde, ülke tarihinin en geniş kapsamlı genel grevi siyah işçilerce düzenlendi.

Afrika Ulusal Kongresi, beyaz yönetimin yasadışı ilan ettiği bir örgüt olduğu için, son olaylarda görünürde etkinliği yok. Birleşik Demokratik Cephe adlı çok ırklı örgüt, beyaz yönetime karşı verilen mücadelenin şimdiki odak noktası. 1960 yılında Sharpeville'de, 1976'da yapılan katliamlardan sonra da patlak veren siyah eylemlerinin bu kez geri dönmeyecek noktaya ulaştığında birleşiyor herkes. Güney Afrika'ya komşu Mozambik'ten siyah bir arkadaşın yaptığı değerlendirme ise sanırım tüm olanlara ışık tutabilecek nitelikte: "Beyazlar da Güney Afrikalı. Onlarsız bir çözüme ulaşmak zor. Nereye gidecekler ki? Beyazların bunca yıldan sonra iktidarı nüfuslar temelinde paylaşmayı, siyahlarınsa zalim beyazlara bu paylaşma için alışmayı öğrenmeleri gerek..." diyen Guillerme İsmael'in değerlendirmesi bu. Herhalde Batının öğrenmesi gereken şeyse, diyaloğun azınlıktaki beyazlarla değil, çoğunluktaki siyahlarla kurulmasının zorunluluğu. Çünkü ülkedeki değişim beyazların değil, siyahların istediği biçimde gerçekleşecekmiş gibi görünüyor. □

Irk ayrımının esasları

Politikanın resmi adı, Afrikaan dilinde "apartheid". Bu sözcük, İngilizce ayrı olmak anlamına gelen "aparthess" sözcüğünden kaynaklanıyor. Ülkedeki beyazlarla, beyaz olmayanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ilkeler, 1960'lı yıllardan sonra artan bir hızla uygulandı. 1950 yılında çıkartılan Nüfus Kayıt Yasası, Güney Afrika'da yaşayan tüm siyahları Bantu, melezleri Renkli, Asyalıları Hintli olarak niteliyordu. Tabii beyazlar da beyazdı.. Bu yasa çerçevesinde "her topluluğun ayrı ayrı gelişimi" diye adlandırılan uygulamalar, 1950 yılında çıkartılan bir diğer yasa ile desteklendi. Buna göre, kentlerde her ırkın yaşayacağı ayrı bölgeler oluşturuldu. Beyaz olmayanların, yasak bölgelerde gezerken belgelerini yanlarında taşımaları gerekliydi. Hâlâ da öyle.. Beyazlarınsa belge taşıması gerekmiyordu tabii. Şimdi ise siyahların yaşadıkları bölgelere "korkularından" giremiyorlar. Irklar arasında ilişki yasak, her ırka uygun eğitim standartları var. Tabii siyahların ki en düşük. Her ırkın çalışabileceği alanlar belli.. Beyazların dışındakilerin sendikal çalışma yapmaları kısıtlı. Siyahlar Meclis'de temsil edilmiyorlar, çoğunlukta olmalarına rağmen. Beyazlarla aynı işi yapan siyahlara ise, yarıdan az ücret veriliyor genellikle. 1970 yılında kabul edilen bir yasa ise, ülkedeki siyahları nerede otururlarsa otursun, "Siyahların anayurtları" olarak adlandırılan bölgelerde zorunlu iskâna tabii tutmayı öngörüyordu. Böylelikle, siyahlar sınırdışı edilerek siyasal karar alma mekanizmasına katılma istekleri bir kenara itilecek, ancak bunların Güney Afrika'ya siyasal ve ekonomik bağımlılıkları süreceği için ucuz işgücü olanağı sürecek. Yani tam "yavuz hırsız evsahibini evden kovarmış."

Gorbaçov üslubu

HAKAN KENİ

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin beş aylık yeni genel sekreteri Gorbaçov geçtiğimiz ay dünya kamuoyunun aktüalitesinde yine ön sıralardaydı.

Kasım ayında Reagan'la Cenevre'de yapılacak zirvenin kesinleşmesi, Gromiko'nun devlet başkanı olması, politbüro üyesi Romanov'un azledilmesi ve Mareşal Ogarkov'a görevlerinin iadesi temmuz ayında SSCB'de gerçekleşen önemli gelişmelerdi.

Daha önce de politbüroya üçü asil, ikisi yedek beş yeni üyenin atanması ve parti kademelerinde önemli değişikliklerin yanı sıra, alkolizmle mücadele gibi uygumalarla da dikkati çeken Gorbaçov'un "100 gün"ü geçen süredeki icraatının yorumu özellikle Batı basınını oldukça meşgul ediyor.

28 yıllık Dışişleri Bakanı Gromiko'nun devlet başkanlığı'na atanması ve yerine Gorbaçov'a yakınlığı ile bilinen Gürcistan parti lideri Şvardnadze'nin getirilmesi Gorbaçov'un SBKP'de kontrolü hemen tümüyle ele geçirdiğini gösteriyor. Eski Leningrad parti lideri Romanov'un azlinden sonra, halen etkin bir görevi olmayan eski Moskova parti lideri Grişin bir yana bırakılırsa, Brejnev döneminden beri etkin görevde olan yalnızca bir politbüro üyesi kalmış durumda: Sovyetler Birliği Başbakanı Tikhanov. 80 yaşındaki Tikhanov'un da yakında bu görevinden ayrılacağı sanılıyor. Bu mevkiin boşalması halinde Rusya Cumhuriyeti Başbakanı Vorotnikov'un ya da Sovyetler Birliği Başbakan Yardımcısı Aliyev'in bu göreve getirilmesi bekleniyor. Bir başka ihtimal de başbakanlık görevini Gorbaçov'un üstlenmesi. Bu takdirde Gorbaçov, Kruşçev'den beri başbakanlığı üstlenen ilk genel sekreter olacak.

Dış politika değişiyor mu?

Gromiko'nun tamamen sembolik ve etkinliği olmayan bir göreve getirilmiş olması Gorbaçov'un farklı bir dış politika uygulayacağı biçiminde yorumlanıyor: Gorbaçov dış politikanın odağını ABD ile olan ilişkilerden, daha fazla sonuç verici alanlar olarak gördüğü Çin, Batı Avrupa ve Üçüncü Dünya'ya kaydırmak niyetinde. Bu amaçla süper güçler merkezli dış politikanın mimarı Gromiko'nun yerine, kariyerine "Afrika-Asya Birliği"ndeki Sovyet Komitesi'nde başlamış olan Şvardnadze'yi, özellikle Üçüncü Dünya'yla ilişkilerin geliştirilmesi için tercih etti.

Gorbaçov, kendisini 11 Mart'ta "güzel gülümseyen bu adamın aslında demirden dişleri var" diyerek Merkez Komitesi'ne genel sekreter adayı olarak takdim eden Gromiko'yla dış politika alanında ana hatlarıyla aynı fikirleri paylaşıyor. 11 Mart'ta MK önünde yaptığı konuşmada Gorbaçov, Gromiko'nun söylediklerine hemen tümüyle katılmıştı. Çernenko ve Brejnev döneminin ekonomi alanındaki uygulamalarını sert bir dille eleştiren Gorbaçov, dış politika konusunda şimdiye kadar onaylayıcı bir tavır gösterdi. Öncelik tanıdığı ekonomi alanında bile değişiklikler yapmakta "muhafazakâr" davranan Gorbaçov'un süreklilik arzeden ve devlet politikası niteliğindeki dış politika alanında radikal değişiklikler yapması ihtimal dışı. Bu nedenle son değişiklik ve Gromiko'dan boşalan yere Gromiko'ya yakınlığı ile bilinen Dışişleri Bakan Yardımcısı Korniyenko'nun değil de Şvardnadze'nin atanmış olması, Sovyet dış politikasında önemli bir değişiklikten ziyade Gorbaçov'un kendi ekibiyle çalışma isteği ya da en fazla bir ekol değişikliği olarak yorumlanabilir.

Dışişleri bakanı olarak Batı kamuoyu önünde ilk konuşmasını geçen ay sonunda Helsinki'de yapan Şvardnadze, konuşmasında hemen tümüyle Gromiko'nun argümanlarını kullandı ve nükleer silahlanma konusunda ABD'yi suçladı.

Sonbaharda önce Mitterand, ardından da Reagan ile görüşecek olan Gorbaçov zirve öncesindeki süreyi dünya kamuoyunun Reagan üzerindeki baskısını artırmak için kullanmak eğiliminde. Gorbaçov'un SS-20'lerin Avrupa'ya yerleştirilmesi konusunda verdiği altı aylık erteleme kararının süresi zirveden birkaç gün önce doluyor. Reagan, Kasım'da Salt II'ye uyup uymayacağı konusunda karar vermek ve Gorbaçov'un bu mehil ile Yıldız Savaşları projesinden vazgeçmesi için tanıdığı son şansı kullanmak durumunda.

Bu arada Gorbaçov nükleer silahsızlanma konusunda önde gitmeye devam ediyor. ABD'nin Nevada'da yapılacak nükleer bomba denemesi için SSBC'den gözlemci davet etmesinden kısa bir süre sonra Gorbaçov Hiroşima'nın 40. yıldönümü olan 6 Ağustos'tan başlamak üzere beş aylık bir süre için nükleer denemeleri tek yanlı olarak durdurduğunu açıkladı.

Göreve geldiği ilk gün Çin ile ilişkilerde "ciddi ilerlemeler" konusunda istekli olduğunu söyleyen Gorbaçov, önceki hafta da Sovyet-Çin ilişkilerindeki pürüzlerin "tümüyle çözümlenebilir" olduğunu ifade etti. Çin Başbakan Yardımcısı Yao Yilin de geçtiğimiz ay Moskova'yı ziyaret etti.

Ogarkov'un dönüşü?

1983 Eylülü'nde Güney Kore uçağının düşürülmesinden sorumlu tutularak, Çernenko döneminde görevinden alınmış olan Mareşal Ogarkov'a Savunma Bakan Yardımcılığı görevi iade edildi ve ayrıca Varşova Paktı silahlı kuvvetler başkomutanlığı görevi verildi.

Stratejik konularda uzman olan ve "sertlik yanlısı" olarak anılan Ogarkov'un görevlerinin iadesinden kısa bir süre önce de Sovyet Stratejik Kuvvetler Komutanı Mareşal Tolubko ile Varşova Paktı Silahlı Kuvvetler Komutanı Mareşal Kulikov'un emekli oldukları açıklanmıştı.

Bir süre önce politbüro yedek üyeliğine atanmış olan Savunma Bakanı Mareşal Sokolov ve Genelkurmay Başkanı Akromeyev ile birlikte askeri konularda en yetkili üçüncü kişi durumuna gelen Ogarkov'un atanması resmî kaynaklarca henüz doğrulanmadı.

Göreve geldiğinde ordu ile ilişkilerinin pek iyi olmadığı yolunda yorumlar yapılan Gorbaçov'un askerî alanda da "güçlü Sovyetler Birliği için" "gelenekçi" bir politika izlediği söylenebilir. Geçen Mayıs ayında II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin 40. yıldönümü nedeniyle Kruşçev döneminden beri ilk kez Stalin'in zaferdeki payı üzerine resmî yayın organlarında çeşitli yazılar yer almıştı. Mareşal Akromeyev'in **Kommunist**'te yayımlanan yazısında şu değerlendirme vardı: "Büyük paylaşım savaşı sırasında Sovyet askerlik sanatının en önemli özelliklerinden birinin ordumuzun, yüksek karargâhımız ve Başkomutan Stalin'in önderliğindeki yaratıcı idaresi olduğu ortaya çıkmıştır."

İktisadi gelişmeler

Yıllık ortalama yüzde 3.2'lik büyüme hızı olan Sovyet ekonomisinin halen en önemli sorunu yiyecek maddeleri alanında. Bu yıl tahıl rekoltesinin geçen yıla göre 25 milyon ton artışla 195 milyon ton olarak gerçekleşmesi bekleniyor. Fakat bu miktar plan hedeflerinin 45 milyon ton gerisinde. Bu durumda Sovyetler Birliği'nin 30-40 milyon ton tahıl ithal etmesi gerekiyor. 1985 yılının ilk üç ayındaki çelik üretimi de geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 7, çimento üretimi yüzde 5, petrol üretimi yüzde 4 düştü.

Gorbaçov, yeni ve genç yöneticilerin atanması, yöneticilere inisyatif tanınması gibi yenilikler yapmış olmasına rağmen sistemde köklü bir değişiklikten, Çin'de ya da Macaristan'daki gibi piyasa mekanizmasının oluşturulmasından yana değil.

Merkezî kontrollü ekonomi sistemi yeni teknolojilerin uygulanması, ödüllendirme yöntemlerinin getirilmesi gibi tadilatlarla sürdürülüyor. Gorbaçov, gelir ile verimlilik ve kalite arasında dolaysız bir ilişkinin oluşturulmasından yana. Tarım alanında uygulanmaya başlanan kolektif sözleşme sistemiyle üretim grupları oluşturan tarım işçileri ekimden nasata kadar, önceden saptanan miktarda üretimi gerçekleştirmeden sorumlu oluyorlar. Gerekli araç ve donatım devlet tarafından sağlanıyor. Hedefin gerçekleşmesi halinde üretim grubuna prim veriliyor.

16 Temmuz'da MK tarafından yapılan bir açıklamaya göre işletmeler teknik alanda çalışanların maaşlarını performanslarına göre belli ölçülerde azaltma ve artırma hakkına sahip olacak.

Gelişmeler, Gorbaçov'un kamuoyu önünde Batılı liderlere benzeyen tavırlarına bakıp onun ekonomi ve iç politika alanında da Batılılığı benimsediği yolundaki yorumları geçersizleştiriyor. Daima karısıyla birlikte halk önüne çıkan, tiyatroyu özel locasında değil, halk içinde seyreden, kısacası kamuoyu önündeki davranışlarıyla eski tip "ortodoks" Sovyet-yöneticilerine hiç benzemeyen Gorbaçov'un Sovyet sistemine inancı ve sistemi benimsemesi belki de bu eski tip yöneticilerden daha ortodoksça. Fakat Gorbaçov'un reform çalışmalarının da yalnızca dış görünüşle ilgili olduğu söylenemez. Temelleri Stalin tarafından atılmış olan sistemin temel mantığını değiştirmeden, çağın gerektirdiği yeni teknolojiyle ve bu mantığa uygun teşvik yöntemleriyle sistemin takviye edilip, "saat gibi çalışır" hale gelmesi Gorbaçov'un ana hedefi.

1986 Şubatı'nda yapılacak olan 27. Parti Kongresi'nde Gorbaçov'un yeniden hazırlanmasını istediği 12. Beş Yıllık Plan ile birlikte yeni parti programının da kabul edilmesi bekleniyor. Bu kongrede ayrıca 300 kişilik yeni Merkez Komite de seçilecek. Beş ay gibi kısa bir sürede yönetimde etkinliği ele geçiren Gorbaçov, üslubuyla muhtemelen Sovyetler Birliği tarihinde uzun bir döneme damgasını vuracak. □

GRİGORİ VASİLYEVİÇ ROMANOV

62 yaşındaki Romanov 1976'da politbüro asil üyeliğine seçilmeden önce Leningrad Komünist Partisi MK Birinci Sekreteri'ydi. Brejnev döneminde politbüro içinde güçlenen, hatta Gorbaçov'un en büyük rakibi olarak gösterilen Romanov'un son çar ailesiyle soyadı benzerliği dışında hiçbir ilgisi yok. Votka düşkünlüğüyle tanınan Romanov hakkında anlatılan bir dedikodu da kızının düğününde Çariçe Katherina'ya ait yemek takımlarını Hermitaj müzesinden alıp kullanmış olması. Rivayete göre düğünün geç saatlerinde davetliler tarafından bu tabakların yerçekiminden kurtarılması sağlanmış ve sonuçta Katherine'nın tabakları epeyce zayiat vermiş.

EDUARD AMVROSİYEVİÇ ŞVARDNADZE

57 yaşındaki Şvardnadze 1972 yılında Gürcistan Komünist Partisi MK Birinci Sekreteri oldu. Yolsuzluklara karşı verdiği mücadele ile dikkati çekti ve 1978 yılında politbüro yedek üyeliğine seçildi. Şimdiye kadar dokuz kez yurt dışına görevli olarak çıkan Şvardnadze, dışişleri bakanı olmadan bir gün önce politbüro asil üyesi seçildi. Bakan olduktan sonra ilk kez Helsinki'de Batı kamuoyunun önüne çıkan Şvardnadze "sempatik" bulundu. Şvardnadze'nin Gürcistan'da görevliyken yolsuzluk yapanları, oylamalarda herkesin sol kolunu kaldırmasını isteyip, ithal malı pahalı saat takanları belirleyerek saptadığı anlatılıyor.

Japonya'ya ilk atom bombasını atan pilot, 40 yıl sonra açıklıyor:

"Hiroşima? Bugün gerekse yine bombalardım"

"Onaltı saat önce, bir Amerikan uçağı Hiroşima üzerine bir bomba attı. Bu bomba, 20 bin tonluk TNT'den daha güçlüdür ve harp tarihinde şimdiye kadar kullanılmış en büyük bomba olan İngiliz Grand Slan'in ikibin misli patlama gücüne sahiptir."

Keesing's Contemporary Archives, Cilt 5, 1943-45, s.7366. 6 Ağustos 1945 günü akşam geç saatlerde Beyaz Saray'dan Başkan Truman tarafından yapılan açıklamadan.

Truman'ın kuru ve sanki sıradan bir olayı tebliğ edermişcesine kullandığı ifade, artık kırk yaşını dolduran bir dehşeti haber veriyordu. 16 Temmuz 1945'teki ilk denemeye kadar "gerçekten patlayıp patlayamayacağı" konusunda ciddî kuşkular duyulan atom bombası, o gün New Mexico'da güneşi yarım saat erken -ve pek kısa bir süre için- doğdurmuştu. Aynı güneş 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'da -bu sefer asıl güneşin doğuşundan hayli sonra- yeniden parladı. Şehrin merkezine yakın bir yeri vuran bomba -Little Boy- kimilerine göre bir tesadüf eseri, beklenilenin fevkinde **performans** gösterdi! İki buçuk kilometre çapındaki bir daire içinde kalan her şey yok oldu. Dört kilometre çapındaki dairenin içinde kalan kurbanlar, dört gün ilâ onbeş gün kadar dayanılmaz acılarla kıvrandıktan sonra öldüler. İnfilâk anında 130 bin, izleyen aylar ve senelerde ise, radyasyon ve aldıkları yaraların tesiriyle 120 bin insan öldü. Şehirdeki binaların yüzde 98'i yıkıldı.

Dünyanın ilk atom bombasını atan pilotun adı Albay Paul W.Tibbets idi.

Hiroşima, tarihin en anî ve büyük yıkımına uğradığında, 350 bin nüfusuyla, Japonya'nın yedinci büyük şehriydi. XVI. yy'ın sonunda bir feodal bey tarafından müstahkem bir kale olarak kurulan Hiroşima, Honşu Adası'nın güney-batısında, aynı adı taşıyan körfezin ağzındaki deltadadır. Liman olarak taşıdığı önemin yanı sıra, Çin-Japon Savaşı (1894-95) ile Rus-Japon Savaşı'nda (1904-5) Japon genel karargâhı olarak kullanılan Hiroşima, son savaşta da Japonların büyük bir deniz üssüydü. Felâketten sonra -abidevî bir önem atfedilerek olduğu gibi bırakılan Sınaî Kalkınma Enstitüsü'nün eğrilmiş kubbesi dışında- baştan aşağı imar edilen Hiroşima, bugün de Japonya'nın önde gelen liman ve sanayi merkezlerinden biri. Ama, dünyada mahvolanı onarmak için böylesine yüksek bir bedel ödemiş pek az şehir vardır, herhalde.

"İlk atom bombası Japonya'da atıldı"

Le Figaro dergisinin 3-9 Ağustos 1945 tarihli nüshasının manşeti bu. Dergi atom bombası haberinde, Başkan Truman'ın "Japon halkını daha büyük bir katliamdan esirgemek için" bombayı atmak zorunda kaldıkları şeklindeki ifadesine yer veriyor.

Başkan Truman'ın "28 Temmuz'da Potsdam'da ilân edilen ve Japon yetkililerin hemen reddettikleri ültimatom kabul edilmiş olmasıydı bütün bunlar olmazdı" gibisinden pek inandırıcı gelmeyen gerçeklerinden de daha ilginç olan, "Daha bombalarımız var" tehdidi!

Daha bombaları vardı hakikaten. İkincisini **Block's Car**'ın pilotu Nagasaki'ye attı. 200 bin ölü. Bu arada, Japonya'ya nihayet savaş ilân eden Sovyet ordusu 8 Ağustos'ta Mançurya'ya girmiş ve tam yirmiiki kilometre ilerlemişti. Yine de Japonlar 16 Ağustos'a kadar düşündüler ve üçüncü bombanın yola çıkmasına on saat kala kayıtsız şartsız teslim oldular.

Tibbets gerçekten bir kliniğe yatmış mıydı?

Le Figaro, Hiroşima'dan tam kırk yıl sonra, Albay Paul W.Tibbets'i buldu. Tibbets, şimdiye kadar hep anlatılanın aksine, bir psikiyatri kliniğine falan yatmamıştı. Ne de bir İtalyan manastırına kapanmıştı. Emekli bir general ve büyükbaba idi. Üstelik, her zaman jet süratiyle oradan oraya yetişmek zorunda olan işadamları ile sanayicilere hizmet veren ultra-modern bir uçak firmasını yönetiyordu. 70 yaşında ve hayatından memnundu. Yerküresini elleri arasına olarak, iftihar dolu bir edayla fotoğrafçıya poz verdi. B-29 bombardıman uçağına neden "Enola Gay" adını verdiğini anlattı. (Tibbets'in annesi 1891'de doğduğunda, tüm ailenin her akşam biraraya gelip okuduğu bir aşk romanının kadın kahramanının adıyla vaftiz etmişler onu. Tibbets de emsalsiz olacağını düşünerek uçağına annesinin adını vermiş. Ne var ki, derginin muhabirine göre, içinde Enola Gay'in yer aldığı bir roman bulan olmamış şimdiye kadar!)

Tibbets'in atom bombasının haklılığını dayandırdığı ana eksen, "Little Boy"un öldürdüğünden daha fazla sayıda canı bağışladığı! Amerikan ordusu Japonya'yı istilâya kalkışsaydı kaç kişi ölürdü, bilinmez. Ama, bu gerekçeyi bir an için haklı bulsak bile, en azından insanın aklına, savaşta kimin ne kadar insan kaybettiği sorusu geliyor. İkinci Dünya Savaşı'nda toplam 38 milyon insan öldü. Bunun yaklaşık 20 milyonu Rus idi. Polonya (yakl.) 6 milyon, Almanya (yakl.) 5 milyon, Japonya (yakl.) 2 milyon, Yugoslavya 1.5 milyondan fazla, Çin (yakl.) 1.5 milyon, Fransa yarım milyondan biraz fazla, İngiltere ise (sömürgeleri ile beraber) yarım milyondan biraz az sayıda insan yitirdi. Her cephede ve herkes için döğüşüp hiç kimseye yaranamayan bahtsız Çekler ise 421.000 zayiat verdiler, Peki, ya ABD? Topu topu 300.000! "Topu topu" derken, kasıt, tabiî ki insan ölümünü küçümsemek değil. Ama, ABD'nin toplam nüfusu, doğal kaynakları, iktisadî gücü, harbetme kapasitesi ve sivil halkının savaşın getirdiği tahribatın tamamen dışında kalışı hatırlanırsa, savaştan yakasını pek ucuz kurtardığı anlaşılıyor. Tibbets'in hararetle savunduğu gerekçesi de iyice karikatürleşiyor. ABD'nin savaşın büyük bir bölümünde, sadece yardım sağlayarak, müttefiklerini faşizme karşı çarpıştırdığını iddia edenlerin görüşleri dikkate alındığında, belki de, daha bile bir anlam kazanıyor.

Evet, biz yine röportaja dönelim. **Le Figaro**'nun 20-21 Temmuz 1985 tarihli nüshasında, Pierre Laforêt, aradan kırk yıl geçtikten sonra, Paul W.Tibbets'e soruyor:

— Eyleminizin dünya barışına katkıda bulunduğunu düşünüyor musunuz?

Paul W. Tibbets ciddî, kendinden emin ve tekdüze bir ses tonuyla cevaplıyor:

— Ben hep, bu silâh ne kadar çabuk kullanılırsa, o ölçüde çok sayıda insan hayatının kurtarılmış olacağını düşündüm!... Ama, meseleyi önce işin bidayetinden ele alalım.

1944 Eylülü'nde, ABD'nin bir atom silâhı imal etmekte olduğundan mükemmelen haberim vardı. Bu bombayı kullanmaya ehil bir ekip oluşturmam benden istendiğinde, işin tamamiyle bilincine o anda vardım...: Daha önceden, itiraf etmeliyim ki, atom bombası üzerinde uzun boylu kafa yormamıştım. Bombalama işi bana verilince, beni baştan ayağa saran ilk fikir şu oldu: "Bu silâh, tüm dünyada savaşı sona erdirebilir!'

— Gerçekten mi?

— Gerçekten. Size bir noktayı ifşa edeyim: ilk emirler bana ulaştığında, Avrupa'da savaş henüz nihayet bulmamıştı. Dolayısıyla, sizi temin ederim, kendimi atom bombasını Avrupa'ya atacak şekilde hazırlamak zorundaydım. Öbür ihtimal, Japonya idi. Şayet Avrupa'da savaş, Japonya seferinden evvel sona ermeseydi, görevim bu olacaktı.

— Bombanın tahrip gücü hakkında bir fikriniz var mıydı?

— Hiçbir düşmanın bu bombadan sağ kurtulamayacağını biliyordum... Biraz işin felsefesine gireyim. Silâhlı savaşın iki temel ilkesi şunlardır: birincisi, eğer elinizde bir silâh varsa ve savaşta iseniz, bu silâhı kullanmak gerekir. İkincisi, savaşı kazanabilmeniz için zaferinizi sağlayacak her unsuru kendi tarafınızda tutmanız elzemdir.

Şimdi, duygularımı ifade etmeme müsaade ediniz. Çok mutluydum, evet, başıma konan bu talih kuşundan ötürü çok sevinçliydim. Çünkü 29 yaşındaydım ve bana, benim gibi genç bir adama fevkalâde bir yetki ve sorumluluk tevdi edilmişti...

Çok, pek çok hayatın kurtarılması sözkonusuydu. Japonya'yı istilâ etmek zorunda kalsaydık kaybedeceğimiz hayatlardı bunlar. Yapılan bir sürü hesaplar ve istatistikî bulgular, harbin devam etmesi halinde, en azından bir milyon insanın kurban edileceğini ortaya çıkarmıştı. Dahası, Japonya'yı işgal etmek hiç de öyle kolay bir iş değildi! Japon adalarının sahili -Normandiya'daki plajlarınızın tersine- başarılı çıkartma harekâtına pek müsait değildir. Japon adalarının kıyıları sanki perdahlanmış gibi, düpedüz, kaygandır. Orada bir katliam olacağı gün gibi meydandaydı.

"Ülkem, bayrağım ve atalarımızın bıraktığı miras..."

Askerlik hayatına kırk yıl önce giren ben, zihnim berrak ve övünç doluydum. Ülkeme, bayrağıma ve atalarımızın bıraktığı mirasa beslediğim hürmet her an arttı. Sadece otuz yıl değil! Ve bir anda kendimi, milletimin kazandığı özgürlükleri müdafaa edecek bir konumda hissettim. Bütün bunları, kuzey-güney arasındaki iç savaşı ve benzeri şeyleri okulda öğrenmiştim. Elimizde tuttuğumuz avantajlarımızı savunmak istiyordum. Tüm bunlar için savaşmaya kendimi bütünüyle hazır hissediyordum. Bu görüşümü bugün de aynen muhafaza ediyorum.

Dolayısıyla, atom bombasının olabildiğince çabuk hazır edilebilmesi için elimden gelen herşeyi yaptım. Bir an dahi gevşemedim. Hattâ çevremdeki eş dost, ekibimi "kamçı ile" çalıştırdığım için bana çıkıştılar kimi zaman... Fakat birlikte çalıştığım kişiler sabırsızlığımın sebebini gayet iyi kavradılar; Hiroşima'ya uçuşun arifesinden -yani 5 Ağustos 1945'den- önce **atom bombası**nın lafını ağızlarına almaya cesaret edemedikleri halde.

— Atom saldırısı ve sonuçlarına dair pek çok mektuba muhatap oldunuz değil mi?

— İnanılmaz sayıda mektup geldi. Fakat, söylediklerime dikkat ediniz: Bana yazanların çoğu babama, amcama ya da ailemden herhangibirine benziyordu. Herbiri kendisini işgale, döğüşmeye ve ölmeye hazırlıyordu. Bomba infilâk ettiğinde...

Baskın ertesinde bana yazanlar hep şu sözleri tekrarladılar: "Bizler, senin ekibin ve yaptığınız iş olmaksızın -sizsiz- bugün bulunduğumuz yerlerde olmayacaktık!" Ben de böyle düşünüyorum.

Aleyhimde atıp tutan mektuplar da almadım değil... Davranışımızı onaylamayan hükümler içeriyorlardı. Bundan böyle bir savaş suçlusu sayılmam ve bu ithamla muhakeme edilmem gerektiğini öne sürüyorlardı.

Böyle ya da öyle düşünün, bunlar beni hiç tedirgin etmiyor! Sevinçle yineliyorum: aldığım mektupların ekseriyeti hayli lehimde görüşler dile getirmekteydi. Hükümetin kararını tasvip ediyorlar, benim -bir ajan olarak- ABD adına gerçekleştirdiğim eylemi doğru buluyorlardı. Çünkü, ben -unutmayalım ki- askerî bir çarkın parçasıydım ve bu meseleyi düşünürken kendimle yüzyüze gelebilir ve objektif olabilirdim.

Savaş suçlusu sayılmam, yargılanmam ya da birilerinin öldürülmem gerektiğini düşünmesi hiçbir şeyi değiştirmez. Bu tür şeyler düşünenler aslında gerçeklerle yüzyüze gelmekteki yetersizliklerini açığa vurmuş oluyorlar.

— Öylesine iftihar ettiğiniz şu mesuliyet konusunda, şimdi de, tamamiyle bilinçli misiniz?

— Büyük bir yük olarak addettim. Kısaca: Hayat kurtarmak! Tam tamına aklımdan geçen buydu.

"Hiroşima yüzünden hiç uykum kaçmadı."

Bu silâhın kullanımı konusunda bir an dahi tereddüte düşmediğimi eklemeliyim. O zaman tam manasıyla nelerin cereyan ettiğini mükemmelen anlayabilmek için, niçin o sırada davrandığımız şekilde bir hareket tarzını benimsediğimizi bilmek gerekir. 1941'de ve 1945'e kadar millî duygular hüküm sürüyordu; çok kuvvetliydiler. Japonlar'a ve Almanlar'a karşı büyük bir hiddet besliyordum! Şunu açıkça söyleyeyim: Onları yenmemize yönelik ve benim elimden gelebilecek herhangibir şeyi asla ardıma koymazdım. Hem de şevkle yapardım bunu.

Tekrarlıyorum: Evet, bu silâhın onları

mağlup edeceğini ve bir sürü insanın canının bağışlanmasına yarayacağını biliyorum. İşte bu yüzden, bombayi Hiroşima üzerine bıraktıktan kırk yıl sonra, bugün size, hiçbir üzüntü duymadığını söyleyebiliyorum!

Bu eylemin hatırası, kirk senedir, bende hiçbir kaygı ya da tedirginlik yaratmadı. Bu konu kâbus dolu geceler geçirmeme yol açmadı. Hiroşima yüzünden hiç uykum kaçmadı.

Bombardıman kararını ben vermedim. Ben bu işte bir rol aldım: İşin nihaî hedefininin -savaşın durdurulması- başarılmasına yardımcı olarak bir roldü bu.

— Çünkü, özgürlüğün ancak böylesi bir bedelle kazanılabileceğine inanıyordunuz?

— Asıl soru budur. Özgürlüğü muhafaza edebilmek için ödenmeyecek hiçbir fiyat yoktur. Özgürlüğün fiyatını ödemekten kaçacak kimse olabilir mi diye soruyorum kendi kendime. Almanlar'ın o zaman vehmettikleri gibi kendilerini üstün ırk zannedenlerin esareti altında yaşayamam ben. Günümüzde de Ruslar aynı vehim içindeler. Hürriyetin bedelini ödemek için, gerektiğinde, canımı veririm. Köle olarak yaşayamam.

— Günümüz gençliğinin Hiroşima'nın dehşet verici görümümünden tiksinti duyduğunu görmüyor musunuz?

— Hangi milletten olursa olsun, günümüzün gençliğiyle anlaşmak zor. Çünkü bizim bomba dönemindeki düşünce tarzımızı kavramıyorlar.

Ülkemiz, bir süreden beri, vatanperverliğe ve otoriteye saygıyı tanımıyor. Çağ daş toplumda dehşet uyandırcı bir yozlaşma, çözülme söz konusu. Bir veri bu. Yine de, gençlikle bizim aramızda bir köprünün varlığını seziyorum. Cesaretlendirici birşey bu köprüyü meydana çıkarabilir, Yeni nesil tam tamına ne olup bittiğini bilmek istiyor. Sualler soruyorlar: "Sizi bu bombayı atmaya iten neydi? -Niçin başka bir mücadele yolu seçmediniz?- Hiç alternatifiniz yok muydu?..." Daha önce oluşturulamayan bağlantı, böylece, kuruluveriyor.

"Kişisel savunma tuzağına düşmedim"

Gençler, uzun zaman, benim kişisel savunma yapmaya itildiğimi görmek istediler, kuşkusuz. Bu tuzağa düşmedim: Hiçbir şekilde onlar gibi düşünmediğime göre... Savaş sırasında neler hissettiğimi gayet iyi hatırlıyorum...

Pearl Harbour'a 1941 Aralığı'nda yapılan baskın hepimizi gazaba getirmişti. Arkadaşlarımızı Japonlar vurmuş, öldürmüştü. Caddelerdeki bayrakları, tank ve uçak imalâtı için fabrikalarda büyük bir hevesle çalışan kadınları hatırlıyorum. Şu iğrenç Alman-Japon mihverini ezmek için gücümüzün son katresine kadar gayret sarfediyorduk! Gerçek bir tesanüt duygusu milletimizi birleştirmişti. Bu duyguyu bazı gençler yanlış ve kötü algılıyorlar. Öbürleri ise, farklı görüşlere sahip olduğumuz kanaatindeler... İnsanın önyargıları yoksa, kendini daha iyi hisseder!

— Söz Pearl Harbour'a gelmişken... Amerikalılar'ın başına gelen bu felâketi hatırladığınıza göre, savaş ertesinde birgün, baskın emrini veren Japon ile yüzyüze geldiğiniz doğru mu gerçekten?

"Ben Fukiada'yım. ONDAN bahsedelim mi?"

— Doğru. İsmi Fukiada idi. Düşmanlık sona erdikten sonra, Florida'da, hükümetimizin, Japon askerî yetkililerinin Amerikan hava kuvvetlerinin örgütlenmesini yakından tanıyabilmeleri amacıyla düzenlediği bir toplantıda karşılaştık. Çalışma günlerinin başlangıcındaki kokteylin en civcivli anında... New York Üniversitesi'nin öğrencileri tercümanlık yapıyordu. Ben, Japonlar kendilerini fazla yalnız hissetmesinler diye uğraşıyordum. Bir an, adamın biri bulunduğu gruptan ayrılıp bana doğru yöneldi. Karşımda durdu, bana baktı ve "Ben Fukiada'yım... **ONDAN** bahsedelim mi?" diye sordu.

Albay Paul W.Tibbets ve "Little Boy".

Onu tanımıyordum. "Pearl Harbour'a baskın emrini veren **BEN**'dim!" diyerek beni şaşkınlıklara garketti.

— "Bizi hakikaten fena halde fenersiz yakaladınız!... Mükemmel bir işti!" dedim.

— Sizinki de pek fena sayılmazdı, doğrusu!

— Hazır fırsat doğmuşken, aramızdaki buz bir anda eriyiverdi. Bütün gece sohbet ettik. Bombadan sonra Japonya'ya yeniden gidip gitmediğimi sordu. "Fırsat bulamadım" dedim. Yeniden, "Emniyette olmayacağından mı endişeleniyorsun?" diye sordu. "Hiç böyle bir kaygı duymadım." diye cevapladım.

"Haklısın," dedi bana Fukiada. "Senin ne yaptığını Japonlar Amerikalılar'dan daha iyi kavradılar. Şayet ülkemizi istilâya kalkışsaydınız, biz Japonlar kadın, yaşlı ve çocuk, hepimiz direnmeye hazırdık... Gerekirse taş ve sopalarla döğüşecektik. Her iki tarafta da ne çok Japon ve Amerikalı ölecekti o zaman, tasavvur edebiliyor musunuz?"

"Tasavvur edebiliyorum!"dedim.

Yineledi: "Japonlar, yapılanın ne olduğunu gayet iyi anladılar. Yok ettiğinizden daha çok sayıda hayat kurtardınız." Fukiada'nın söylediklerini hayli "felsefî" buldum.

— Yeni bir savaş patlak verseydi, tekrardan başlar mıydınız?

— Savaşın önünü almak mümkün müdür bilmiyorum. Ama, savaşların engellenmesini diliyorum. Buna samimiyetle kafa yoruyorum.Benim fikrimce, elde güç ve silâh bulundurulduğu sürece savaşlar önlenemez.

Savaşın sonunda, dünyada hiç kimsede olmayan silâhlara sahiptik. Böylece, kuvvetimizle şantaj yaparak dünyayı tahakkümümüz altına alabilirdik. Ama, saldırgan bir devlet olmadığımız için, bu fikre iltifat etmedik. Devletler arasında, aynı bir ülkede görüş ayrılıkları olsa da, görültüsüz patırtısız yaşamayı istedik.

Bir savaş patlak verirse, tırmanma öylesine süratli olacak ki, hiçbir şey onu durduramayacak. İnsanlık herşeyini yitirecek. Kırk yıldır hükümetlerin enine boyuna düşündükleri şey de bu. İnsanlar keza. Silâhlar artık bir öfke anında değil, ancak uzun uzadıya kafa yorulduktan sonra kullanılmalıdır.

"Gelecek savaş birkaç saatte kararlaştırılacak."

Benim görüşüme göre, en büyük tehlike SSCB'den kaynaklanıyor. Şimdiye kadar nükleer silâhları kullanmadılarsa, bu sadece, kazanıp kazanamayacaklarını bilemedikleri içindir. Sovyetler çok temkinlidir. Emin olmadıkça istilaya kalkışmazlar. Önemli nokta, ABD ve hür dünyanın teknolojide SSCB'den ileride olmasıdır. Teknolojideki gelişme Ruslar'ın silâh varlığıyla rekabet edebilmemize imkân sağlıyor. Bizim konumumuz onlarınkine kıyasla, yeterince uzun bir zaman, üstün kalabilirse, **status quo** devam eder.

Gelecek savaş -eğer olacaksa- birkaç saatte kararlaştırılacak. Orduların okyanusları aşması uzun zaman alacağından, nükleer silâhlara başvurulacak.

Sovyetler bize nükleer silâhlarla hücum edecekler.

Sizin sorunuzu cevaplamak içinse, bombayı göndermekten başka çarem yok benim de!

— Tüm bunların ortasında Tanrı ne oluyor? O, ne gibi bir rol oynuyor?

— Aldığım eğitim gereği, barışsever bir Tanrı'ya inanırım. Fakat, Tanrı her şeyden yüce ise, insanlığın geleceğini bütünüyle belirleyenin de O olması lâzım gelir. Yalnızca onun bildiği nedenlerle. Canlılar ve devletlere ilişkin herşeyi önceden tesbit edip etmediğini kendi kendime hiç sormadım: Ama, her şeyi hesapladığını düşünüyorum. İncil mütehassısı değilim, ancak, bana öyle geliyor ki, geçmişte O, başkalarına kötü davranan herkesi, kendi tarzında, cezalandırmıştır. Belki bu, devletler için de sözkonusudur.

— Bir kelime daha. Ebeveyniniz bombayı attığınızı öğrendiklerinde nasıl davrandılar?

— Bunu anlatabilmem için anne ve babamı tanımanız lâzım. Babam özellikle açık yürekli, hislerini açığa vuran birisi değildi. Oysa ki, annemin bana anlattığına göre, haberi radyodan duyar duymaz öylesine heyecanlanmış ki, fasılasız konuşmaya başlamış. Anneme gelince... (Bombayı taşıyan uçağa verdiğim "Enola Gay" adı, onun ismidir.) Annem, bana babamı anlattı ve o gün ağzının kenarı titremeye başladı. Ne zaman ailede mühim bir olay vukubulsa, evet, ağzının kenarı hemen titremeye başlardı."

"Hiroşima seçimimizi doğruladı."

Paul W. Tibbets, ayrılmazdan önce, son olarak bana şunları söyledi:

"Hedefime doğru uçarken, durmaksızın neler yapmam gerektiğini hatırlıyordum. Onbuçuk aydır hazırlanıyordum zira, mümkün olan en iyi şekilde. Bir şey unutmuş muydum? Bir yerde hata yapmış mıydım? Bombanın infilâkine ilişkin teknik ve bilimsel verileri rapor etmem gerekiyordu. Ölçüm aletlerini taşıyan öbür iki uçak bu sebeple bana refakat ediyordu. Yüklendiğim iş sadece savaşa ait bir vazife değildi. Bir laboratuar deneyiydi yaşadığım... Astronotların gerçek birer uçan laboratuar oldukları gibi...

İnfilâk? Ben böylesine muazzam, bu kadar emsalsiz bir parlaklığı hiç tasavvur edememiştim.

Bombayı neden attım? Bunun cevabını verdim size. Bu işe neden girişildi? Bunu da cevapladım. Hiroşima bu seçimi, bu kararı doğruladı mı? Doğruladı, zannederim. Benim fikrimce, asıl anlamı olan şey işte budur."

Paul W. Tibbets sakin bir adam, büyükbaba ve mutlu. □

Çev: JÜLİDE ERGÜDER

UGANDA

Kabile darbesi

"Koltuğumu ele geçirmek için silahlarınızı kullanabilirsiniz. Ama peşin söyleyeyim, pek sıcaktır."
International Herald Tribune, Uganda'nın devrik devlet başkanı Milton Obote'nin geçen Temmuz ayı ortalarında, ordu komutanlarıyla Kampala'da yaptığı bir konuşmadan...

Milton Obote

Kuraklığın kavurduğu Karamoja eyaletinde açlıktan ölme sınırındaki çocuklar.

Milton Obote sanki başına gelecekleri sezmişti. Dediği çıktı. Uganda 27 Temmuz 1985'te -kansız olduğu iddia edilen- bir darbe ile yeniden sarsıldı. Bütün yayın organları haberi üç aşağı beş yukarı aynı biçimde verdiler: "Obote bir kez daha devrildi!"

Gerçekten de Milton Obote, 68 yıl İngiliz egemenliği altında yaşadıktan sonra 1962'de bağımsızlığına kavuşan Uganda'nın ilk devlet başkanıydı. Ve, dokuz sene süren bir iktidardan sonra 1971'de İdi Amin Dada tarafından devrilmişti. Obote'yi ikinci defa iktidara kavuşturan olay, Tanzanya ile savaşa tutuşan İdi Amin'in uğradığı yenilgiydi. Obote'nin ikinci sürgünü ise, ilki kadar talihsiz görünmüyor. Darbeci generallerin iddiaları doğruysa, Milton Obote Kenya'ya kaçarken Merkez Bankası'nı soymayı ihmal etmemiş! Yalnız -aksilik işte- bir oğlunu geride unutmuş...

Darbeciler hep bilinen senaryoyu oynadılar: askerler, bir ikisi subaylar tarafından dövüldüğü halde, Kampala'daki dükkânları yağmaladılar; ganimetlerini yoldan geçen araçları durdurarak evlerine taşıdılar; darbeci general Basilio Olaro Okello adına yapılan bir açıklamayla, anayasa hemen askıya alındı, parlamento feshedildi, sınır kapıları kapatıldı, sokağa çıkma yasağı ilân edildi. Döviz işlemleri durduruldu. Suudi Arabistan'da yaşayan İdi Amin darbeyi desteklediğini, açıkladı.

Darbe nedeni de bildikti. İdi Amin'in kanlı yönetiminden sonra, halkın, geri dönüşünü sevinçle karşıladığı Milton Obote, yönetim katlarında kendi kabilesine mensup olanları kayırmıştı. Bir başka deyişle, Uganda'nın kuruluşundan bu yana zorlu bir rekabeti sürdüren **Langi** ve **Acholi** kabileleri arasındaki husumet, bu defa da bir darbeye sebep olmuştu. Langi kabilesinden olan Milton Obote, devraldığı enkaz halindeki ekonomiyi az çok yoluna koymasına rağmen, başta genel kurmay başkanlığı olmak üzere, ordunun bütün yüksek mevkilerine Langililer'i yerleştirmesinin ülkede huzursuzluk yaratmasına engel olamadı. Sonunda, Acholi kabilesine mensup olan ve ülkenin kuzey ordusuna komuta eden General Okello, Kampala'nın yaklaşık 250 km. kuzeyindeki Gulu'da ayaklandı. Geçtiğimiz ayın sonlarına doğru patlak veren bu başkaldırı hareketi, Obote'nin 1980 Aralığı'nda başlayan ikinci iktidar dönemine yönelik ciddi bir tehlikeydi. İsyancı General Okello Kampala'ya bir mesaj göndererek, hükümet feshedilmedikçe ve en azından genel kurmay başkanlığına yeni tayin edilen Langi kabilesinden General Smith Open-Acak azledilmedikçe, silâhlarını bırakmayacakları tehdidini savurdu. Obote, ordu komutanlarını Kampala'ya çağırarak, yazının girişindeki konuşmanın da yer aldığı bir toplantı düzenledi. Ne var ki, bu çabası, yayılma istidadı gösteren ayaklanmanın bir darbeye dönüşmesini engelleyemedi.

Obote'nin iktidarını Tanzanya ordusu destekliyordu. 1981 Mayısı'nda Tanzanya ordusu Uganda'dan çekildiğinde, geride, tarımı büyük darbe yemiş, insanları kıyımlar -İdi Amin döneminde (1971-1979) 300 bin kişinin katledildiği iddia ediliyor- yüzünden büyük acılar çekmiş ve Libya'nın desteklediği kabile savaşları nedeniyle yeni acılar çekmeğe namzet bir ülke bırakmışlardı. İdi Amin'den kurtulmayı istemekle beraber, bunu Tanzanya ordusuna borçlu olmayı hazmedemeyen muhalefetin tedirginliği de, zaman içinde, Obote'nin aleyhine işlemiş bir başka olumsuz unsur. Yaklaşık 15 milyon nüfuslu Uganda, son yıllardaki korkunç kuraklık nedeniyle açlık tehlikesiyle burun buruna. Başlıca ürünleri olan kahve, pamuk, çay, muz ve şeker arasında, özellikle kahve pamuk ihracatı hayli geriledi. Görünen o ki, iktisadî zaaflarının yanısıra siyasi hayatındaki oturmamışlık da, yaklaşık 25 bin kişilik bir ordunun kolaylıkla iktidara el koyabilmesine imkan veriyor.

Uganda'dan son alınan haberlere göre, devlet başkanlığı makamını, eski genel kurmay başkanı Open-Acak'a bağlı kalan birliklerle savaşa tutuşan General Tito Okello (öbür Okello ile herhangi bir akrabalığı yok) işgal etti. Obote zamanında devlet başkanı yardımcısı olan Paulo Muwanga ise -bir hayli hayret uyandıran bir şekilde- seçimler yapılana kadarki dönem için, başbakanlığa getirildi. Yeni kurulan bir askerî konsey tüm yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde topladı. Bu arada, Obote döneminin gizli servis şefi Cris Rwakasisi Kenya'ya kaçmaya çabalarken yakalandı. Yirmi eski bakanın yanısıra, gizli istihbarat örgütünde çalışan yüzlerce kişi de tutuklandı. Tabiî, serbest seçimlerin ne zaman yapılacağını kimse bilmiyor. □

ŞİLİ

Vahşete devam

(Solda) Pinochet, (En solda) Göstericiler: "Ekmek, iş, adalet ve özgürlük istiyoruz."

Üç komünistin öldürülmesi olayı Pinochet rejimini uzun süre uğraştıracağa benziyor. Hükümetin 12 Ağustos'ta yayımladığı resmî bildiride üç komünistin öldürülmesi olayına "jandarmaların karıştığına dair hiçbir delil bulunamadığı" ve dolayısıyla da "hiçbir jandarmanın resmen suçlanmadığı" belirtildi belirtilmesine ama hiç kimse ikna olmadı.

Sözkonusu cinayetler 30 Mart 1985 günü işlendi. Yasa dışı Komünist Partisi'ne üye oldukları bildirilen üç kişi -öğretmen Manuel Guerrero, sosyolog José Manuel Parada ve sanatçı Santiago Nattino- Santiago'da "meçhul" kişiler tarafından güpegündüz kaçırıldılar. Kısa bir süre sonra da, sokağa atılmış cesetleri gırtlakları kesilmiş bir halde, bulundu. Muhalefet büyük tepki yaratan cinayetler için cuntayı suçlayınca, Pinochet yönetimi bir soruşturma başlatmaya mecbur oldu. Buraya kadar "iş" denetlenebilecek gibi görünürken, Yüce Divan tarafından soruşturmayı yürütmekle görevlendirilen yargıç José Canovas Robles, dört ay süren bir çalışmadan sonra, Ağustos ayı başlarında raporunu açıklayınca, ortalık karıştı.

Canovas tanıkların ifadelerine ve topladığı yüzlerce delile dayanarak, ülkenin paramiliter gücü **Carabineros**'a mensup 3'ü albay 12 jandarmayı cinayetten suçlu buldu. Ayrıca, bu kişilerin Şili dışına çıkmalarını da yasakladı. Carabineros'un doğrudan doğruya suçlanması üzerine, cunta üyeleğinin yanı sıra, jandarmaların da komutanı olan General Cesar Mendoza görevlerinden istifa etti. Ordudan iki generalin istifası bunu izledi. Ama, cuntayı biraz rahatlatacağı umulan, Mendoza'ın istifasından sonra yerine yardımcısı Adolfo Stangé'nin getirilmesi, halkın öfkesini yeniden alevlendirdi.

Temmuz ayı sonlarında, "Ekmek, iş, adalet ve özgürlük" ile "Askerî rejim düşecek" sloganlarıyla düzenlenen **açlık yürüyüşü** için sokaklara çıkan yüzlerce kişi yeniden sokaklara döküldü. Gösterilere, öldürülen komünistlerin ikisinin dul eşleri ile birinin annesi de katıldı. Polisle göstericiler arasında çıkan çatışmalarda iki kişi öldü, çok sayıda kişi yaralandı. Yaklaşık yüz kişiyi tutuklayan polis, göstericilerin üstüne tazyikli su sıktı: Hıristiyan Demokrat Parti liderlerinden Andres Zaldivar ile eski dışişleri bakanlarından Gabriel Valdos yerlerde yuvarlandılar. İzleyen günlerde, Santiago'da jandarmalara ait bir kütüphanede üç kişinin patlattığı bomba büyük hasara yol açtı.

Hükümetin aksi yöndeki iddiasına rağmen, Canovas'ın topladığı deliller, Parada ve Guerrero'nun, ikincinin çalıştığı okuldan, sivil elbiseli kişiler tarafından kaçırıldığını; kaçırma anında bir jandarma helikopterinin olay mahallinde sürekli daireler çizerek uçtuğunu; cinayetten iki gece önce, Guerrero'nun başkanlığını yaptığı öğretmenler sendikasını basan on silahlı adamın beş kişiyi alıp götürdüğünü; ve bu kişilerin jandarmaların muharebe kolunun genel karargâhına çok benzeyen bir binada uzun saatler boyunca sorguya çekildiklerini meydana çıkardı. Kaçırılan bu beş kişi de dahil olmak üzere hepsi görgü tanıklarının ifadelerine dayandırılan bulgular, zanlı jandarmaların adalet önüne çıkarılmalarını sağlayacak mı, bilinmez. Zira, Canovas'ın sivil bir yargıç olması, ordu mensubu sayılan jandarmaları muhakeme etmesini engelliyor. Jandarmaların askerî mahkemeye sevkedilip sevkedilmeyecekleri ise cuntanın, şu aralar, en önde gelen meselesi olmalı... □

Alan Boesak

GÜNEY AFRİKA

Hükümet de, karar da beyazların

"Bay Botha ile ancak olağanüstü hal kaldırılırsa, ve eğer tüm siyah tutukluların serbest bırakılacağına dair bir vaadde bulunursa ve apartheidpolitikasının uygulamadan kaldırılacağı konusunda en azından bir teminat verirse konuşurum."

Newsweek, 12 Ağustos 1985. Birleşik Demokratik Cephe lideri Rahip Dr. Boesak ile yapılan bir mülakattan.

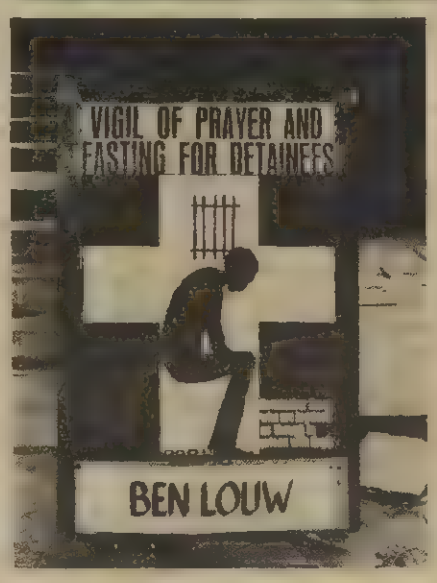

(Üstte) Pik Botha: "Batılı diplomatları tatmin ettik."
(Altta) Soweto'da siyah tutuklularla dayanışma posteri: "Kendinizi hapiste farzedin."

Güney Afrika Dışişleri Bakanı Roelef Pik Botha Amerikalı, İngiliz ve Alman diplomatlarıyla yaptığı temaslardan sonra ülkesine döndü ve "Batılı diplomatları tatmin ettik." dedi. Bu "tatmin"in ne yönde gerçekleşeceği pek anlaşılamamakla beraber, ırkçı Güney Afrika yönetiminin bazı reform girişimlerinde bulunacağı öne sürülmeye başlandı. Hattâ, **Afrika Ulusal Kongresi**'nin 1964'ten beri hapiste olan lideri Nelson Mendala'nın serbest bırakılması ihtimalinden bile söz ediliyor. BM Güvenlik Konseyi'nde, ABD ile İngiltere'nin çekimser kalmalarıyla güç bela "Güney Afrika'ya gönüllü iktisadî boykot" uygulanması kararının alınması ertesinde, ABD'nin de Kongre'den gelecek bir "iktisadî yaptırım" teklifi karşısında zayıf bir konuma girdiği bildiriliyor.

Bu arada, Ağustos'un ikinci haftasında, özellikle Durban'da siyahların Hint asıllıların ev ve işyerlerine yönelik saldırılarında çıkan olayların bilançosu 62 ölü! Güney Afrika yönetiminin siyahların toplu cenaze merasimleri düzenlemesini yasaklamasını andıran ikinci bir uygulamaya yöneldiği bildirildi. Siyah olmayanların siyahlarla meskûn mahallelere girmesini yasaklayan kararname Cape kentinin siyah banliyösü Guguletu'ya giren **Birleşik Demokratik Cephe** lideri Dr. Alain Boesak ile arkadaşlarına uygulandı. Mahkemeye çıkarılan Boesak ve arkadaşları kefaletle serbest bırakıldılar ama yargılanacaklar. Bilindiği gibi, Dr. Boesak, din adamlarının cenaze törenlerine katılıp nutuk atmalarını engelleyen bir başka kararnâme uyarınca da, Durban'da tutuklanmış ve bir süre sonra salıverilmişti.

Geçtiğimiz günlerde BBC ile yapılan bir söyleşide, anayasada ırk ayrımına son veren temel değişiklikler yapılması ve "açık bir demokratik sistem"e geçilmesi talebini dile getiren Alan Boesak, yukarıdaki alıntının da yer aldığı mülakatta ise, siyahların tüm enerjilerini polisle çatışmalarda harcamalarının tehlikelerine dikkati çekti. Boesak, meselâ, bir tüketici boykotunun beyaz ırkçı rejimi daha etkin bir şekilde sarsacağını, devlet başkanı Botha'nın yabancı siyah işçileri ülkelerine geri gönderme ve Siyah Afrika ile ilişkileri kesme tehditlerinin, ters tepki vereceğini vurguladı. Boesak, siyahlarla ancak şiddetten vazgeçmeleri halinde diyalog kurabileceklerini iddia eden Batılılar'ın, ülkesinin siyah halkının çok uzun yıllar bir pasif direniş sürdürdüğünü görmezlikten gelmesinin işleri iyice sarpa sardırmaktan başka bir amaca hizmet etmediğine değindikten sonra, başta ABD ve İngiltere olmak üzere, tüm Batı dünyasından yardım ve destek beklediklerini sözlerine ekledi.

67 yaşındaki Nelson Mandela'nın, serbest bırakılması halinde, **Afrika Ulusal Kongresi**'nin lideri olarak büyük bir siyasi ağırlığa sahip olacağını vurgulayan Boesak, **Birleşik Demokratik Cephe**'nin bazı liderleri için siyasete devam ihtimali bulunsa bile, bir parti adamı olmayan kendisinin işlerin bir an önce normale dönmesi için dua ettiğini belirtti.

"Gerçek liderler ortalıkta olamadıkları için, şu anda ben, siyasi bir lider rolü oynuyorum. Yeniden basit bir rahip olacağım günleri hasretle bekliyorum." diyen Boesak'ın, "Çoğunluğun yönetimi şiddet yoluyla mı, yoksa beyazlarla iktidarı paylaşarak mı gerçekleşecek? Ne dersiniz?" sorusuna verdiği cevap ise şöyleydi:

"Çoğunluğun yönetimi terimini hiçbirzaman kullanmam ben. Çünkü, Afrika'ya inanılmaz ölçülerde zarar veren ırkçı ya da etkin ayırımların tuzağına düşürüyor insanı. Burada demokratik kuralları geçerli kılmanın yolu büyük ölçüde beyazlara bağlı. Bu ülkede barışın kurulmasının, hem de ivedi olarak kurulmasının, anahtarı siyahların değil, beyazların elinde. Siyasi iktidar onların elinde; bu, onların hükümeti. Hemen yarın hükümetin Güney Afrika'nın gerçek siyah liderleri ile müzakerelere başlamasına karar verebilirler. Ve, Cumhurbaşkanı Botha'dan Nelson Mandela'yı serbest bırakmasını talep edebilirler. Bu sebeple, karar onlarındır." □

Fidel Castro

KÜBA

Fidel "Ödemeyelim" dedi

Cartagena grubu olarak anılan Latin Amerika'nın borçlu ülkelerinin Küba'da yaptıkları toplantıda, Fidel Castro, üye ülkelerin toplam 370 milyar doları bulan dış borçlarının ödenmesinin mümkün olmadığını söyledi. Castro ayrıca borçlu ülkelerin bu borcu uygun koşullar sağlanmadığı takdirde ödememelerini önerdi.

Toplantıya katılan Kosta Rika eski devlet başkanı Jose Figueres ve Bolivya eski devlet başkanı Walter Guevara Arce ise Küba'yı SSCB'den çok iyi koşullarda borç (10 milyar dolar) alıp öte yandan Batılı finansman kuruluşlarıyla da ilişkilerini sıcak tutmakla suçladılar. Küba'nın Batılı finans kuruluşlarına da 3.3 milyar dolar borcu bulunuyor.

Bu arada Peru Devlet Başkanı Alan Garcia da, Peru'nun ihracat gelirlerinin en fazla yüzde 10'u tutarında dış borç ödemesi yapabileceğini açıkladı. □

İNGİLTERE

Ana kraliçe 85 yaşında

İngiliz hanedanının en sevimli üyesi 4 Ağustos'ta 85 yaşını doldurdu. Ana Kraliçe Elizabeth'in Londra'daki ikametgâhı Clarence House'un önünde toplanan yüzlerce İngiliz, aslında gayrı resmî olarak kutlanması düşünülen doğumgününü neş'e dolu bir olaya dönüştürdü.

Kraliçe Victoria'nın son saltanat yıllarında (1900) 14. Strathmore Kontu'nun kızı olarak doğan Lady Elizabeth Bowes-Lyon, 1923'te York Dükü ile evlendiğinde, günün birinde İngiltere Kraliçesi olacağını aklına bile getirmemişti, şüphesiz. Ne var ki, Madam Simpson ile evlenen kayınbiraderi Kral VIII. Edward'ın taharttan feragat etmesi üzerine York Dükü "George VI" ünvanıyla tahta çıktı. Çiftin Elizabeth ve Margareth adlarında iki güzel kız çocuğu doğdu. Yeni hükümdarlar zorlu savaş yıllarında İngilizlere metanet telkin ettiler.

Kraliçe Elizabeth 1952'de dul kaldı; artık yeni kraliçe olan kızı Elizabeth II'nin en büyük desteğiydi. Torunlarını ve torunlarının çocuklarını gördü. Sevgili torunu Charles ile evlenmeden önce Lady Diana'yı evinde alıkoyarak onu saray adetlerine göre hazırladı. Geçen uzun yıllar ise, güzelliğini, canlılığını hiç soldurmadığı gibi, resmî görevlerinin yükünü de hiç azaltmadı. İngilizler, Ana Kraliçe eğer bir saray mensubu olmasaydı, gireceği "en sevilen anneanne" yarışmalarının hepsini kazanırdı diye düşünüyorlar... □

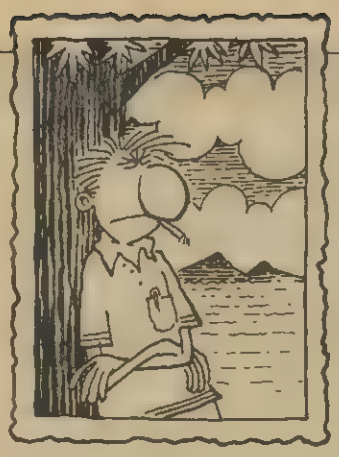

Mahcubiyet anıları

SADIK ÖZBEN

Her insanın hayatında, hatırlamak bile istemediği mahcubiyetler vardır. Büyük gaflar, büyük yanlışlar vb. Bir de, gene pek hatırlamak istemediği, küçük mahcubiyetler olur. Bu yazıda biraz bunlardan söz etmek istiyorum. Bakın, bunu yapmakla gene bir açık yüreklilik örneği verdiğime inanıyorum. Çünkü kaç kişi bulursunuz, böyle şeyleri anlatacak?

Yıllar önce, Mehveş adında bir kızla flört ediyordum. Gençlik aşkı... Serüvenimizin dramatik bir noktasında, durumu konuşmak üzere, Rejans'a yemeğe gittik bir akşam. Bu koşullarda bu ilişkinin bitmesi gerektiğini ona anlatmak niyetindeydim. Bu anlatım, müşfik ama kararlı olmalıydı. Yüzümü ve sesimi uygun biçimde ayarlayarak söze girdim. Elini uzatıp elini tuttum, hafifçe elini okşayarak düşündüklerimi söylemeye başladım. Yüzünden, bir şey söylemek istediğini anlıyordum ve onu durduruyordum. "Hayır, Mehveş, bırak anlatacaklarım bitsin, o zaman konuşursun..." diye. Bu birkaç kez tekrarlandıktan sonra Mehveş, "Canım, Sadık, kolun borç çorbamın içinde, onu söylemeye çalışıyorum," dedi.

Mahcubiyet anları nedense daha çok kadınlarla oluyor. Bu konuda kendimin özellikle duyarlı olduğumu sanmıyorum. Bütün erkekler, bir kadın karşısında utanılacak bir duruma düşmek istemezler. Ama hep de kaçınılmaz kazalar olur. Bir keresinde sandalla Kurbağalıdere'deki iskeleye yanaştık -gene gençliğimde- karaya çıkmak üzere. Bir ayağımı atarak o zamanki flörtüme, "Ver elini, Canan!" dedim. Ama Canan elini vermedi. Çünkü yaptığım ters hareketle sandal iskeleden açılmaya başlamıştı, benim bir ayağım iskelede, öbürü sandalda olmak üzere. Yapacak hiçbir şey yoktu; sakin bir hayıflanma ifadesiyle Kurbağalıdere'nin o zamanlar da hiç temiz olmayan suyuna baktığımı hatırlıyorum - daha birkaç saniye. Sonra, Canan'a uzattığım elim hâlâ havada olarak.

Hani alt tarafı suya düşmüşüz, ne olacak? Aslında öyle tabii, ama olunca, sanki dünya yıkılmış gibi geliyor. Çünkü, "flörtüm" dedimse de, tam bitmiş bir şey değildi, Canan'la durum. Olacak gibi görünüyordu, olacak gibiyken, tut önünde aptalca bir biçimde suya düş... Dünya başına yıkılıyor...

Evet, kadın önünde mahçup olmak en kötüsü. Ortadoğu'da okurken bir akşam arkadaşlarla danslı bir yere gidiyorduk. Bunun için takım elbisemi temizleyiciye vermiştim. Aysen diye bir kızla pistte dönerek filan dans ederken, ceketimin kuyruğunda temizleyicinin kağıdının durduğunu -ayrıca, ne vardı o kadar gülecek, bunu söylerken?-

Bu flört sürecinin ulvi anları vardır. Sanki bütün doğa, her şey, o ulviliğe katkıda bulunmak için gayret etmiş gibidir. Mehtap olabilir, örneğin, derin bir sessizlik; bir şey söyleyip bu sessizliği bozmak istemiyorsunuz, çünkü hissediyorsunuz ki, ne söyleseniz banal kaçacak... Kolunuzu omzuna atıyorsunuz ama burada da fazla ileri gitmiyorsunuz, aynı korkuyla... biraz aşırı bir hareket o büyüyü bozabilir... Ve birdenbire karnınız guruldamaya başlıyor...

Bu küçük mahcubiyet anlarının temel özelliği insanın kendine dışarıdan, seyircinin gözüyle bakması ve kendini onların gözüyle gülünç görmesi. Şimdi, tiyatro sanatının en düşük düzeyli komedi biçimi, "fars"tır (mevsimi başlasın, "tiyatro eleştirisi" konusunda yapabileceklerimden bir örnek vermeyi düşünüyorum). Burada insanlar oturacakları yeri şaşırıp düşerler, takılıp düşerler veya kafalarına bir şey düşer filan. Böyle şeylere gülerler genellikle, ama olay da, gülüş de nitelikli değildir.

Bir de, insanların küçük günahları vardır. Bu günahı işlerken yakalanmak, değişik türden bir mahcubiyet konusudur. Bu durumda insan elinde olmayan bir şeyden ötürü değil, bilinçli eyleminden ötürü mahcup olur. Örneğin, Behlül bey yokken masasının üstünde duran puro kutusunu karıştırır ve bir tanesini cebinize indirmeye hazırlanırken içeriye Behlül bey girerse, bu oldukça zor bir durumdur. Suçüstü yakalanmanın insana verdiği eziklikle, bir başka ortamda soğukkanlılıkla geçiştirebileceğiniz olayı inandırıcılıktan uzaklaştırırsınız. "Aa, haa, Behlül bey, şey, şu sizin purolarınıza bakıyordum da..." diye kem küm ederken, adam da, "Canım Sadıkçığım, geçen sefer aldıkların Partagas'dı ya!" deyince öff, işte bu gerçekten çok sıkıcı.

Bir başka mahcubiyet biçimi, başkasına bir şekilde zarar verdiğiniz durumlardır: birinin ayağına basmak, üstüne leke bırakacak bir şey dökmek gibi. Tamam, evet, bunların hepsi başıma geldi, ama anlatmaya değmez. Yalnız bir kere Boğaz'da sandaldan balığa çıkıp, beni götüren arkadaşa o kamışlı Avrupa oltalarını ilk kez kullandığımı itiraf etmeyip, sonra savurduğumda, ilerideki sandaldaki adamın başını tutarak ayağa fırlayıp söyledikleri... Terbiyesiz herif, fakat suçlusunuz siz de...

Bir de, dünya âlem önünde tuhaf durumlara düşmek var. Bir gün Karaköy'den Taksim'e çıkıyorum, tiyatroya gideceğim. Tam durmayan bir dolmuşa çevik bir hareketle atlamam gerekti. Hareket bence yeteri kadar çevik oldu, ama bir aksilik de olmuş olmalı; çünkü kaidemi arabanın koltuğuna yerleştirdiğim anda "cart" diye bir ses işitir gibi oldum. Yerleşince, çaktırmadan elimle yokladım ki, evet, korktuğum başıma gelmiş, pantolonun ağı başta başa sökülmüştü. Telaşımdan hiçbir plan da tasarlayamadım ve o halde Taksim'de dolmuştan indim. Gideceğim yer Arena tiyatrosu, ama mümkünse git! İki elim arkamda kavuşmuş, popomu duvarlara doğru dönerek, çağanozvari bir yürüyüşle Sıraserviler'de terzi arandım. Buldum da. Terziyi bulma anı tabiî müthiş bir ferahlama anıydı. Ama bundan sonrası da bir tuhaf oldu. Şimdi adam pantolonu dikecek dikmesine, ama üstümde dikemiyor ki. Mecburen pantolonu çıkardım. Adam da bana giyecek bir şey bulup veremedi. Bir pasaj içinde camlı bir dükkanda, terzinin tek bulabildiği malzeme olan bir kumaşı eteklik gibi belime sarmışım, çoraplar ve ayakkabılar da bu durumda daha bir garip görünüyor, oturuyorum öyle. Geçenlerden içeri şöyle bir bakan oluyor, bir bakan dönüp bir daha bakıyor. Bu da böyle çok tatsız bir anıydı işte.

Benim başıma daha mı sık geliyor böyle şeyler, yoksa herkese de olur mu? Üstelik o kadar dikkat ederim. Ama görünmez kazayı önleyemiyorsun. Bu son hikâyenin bir benzeri de banliyö treniyle Yeşilköy'e giderken olduydu. Karşımda iki genç kız oturuyordu; ille flört filan diye de değil ama nedense bir ahbaplık kurdum. Onlar da soğuk durmadılar. Yol boyunca, espriler filan yaptım, onlar da çok güldüler. Hattâ biraz fazla güldüler gibi gelmedi değil. Laf söylemediğim zaman bile, birbirlerine bakıp kıkır kıkır gülüyorlar. Neyse, sonra Yeşilköy'de geleceğim yere gelince iş anlaşıldı. Gene pantolonumun ağı sökülmüş.

Kimbilir, düşünsem daha çok bulurum bu tatsız olaylardan, ama insan hafızası sanki kasten unutuyor. Bazıları aklıma geldikçe hâlâ yüzüm kızarır, şöyle bir ter boşanır. Son bir tane anlatıp keseyim. Üniversite çağında, bir partiye gitmiştim. Bu sersemliğim aslında içkiden oldu, normal zamanda olacak şey değil. Inge diye, Norveçli, hoş bir kız vardı. Ne olsa İskandinav, serbest tavırlı bir kız. Ben de biraz niyetlenir gibi oldum - diyorum ya, içkiden aslında. Ama biraz üstüne varınca ya da kız niyetimi anlayınca, "ben başkasıyla çıkıyorum," dedi. Sakın öyle aşırı bir sululuk yaptığımı filan sanmayın ama. Neyse, arkadaşım Ahmet vardı, ona sordum. "Yahu," dedim, "şu kızla flört edeyim istedim. 'Arkadaşım var' dedi. Kim bu hıyar, bunun arkadaşı olan?" Ahmet, "Ha, Inge mi?" dedi. "Benimle çıkıyor." İçkiden işte. Yoksa yenilir halt değil. Şimdi insan ister mi hiç böyle şeyleri hatırlamak?

Yalnız bunları anlatırken böyle kız hikâyeleri çok oldu galiba. Sakın benim bu işe öyle çok meraklı olduğumu sanmayın. Gençlikte, tek tük. Çoğu da gördüğünüz gibi başarısız zaten. Yok, öyle çapkın filan değilim. Rastlantı, bu hikâyelere denk düştü de ondan. Zaten dedim ya, insan asıl kadın önünde mahçup olmak istemiyor. Neyse, bunlar küçük mahcubiyetler. Tanrı büyüklerinden korusun. □

GENÇLİK

İletişim sorunu

Üç sayıdır **YeniGündem**'de süren öğrenci dernekleri tartışmasına gelen yazılı ve sözlü tepkiler daha temeldeki bir başka sorunun da ele alınması gerektiğini gösterdi. "Niçin öğrenciler dernek kurmak istiyor" başlıklı yazının doğurduğu tartışma sürecini izlersek, bu sorunun **neyin** tartışılmasından çok, konunun **nasıl** tartışılması noktasında yattığını söyleyebiliriz. Bunun da daha temeldeki **iletişim sorunu**ndan kaynaklanan bir sorun olduğunu diğer olası tartışmalarda sağlıklı bir sürecin izlenebilmesi için bu konunun öncelikle tartışılması gerektiğini sanıyoruz.

Türkiye'de varolan çeşitli gençlik grupları arasında iletişim kurmanın, ilişki kurmanın, hem grupların kendi içlerinden kaynaklanan, hem de dışarıdan atfedilen adlandırmaların bir sonucu olarak çeşitli zorlukları var. Bunun oluşturulabilmesi için gereken gençlik-içi kurumların da olmaması bu iletişimsizliği daha da artırıyor.

Ancak bizim burada değinmek istediğimiz, daha sınırlı bir gençlik kesiminde varolan iletişimsizlik sorunu. Genel olarak "sol" kimliğini benimsemiş gençler arasında gençlik sorunlarına karşı farklı tonlarda yaklaşım biçimleri var. Ama bütün bu yaklaşım biçimlerinde, konunun önceden verili kavramları içerik olarak aynı tutulup, ifade edilmesi, açımsanması, kavramlar arasındaki bağlantının kurulma biçimi aynı doğrultuyu izliyor. Dolayısıyla kendini bu tanımlama içinde gören herkes her konuya, belli kavramlarla konuşulması gerektiği önkabulünün bir sonucu olarak **aynı** uslûpla yaklaşıyor. Bunun yarattığı çeşitli zorluklar var. Örneğin, çok dolaysız olarak çıkarılmış bir sonuca değinmek istiyoruz. Bu da aynı gençlik kesimi içerisinde yer alan herhangi bir kesimin aynı konuya farklı bir söylemi oturtarak yaklaşması durumunda diğerleri tarafından dışsal olarak görülmesi... Bu sonucun bazıları için "arınmak" gibi bir avantajı olabilir, ama sorunun varlığını ortadan kaldırmıyor.

Gençler arasında farklı yaklaşım biçimlerinin varolması, aralarında bir iletişim olmaması gerektiği gibi bir sonuç çıkarmamalı. Aksine bu farklılıklar dolayısıyla, herkes kendisini başkalarına deklere edebilmek ve başkaları ile **birlikte** varlığını sürdürmek zorunda. Bunun önemi şuradan kaynaklanıyor: Farklı söylemlerle herhangi bir konu tartışılabilir mi sorusuna verilecek yanıt, aynı zamanda tartışma perspektifinin genişliğini ya da darlığını da anlamamıza yardımcı olabilir. Eğer "evet" diyebiliyorsak, kendi dışımızdakilerle ilişkiye geçmeyi kabulleniyor, iletişim sorununun aşılması için önemli bir adımı atmış oluyoruz demektir. Söylemi farklı yapan galiba, başka söylemlerle beraber yaşama, tartışıp eleştirerek onu etkileme imkânlarının açıklığını (ve tabiî böylesi bir talebin varlığını) göstermek oluyor. Sol söylemin sürekli aynı alanda kendini tekrar eder hale gelip tartışılması gereken nesneyi gözardı etme tehlikesi var.

Kısaca belli bir ortak paydayı paylaştığını varsaydığımız insanlar arasındaki tartışmalarda farklı yaklaşımların olması ne kadar doğalsa, bu tartışmanın tek uslûpla yapılması da o kadar anlaşılmaz. Anlaşılabilir olmak, yani diğer gençlik grupları için de kendi iletişim kanallarını açık tutmaya çalışmak, **ne** söylediği sorunun arkaya itilmesi ve **sadece** öyle söylediği için suçlanması sonuçlarını getirmemeli.

Sadece dernekler tartışmasında değil, diğer tüm gençlik sorunlarında böylesi bir sorunun varolduğunu kabul etmek ve "tecrit etmek" veya "suçlamak" yerine anlamaya çalışmak daha yerinde olur sanıyoruz. Demokrasi kavramı sadece "vaad" veya "güzel gelecek"lerle birlikte anılmalı; anlaşabilmemizin, tartışabilmemizin ve farklı biçimlerde varolmamızın koşulu da demokrasi çünkü...□

MEHMET ŞENOL

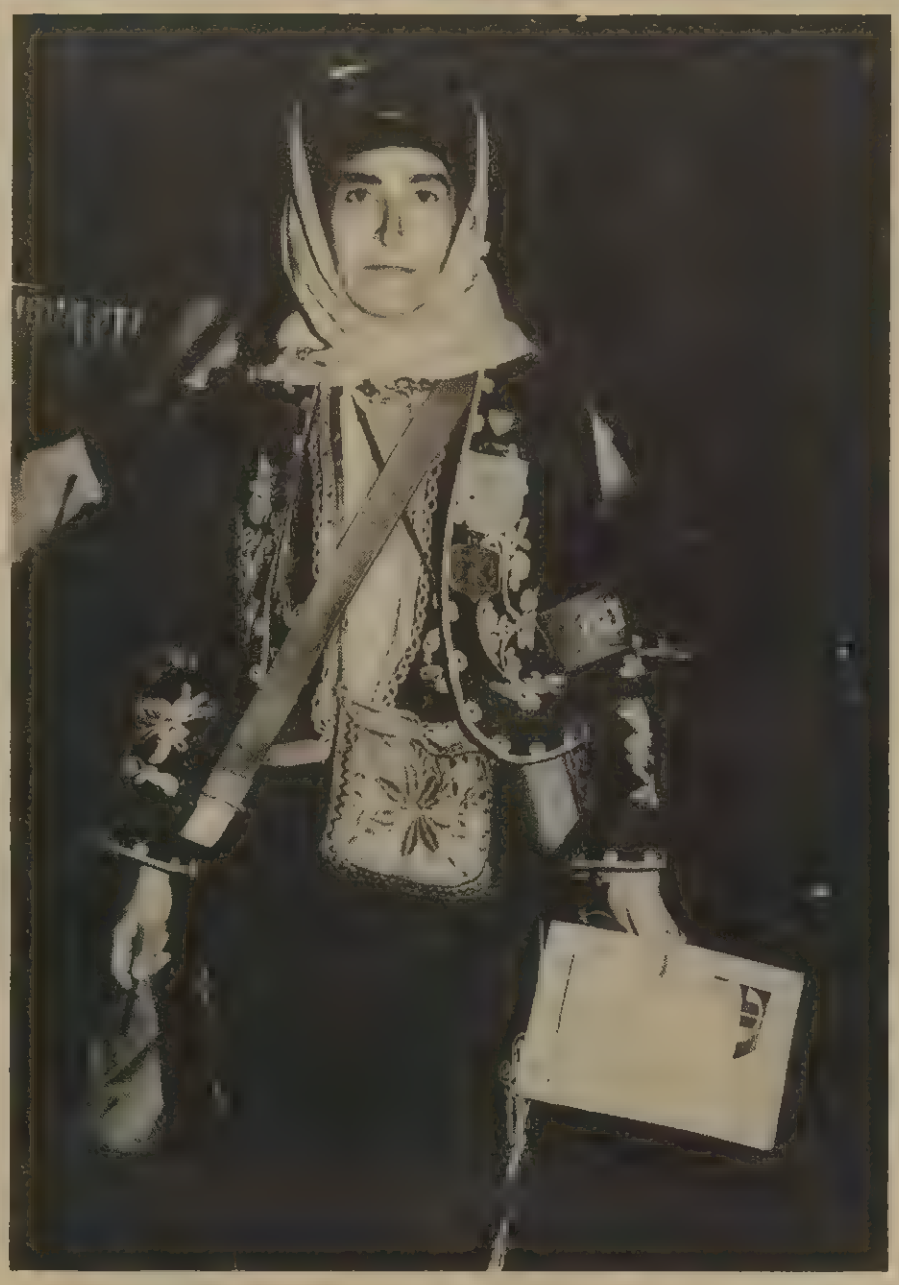

Partilerüstü bir teşkilat

Ragibe Kanıkuru

Ankara'da son bir yılda beş parti kısa aralıklarla büyük kongrelerini yaptı. 1980'den beri halkın politikadan uzaklaştığı gerçeğine rağmen her kongrede belli bir heyecan ve coşku yaşandı. Katılanların zaten "partili delegeler"den oluşması, halkın politikaya tekrar ilgi gösterdiği savını zayıflatıyor bir ölçüde. Siyasete girme kanallarının bu kadar kısıtlandığı bir ülkede "katılım"ın "ütopya" olarak algılanmaya başlanması gidişin pek sağlıklı olmadığını gösteriyorsa da biz burada beş parti kongresine katılan ama delege olmayan, siyaseti seven ama partili olmayan, demokrasiye inanan ama ne sağcı ne de solcu olan bir insanı tanıtarak, yüreklere biraz su serpmek istiyoruz.

Ancak şunu önceden belirtmemiz gerekiyor. Sade vatandaşın politika ile ilgilenmesi genellikle bir "görüş"ü temsil eden bir partiyi desteklemek olarak bilinirken, bizim vereceğimiz örnek, bunun bir adım ilerisine gidiyor ve siyasi fikrini "kendi bulduğu, özgün alternatiflerle" açıklıyor. Alışılagelmiş siyasi kanallardan seyretmediği için bu tür "alternatif üretmek", ya düzen-dışı ya da "deli saçması" olarak "mütaala" edilebilir. Ama Türkiye'de son beş yıldır ne görüşlerin "ciddi olarak" lanse edildiğini bildiğimiz için, bize de bu anlamda "ciddi" geldi. Hattâ, politikada fikir üretmenin son beş yıllık mantığını da içerdiği için, bugünlerde "yeni alternatifler üretemeyen" ANAP iktidarına yardımcı bile olabilir. Buyrun, afiyetle okuyun...

1981 yılı Danışma Meclisi adayı, Bursa Uludağ Milis Kuvvetleri Yaşatma ve Koruma Derneği üyesi, görevlisi, temsilcisi, bayraktarı, milli gözlemcisi, milli müşahidi, milli müfettişi ve milli raportörü, 1984 yılı mahalli/yerel seçimlerinde İstanbul Anakent Belediye Başkanlığı bağımsız adayı (798) Fatma Ragibe Kanıkuru...

Gelecek yıl yapılacak milletvekilliği ara seçimlerinde, yine İstanbul'dan bağımsız aday olarak katılacağı için 67 vilayeti dolaşıp "milletvekilliği talimi yapan", "milletin/halkın ve memleketin sorunlarını/meselelerini yakından tanıyarak hal çareleri düşünüp kanun teklifleri hazırlayan" Ragibe Kanıkuru ile uğradığı duraklardan "sadece biri olan" Ankara'da, yine bir parti kongresi sırasında tanıştık. Daha önceki kongrelerde de ilginç kıyafeti ile dikkatimizi çekmişti gerçi, ancak görüşme fırsatı bulamamıştık.

Millet/halk, mesele/sorun...

İlk sorumuzu İstanbul'dan aday olacağı halde neden Türkiye'yi dolaştığını öğrenmek için yönelttik. "Ürettiğim kanun teklifleri sadece İstanbulluları değil, bütün Türk milleti/halkını ilgilendiriyor. Ayrıca bu tekliflerimi oturduğum yerde değil, meseleleri/sorunları yerinde gördükten sonra, yani gözlemleyerek yazdım."

"Neden hem halk hem millet, hem mesele hem sorun diyorsunuz?"

"Hem sağcılar hem de solcular bozulmasın diye. Çünkü ikisi de aynı milletin/halkın çocuğu. Birini kullanırsam öbürü kıskanır, beni kendisinden saymaz. Halbuki ben milletin vekili olmak istiyorum. Yani hepsinin vekili/temsilcisi..."

"Peki niye bir partiye girmiyorsunuz? Milletvekili olmanız daha kolay olur."

"Bir kere ben partilerüstü bir şahsiyetim ve teşkilatım. Ben partilere hatalarını söylüyorum. Ama özellikle liderlerinde ben bilirim duygusu var. Hiçbiri beni dikkate almıyor."

Kanıkuru, üzerinde Kuvay-ı Milliye kıyafetleriyle herkesle konuşuyor, etkilemeye çalışıyor. Bizim "ciddi bir dergi" olduğumuzu bildiği için şimdiye kadar kafasında tuttuğu kanun tekliflerini anlatmaya razı oluyor. "Siz demokrasiye çok önem veriyorsunuz. Bu önerilerim de tartışılır bu arada" diyor. Yalnız bir şartla. Eğer söylediklerini seçimlerden hemen önce yazarsak!..

"İlk hazırladığım kanun teklifi Seçim Noterlikleri Kanun Teklifi. Bu kanunla Türkiye'de gerçek demokrasi sağlanacak ve millet/halk yönetime doğrudan katılacak" diyerek başlıyor anlatmaya :

"Her milletvekilinin bir seçim noteri olacak. Vekilinin yaptığından hoşlanmayan seçmen, tıpkı kiracısına yaptığı gibi, önce ihtarname, sonra protesto, en sonunda da azilname çekecek. Eğer azilnameler belli bir sayıya ulaşırsa o milletvekili otomatikman düşecek. Milli irade de böylece tecelli etmiş olacak. Vatandaş, bir hükümeti düşürmek için beş yıl beklemeyecek; bu yolla bütün milletvekillerini düşürürse hükümet de devrilecek..."

Bu yolla meclise bu sefer sayı açısından istikrar bir türlü sağlanamayabilir gerçi, Ragibe Hanım bunun da çözümü olduğunu söylüyor ama üzerinde düşünmek için bir süre izin istiyor. Bulduğu an ilk önce bize haber verecek. "Türkiye'de 'örnek yollar' var ama 'örnek milletvekili' yok" diyor Kanıkuru. İlk defa 'örnek milletvekili' kendisi olacak. "Maaş almayacağım rüşvet almayacağım, hediye kabul etmeyeceğim. Mecliste nöbetçi askerlere dağıtılan karavanadan yiyeceğim " diyerek örnekliyor "örnek milletvekilliği"ni...

Kanun teklifleri

"İkinci teklifim, Masrafsız Seçim Sistemi Kanun Teklifi. Yüksek Seçim Kurulu gazetelerle anlaşıp her adaya bir sayfa ayıracak. TV ve radyo da herkese eşit zaman ayıracak. Bunların hepsi de parasız olacak."

Bu teklifin kendisi için önemi çok fazla. Ragibe Hanım, şimdiye kadar seçilememesinin bütün nedenini Masrafsız Seçim Sistemi'nin olmamasına bağlıyor. "Güçlüler için çok kolay. Özal nasıl kazandı? Gazetelere ilân vererek. Ya halkın/milletin çocuğu? İşte bu sistemle hem o kadar para ziyan olmaz, hem de herkes seçim öncesinde eşit olur."

Devlet sistemlerini şimdiye kadar siyasal, ekonomik, ideolojik vb. düzeylerin oluşturduğu bir toplumsal yapı olarak düşündüyseniz yanılıyorsunuz. Çünkü o zaman, örneğin bir devlet sistemini değiştirmek oldukça zahmetli çabalar gerektirecek. Halbuki Kanıkuru'ya göre devlet sistemi değişebilir. Sadece bir kanun teklifi yeterli: Masrafsız Devlet Sistemi Kanun Teklifi. Anlaşılacağı gibi "yeni" devlet sisteminin temel özelliği masrafsız olması. Ama sonuç olarak halkın yönetime katılmasını getiriyor. Nasıl mı? İşte:

"Üniversite mezunları askerliklerini yedek subay olarak yapıyor. Benim getireceğim sistemde her üniversite mezunu, tıpkı askerlik gibi, devlet hizmetinde iki yıl çalışacaklar. Askerlik nasıl mecburi ise bu da mecburi olacak. Hem bu sefer kızlar da çalışacağı için ayrıca bir eşitlik doğmuş olacak." Ragibe Hanım'a göre "bundan iyi milletin/halkın katılımı olur mu?" Biraz "mecburi katılım" oluyor diye düşünmeyin. "Bu millete/halka bu kadarı bile yeter!.." Miting meydanında konuşma yaparmış gibi heyecanlanıyor ve "şunu başlık yapabilirsin mesela" diyor:

"İşte gerçek demokrasi! İşte gerçek hürriyet! İşte milli irade!"

Bu üçüncü fırtınadan sonra nispeten daha "demokratik" bir öneri getiriyor Fatma Ragibe Kanıkuru: Vergisiz Devlet Sistemi Kanun Teklifi. "Bunu henüz tam geliştiremedim ama bu haliyle bile bütün partilerin programını arkasında bırakır" diyerek önce tevazu gösteriyor müstakbel milletvekili adayı. Ve ilk defa gerçek ve alışılmış bir politikacıya benzeyen konuşmasını yapıyor:

"Türkiye'nin aslında yeraltı kaynakları bir hazine değerinde. Eğer bunlar değerlendirilirse vergi almaya gerek kalmaz. Daha bilmediğimiz ne maden yatakları vardır kimbilir. Hepsini işletirsek vergi almaya da gerek kalmaz."

Başta sözünü ettiğimiz Masrafsız Devlet Sistemi Kanun Teklifi ile birlikte düşünüldüğünde "en az 10 yıl içinde" Türkiye'den vergi kalkacak Kanıkuru'ya göre... Madenlerde çalışmak "sadece işçilerin değil, herkesin hakkı" diyor Kanıkuru ve ekliyor: "En azından bir süre için, bütün yataklar işletilinceye kadar bu sıkıntıya katlanmamız gerek."

Çeşmeler boşa akmasın!

"Daha bitmedi, bir kanun teklifim daha var: Evlendirme Bakanlığı Kanun Teklifi. Bu bakanlık Evlendirme Kurumu, İş'lendirme Kurumu ve Ev'lendirme Kurumu olarak üç alt birimden oluşacak. Bu teklifi, bütün partilerde gördüğüm bir yanlışlık üzerine düşündüm. Hangi parti iktidara gelirse gelsin gençlere, milyarlık yatırım yapıp spor tesisleri kuracaklarını vaadediyor. Gençlere iş vermek lazım halbuki. Aç karnına spor yapıldığı nerede görülmüş, bu bir. İkincisi, evlilik de bir spordur, cinsî bir spordur. Artık gençlerin iş enerjisinin, cinsî enerjilerinin boşuna tüketilmesinin önüne geçilmeli. Evlendirme Bakanlığı, işte burda önem kazanıyor. Herkesin zekâ düzeyine göre, bilgisayarla eş bulunacak. Çeşmeleri boşa akıtmanın hiçbir gereği yok!.."

"Evli misiniz?" diye soruyoruz. Kızıyor ve cevabını "dikte ettiriyor".

"Hayır evli değilim. Ama siz evlenecek diye yazın. Evlendirme Bakanlığı olsaydı, evli olurdum şimdi..."

"Ragibe Hanım, diyelim ki milletvekili olamadınız. O zaman ne yapacaksınız?"

"Türkiye Evlendirme Vakfı kuracağım. Bu gençlere yardım etmek lazım. Bir de İnsanları Koruma Cemiyeti kuracağım. İnsanlara çok kötü davranıyorlar. Ben bütün bunları kendim için düşünmedim. Senin için, onun için düşündüm, insanlar için düşündüm... İçimden geldiği gibi, doğal olarak hareket ediyorum..."

Bu 50 yaşına gelmiş, Kuvay-ı Milliye ruhunu taşıyan kadın, salonda hareket olan neresi varsa, elinde fotoğraf makinesi olan kaç gazeteci varsa herkesi ziyaret etti ve kendisini anlattı. Kendisini dinletebildiği birkaç kişiye hemen dersini verdi ve yeni ürettiği fikirleri hemen yollayacağını söyledi. Fatma Ragibe Kanıkuru, yeniden "şenlenen" siyaset "sahnesinin" küçük figüranlarından biri olarak bakalım daha kaç yıl görünecek... □

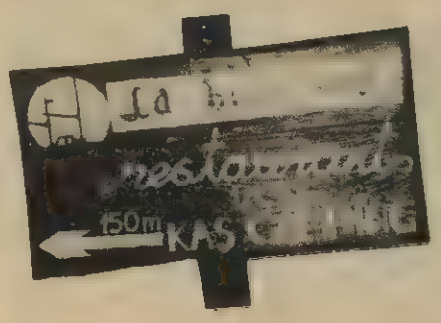

Gözünün üstünde KAŞ'ın var

OSMAN BALCIGİL

Bu yaz sezonunda en fazla yabancı turist konuk eden sahil kasabalarından biri de Kaş oldu. Yerli tatilcilerin henüz keşfedememelerinden mi; yoksa Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın içte hiç lafını etmemesine karşın dışta çok büyük bir Kaş propagandası yürütmesinden mi bilinmez, bu yıl Kaş, yabancı turistlerle doldu doldu, taştı.

Aslında Kaş, pek çok nedenle iyi bir tatil kasabası. Ama olsun, insanın niyeti bir kez kötü olunca, kim **"Gözünün üstünde kaşın var"** demesini engelleyebilir ki?

Patara: Aileye mahsus

Patara Kaş'la Fethiye arasında muazzam bir kumsal. Kaş'ı, Fethiye'yi görüp de Patara'yı görmemek, kumsalında güneşlenmemek, denizinde yüzmemek olmaz. Olmayacak başka işler de var Patara'da tabii. Boşuna yazının başlığını **"Gözünün üstünde kaşın var"** koymadık.

Patara'da topu topu iki lokanta var. Bunlardan birinin adı "Patara". Son derece güzel ev yemekleri yapan, soğuk içecekler ve özenli salatalarla sofrayı tamamlamasını becerebilen bir ekip -muhtemelen aile- tarafından işletilen Patara Restaurant'a yolunuz düşecek olursa eğer ve de üstelik bekâr bir erkekseniz aman dikkatli olun. Sakın ola ki, kendinizi hemen kadınlı erkekli yemek yenilen kısma atmayın. Biraz ötede, bir set üstünde, daha az özenle teçhiz edilmiş bir bölüm göreceksiniz. Sizin yeriniz orası. Lütfen yarım saat içinde tam altı bekâr erkeği **azarlamak** zorunda kalan garsonun işini bir de siz zorlaştırmayın. Hem, o sıcakta ve o kadar yol tepip geldikten sonra, kızıp geri dönmek zorunda bile kalabilirsiniz bu dikkatsizliğiniz yüzünden. Ayrıca yanılıp garsona, "Peki bekâr gelen yabancı erkekler nereye oturuyorlar?" diye hiç sormayın. Zaten o da tam bundan muzdarip. Zavallı... Bir türlü "aileye mahsus" meselesini yabancılara anlatamadığı için iki de bir garip bakışlara hedef oluyor. Bu kadarla kalsa iyi, ne söylemek istediğini bir türlü anlayamayan yabancı, Batılı ve bekâr erkekler, "aileye mahsus" yerin bekâretini "Bana mısın?" demiyor, bozuveriyorlar.

Kaş Kamping: La Bohème'in tavukları

Hazır yerli-yabancı bahsi açılmışken, gelin Kaş Kamping'e gidelim. Bungalov ve çadırlarla bezenmiş bir zeytinlik Kaş Kamping. Kamping'de ayrıca bir lokanta-gazino (La Bohème) bir bar ve insanları cüz'i miktarda suyla temizlenmeye alıştıran duşlar ve tuvaletler var. Tipik bir kamping yani. Bu kampingi yabancılar etrafta başka çadır kurabilecek, karavan çekilebilecek müsait yer olmadığından mıdır nedir- çok tercih ediyorlar.

Ender olarak yerliler de gelmiyor değil Kaş Kamping'e. Yerlilerin bir kısmı seçerek, bir kısmı yanlışlıkla geliyorlar. Yanlışlıkla gelen bir ailenin reisi, turist erkek ve kadınların bu yılki mayo modelleri ve rahat davranışları nedeniyle olsa gerek, resepsiyonda, bir yandan erken ayrıldığı için özür diliyor bir yandan da nedenini izah ediyor:

"Biz alışkın değiliz kardeşim böyle şeylere. Kendimize daha uygun bir yer bulduk."

Seçerek gelenler içinde asıl belirleyici kesim, militan arabeskçiler. Bu kesim, anlaşılan, özellikle yabancıların tercih ettiği tatil yörelerini dolaşıp Türk Arabesk Müziği'ni Batı'ya tanıtmaya çabalıyor. Aslında başarılı olmuyor da değiller. Kaş Kamping'de, kazaen militan arabeskçilerin yanına çadır kurmak ve bir haftayı onlarla koyun koyuna geçirmek zorunda kalan bir Fransız, militan arabeskçilerin başarılarının en tipik örneği. Zavallı... Duşlarda uzunca bir süre sıra bekledikten sonra, damla damla akan suyla kafasını şampuanlarken, bir yandan da ıslıkla son günlerin gözde arabeşk parçası "Mavi, mavi, masmavi, gözleri boncuk mavi"yi çalmaya çalışıyor.

Tuvaletlerinde ve duşlarında uzun saatler kaybedilen Kaş Kamping'e, kocaman, konforlu bir karavanla gelen yaşlıca bir Alman turist "Anlayamıyorum," diyor, elleriyle Kaş'ı çepeçevre saran dağları gösteriyor ve ekliyor "burada neden su akmasın? Kaş'ta su mutlaka olmalı." **"Gözünün üstünde kaşın var"** İngilizce'ye acaba nasıl çevrilir?

"Kaş Kamping'in gözbebeği La Bohème'de herşey yerli yerinde" dense pek yanlış olmaz. Ufak bir ayrıntı dışında: Karalı, beyazlı, sarılı, kırçıllı çeşitli renklerden tavuk ve civciv toplulukları, üçerbeşer dakika arayla La Bohéme'i tavaf ediyorlar. Masaların altındaki ekmek kırıntılarını toplayan tavuk-civciv toplulukları muhtemelen Kaş Kamping'i işletenlerin "bohem olsun" isteklerinden tavaf etmiyorlar La Bohème'i. Garsonlardan birinin, genellikle şöminenin içinde pinekleyen köpeği arada bir tavukların üzerine saldırtmasından da anlaşılan, bu. Zavallı tavuklar ve civcivler, kaçışırlarken tüylerinin kısm-ı azamını La Bohème'de yemek yiyen turistlerin tabaklarında bırakmak zorunda kalıyorlar. Şöminede pinekleyen köpek hadi neyse de, sizce de, civciv ve tavuk orduları biraz fazla bohem kaçmıyor mu La Bohème'de bile? Yoksa biz mi fazladan takıldık **"Gözün üstündeki kaşa?"**

Yabancı turist erkekler zaman zaman etekliklerle dolaşmalarına rağmen yerli halkla karşı karşıya geleceklerini hissettiklerinde hemen kıyafetlerine çeki-düzen veriyor, ayaklarına kısa da olsa bir pantolon, sırtlarına bir T-shirt geçiriveriyorlar.

Batılı gençler Kaş'a, daha çok, kendilerine hem tarihe doğru bir yolculuğa çıkmak, hem de denizden ve güneşten alabildiğine yararlanmak imkânı verdiği için geliyorlar.

Yerlileşen yabancılar/ yabancılaşan yerliler

Kaş'a gelen turistlerden büyük bir kısmı çok genç. Onyedi-yirmibeş yaş arasındaki gençleri gerçekten kendine çekebilecek çok şey var Kaş ve çevresinde. Bir yandan tarih demek olan Kaş ve çevresi, bir yandan da her sekiz-on adımda bir, bir başka güzellikte deniz demek.

Sözünü ettiğimiz yabancı gençler, Türkiye insanının adet, gelenek ve göreneklerini öğrenmekte olamaz derecede kabiliyetli. Bunu en güzel, Kaş-Demre arasında gidip gelen bir şoför ifade ediyor:

"Yahu arkadaş, Fransız, Alman filan diyip geçme ha. Gencecik insanlar köylüye filan saygıda kusur etmemek için neler yapıyorlar."

Gerçekten de, köylülerle karşı karşıya gelebileceklerini hissettikleri yerlerde, genç kızlar ve erkekler hemen kendilerine bir çeki düzen veriyor, sırtlarına ayaklarına birşeyler geçiriyorlar.

Aynı şöfor devam ediyor:

"Bizimkiler çileden çıktı. Adam buradan otobüse biniyor, taa Antalya'ya kadar ayağında bir donla gidiyor. Olacak iş mi?"

Aslında galiba, sadece tatil mekânlarıyla sınırlı olsa bile, uzun vadede, biz biraz batılaşarak onlar biraz doğulaşarak bir orta noktada buluşabileceğiz. Ama önce şu karasinek sorununu halletmek gerek. Çünkü, yabancılarla üç-beş dilde anlaşabilmenin bir yolunu bulabilen garson, tekneci gibi meslek erbablarını, şehirlerarası yolculukları bile bir tek şortla tamamlayabilen Türk gençlerini görüp, tam Türkiye'nin muassır medeniyet seviyesine ulaştığına karar verecekken, uğradığı karasinek filolarının hücumu karşısında kolaylıkla karar değiştirebilir bir Batılı.

Güney'deki Güney

Kaş'ta Batı'ya da Güney'e de örnek var.

Batı'ya örnek olarak ufak tefek pürüzleriyle beraber Kaş Kamping'i vermiştik. Şimdi gelelim Güney'e. Güney'den kastımız Güney Afrika filân. Kaş'ın Turizm Bürosu ve Pamfilya Tur tam buna örnek.

Ağır çekilmiş bir filmdeki gibi hareket eden Kaş Turizm Bürosu görevlileri, bu davranışlarıyla Türkiye turizmine büyük katkıda bulunduklarının acaba bilincindeler mi? Turistlerin sorunlarını hallederken gösterdikleri "tempo"yla günlerin gecelerin geçmesine neden oluyor, turistleri Türkiye topraklarında bir hayli oyalıyorlar. Öyle ya, turist bir ülkede ne kadar kalırsa o kadar para harcar. Bu da o ülkenin ekonomisine ve turizmine katkı demektir.

Pamfilya Tur'da aynı şekilde, en güneye başka bir örnek. Kaş çevresine turlar düzenleyen bu turizm işletmesine, herhangi bir yere bilet almak için gittiyseniz eğer, eyvah, gitti iki buçuk saatiniz. Çünkü meselâ, anlaşılamayan bir nedenle ayrı ayrı kasalar filan var Pamfilya'nın ofisinde. Çünkü meselâ, insanlar henüz elektronik hesap makinesiyle yeni tanışıyorlar. Çünkü hava, meselâ, gerçekten de haddinden fazla sıcak. Tıpkı Afrika'daki gibi...

Meselâ bir tebrik kartı alacaksınız Pamfilya Tur'dan: Ooo, durun bakalım bu o kadar kolay bir iş değil. Önce gidip paranızı bozdurun. Tamam. Şimdi biraz bekleyeceksiniz. Yetkili, kartpostaldan kazanılan paraların nereye -hangi plastik kasaya- konulacağını düşünecek ve sekiz on kasadan birkaç tanesini deneyerek sonunda parayı nereye koyacağını bulacak. Daha bitmedi. Şimdi sizden aldığı parayı sekiz on defter arasından birini seçerek kayıt etmesi gerek. Kayıt işlemi tamamlandı. Tamam kartınızı alabilirsiniz. Sakin olun lütfen. Siz de herşeyi sorun ediyorsunuz. Hep böyle **"Gözünün üstünde kaşın var"** diyerek bir ömrü, bir tatili heba edemezsiniz. Sakin olun.

Son olarak: **Altında göz olsa da Kaş görülmeye değer.**□

Bobby Sands ve "Hücremde Bir Gün"

Ölüm seslenmiyorsa...

KÜRŞAT BUMİN

Bobby Sands'ın ölümünün Türkiye'deki yankısını hatırlıyorum. Basın Sands ve arkadaşlarının başlayıp bitirdikleri ölüm orucuna yer vermiş miydi? Yer verdiyse bu yer dış haberler sayfasındaki "özetler" sütununa mı sıkıştırılmıştı. Belki de, Türkiye'de basın için -bir ünlü gazetecinin dış haber seçimi konusundaki "açıksözlülüğünün" haklı olarak düşündürdüğü gibi- Sands diye birisi hiç ölmemişti. Bu yazıda konumuz ölenler olduğu için, ölenler üzerine konan ve büyük bir "açıksözlülükle" savunulan bu sansürden dipnotunda değil de burada kısaca söz etmem uygunsuz kaçmaz sanıyorum: Cengiz Çandar **Sanat Olayı**'nın 35. sayısında şöyle diyor: " (...) Paris'te **Cumhuriyet** muhabiri arkadaşım Sabetay Varol'un evinde idik. Telefon çaldı. Birisi Foucault'nun ölüm haberini veriyordu. Sabetay, bana dönüp bu isimde birini tanıyıp tanımadığımı sordu. Tanımadığımı belirttim. Sabetay, Foucault hakkında bilgi istedi. Telefonun öbür ucundaki Türk aydını, 'Yazıklar olsun, onu nasıl tanımazsınız. Sartre'dan sonraki en büyük Fransız düşünürü' yanıtını verdi. Sabetay, telefonu kapattıktan sonra, bana bu haberi **Cumhuriyet**'e geçip geçmeyeceğimizi sordu. Dedim ki, ' ikimizin de iyi kötü bir yeri var. Aydınlar arasında sayılırız. Sen de ben de Foucault'ya tanımıyorsak, Türkiye'de de tanımazlar. Boş ver haberi (...)" Yani, benzeterek söylersek: "Prense haber niteliğinde görünen, halka da uygundur." Paris'te oturup "bon phour l'Orient" anlayışıyla haber kesmek, sansürcülüğe biraz erken soyunmak gibi geldi bana.

Bobby Sands'ın günlüğünü elime aldığımda, niyetim geç kalmış bir yazıyı hazırlamaktı. 5 Mayıs 1981'de açlık grevinin 66. gününde ölen Sands'ı hatırlamak, ölüm orucunda karar kılmış yüzlerce insanı anlamamıza biraz olsun yardım eder diyordum. İster şiddetten yana bir militan, isterse başından beri tutarlı bir pasifist olsun, bir insanın gerçekleşmesini istediği bir istek için günlerini iktidar ve toplum karşısında eksiltmeye koyarak söndürmesi, üzerinde ayrıca düşünülmesi gereken bir durumdu. Fakat daha da önemlisi, bu durum karşısında insanlar düşünmenin "kuruluğundan" sıyrılarak üzülmeli, gözleri yaşarmalı, isyan etmeliydiler. Geçmiş hikâyesi ne olursa olsun bir insanın gözleri kör olarak 30 kiloda can vermesi bir toplumda insanların büyük kısmının, müslüman, hümanist, komünist, müslüman-komünist vb. ne olursa olsun aklını ve yüreğini sızlatmalıydı. Ama sızlatmadı. Belki de cehaletten kaynaklanan bir duyarsızlık! Belki de bazıları gibi insanların büyük kısmı da ölüm orucununun sonuna varanların kanlı-canlı olarak ve "V" işareti yaparak "geberdiklerini" sanıyor. Ben bu nedenle, bu yazıyla birlikte yayımlanmasını istediğim bir fotoğrafı çok aradım. Yedi-sekiz yıl önce Batı Avrupa kentlerinin duvarlarını kaplayan, sanıyorum yine bir IRA militanının 30 kiloluk bedeniyle karşılaşmak, görselliğe fazlaca düşmüş olan toplumumuza belki bir şeyler diyebilirdi (Bu sayıda, Ayşenur Doksat'ın yandaki sütunlarda yer alan yazısıyla yalnızca akıllara seslenebiliyoruz).

Aslında çok çarpıcı sahnelerin de toplumumuza fazla bir şeyler demediği ileri sürülebilir. İşte Afrika'daki açlık. Bir yıldır televizyon ekranına (tam da yemek zamanı) gelen aç insanlar -bildiğim kadarıyla- Türkiye'de iki çuval buğdayı toplatamadı. Ölen çocuklar ne müslümanımızı (belki ölenler müslüman değil) ne hümanistimizi (belki "sadaka"ya karşı olduklarından) ne sosyalistimizi (belki açlığın ekonomik nedenlerini bildiklerinden) hiçbirimizi, bir lokmamızı boğazımızda düğümletecek kadar etkilemedi. Kurumlarımız ve insanlarımızla "kurnaz" ve "rasyonalist" olduk. TRT Afrika için düzenlenen konserlerin naklen yayınını satın almayacak kadar "kurnaz"; insanlar emperyalizmin eseri olduğuna inandıkları açlık tablolarından etkilenmeyecek kadar "rasyonalist"; merhamet artık ağıza alınamayacak kadar anakronik bir kelime. Artık dünyayı tanıyoruz; dinimiz, düşüncemiz ve duygularımızla "gerçekçi" olmayı seçtik. Neden Batı'da onbinlerce insan aç Afrika'ya yardım için stadyumları dolduruyor? Toplumu devletten ayrı düşünemeyen bizler için cevap çok basit: sömürdükleri Afrika karşısında duydukları suçluluk duygusunun belirtisi! Rastladığımız her Fransız turisti Fransız Hükümeti'nin Ermeni sorunundaki tavırlarıyla ilgili olarak sorguya çektiğimiz gibi, konser için stadyumu dolduran İngilizler'den de Büyük Britanya'nın Afrika politikasının açıklamasını isteyeceğiz. Oysa onların -devletleri, şirketleri sömürse de- toplum olarak söyleyecek ayrı sözleri var; bizimse ancak devlet-millet özdeşliği üzerine kurulu "milli kampanyalarımız". İşte bizde olmayan sivil toplum bu: yani toplumun devletten ayrı gözlükleri olması. (Ülkenin "dışarıyla" ilgili sorunlarına yaklaşım bir toplumun yetişkinliğinin ölçüsüdür. İktidarı ve muhalefetiyle "Bir"liğimiz bu alanda göz yaşartıcıdır.)

Sands'in cenazesi arkadaşlarının omuzlarında...

Yalnız yürü...

Türkiye'de bütün jestler gibi ölüm orucunun da bir anlamı yok. Bireyselliğe pek iltifat etmediğimizden, bunun ifadesi olan jestleri de kolayca yerine koyabiliriz. Bireysel karşı çıkışları "sonuç vermeyen kahramanlıklar" olarak kolayca yargılayacak kadar "gerçekçiyiz." (Tagore, Gandhi'nin çok sevdiği bir şiirinde şöyle diyordu: "Kimse çağrına karşılık vermezse/Yalnız yürü, yalnız yürü...") Sands ve **arkadaşları** ölüm orucu sonunda eriyip gitmişlerse ne olmuş? Bizim için bu ölümler belki ancak ölenlerin mensup oldukları hareketlerden kalkarak, onlara kazandırdıkları-kaybettirdikleri gözönüne alınarak anlam kazanabilir. Yoksa dünyada çok Sands ve **arkadaşları** var!

Bir topluma ölüm seslenemiyorsa ne seslenebilir? Dinimiz, düşüncemiz ve duygumuzla, iktidar ve muhalefetimizle pasifizmi sevmediğimiz muhakkak. Celladın bulunmadığı bir ülkede idamın gerçekleşemeyeceği ya da silaha el sürmeyi reddedenlerin çoğunlukta olduğu bir toplumda savaş türkülerinin gülünç kaçacağı yolunda bir akıl yürütme bizi her zaman gülümsetir. Barışseverlerimiz için bile, kulaktan dolma bilgilerle dünyadaki füze sayılarıyla oynamak daha **ciddi** bir uğraştır. Sessiz ölümlere belki bu yüzden kayıtsızız. İntiharın ne olduğunu sosyologlarımız bize öğrettiğinden, İsveç toplumunun mutsuz olduğundan intiharı seçtiğini, bizim ise kendimizi kanlı-canlı ve mutlu hissetiğimizden sonuna kadar yaşadığımızı iyi biliriz.

Bobby Sands ve **arkadaşları** birer pasifist değildi. Hepsi de şiddetten yana örgütlerin üyeleriydi. 18 yaşında IRA'ya katılan Bobby Sands iki kez silahla yakalanmış ve ikinci tutaklanmasında 14 yıl için Long-Kesh hapishanesinin H-bloklarına sokulmuştu. "Hücremde bir gün" mimarisiyle, işkencecileriyle devletin uyguladığı şiddeti sergilediği gibi, IRA üyesi bir militanın bir gün hesap sorulacağını hatırlatan cümlelerini de barındırıyor. Sands "Bir gün bu namussuzları ele geçireceğiz", "o zaman ne kadar büyük olduklarını göreceğiz" diyor. "Bizim de günümüz gelecek" diye biten bu günlükten kalkarak, 1976'da hapishane üniformasını giymeyi reddetmekle başlayan bir direnişten, 1 Mart 1981'de başlatılan açlık grevine nasıl gelindiğini anlamak çok zor. Nasıl olup da, şiddet kullanmaktan yana olan bir örgütün liderlerinden birisi ve **arkadaşları** şiddetin namlusunu kendilerine çevirdiler? Politik tutuklu statüsünü tekrar elde etmek için 1976'da battaniyelerin altında çıplak yaşamaya başlayan bu militanların iki yıl sonra giriştikleri "Dirty Protest" (pislik protestosu) belki bu tehlikeli oyunun sonunu haber veriyordu: Üç yüze yakın tutuklu yıkanmayı, tuvalete gitmeyi reddetmiş, battaniyelerine sarılı olarak hücrelerini kaplayan, çöp, sidik ve bok içinde iki yıl geçirmişlerdi.

Bobby Sands ve **arkadaşları** şiddet kullanmaktan yanaydılar. Belki örgütleri içindeki yerlerini tekrar alabilseler yeniden "bizim de günümüz gelecek" diyeceklerdi; belki tekrar silahlarını alacaklardı. Bütün bunlar doğru olabilir ya da olmayabilir. Ölüm orucuna yatan birisinin geçmişinden kalkarak geleceğine yönelik (ve artık gerçekleşmeyecek) niyetlerini, şimdi kimden neyin hıncını aldığını bilebilir miyiz? Sands ve **arkadaşları** ölümün kapısına dayandıklarında şiddetleri tükenmiştir. Şimdi sıra, onları kayıtsızlık içinde seyreden iktidarın (ve çoğu zaman toplumun) şiddetindedir. İktidarın "demir gibi" olması şaşırtıcı değildir. Mahatma Gandhi "Bir zorbaya karşı oruç tutulamaz" derken, bir zorbanın sevemeyeceğini, bir sevgi silahı olan orucun ona etki edemeyeceğini anlatmak istiyordu. Peki ya toplum da "demir gibi" ise? □

Açlıktan ölüm

AYŞENUR DOKSAT

Ölüm orucuna yatan -ya da açlığa mahkûm edilmiş- bir kişinin hangi fizyolojik süreçlerden geçerek öldüğünü, özetleyerek de olsa anlatmak, ancak bir başka uzun yazının konusu olabilir. Burada ise yalnızca o ya da bu nedenle, hiç besin al(a)mayan böyle bir kişinin fiziksel görünümünü betimlemek istiyorum. Bu görünümü okuyucunun gözleri önüne, kuşkusuz bir fotoğraf daha açıklıkla serebilirdi. Ancak, Kürşat Bumin'in de sözünü ettiği fotoğraf bulunamadığından bu görünümü, "görselliğe fazlaca düşmüş olan toplumumuza belki bir şey diyebilir" umuduyla betimlemeye çalıştık.

Organizmanın alt birimlerinin homeostatik denge halinde çalışabilmesi, organizmaya alınan besin öğelerinin sağladığı enerji ile mümkündür. Suyun dışında, dışarıdan uzun süre hiçbir besin maddesi alınmadığında, bu olay, ilk adımda "klinik ölüm" denilen "bilincin geri dönüşümsüz olarak kaybı" ardından "hücre düzeyinde ölüm" anlamına gelen "biyolojik ölüm" le sonuçlanır. Bu şöyle de ifade edilebilir: Organizma dışarıdan besin almadığı takdirde kendi kendini yer ve eriyerek ölür.

Bu karmaşık sürecin görünen belirtileri ise şöyle açığa çıkar: Bir iki günlük mutlak açlık periyodundan sonra "açlık ağrıları" denilen şiddetli mide krampları, bulantı, kusma, tansiyon düşüklüğüne bağlı terleme, gözkararması, baş dönmesi, denge kaybı vb. ortaya çıkar. Özellikle kas karbonhidrat depolarının tüketimi sonucu kaslarda biriken bazı maddelerin yol açtığı şiddetli kas ağrıları ve krampları, dolayısıyla hareket edememezlik durumu, bu hareketsizliğin ve beslenme yokluğunun meydana getirdiği kas erimeleri, göz kürelerinde ve yanaklarda çökmeler ortaya çıkar. Organizmanın genel direnç kaybı sonucu barsaklardaki koruyucu bakteriler (flora bakterileri) hastalık yapıcı hale gelerek şiddetli ishallere ve 40-42 dereceye varan ateş yükselmesine neden olur. Ateş ve ishalle birlikte organizmanın kaybettiği su miktarı şiddetle artar. Deri altı yağ dokusu giderek yok denebilecek kadar erir ve kemikler bir iskelet olarak belirginleşir: İki parmak arasına alınarak hafifçe sıkıştırıldığında birbirine yapışabilecek denli kurumuş, kararmış deri, iyice içine çökmüş karın, çomak gibi incelmiş kol ve bacaklar, kuru deri altında iyice belirginleşmiş eklemler... Bu durumda tansiyon düşüklüğü ile birlikte böbreklerden yeterli sıvı akımı olmadığından idrar boşaltımı durur, kandaki zehirli artık madde miktarı yükselir, körlük gelişir, kişi zehirlenerek komaya girer. Bilinç tamamen kaybedilmiştir. Bu "klinik ölüm"dür. Bu aşamaya dek 20-30 kiloya düşen kişi hızla "biyolojik ölüm"e girer. □

Öztürkçecilik açmazı ve

Dil üzerine bir trialog

SABAHATTİN SAKMAN

Aşağıdaki trialog, resmî adı "Dil Devrimi" olan Türkçe'de pürizm olayına karşı olan Kamil Serbesti ile şiddetli Öztürkçe taraftarı Kutay Yanılay ve mutedil olmak kaydıyla dilde özleşmeyi savunan Hasan Mülayim arasında geçmektedir. Şahıslar da, trialog da hayal mahsulüdür.

Dil devrimi ve arkasındaki yanılgılar

— Mülayim: İsterseniz taraftar olduğumuz ya da karşı çıktığımız şeyin ne olduğu konusunda bir anlaşmaya varalım. Nedir Dil Devrimi'nden anladığımız?

— Yanılay: Dilimizi yabancı dillerin egemenliğinden kurtarma, bilimsel bir şekilde işleyip geliştirme, halk dili-aydın dili arasındaki farkı kaldırma, Türkçe'yi ulusal birliğimizi sağlayacak etkinliğe eriştirme akımına Dil Devrimi diyoruz.

— Mülayim: Ben de aynı şeyi anlıyorum; fakat bir noktayı belirteyim, ben Türkçeyi yabancı diller boyunduruğundan kurtaralım derken aşırılığa kaçarak, Arapça'dır, Farsça'dır diye dilimize yerleşmiş halkın malı olmuş kelimelerin tasfiyesine de karşıyım. Yalnızca, dilimize lüzumsuz yere girmiş olan ve karşılığı olan yabancı kelimeler atılmalıdır.

— Serbesti: Yanılay'ın tarifinde, Dil Devrimi'nin amacı olarak belirttiği hususlar, kimsenin karşı olamayacağı şeyler; fakat mesele, bu amaçlara varıp varamayacağı, varmaya çalışırken neleri tahrip ettiği ve durdurulmazsa tahribe devam edeceğidir. Tarifindeki dört unsur karşısındaki yerimi belirteyim: 1. Dilde tabiî bir olguyla, bir ülkenin yabancılarca işgalini aynı zannedenler nezdinde vatan hainliği anlamına gelecek bir ifadeyle başlayayım: "Dilimizi yabancı dillerin egemenliğinden kurtarma" tamamen karşı olduğum bir öneri. 2. Dilimizin bilimsel yöntemlerle incelenmesine kimse karşı çıkamaz. Geliştirilmesi konusunda da bilimin tutacağı ışıktan kimse faydalanmayalım demez. Fakat, Dil Devrimi'nin bilimsel gerçeklere uygun yapıldığı iddiası bu "devrim" içinde cereyan eden olaylara bakıldığında kolayca çürütülebilecek bir kanıdır. 3. Halk dili aydın dili arasındaki farkın kaldırılması -ki bu kaldırılamaz, ancak belirli tarihsel gelişmeler sonucu kalkabilir- sınıflı bir toplumda imkânsızdır. 4. Dil ulusal birlik için yardımcı olabilir, fakat şart değildir. Üstelik, bugünkü suni haliyle Türkçe buna yardımcı olmak bir yana bu konuda Osmanlıca kadar bile etkin değildir.

Mülayim'in söyledikleri benim için Yanılay'ın söylediklerıyle aynı kapıya çıkar. Ne demektir "dilimize lüzumsuz yere girmiş" olan kelimeler? Yabancı kelimeler, davetsiz misafir gibi değil, bir fonksiyon görmek üzere girerler. Hangi şarta bağlarsanız bağlayın, yabancıdır diye kelime kıyılmasına icazet verirseniz, koyduğunuz şartların hiçbir işe yaramadığını, birçok irrasyonel faktör yüzünden dilde korkunç bir tasfiyenin başladığını görürsünüz. Sosyal sistemler böyle çalışır: hangi şartla olursa olsun bir hürriyetin kısıtlanmasını hoşgörürseniz -Öztürkçecilikte istediğin kelimeyi kullanma hürriyeti- o hürriyetin tamamen katledildiğini görürsünüz. O bakımdan bu tür yaklaşımlar, parlak vaadlerinden çok varabilecekleri yerlerle değerlendirilmelidir. Hitler işin başlarında 'asalak", "düzenbaz", "sömürücü" "Yahudiler"den bahsederken, muhalifi olan sosyalistlerden bazıları bile, o ifadelerde karşı çıkılacak bir şey bulamamış olabilir. Marifet, çoluk-çocuk, düzenbaz-dürüst, sömürücü-emekçi, bütün Yahudiler gaz odalarına tıkılmadan buna karşı çıkabilmekte.

— Yanılay: Türk Dil Kurumu'nun kapatılması için bütün tutucuların elbirliği ettiği bir ortamda Dil Devrimi'ni, Öztürkçeciliği tartışmak, onların ekmeğine yağ sürmek olmuyor mu?

— Serbesti: Öztürkçecilik deyince akla haklı olarak 12 Eylül öncesi Türk Dil Kurumu gelmekte. Niyetimiz, o kurum içinde veya desteğiyle yapılmış derleme, tarama, Türk Dili Tarihi, gramer çalışmaları gibi hizmetleri hakir görmek değil; bunların Türk kültürüne önemli bir katkı olduğuna inanıyorum. Ancak "Türkçeyi yabancı diller boyunduruğundan kurtarmak" sloganlı özleştirme çabalarının sonuçta Türk dilini fakirleştirdiği ve bu kurumun yayınladığı sözlüklerle, dil ödülleriyle, mensuplarının resmî, gayrıresmî çabalarıyla Türkçe'deki kelime kırımına koçbaşı vazifesi gördüğü inancındayım. Benim eleştirmek istediğim şey, millet olarak tarih sahnesine çıkışımızın altmış küsuruncu senesinde, halâ "hangi dil?" tartışması yaptıran "Öztürkçecilik"le -Türkçe'den "yabancı" denen kelime ve kuralların atılması anlamında Öztürkçecilik- sınırlarıdır.

Dilde ilericilik-gericilik ve dilin değişmesi olgusu

— Mülayim: Her şeye rağmen, Türkiye'de bütün gericiler Osmanlıca'yı savunurken, Öztürkçecilik Türkiye'de hemen hemen bütün ilericilerin sahip çıktığı bir dava. Hem ilerici olup, hem de dilde özleştirmeye karşı olmayı nasıl bağdaştırıyorsun?

— Serbesti: İlericilerin çoğunluğu destekliyor diye bir çabanın ilerici olması gerekmez. Tarih, ilericilerin, sosyal demokratları faşizmden daha tehlikeli zannettikleri dönemler de kaydetti. Öztürkçecilik, bence değil ilerici bir çaba olmak,

a) geçmiş kültür ve tarihimizle bağımızı kopardığı, dolayısiyle daha güzel bir Türkiye için çabalayanların, bugünü anlamalarının ilk şartı olan geçmişi anlamayı olağanüstü güçleştirdiği,

b) ülkemizin ve dünyanın karmaşık sorunlarını anlayabilmek ve tartışabilmek için gerekli dilsel alet stokumuzu daraltığı, dolayısiyle düşünce hayatımızı kısırlaştırdığı,

c) görünüşte kelimeler düzeyinde de olsa ırk kavramına yaptığı özel vurgudan dolayı,

gerici bir ideolojinin ürünüdür.

— Yanılay: Anladığım kadarıyla dilde değişme ve gelişme gibi diyalektik bir olguya karşı çıkıyorsun. Bugünün Türkçesi elbette Osmanlıca'dan farklı olacaktır. Kullandığın tilciklerin neredeyse dörtte biri o beğenmediğin Öztürkçeciliğin dilimize kazandırdığı tilcikler.

— Serbesti: Dilde değişme gibi bir olguya karşı çıkan ben değilim. Son altmış yıldaki değişmeyi bu kadar kutsarken, neredeyse bin yıllık bir değişmeye, yanı göçebe bir kavim olarak Türklerin Türkçesi'nden, yerleşik bir kültürün bütün imkânlarıyla mücehhez Osmanlıca denen Türkçeye doğru evrime niye karşı çıkıyorsun?

Üstelik ben, Öztürkçeciliğin getirdiği kelimeleri, "bir dirhem bal için bir çeki keçiboynuzu çiğnemek" pahasına da olsa, Türkçe için bir kazanç olarak görmekteyim; dolayısiyle onları kullanmakta hiç beis görmem.

Dilsel açıdan, diğerleri yanında eleştirilmeyi gerçekten hakettiğim alan, Osmanlıca kelime ve yapıları kullanmadaki muhtemel beceriksizliğimdir ki, birçoğu Osmanlıca'nın etkisinin ölmediği çağlarda yetişmek bahtiyarlığına erişmiş Öztürkçeciler, bizim gibilere, "daha Osmanlıca bilmiyor, Öztürkçeciliğe atıp tutuyor" tarzı başka bir beylik eleştirilerini yapacaklardır. Öztürkçeciliği eleştirmek için değil Osmanlıca bilmek, hiç Türkçe bilmek bile gerekli değil. Lisan konusunda evrensel kanun haline gelmiş bazı linguistik gerçeklerden bahsetmek yeterli olacaktır. Fakat Osmanlıcayı bugün kırklı yaşlara kadar hiçbir kuşağın pek bilmemesi hayıflanacak bir gerçektir.

— Mülayim: Biraz abartıyorsun gibi. Dil Devrimi'ne gönül vermiş bütün aydınlarımız aklını peynir ekmekle mi yedi? Sen nasıl izah ediyorsun aydınların büyük desteğini?

— Serbesti: "Bütün aydınlarımız" yanlış bir niteleme. Şu anda başta edebiyat ustamız Attila İlhan olmak üzere, birçok ilerici aydın Öztürkçeciliğe karşı çıkmakta. Üstelik buna dildeki tutumlarından ötürü haksız olarak tutucu diye nitelenmiş olanları da eklersek az değil bu sayı.

Bilindiği gibi dilde sadeleşme çabaları, Cumhuriyet'le birlikte gelmiş değil. Tanzimat'la başlayan "sadeleştirmecilik", Osmanlılığın, enternasyonalist ümmet fikrinin, etnosentrik millet fikri lehine terkedilmeye başlandığı son zamanlarında "özleştirme" haline dönüşmeye yüz tutmuş; Cumhuriyet'le birlikte, devletin kültür politikasının temel direklerinden biri haline geldiği için edindiği resmî ve gayrıresmî kuvvetlerle, hasımlarına tahakküm ettiği gibi taraftarlarında da dilde gericiliği, "ilericilik" zannettirecek ölçüde büyük bir illüzyon yaratmıştır.

Serbesti: "Öztürkçe, birbiriyle uyuşmaz, bileşenlerin bir ürünüdür. Bu dil, siyasi otoriteryenizmin, bilim ve sağduyudan uzak bir dil anlayışıyla evliliğinin ürünüdür."

Farklı toplumsal yapılara karşı farklı diller

— Mülayim: Biraz evvel "göçebe bir kavim olarak Türklerin Türkçesi" ve "yerleşik bir medeniyet olarak Osmanlıca Türkçesi"nden bahsettin. Her toplum kendi kültürüne uygun etkin bir dil yaratır. İlkel diller-ileri diller gibi bir ayrım mı getiriyorsun?

— Serbesti: Hayır, böyle bir ayrım yapmak istemiyorum. Fakat göçebe bir kavimin diliyle yerleşik bir medeniyetin dili arasında bugünkü dilimize yakınlık açısından bir fark vardır elbette.

Göçebe kavimlerin dili somut, özgül ve duyusal olma temayülü gösterir. 1897'de yazılmış bir rapora göre, seyyahın "Bütün insanlar ölür" cümlesini çeviremez merkezî Brezilyalı tercüman. Dillerinde böyle bir fikri ifade edecek yapılar mevcut değildir. Bir başka raporda, "Beyaz adam bugün altı ayı vurdu" cümlesini çeviremeyen yerliye sebebi sorulduğunda cevabı, beyaz adamın bir günde altı ayı vurmasına imkân olmadığı şeklinde olur.(1)

İlkel kültürlerde halk yalnız fiilî tecrübelerden bahseder. Fazilet, iyi, kötü, güzellik nedir tartışmazlar; günlük hayatları, modern toplumlarda el emeği ile geçinen, eğitilmemiş kesimlerde olduğu gibi, belirli insanların belirli durumlarda gösterdikleri etkinliklerin, iyiliklerin tartışılmasından öte bir şeye imkân vermez.

— Yanılay: Bugüne kadar dilde özleştirmeye karşı çıkanlar seninkilere benzer eleştiriler yaptılar. Senin farklı olarak söyleyeceğin bir şey var mı?

— Serbesti: Onların eleştirilerinin çoğuna katılıyorum. Birçoğunun sezgisel olarak gördükleri mahzurların bazılarına bilimsel dayanaklar getirmeye çalışacağım; bu arada az da olsa söyleyeceğim yeni şeyler yok değil. Bazılarında katılmadığım, Öztürkçeciliği eleştirirken "Yanlış yapıyorlar, Türkçede bu ek bu kökle öyle birleştirilmez" tarzı yaklaşımlardır. Dilde mutlak "yanlış" ve "doğru" gibi kavramlara karşıyım.

Dilde 'doğru' ve 'yanlış' mutlak değildir

— Mülayim: Anlayamadım; dilde doğru-yanlış olmaz mı diyorsun?

— Serbesti: Dilde "doğru" ve "yanlış"ı test etmek, o dilin gramerinde bunlarla ilgili kuralların bulunmasıyle mümkün olabilir. Oysa modern dilbilim içinde gramer, artık esasen normatif (kuralla ilgili) olmaktan çıkmıştır. Eski gramer anlayışı dili statik bir yapı olarak gördüğünden kural koymaya cüret edebiliyordu. Yeni gramer anlayışı, dilde varolan olguları sabit bir idealle karşılaştırmadan inceler. Mesele, hangi kuralı **kullanmalıyız** değil, hangi kuralı **kullanırız**dır.

Her insan dili ilk bakışta zannedildiğinden çok daha karmaşık bir organizasyona sahip bir sistemdir. Fakat hiçbir dil sistemi mutlak bir tamlık ve düzenlilik içinde değildir. Her dil kural dışı yapılarla doludur. Büyük linguist Edward Sapir'in dediği gibi "Maalesef-ya da Allah'tan- hiçbir lisan müstebitçe tutarlı değildir. Bütün gramerler sızdırır. "

Mutlak doğruluk ancak tabiî dilin ötesinde gerçekleştirilebilir -matematik veya bilgisayar lisanlarında. Günlük konuşmamız matematik ve hayal gücünün idealleri arasında dalgalanır durur. Gramer açısından yanlış bir spontane ifade, cazibe ve estetik değere sahip olabilir.

Modern bir linguistin lisanda "doğru" ve "yanlış"la ilgili ne düşündüğüne bir kulak verelim:

"Kültürümüzün yazıya verdiği aşırı önemle yakından ilişkili olarak doğmuş yaygın fakat yanlış bir inanç; lisanla ilgili meselelerde mutlak olarak 'doğru' ve 'yanlış'ın varolduğudur. Özellikle okullarda öğretilir ki herhangi bir kullanım tartışmasız bir şekilde 'doğru' değilse, tartışmasız bir şekilde 'yanlış'tır..... Elbette

verili bir andâ bir çok insanın 'yanlış'addettiği kullanımlar vardır; fakat 'doğruluk' ve 'yanlışlık' izafidir, mutlak değildir: belirli bir grup insan o kullanımı kabul edebilirken bir başka grup reddedebilir. Bir kullanıma yanlış diyebileceğimiz tek hal, o dili konuşan başka hiçbir insanın -sosyal ve entelektüel yeri ne olursa olsun- onu kullanmayacağı durumdur. Mesela 'pfsk-' ile başlayan bir kelime kullanmak veya 'the man' diyeceğimize 'man the' demek gibi. Bu tür 'yanlışlık'lar bile zaman boyunca değişime tâbi olur ve eskiden mutlak açıdan -kimse kullanmadığı için- yanlış olan şey doğru olabilir; ya da bunun tersi gerçekleşebilir."[2]

— Yanılay: Dil Devrimi fikri ortaya atıldığında, Türkiye'nin bütün dil bilginleri, büyük yazarları bir araya geldi ve bu fikri tartıştılar. Sonuçta bunun yararında karar kılındı ve Dil Devrimi bilimsel olarak yürütüldü. Biz burada amatör dilciler olarak oturmuş ahkam kesiyoruz.

— Serbesti: Birincisi ilk tartışmalarda muhalifler ve sonuna kadar muhalif kalanlar ok değildi. İkincisi, Dil Devrimi'nin bilimselliği bir yanılgıdan ibarettir; bu konuda özleştirmecilerin unvanlarına bakarak karar vereceğimize, linguistik bulgularla Dil Devrimi'nin argümanlarını karşılaştırarak tartışmayı tercih ederim. Dil Devrimi'nin teknisyenlerinin kalibresi, bu hareketin bilimselliğinin derecesini göstermek açısından birinci dereceden önemli olmasa da, bu açıdan bile baksak, durumun özleştirmeciler açısından bazen pek de iç açıcı olmadığını görürüz. Bir belgeye göz atalım. Türk Dil Kurumu'nun Gramer Kolbaşı Ahmet Cevat Emre Atatürk'le 1934'te yaptığı bir diyalogu aktarır:

"Atatürk sorar:

'Sen eski Grekçe biliyor musun? Homeros'un destanlarını okuyup anlayabilir misin?'

Yüzüm kızararak bilmediğimi itiraf edince, şu derin öğüdü verdi:

'Homeros'un destanları Türkçe'nin en eski kitaplarıdır; en eski Türkçe eserleri okumadan, tetkik etmeden hiçbir şey yapamazsınız.'

İkinci Kurultay'da, Türkçe'nin Hint-Avrupa dilleri ile mukayesesi üzerine okuduğum etüdün tenkidini bu öğüdün içinde buluyordum. O andan başlayan Homerik Grekçeyi tahsilim önüme yeni ufuklar açtı: Ölümsüz Şef'in bu görüşünde de deha damgası vardı."[3]

Bu "dilci" aynı minval üzere devamla Türkçe'nin Hint-Avrupa dilleriyle aynı aileden olduğunu ima eder.

Tarihe önyargısız bir şekilde bakarsak, Dil Devrimi olağanüstü siyasal ve sosyal şartlarda ortaya atılıp, baskıyla sürdürüldüğü için bunca zaman Türkiye aydınlarının büyük bir kısmını etkileyebilmiştir. Oysa argümanlarındaki bönlük hayli aşikârdır.

Benzer-eş-akraba anlamlı kelimeler (sinonimler) fuzuli midir?

— Mülayim: Karşılıkları Türkçe'de bulunan yabancı kelimelerin atılmasına niye karşı çıkıyorsun anlamıyorum?

— Yanılay: Üstelik aynı anlama gelen hem Farsça'dan hem Arapça'dan birçok fuzuli kelime lisana girmişti.

— Serbesti: Haşarat gibi bahsettiğiniz kelime kümelerine dilbilimde "sinonim" denir ve bunların tabiî bir olgu olarak dildeki yararlı fonksiyonları bilimsel bir şekilde incelenir. Bir başka linguistin sinonimlerle ilgili sözlerini dinleyelim:

"Hiçbir dil iki kelimenin tamamen aynı anlama gelmesine müsamaha etmez; bu bir malzeme israfı olurdu; yüzyıllar süren gelişmelerin ürünü olan lisanlar genellikle hayli etkin aletlerdir. Bir lisanın iki kelimesinin aynı olmasına izin vermeyeceği şu olguyla gösterilebilir: kazara böyle bir durum olsa -mesela başka bir dilden halen dilde mevcut bir kelimeyle aynı anlama gelen bir kelimenin aktarılması- bu iki kelime çok geçmeden farklılaşacaktır: belki bir tanesi battallaşacak veya birbirlerine karşı nüans kazanacaklardır."[4]

Gerçek anlamıyla sinonimlerin hiçbir dilde olamayacağı dahi savunulabilir. Üstelik sadece karşılığı Türkçe'de bulunan ya da karşılık uydurulan Osmanlıca kelimeler değil, özleştirmeciliğin yarattığı ırkçı engizisyon ortamının tabiî sonucu doğan bir zenofobya (yabancı korkusu-düşmanlığı) içinde, yerine hiçbir şey konmamış kelimeler de yokolmuştur. Türk dili kültürel bir jenoside uğramıştır. İngilizce'de "düşünmek" fiilinin çeşitli biçimlerini ifade eden kelimelerden derleyebildiklerimize bir göz atalım: think, reflect, cogitate, reason, conceive, cerebrate, ruminate, reckon, contemplate, meditate, ponder, consider, speculate, muse, deliberate -15 kelime. Lüks olsun diye mi bu kadar çok kelime var? İnsan düşüncesinin sonsuz bi-

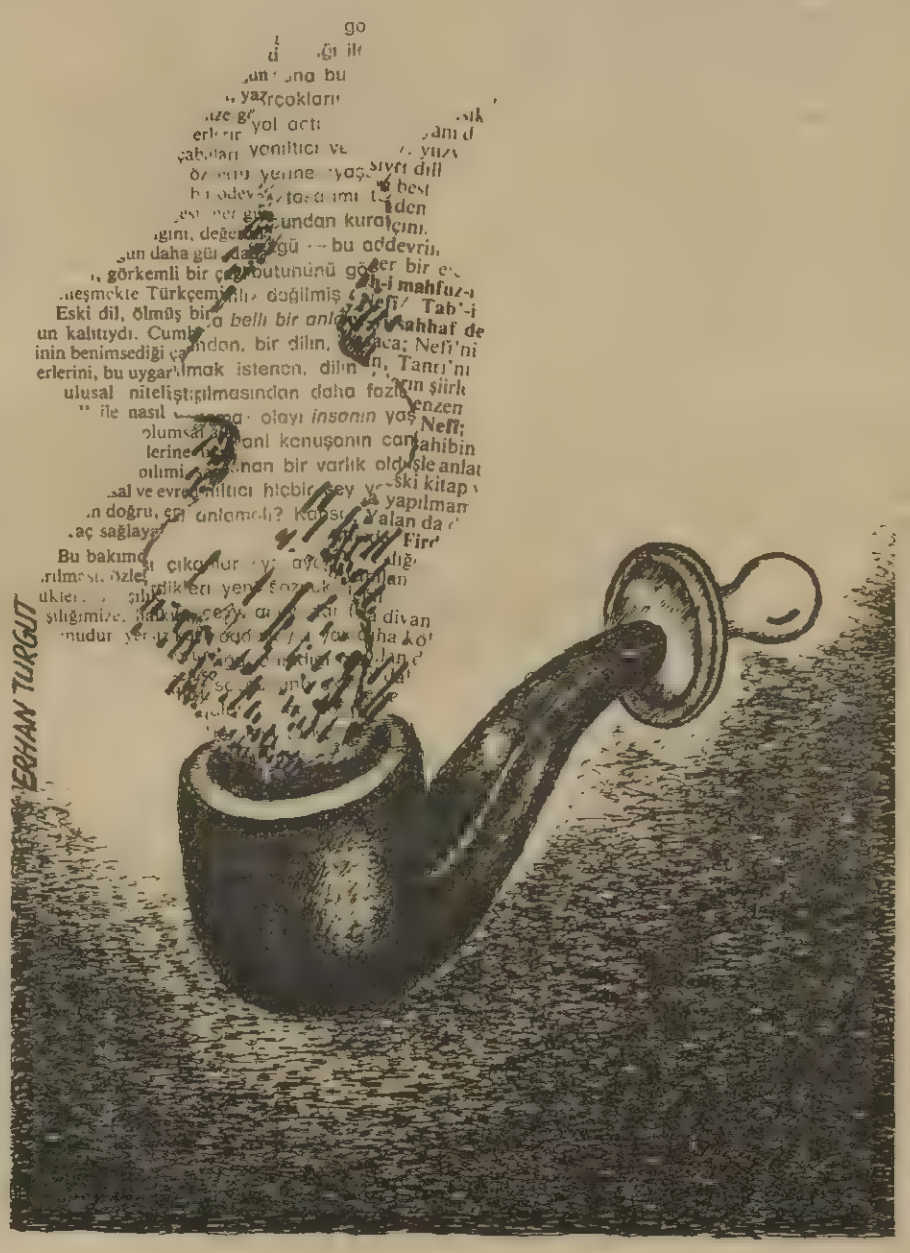

çimlerini anlatmak için az bile olmalı. Bugünün Türkçesi'nde ilk akla gelen düşünmek ve tasarlamak gibi iki kelimeyle kıyaslandığında insan aşağılık duygusuna kapılabilir. Bir de özleştirmecilik öncesinde aynı mealda kullanılan, bugün dahi bir çoğu hukuk kitapları gibi tozlu yerlerde yaşayan malûl gazi kelimelerimize bir göz atalım: farzetmek, addetmek, tasmim etmek, mürakabeye dalmak, mülahaza etmek, teemmül etmek, tefekkür etmek, tezekkür etmek, tasavvur etmek, mütalaa etmek, istiğrake dalmak, imali fikir etmek, müşavere etmek, istişare etmek. İnsani haberleşme denen mezbelenin bir alanında (örneğimizde düşünme eylemi) belirsizlikleri yoketmek için savaşan 16 kişilik kelime ordumuz, beyinsizce bir iç savaş sonucu iki kişiye düşmüştür.

— Mülayim: Böyle olması istenmezdi tabiî. Her devrimin kurbanları olmuştur. Ama Öztürkçeciliğin iyi hiçbir sonucu olmamıştır diyebilir miyiz? Dil Devrimi'nin ardındaki bunca iyi niyet hiç mi semere vermemiştir?

— Serbesti: Halk dili aydın dili ayrımını ortadan kaldırmak gibi güzel fakat sınıflı bir toplumda gerçekleştirilmesi imkansız bir amaç, topluma ve dile bakışta bilimsel vukuf yerine cehaletin hüküm sürdüğü bir siyasi dalkavukluk ortamında gerçekleşir zannedilmiştir. Öztürkçe, birbiriyle uyuşmaz bileşenlerin bir ürünüdür. Bu dil, siyasi otoriteryenizmin, bilim ve sağduyudan uzak bir dil anlayışıyla evliliğinin ürünüdür. Bunun içindir ki, öztürkçeciliğin başından beri, 60 senedir halâ kuşakların anlaşmazlığından yakınılır. Belki bu yüzden, Türkiye'nin en büyük romancısı, en büyük hikayecisi, en büyük şairi, en büyük düşünürü gibi sorulara cevap olarak verilecek muhtemel isimlerin çoğu ya Osmanlı kültüründen gelmişler ya da Öztürkçeciliğe aldırmamasını bilmişlerdir.

Öztürkçecilik, aydını, işçisi, köylüsü, tüccarı, kapitalisti tek bir dil konuşsun diye icat edildi; sonuçta bunlar birbirini anlamamakta devam ettiği gibi, Öztürkçesi olmayan aydının Öztürkçeci aydını, 1940'ların Öztürkçeci aydınının 1950'lerin Öztürkçeci aydınını, 1960'ların Öztürkçeci aydınının 1970'lerin Öztürkçeci aydınını anlamaması gibi bir ucube doğdu. Öztürkçecilik icat edildikten sonraki ilk birkaç yılda neye gebe olduğu ortaya çıktığından, sahibi Atatürk, her zamanki basireti ve öngörüsüyle süreci durdurmak istedi. Uluslararası linguistik çevrelerde alay konusu olan Güneş Dil Teorisi, başka sebepler yanında bu yüzden öne sürülür: Türkçe, bütün dillerin anası olduğuna göre, Arapça ve Farsça'nın da anasıdır, dolayısıyle bu dilden gelen yapıların ayıklanmasına gerek yoktur. Fakat ok yaydan çıkmıştır bir kere. Kraldan çok kralcı dalkavuklar sırada beklemektedir, ucuz devrimciliklerini göstermek için.

— Yanılay: Bir kere Güneş Dil Teorisi, senin dediğin maksatla ortaya atılmamıştır. Dil Devrimi'nin başlatanlar onu durdurmak filan istemedi. Üstelik alaycı bir şekilde bahsettiğin Güneş Dil Teorisi'ni Türk bilim adamları değil bir yabancı bilim adamı ortaya attı. Dil Devrimi'ni küçük göstermek için "İstiklal Marşı" yerine "Ulusal Düttürü", "hostes" yerine "gök konuksal avrat" gibi kelimeler uydurup sonra da "işte dilimizi özleştirmek isteyenlerin marifetleri" diye kamuoyunu yanıltmaya çalışanlarla benzer bir konumda bulunuyorsun.

— Serbesti: Vallahî bahsettiğin komik kelimeleri kimin uydurduğunu bilmiyorum. Özleştirmeci zihniyet dünyanın birçok yerinde benzer şeyler yapmış. Almancayı arılaştırmak için 1642'de Philip Zesen tarafından kurulan dil kurumu, birçok "yabancı kelimeyi "Almancalaştırmış." Bizzat Philip Zesen'in, yabancı asıllı "Katze-Kedi" yerine "Pelzene Mausefalle -Kürklü fare kapanı", "Nase-Burun" için "Gesichtserker-Çehre balkonu" gibi Allah'tan tutulmayan kelimeler uydurduğunu biliyoruz.[5]

Güneş Dil Teorisi'nin maksadının ne olduğu olaylar içinde bir yere oturuyor. Yabancı bir bilim adamınca ortaya atılması ona itibar da kazandırmaz. Her millette, o milletin kültürel değerleriyle ilgili şovenist hezeyanlarda bulunanlar çıkmıştır. Lisanların orijini hakkındaki teorilerden bahsederken linguist Mario Pei şunları söyler: "Bazıları geleneksel ve mistiktir - lisanın tanrıların bir lütfu olduğuna inanan birçok ilkel efsaneler gibi. Onyedinci yüzyıl kadar yakın bir zamanda bile, bir İsveçli filolog Tanrı'nın Cennet Bahçelerinde İsveçce, Adem'in Danimarkaca ve yılanın Fransızca konuştuğunu ciddi ciddi yazarken, 1934'deki bir Türk Dil kongresinde Türkçe'nin, bütün dillerin kökü olduğu, bütün kelimelerin insan muhayyelesine ilk çarpan ve isim talep eden güneşin Türkçe'deki karşılığı olan kelimelerden türediği aynı ciddiyetle iddia ediliyordu."[6]

Yabancı kelimeler ve yapılar almak tabiî bir dilsel olgudur

— Yanılay: Halktan kopuk bazı aydınların züppelik olsun diye dilimize rasgele doldurdukları yabancı kelimeler seni nasıl rahatsız etmiyor anlamıyorum.

— Serbesti: Dil veya linguistik üzerine yazılmış hemen her bilimsel temel kitapta, **yabancı dillerden aktarma**nın tabiî bir olgu olarak anlatıldığı bir bölüme raslanır. En azından benim verdiğim referanslardaki her İngilizce kitapta bu böyledir. İngilizce'deki kelimelerin büyük bir kısmının yabancı kökenli olduğunu herkes bilir.

— Yanılay: Ama İngilizce kendisiyle aynı dil ailesinden (Hint-Avrupa) olan Latihca ve Yunanca'dan almıştır. Ural-Altay dili olan Türkçe'yle, semitik bir dil olan Arapça ve bir Hint-Avrupa dili olan Farsça aynı aileden değildir; bu yüzden kaynaşamaz bağdaşamaz.

— Serbesti: Bu konuda yıllardır Yanılay'ın verdiği cevabı dinledik. Bu cevap sade bir insandan gelince, gerçeklerle ilgili bilgisinin eksik olduğunu hatırlatmakla yetinip, eksiğini ikmal etmesi için birşeyler söyleyebiliriz. Ama edebiyatçı olarak ünü olan ya da sosyal bilimlerden alınmış bir akademik unvan taşıyan kişiler de aynı şeyi söylerse onları en hafifinden sorumsuzlukla suçlamak hakkımız olur. Çünkü, bir çoğu yabancı bir dile de hakim olan bu kişiler, Türkiye'de bu derece sıcak olan bu konuda sezgilerine değil vakalara dayanarak konuşmak zorunda hissetmeliler. Araştırsalar söylediklerinin ne kadar boş olduğunu kolayca görürler. Birincisi, İngilizce sadece kendi dil ailesinden olan lisanlardan kelime almamıştır: Türkçe'den Amerikan yerli lisan-

☞

larına kadar aklınıza gelebilecek her dilden kelime almıştır. İkincisi, aynı dil ailesinden sayılmak kelime akrabalığından ziyade dildeki yapısal benzerlikler yüzünden olur:

"Genetik olarak ilişkin olduklarına dair hiç şüphe olmayan lisanlar çok az müştereke sahip olabilirler... modern İsveçce ve modern Yunanca'da ortak kelimelerin sayısı o kadar azdır ki, kelime ortaklığını esas alacak olsak, bu iki lisanı ilişkin addetmek zor olurdu."[7]

Üçüncüsü, aynı dil ailesinden olmayan kelimelerden Türkçe ölçüsünde kelime almak bize özgü bir olay değildir. Korece ve Japonca'nın (her ikisinin de Türkçe'nin de içinde bulunduğu Ural-Altay dil ailesinden olduğu iddia edilir), Çince'yle alakasız bir dil ailesinden olduğunu hatırlayıp, linguist Edward Sapir'den şunları okuyalım:

"Bir kültür merkezi olarak görülen bir halkın dili, elbetteki çevresindeki diğer dillerden etkilenmesinden çok daha büyük bir ölçüde onları etkileyecektir. Çin dili, Korece, Japonca ve Vietnamca'nın sözlüklerine sel gibi yağdı, fakat karşılığında hiçbir şey almadı."[8]

"Eğitim görmüş bir Japon'un Çince bir kelime kullanmadan düzgün bir tek cümle kuramıyor oluşunu, bugünkü Siyamca ve Burmaca'nın, Hindu Budizmi'yle yüzyıllarca önce gelen Sanskritçe ve gayrı Sanskrit Hint dillerinin derin izlerini taşıyor oluşunu öğrendiğimizde, veya Latince ve Yunanca öğretilmesine taraftar olalım olmayalım, her argümanımızın Roma ve Atina'dan bize gelen kelimelerle donanmasına baktığımızda, eski Çin kültürünün, Budizmin, klasik Akdeniz medeniyetlerinin dünya tarihindeki öneminin ne ölçüde olduğuna dair bir fikir edinebiliyoruz. Beş dil vardır ki kültür taşıyıcıları olarak büyük bir öneme sahip oldular: Klasik Çince, Sanskritçe, Arapça, Yunanca ve Latince."[9]

Mülayim: Türkiye'de bütün gericiler Osmanlıca'yı savunurken, Öztürkçecilik Türkiye'de hemen hemen bütün ilericilerin sahip çıktığı bir davadır.

Vurgulayalım: Eğitimli bir Japon, Çince bir kelime kullanmadan düzgün bir cümle kuramaz. Tekrarlayalım, Japonca ve Çince bambaşka iki dil ailesindendir.

— Yanılay: Ne yapalım, Japonlar da aynı hatayı yapmış; kendi öz değerlerinden ayrılmalarının açısını çekiyorlardır.

— Serbesti: Avrupa ve Amerikaya teknolojik üstünlükleriyle korkulu rüyalar yaşatan Japonların dilinde yapılması gerekli "devrim"i şimdilik Japon Öztürkçecilerine(!) bırakıp, şu noktaya dikkat çekelim: Osmanlı Türkçesi'nin aynı aileden olmayan dillerden bol miktarda kelime alması sırf bize özgü değildir. Yabancı dillerden kelime aktarma konusunu irdelemeye devam edelim. Daha önce dünyanın kelimece en zengin dili sayılan İngilizce'nin bu konudaki davranışıyla ilgili bir şeyler okuyalım:

"Modern bir İngilizce sözlükte bulunan kelimelerin yüzde 75'i başka dillerden aktarılmış olmakla birlikte eski İngilizce orijinli kelimeler konuşma İngilizcesi'nde çok kullanılır (yüzde 50 veya 60 oranında). Başka dillerden aktarma, türetme, kompozisyon, kısaltma, harmanlama ve başka süreçler, İngilizce kelime stokunun muazzam çeşitliliğini, zenginliğini ve kozmopoliten karakterini veren ana kaynaklardır."[10]

"İngilizce sözlüğün yarısından fazlası yabancı orijinlidir"[11]

Diller, kültürler gibi nadiren kendine yeterlidir. Bu yetersizliklerini gidermek için kullandıkları meşru yollardan biri yabancı dillerden ithalat yapmaktır. Bu ithalat rasgele değil belirli kanunlar içinde cereyan eder.Bu konuya ilerde döneceğim. İhracatçı diller, genellikle, belirli bir tarihsel aşamada ileri olan kültürlerin dilidir. Mesela, Ortaçağ'ın en ileri kültürlerinden birinin dili olan Arapça'dan Hint-Avrupa dillerinden çoğuna, özellikle bilim terminolojisine birçok kelime girmiştir. -Türkçede de olan sıfır, şifre, zenit, kimya, cebir, nadir, alkol, bizmut, alkali, algorizm gibi. Müzikteki İtalyan etkisi, opera, tempo, piano, soprano, virtuozo gibi kelimeleri pek çok dile sokmuştur. Bazan da aktarılan kelimenin işaret ettiği şeye benzer bir şeyin o kültürde bulunmayışı ithalata sebep olur. Avusturalya yerlilerinin kullandığı ve fırlatıp atıldığı yere dönen bir silah olan "bumerang" böyle bir kelime.

Bir de istilacı, kolonyalist ve emperyalist etkinin yarattığı zoraki bir dilsel ithalattan bahsedilebilir. Mesela Norman istilasıyla (1066), İngilizce'ye başta mülki, dinî, askerî ve felsefi alanda olmak üzere birçok Fransızca kelime girdi. Aynı şekilde o dönemde İngilizce'den Fransızca'ya bir akım görmüyoruz; çünkü Fransızlar yönetici sınıfı teşkil ediyordu.

Bugün ise kapitalist dünyaya Amerika'nın efendi olmasıyla, İngilizce'den Fransızca'ya müthiş bir akın başladı. Anglomanya diye etiketlenen bu olguyla, İngilizce adeta Norman istilasıyla başına gelenlerin intikamını almaktadır. Özellikle teknolojik üstünlüğün yarattığı teçhizat ve kavram transferinin getirdiği bu tabiî olgu, Fransız püristlerini gırtlaklarını yırttırırcasına feryat ettirmektedir -dilde tabiî bir olguyu askerî bir istila ile karıştıranların hezeyanları. İşinin yürümesini isteyen pragmatik kapitalist, mühendis, teknisyen, işçi elbette kulak asmayacaktır bu pürist zırvalara ve bu kelimeler -şimdiki nesil, püristlerin yarattığı manevi terör yüzünden biraz terüddütle de kullansa- bir sonraki nesil için mükemmelen Fransızca'nın malı olacaktır.

Türkçe, yabancı dillerden kelime alırken çevresindeki dilleri etkilemekten geri kalmadı. Öğrendiğimize göre eskiden İngilizce diğer Hint-Avrupa dillerine benzeyen Ermenice, Türkçe'ye çok daha yakın hale gelmiş.[12]

Öztürkçenin milli birliği güçlendireceği yanılgısı

— Mülayim: Türkçe'deki özleştirmeyi zorunlu kılan bir sebep vardı. Cumhuriyet'in Osmanlılık'la bütün bağlarını koparması gerekiyordu. Osmanlıca bu bağlardan biri olarak görülmüştür. Belki de mahzurları öngörülmüş olmasına rağmen, Misak-ı Milli sınırları içinde Osmanlılık gibi kozmopolit değil, temelde Türk olan bir cumhuriyetin, Türkün öz değerlerine dönerek kurulabilmesi için Osmanlıca'nın tasfiyesi şarttı.

— Serbesti: Evet ben de o gerekçeyle yapıldığına inanıyorum. Ama Osmanlılığın köhne ve gerici politik yapısını ona nazaran modern ve ilerici Türkiye Cumhuriyeti halinde devrime uğratmak için, Osmanlılığın kültürel mirasını reddetmek gerekmiyordu.

— Yanılay: Politikayla kültürün ilişkisini mi yadsıyorsun?

— Serbesti: Elbette şu dünya denen gezegende, hatta kainatta olup biten her şey birbiriyle ilişkilidir. Demek istediğim, politik değişimlerin kültürel değişimlerle bire bir ilişkiler halinde cereyan etmediğidir. Bir örnek verecek olursak, Sovyetler Birliği son yüz elli yıl içinde köleci ve feodal ilişkilerden kapitalist ilişkilere ve şimdi de kendilerinin sosyalist dedikleri ilişkilere kadar çeşitli politik sistemler içinde yaşadılar. Bütün bu süreç boyunca Rusça, şimdiki neslin yüz elli sene önce yazılmış eserleri rahatça okuyabilecekleri kadar az değişti.

— Mülayim: SSCB belirli bir milletin değil çeşitli milletlerin cumhuriyetidir. Onlarda dilin bir millî beraberlik sorunu olması beklenmezdi zaten.

— Serbesti: Bugünkü Türkçe'nin millî birliği sağlamada Osmanlıca'dan daha etkili olduğuna inanmak, Öztürkçe'nin halk tan kopuk ve fukara hali karşımızda dururken, özleştirmecilerin böbürlenmelerine kanmak olurdu. Üstelik dil birliğini, milli birliğin ve vatanseverliğin bir şartı sanmak da hatalı.

İsviçre dört dili konuşan insanların yüzyıllardır bir arada yaşadıkları, insanlarının vatanseverliğiyle ünlü bir ülke. ABD de benzer şekilde, bazı yörelerin kamu okullarında Latin azınlık için İspanyolca öğrenim yapılırken, Ingilizce'nin yabancı bir dil olarak öğretildiği, Çinlilerin yoğun yaşadığı bölgelerde sokak isimlerinin bile latin harflerle beraber Çin harfleriyle yazıldığı bir ülke. SSCB, Çin, Hindistan, kırk elli dilin barış içinde bir arada yaşayabildiği ülkeler.

Bir de dilde baskı yapan devletlere göz atalım. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda, her iki bölge de halk yalnız Almanca veya yalnız Macarca konuşsun diye yüzyıllar süren bir baskı yapar. 1914 öncesi Alman İmparatorluğu da Lehçe ve Danimarkaca'yı silmek ister. Bu dilsel baskının ne millî birliği sağladığı ne de bu insanlara dillerini unutturduğunu tarih gösterdi. Üstelik, baskı yapan milletin diline karşı irrasyonel bir düşmanlık geliştirdikleri gibi, kendi dillerine de marazi bir duyguyla yaklaştılar. Kendi bağımsız devletlerini kurduklarında, Çekler, Hırvatlar, Sırplar, Romenler, Polonyalılar vs. aynı acımasızlıkla Almanca ve Macarca'yı topraklarından söküp, kendi dillerini de bu dillerin kalıntılarından temizlemeye çalıştılar.

Bu insanların yüzyıllardır çektikleri siyasi tahakkümün bir sonucu olan psikolojilerini anlamak çok zor değil. İnsan bize ne olduğunu merak ediyor. Yüzyıllardır biz mi Arapları yönettik, onlar mı bizi? Neydi bu dilden alınan kelimelerin günahı? "Bir Türk dünyaya bedeldir" gururuyla pusulasız bir Batılılaşma sarhoşluğu birleşince, tarihe bakıp bakıp "Ah ulan ah! Biz Arap'tan kelime alacak millet miydik?" deyip yüzyıllardır süregelmiş bir evrimle rafine olup o güne kadar gelmiş kendi içinde tutarlı bir kültürün en önemli unsuru olan dili, beğenmediğimiz o dille söylenen bir musikinin fonunda rakı mezesi yapıp yedik.

Böylece Arapça diye attığımız "hendese"nin yerine Arapların matematiğe yaptıkları büyük katkıdan önceki dönemin terimi olan Yunanca "geometri", yapılan işlemi çağrıştıracak şekilde isimlendirilmiş "tamamî hesap" (Bugünün Türkçesi'nde halâ mevcut fakat Arapça kökenli "tamam"dan) yerine "entegral hesap" dilimize girer. "Tabiiye" yerine yabancı bir kelimenin etimolojik kökenine inerek onu tercüme etmenin saçmalığı ortadayken "sibernetik"in dümenci, bugün parça parça bölünen "atom"un bölünmez anlamına geldiğini hatırlayalım- kalb edilen "yaşambilim" hayalet bir kelime olarak bir süre ortalıkta göründükten sonra yerini fiyakalı "biyoloji"ye terkeder.

Yanılay: Dilimizi yabancı dillerin egemenliğinden kurtarma, bilimsel bir şekilde işleyip geliştirme, halk dili-aydın dili arasındaki farkı kaldırma, Türkçe'yi ulusal birliğimizi sağlayacak etkinliğe eriştirme akımına Dil Devrimi diyoruz.

Dilde pürizm despotluğu

— Yanılay: Birçok ulusun tarihinde dillerini özleştirmeye çalıştıkları bir dönem gözlenmiş. Bu niye bizde olunca anormal karşılanıyor anlamıyorum. Ben özleştirmeye karşı olanlarda, biraz her yeniliğe karşı olanların tepkisini görüyorum.

— Serbesti: Tarihe bazan bu günü meşrulaştırmak için, ama genellikle ibret almak için başvurulur. Başka ulusların tarihindeki özleştirmeciliğe bakmak, bu konuda da bize ibret kabilinden bir şeyler öğretebilecek. Bizdeki Öztürkçecilik, "lisanda pürizm" adı verilebilecek elitist bir olgunun tarihi içinde daha iyi anlaşılabilir.

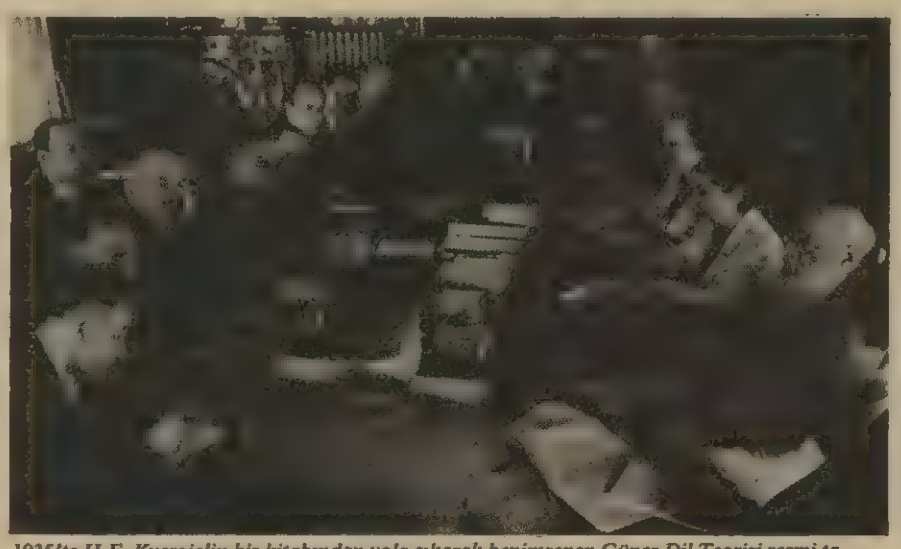

1935'te H.F. Kvergic'in bir kitabından yola çıkarak benimsenen Güneş Dil Teorisi resmi tarih tezine uygun olarak, Türk dilinin "taş ve maden devrinde, kültür kelimelerini güç yolu ile yeryüzündeki dillere yayan eski ve büyük bir kültür dili" olduğunu ileri sürüyordu. Bu tezi geliştirmek için kurulan Güneş-Dil Teorisi Dilleri Komisyonu bir toplantı sırasında.

1. Wayne Shumaker, **Literature and Irrational**, Prentice Hall, 1960, s.50.
2. Robert A.Hall Jr., **Introductory Linguistics**, Chilton Books, s.9.
3. Ahmet Cevat Emre, **T.D.K. Gramer Kolbaşısı, Türkçenin Yapılışı**, Burhanettin Basımevi, 1942.
4. John Hughes, **The Science of Language**, Random House, New York, s.11.
5. Yaşar Önen, "Alman Dil Devriminin Ana İlkeleri" **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, XVIII, sayı 1-2, Ocak-Haziran 1960, s.145.
6. Mario Pei, **The Story of Language**, J.B. Lippincott Co., Philadelphia and New York. s.38.
7. Roy Andrew Miller, **Japanese and Other Altaic Languages**, The University of Chicago Press, 1971, s.X.
8. Edward Sapir, **Language**, Harcourt, Brace and World, 1921, s.192.
9. a.g.e., s.194.
10. Paul Gaeng, **Introduction to the Principles of Language**, Harper and Row, Publishers, New York, s.132.
11. Ronald W.Langacker, **Language and its Structure**, Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1973, s.180.
12. Robert A.Hall Jr., **Leave Your Language Alone**, Linguistica, Ithaca, New York, 1950, s.150.

Gelecek sayıda devam edecek.

Öztürkçecilik ne kazandırdı?

RÜŞTÜ ERGUN

Ukuş Körki til ol, bu til körki söz,
(Aklın süsü dildir, dilin süsü söz),
Kutadgu Bilig'den (*)

Dil özleşmesini isteyenlerle, istemeyenler arasındaki savaşım, yüzyıllardır süregelmektedir. Cumhuriyet döneminde eşsiz insan Atatürk'ün önderliğinde özleşme yolunda büyük başarılar elde edilmiştir. Bu büyük insanın ölümünden sonra ise, yıllar geçtikçe, bu çok yerinde olan akımı engellemek isteyenler ortaya çıkmaktadır.

Ben, dil özleşmesinin, arıtılmasının ulusumuz için büyük önem taşıdığına inanmışlar arasında, "dilci" olmayan bir savunucu olarak yer almış bulunmaktayım. Bu konuda görüşlerimi sunmaktan mutluluk duymaktayım.

Türk Ulusu'na okuma alışkanlığı kazandırmayı kendisine amaç edinen Ahmet Mithat, İstanbul'da 1872'de yayımladığı **Dağarcık**'ın 1. sayısında şunları yazar: "... Milletimiz analisanı bulunan Türkçe'yi kaybederken, onun yerine, 'Osmanlı Lisanı' isminden başka hiçbir isim kabul etmeyecek olan bir lisan öğrenmiştir." "Milletimizin terakkisini ister isek, her ferdinin bülbül gibi şakıması için, kendisine kolaylık göstermeliyiz."

Ulusal kalkınmamızın Osmanlıca ile değil anadilimiz olan Türkçe ile yapılabileceğini gösteren bundan daha inandırıcı kanıt olur mu?

Aynı yıllarda, Recaizade Mahmut Ekrem, Şatobriyan'dan yaptığı **Atala** çevirisinin önsözünde, çevirinin başarılı olmadığını savunurken: "Evet, lisanımızın şair kubhiyat ve nekayisinden kat'ı nazar, hâlâ muradat ve tasavvuratımızı bile tamamiyle ifadeye kâfi olmadığı kaziyesi, nasfetkerân-ı efazıl ve evarifin ve hususiyle elsine-i garbiyeden birisine aşina olan erbab-ı maarifin bilâtereddüt itiraf ve teslim edecekleri şey olup bu kaziyenin hilafını iltizam edenleri iskâta ise mecburiyet olmadığı gibi..." demektedir. Çevirisindeki: "Meşcerenin nihayetinde ekl-i meyve-i tâk ile bibâk olmuş hirsler karaağaçların agsanı üzerinde sallanır, geyikler, karacalar bir lâk içinde yıkanır " tümcesini okuyunca insan şu soruları sormaktan kendini alamıyor: Bütün bu sözcüklerin anadilimizde karşılıkları varken onları kullanmazsak dilimiz nasıl gelişebilir, yakınılan eksikliklerden nasıl kurtulabilirdi?

Öztürkçecilik ne kazandırdı?

Bu iki örnekten sonra günümüze gelelim. **YeniGündem**'in 9. sayısında, Sayın Tuğrul Şavkay, "Ehl-i dil birbirini bilmemek insaf değil" başlıklı dil özleşmesini iğneleyici bir biçemle yazılmış yazısında, sorunun "aydınlar başta olmak üzere, okur-yazar sınıfına dahil hemen herkesce enine boyuna irdelenmesinin kaçınılmaz bir görev sayılmasını" istemektedir. Ben bu güzel isteğe yürekten katılıyorum. Kendisinin birkaç görüşü üzerinde duracağım: Önce, "Öztürkçecilik ya da arı dilcilik Türkçe'ye ne kazandırmış, bu kazandırdıklarına karşılıksa neleri alıp götürmüştür?" sorusunu yanıtlayayım. Bu akımdan sonra Türk dilinin sözcük sayısı 80.000'lere ulaşmıştır. Oysa eskiden -en güvenilir sözlük olan Kamus-u Türkî'deki yuvarlak 30.000 sözcüğün yalnız 11.000'i Türkçe idi, kalanı, Arapça ve Farsça.

Öztürkçecilik dilimizden birşeyler götürmüş olsa bile bunlar, kazandırdıklarının yanında devede kulak kalır. Bu kulakçıkları yitirmemek için de çalışılmalıdır.

Yazıdan birkaç alıntı daha yapıyorum: "Şurası inkâr edilemez bir gerçek ki dil 'devrim'inin ilk günlerinden itibaren Öztürkçecilik aydınlar arasında hızla yayılmış ve yeni dil büyük ölçüde 'tutturulmuş'tur." "Bütün bunlardan çok daha tehlikeli olarak Öztürkçecilik kısa zamanda bir 'fetiş' haline getirilmiştir." "Öztürkçecilik adına yapılanlara bir 'devrim' demek mümkün mü? Bir şeylerin devrildiği gerçek olmakla birlikte, bu hareketi başlatanlar buna devrimden önce inkılâp adını vermişlerdi. Onlar bu hareketin mimarı olarak 'inkılâp'ı uygun görmüşlerse biz niçin devrim diyelim?"

"Devrim"

Sayın Şavkay devrim sözcüğünü tırnak içine almış, ince harflerle yazmış. Bu sözcüğü beğenmediği açıkça ortada. Özgür olduğu bu düşüncesini kısaca şöyle yanıtlayacağım: Özleşme mimarlarının "inkılâp"ı "devrim"e yeğledikleri düşünülemez. Onlardan "devrim" sözcüğünü "bir düşünce ile" kullanmayanlara raslanamaz. O mimarların uslarından çıkarmadıkları bir gerçek, Atatürk'ün şu sözleridir: "Ülkesini, yüksek istiklâlini koruması bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır."

Özleşme yanlıları bu dileğin özüne uymaktadırlar. "İnkilâp", Arapça kökenli "kalb" sözcüğünden türetilmiştir. Bir halden başka bir hale geçme, ters yüz olma, değişmek vb. anlamlarında kullanılmıştır (**Kamus-u Türkî, Mükemmel Osmanlı Lügatı, Resimli Kamus-u Osmanî**'de bulunmamasını yayımlandıkları yıllardaki padişahın bu sözcüğün anlamından korkmasına bağlayabiliriz.) Bizim "birşeylerin devrildiği bir gerçek" görüşü ile "devrim"i kullanmamız uygun bir davranış sayılmaz.

"Tutturmak"

Sayın yazarın ilgimizi çekmek amacıyla tırnak içinde, ince harflerle yazdığı "tutturulmuş" konusuna gelince: Elbette devlet, özleşmeye arka çıkacaktı, onun benimsenmesi için yardımcı olacaktı. Bunda kınanacak bir yön aramamak gerek. Anadilini korumanın evrenselliğine bir örnek vermekle yetineceğim. Fransızlar dillerinin İngilizce'nin baskısından kurtulması amacıyla, bakanlıklar arası kurul oluşturup çalışmışlardır. **Annales De Radiologie** adlı bilimsel bir derginin 1975-18-2, sayısında, birçok İngilizce hekimlik terimi yerine bunların Fransızcalarını salık vermişlerdir. Bizde de gün geçtikçe yaygınlaşmaya başlayan "check-up" İngilizce sözcüğü yerine kendi dillerinde "examen de santé" denilmesini uyun bulmuşlardır.

Bay Şavkay'ın Öztürkçeciliği bir "fetiş" olarak nitelemesi de gerçekle bağdaşmaz. Çünkü anadiline susamış, onun yararına inanmış olanlar büyük bir arama çabası içindedirler. Halk dili ile bilim dilini özdeşleştirmek için, eski kaynaklardan Türkçe sözcükler bulunmakta, Türkçe köklerden yeni sözcükler türetilmektedir. Ulusa sunulan bu sözcükleri yürekten benimseyenleri, kullananları, yaptıkları işi "fetiş" olarak niteleyip kınamakta hakkımız var mı? Örneğin, sayın yazarın kullandığını görerek sevindiğim "irdeleme" sözcüğünü beğenmeyenler bizi bu çok güzel sözcüğü kullandık diye kınarlarsa uygun olur mu? Kullanmadığımız, öznel olarak bize kötü gelen bir sözcüğü ele alarak Dil Devrimi'nin karşısına çıkmamalıyız. İnancımızı yitirmeden dil arılaşmasının yanında olmayı amaç edinmeliyiz.

Bay Şavkay, Sayın Sina Akşin'in **YeniGündem**'de Türkçe üzerine düşüncelerini açıklamasına gösterilen tepkiye de değinmiş yazısında. Tartışmaların kırıcı olmaması gerektiğine inandığımı belirterek ben de bu konuya kısaca dokunacağım: Bay Akşin'in, "hiç şüphe yok ki, dil devrimi bu ülkeye büyük hizmette bulunmuştur" demesi, sevindiricidir. Ama böyle bir kişinin: "Ben de bir ara Öztürkçeci'ydim. Şimdi özgür Türkçeci'yim, rahatım, herkese de özgürlüğü, rahatlığı, cendereden kaçmalarını tavsiye ediyorum " demesi özleşmeye inanmışlarca yanılgıdır. Çünkü yeni sözcüklerin herkesi cendere gibi sıktığı savı bilimsellik taşımaz. Kitaba "betik", faize "ürem" demenit olarak kısaca, öğretim ve eğitimin bu sözcüklerle yapıldığını, öğrenmede çağrışımın büyük etkisi olduğu için bilinen köklerden türetilen yeni sözcüklerin anlamlarının çıkarılabileceğini söyleyebiliriz.

Sayın Şavkay yazısında, özleşmeyi savunan Sayın Şükrü Tahirgil'in bir tümcesini açıklarken, "yani bir tarafta arı dili savunan 'devrimciler', öte yandaysa arı dile karşı çıkan- eski dili savunan demiyorum, çünkü konuya biraz aşina olanlar dahi en 'gerici' kesimler içinde bile Osmanlıca'yı savunan tek bir Allahın kuluna raslanamayacağını bilirler- 'gerici' ya da 'tutucular' bulunmaktadır" diyor.

Bana kapalı gelen bu tümcedeki en gerici, gerici, tutucu, olumsuz nitemlerini bir yana bırakarak, **YeniGündem** 9.'un 36. sayfasında Sayın Attila İlhan ile Sayın İsmet Özel arasındaki söyleşide Bay İlhan'ın, "Atatürk'ün, Millî Demokratik Devrimin bir icabı olarak Dil Devrimi'ni çıkarması son derece yerinde." dedikten sonra Osmanlıca için, son derece nüanslı bir dil, şimdi bile Batı'dan bazı çeviriler yaparken yeni terimler uygulanıyor, olmuyor, ama Osmanlıcası'nı koysan şak diye oturuyor. O bakımdan Osmanlıca yetersiz diye bir lâfı kesin olarak kabul etmiyorum. Osmanlıca yeterli, son derece nüanslı güzel bir dil." diyor.

Recaizade Mahmut Ekrem'in, Osmanlıca'yı özellikle Batı dillerinden yapılacak çeviriler için yetersiz görmesine karşılık Sayın Attila İlhan'ın, yeterli bulmasını saygı ile karşılarız. İster yetersiz olsun ister yeterli, artık Osmanlıca'nın bizim için yalnız tarihsel değeri vardır. Yeni toplumun bilgisini, duygusunu artıracak bir etkisi söz konusu değildir. Bizi anadilimiz Türkçe güçlü bir ulus yapacaktır.

Burada, Bay İlhan'ın söyleşen Bay Özel'in, "Arapça'yı klasik diller içinde düşündüğümüze göre, onun gibi Yunanca ve Latince'nin de aynı şekilde insanın zihnî yeteneklerini geliştirme, ne söylediğini bilme açısından çok faydalı ve sağlıklı olduğunu savunuyorum. İnsan ancak klasik dillerle düşünmeye yeterli olabilir. Bu açıdan Türkiye'de birtakım insanların Yunanca ve Latince'nin savunmasını yapmaları sağlıklıdır." yargısına, böyle düşünmedeki özgürlüğüne hiçbir şey demeden, katılmak elde değil.

Klasik yabancı dilleri öğrenmenin yararlarını yadsımak ne denli yanlış olursa, kişinin zihinsel gelişmesinin en başta ve en çok, yalnız anadili ile sağlanabileceğini bilmemek de o denli yanlış olur.

Türkiye'de söz konusu klasik dilleri bilenlerin sayısı parmakla sayılacak ölçüde az olduğuna göre geri kalan herkesi ne söylediğini bilmez, zihinsel gelişmeleri eksik kişiler olarak düşünebilir miyiz?

Buraya üç yaşındaki torunumda gözlemlediğim, sözcükler ve öğrenme bağlantısını kısaca aktaracağım. Birgün kendisine "**şemsiye**mizi alalım da ıslanmayalım" dedim. Ertesi gün bana, "Dede, **yağmurluğu** alalım, ıslanmayalım" dedi (görevle ilgili adlandırış).

Elimde tuttuğum demir testeresinin ne olduğunu sorunca, "bu **testere**dir tahtayı ve demiri keser" dedim. Birkaç gün sonra bana, "Dede, bana **kestere**yi ver" dedi (görevle ilgili adlandırış).

Kendisini, göz ve kulak hekimlerine göstermiştik. Birgün kiraz yerken kirazla şişirdiği yanağını göstererek, "Dede yanağım şişdi, beni yanakçıya götür" dedi. Eğer ben onu oftalmolog ya da otorinolaringologa göstermiş olsaydım, kendisinin yanakçıya götürülmesi şakasını yapabilir mi idi?

Bütün bunlar dil devrimimize sıkı sıkıya bağlanmamızın gerekliliğini gösteren kanıtlardır. Birbirimize kırılmadan, gücenmeden tartışalım, tartışalım. Kendi görüşlerimiz değişmese bile bizi izleyenler üzerinde, onların gerçekleri görmesi için etkili olabiliriz.□

Yeni sözcüklerin herkesi cendere gibi sıktığı savı bilimsellik taşımaz. Kitaba "betik", faize "ürem" demenin, zararlı ve gereksizliğini öne sürmek de gerçeğe uymaz. Bugün üstüne titrediğimiz "özgürlük" sözcüğü, ulus, egemenlik vb. sözcükler de birçoklarına göre zararlı ve gereksiz olabilir. Ama bunlar yarının Türkiyesi'nin öz sözcükleri olacaklardır.

(*) A. Dilaçar, **Kutadgu Bilig İncelemesi**, TDK yayını, 1972

KİTAPLAR

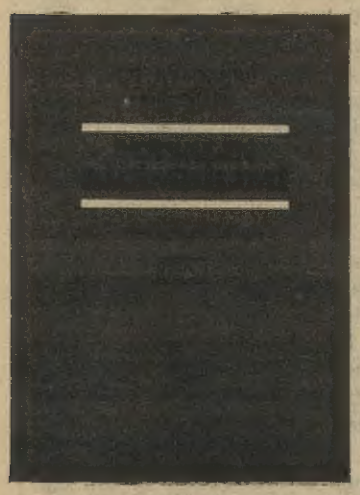

MASALIN/BİÇİMBİLİMİ

Vladimir Propp
Çev: M.Rifat-S.Rifat (BFS)

Ünlü Rus biçimcisi V.Propp'un, Mehmet Rifat ve Sema Rifat tarafından Türkçeye aktarılan **Masalın Biçimi** başlıklı yapıtı anlatı çözümlemesi alanında yapısalcılığın temel yöntemsel kaynaklarından birisidir. İlk kez 1928 yılında Rusça olarak yayınlanmış eserin 1958'den itibaren Batı dillerine çevrilmeye başlanmasıyla, göstergebilimden budunbilime uzanan bir düzlemde, yöntemsel açıdan yeni çıkış noktalarının desteği ve tamamlayıcısı olma özelliğini gösterdiği ve yapısalcı düşüncenin gelişimine katkılarda bulunduğu söylenebilir.

Masalın Biçimbilimi Rus peri masallarının (halk masalı) anlaşılmasına ve irdelenmesine yönelik bir çalışmadır. Propp, nesne olarak ele aldığı masallar bütününü (100 masal) irdelerken iki temel gözlemden hareket eder. Yazar, ilkin, o güne değin masalları inceleyen çalışmaların artsüremsel (diakronik), niteliklerine (masalların kökeni, doğuşu, vb. gibi konulara yönelmiş) karşı çıkmıştır. Propp'a göre masallar bütününü, o bütünün iç dinamiklerinden hareketle anlayacak bir yöntem geliştirilmedikçe artsüremsel yaklaşımlar anlam kazanmazlar: Sorun "**masalın kökeni**"ninden "**önce, masalın ne olduğunun bilinmesidir.**" Eşsüremsel bir irdeleme gereğini ön plana çıkaran bu ilk çıkış noktası ikinci dizi bir gözlemle somutlaşır. Bu ikinci nokta Propp'un, masalların yüzeydeki çeşitliliğinin altında ortak yapıya ilişkin gözlemi, başka bir deyişle çeşitli-yüzeysellik ile temeldeki tekbiçimliliğin bir aradalığıdır. Bu gözlemden hareketle, masalın ne olduğunun bilinmesi ile tüm masallara ortak değişmezlik ögesi arasında bir bağ oluşmakta, masalın anlaşılmasıyla yüzeyselliğin altında yatan yapının saptanması eşanlamlı girişimler olmaktadır. Bu çerçevede Propp'un yaptığı masalları karşılaştırmak, karşılaştırırken sözcelerden hareket etmek ve değişen ve değişmeyen sözceleri ayırmak olmuştur. Bu yöntem yazara, sözcelerde kişiler ve kişilerin niteliklerinin değiştiğini, ancak eylem ve işlevlerin aynı kaldığını saptama olanağını vermiştir. Propp'un sık kullanılan şu örneği yöntemini somutlaştırabilir: **"Kral, bir yiğite, bir kartal verir. Kartal yiğidi başka krallığa götürür." "Büyükbaba, Suçenko'ya bir at verir. At Suçenko'yu başka bir krallığa götürür." "Kraliçe, İvan'a bir yüzük verir. Yüzükten çıkan iri yarı adamlar İvan'ı başka bir krallığa götürürler."** Bu üç sözce bir arada ele alındığında kişilerin ve rollerin değişmesine karşın işlevlerin aynı kaldığı açıktır. Bunun için kişi eylemlerini olayların akışında soyutlamak yeterlidir.

Propp buradan hareketle 100 masalda 31 işlev saptamıştır. Kişi eylemleri olarak beliren bu işlevlerini yine 100 masalda 7 farklı kişi tipi ya da rol üstlenmektedir. Bu rol ve işlevler her zaman bir arada bulunmasalar da değişmez yapılar olarak belirirler.

Yöntem açısından temel olan masalların ayrıştırılması ve ayrıştırılan bölümlerin formel düzeyde yeniden ilişkilendirilmesidir. Ayrıştırma masalların "oluşturucu bölümlerini" ayırma, başka bir deyişle değişken nitelikli kişi eylemini bu niteliğinden soyutlama, ilişkilendirme ise bu bölümlerin bütünle ve kendi aralarında kurduğu ilişkilerden hareket ederek anlatıları anlama yönelmektir. Bu yöntemin getirdiği önemli ve kalıcı ögelerden birisi de anlatıların eklemlenmesine ilişkin özelliğidir. **Masalın Biçimbilimi** bugün anlatı eklemlenmelerine ilişkin yapısal irdelemelerin öncüsü olarak kabul edilir. Bunun yanında özne ve karşıt-özne (yiğit ve hain) gibi birbirini bütünleyen iki ögenin anlatının temel özelliği olduğunu ön plana çıkaran, anlatıların bu iki öge arasında bir karşılaşma noktası olduğunu vurgulayan gene Propp olmuştur.

Esere ilişkin bu özellikler yanında Propp'un biçimciliğin temsilcisi bir araştırmacı olduğunu gözardı etmemek gerekir. Biçimcilik her ne kadar yapısalcılığın kaynaklarından birini oluştursa da yapısalcı yöntemden ayrılan birtakım vurgular da içermektedir. Biçim ve içerik arasındaki ilişkide, biçime verilen mutlak öncelik bu kopuşun en belirgin noktasıdır. Lévi-Strauss'un biçimciliğe ve Propp'a yönelttiği temel eleştiri de burada yatar. □

Ali BAYRAMOĞLU

MEHMET SÖNMEZ'in
YENİ KARTLARI ÇIKTI

İstanbul/Akademi, Sander, Gençlik, Türkü Kitabevleri. **Ankara** Dost Kitabevi. **İzmir**/İleri Kitabevlerinde.

YAPIŞTIRMA BIYIK

Salâh Birsel (Özgür)

Salâh Birsel, **Salâh Bey Tarihi** dışında kalan denemelerine **1001 Gece Denemeleri** genel adını vermiş. Şimdilik, **1001 Gece Denemeleri** dizisinde yedi kitap var: **Şiir ve Cinayet, Kurutulmuş Felsefe Bahçesi, Paf ve Puf, Halley Kimi Kurtarır, Amerikalı Tolstoy, Bir Zavallı Sarı At** ve **Yapıştırma Bıyık.**

Yapıştırma Bıyık'ın kapsamına, Birsel'in 1969'da yayımlanmış ve tiryakilerinin çoğunun eline geçememiş (olsa gerek) **Kendimle Konuşmalar**'ı da alınmış. Böylece yazarın denemeciliğinin dünü ile bugününü birarada bularak değerlendirme fırsatı da yaratılmış oluyor okur için.

Kendimle Konuşmalar'ı okuduğum yıl, benim de deneme yayımlamaya başladığım yıldır. Yeniden okurken, hemen hiçbir zaman, neredeyse hiçbir konuda, yakamı bırakmayan nostaljinin hazzıyla doldum. Moda haline getirilmesi ile bile yüreğim soğumamıştı nostaljiden ya, **Kendimle Konuşmalar**'ın ancak 16 yıl önceye uzanan "geçmiş"liği değildi sanırım beni çağsatan. Üstelik Birsel'in denemeleri, üzerlerinden hiç zaman geçmemişcesine taze. Diliyle, biçemiyle "ruh"uyla... Herhalde "Doğru Düşünce İplikleri" ile, hem de surat sallandırmaksızın iş işleyenlerin günümüzdeki nedretine bir kez daha hayıflanmamdı beni çağsatan.

Deneme; nedense ve neredeyse, bir türlü kendini yazdıracak denemeci bulamıyor, bulduğunu çoğaltamıyor bizim yazınımızda. Salâh Birsel "Lotüs Çiçekleri" adlı denemesinde: "Ama Ataç, Yetkin, Eyüboğlu gibi kaç denemecimiz var? Modaya uyarak, 'Bir adaya çekilmemiz gerekse, yanınıza Türk denemecilerinden kimlerin yapıtlarını alırsınız?' gibilerden bir soruyu bana da sorsalar, ilk adlar arasına bu üç denemeciyi yerleştirir, sonra da dururdum. Ama Haşim'i, Falih Rıfkı'yı unutmamaya da pek dikkat ederdim" (s.139) diyor. Bugün kaç kişi ekleyebiliyoruz bu listeye? Birsel'in kendisini; bilemediniz iki-üç yazarı daha (ama yine aynı kuşaktan) ve duruyoruz.

"Kendimle Konuşmalar"dan, "Tütünsüz Cigara İçmek", "Işık, Biraz Daha Işık", "Kimileri Günlük Sever" ve hele, ille de "Yaşamanın Korkulukları" başlıklı denemeleri çok düşünerek okuyor insan. " 'Kimileri yaşama yerine, yaşamanın betimlemesiyle yetinebilirler.' Ama gençlikte bu, herkesin başına gelebilir. İnsanoğlu, yaşamanın içinde olduğu süre onu pek değerlendiremez. Sanatçıların bir yaşama felsefesine varmaları, daha çok ileri yaşlarda, yani yaşamanın dışına çıktıkları, ya da bir kenarına itildikleri yıllarda gerçekleşebilir." (s.127) sözleri üzerinde takılı kaldım ben uzun süre.

"Marg Pickford" adlı denemede, konuşma dili ile yazı dilinin ayrımlarına değinen Birsel'in bu konu üzerindeki uzun düşünce ve eylem serüveninin ilk izlerini yine **Kendimle Konuşmalar**'da sürmeye başlıyoruz. "Kızılderililerin Dönüşü", "Güldesteleri Sevmem" gibi gayet Ataç'ca bir tümce ile başlıyor. Birsel'in yazın konularına ilişkin düşünceleri, hep denemeci kaleminin kıvraklığıyla değinilip geçilivermiş izlenimini bıraksa da, haddeden geçmiştir.

Yapıştırma Bıyık'ta 17 deneme yer alıyor. Artık yazar iyiden iyiye, konudan konuya sıçrayıp zıplamakta, uçan kaçan bir dil ile biçemi ağdalandırmaktadır. Denemeleri üzerine tek tek eğilip her biri üzerine bir muhabbet koyultmanın yeri burası değil. Ancak bir tek yazıdan bir tek alıntıyla, denemecilik işinin ve Birsel yazıcılığının koronerine uzanmadan söze nokta koyamayacağım; bağışlana!

"Ben yazılarımda sadece insanlara çengel atmaya çalışırım. Onların düşüncelerine, sözlerine, düşlerine, mutluluklarına, acılarına, sevinçlerine ve ayran içişlerine eğilirim. Bir başka deyişle, yaşanılanı yeniden yaşatmaya bakarım. Aklı başka yerde olanlardan, kaleme gelmezlerden, ters-perslerden, gönül belasına düşenlerden tutun da, çanakyalayıcılara, hıkmıkçılara, deli raziyelere, iyilik pehlivanlarına, diktatörlere, maçabeylerine, uzaktan merhabacılara değin herkes benim tencerede pişer. Bir insanın belli bir zaman parçası içinde bir yerlerde yaşamış olması, belli sokaklardan geçmesi, belli insanlarla konuşması, tartışması, selamlaşması ne güzel şey: Bunların topu dünyanın Pendübuhara yol halılarıyla döşenmesinde, tarihin tarih olmasında kılıç üşürmüş kişilerdir." (**Mostra**, s.83.) □

Füsun AKATLI

BU BİR DUYURUDUR...

Magazinel anlayışın dışında yazıya dökülen müziğin ülkemizde yaygınlaşmasının zorluklarını biliyor muyuz?

Okunan müzik: yazınsal düzlemde incelenen, tartışılan, eleştirilen müzik... Müzik dinlemeyi en azından kendinde bir sorunsal olarak görenlerin özlemi değil mi?

(Stüdyo İmge), buram buram 'optimizm' kokan bir müzik yayını olarak nicedir boşluğunu hissettiğimiz bu alanlarda uğraşı verecektir.

(İLGİLENENLERE DUYURULUR)

STÜDYO İMGE

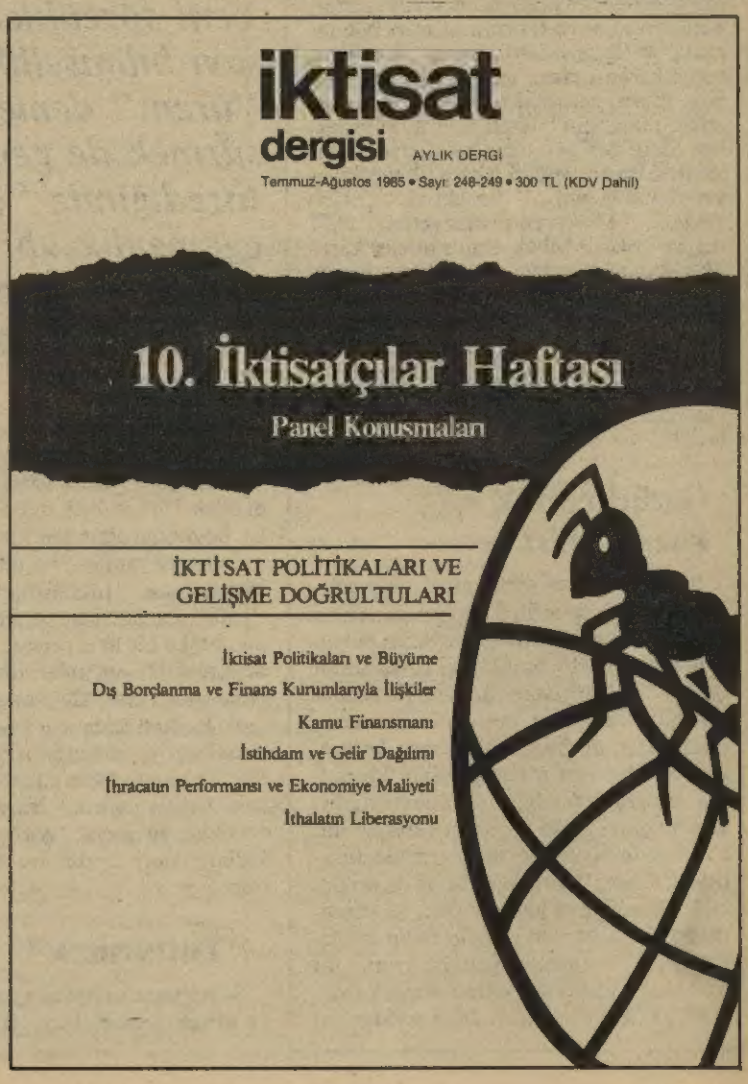

TELEVİZYON

Kaliteli filmler

Ağustos'un ikinci yarısında oldukça kaliteli bir TV'de Sinema programı uyulanacak. Hemen her türden ilginç filmler gösterilecek.

17 Ağustos'ta bu yıl ölen Henry Hathaway'in yönettiği, Dean Martin ve Robert Mitchum'ın oynadığı "Kumar ve Ölüm" ('68, ABD) adlı western yayınlanacak. Kırk yılda altmışı aşkın western, detektif ve serüven türü gerilim filmleri yapan yönetmen oldukça yetenekli ve esnek bir sinemacı. Mitchum, birçok türde çok değişik rollerin üstesinden başarıyla gelmişti, western ise en başarılı olduğu alan. Martin 1956'ya dek Jerry Lewis'le ABD'nin en iyi güldürü ikilisini oluşturmuştu. Sudan bir konuda, sudan bir türde başarılı bir sinema ürününü izleyecek zamanınız varsa görün.

Aynı akşam Atıf Yılmaz'ın yönettiği, Zeynep Değirmencioğlu, Sadri Alışık ve Meral Taygun'un oynadığı "Gelinlik Kızlar" (72, TR) gösterilecek. Bir zamanların Ayşecik'ini bir de büyüyünce denediği bu filmde Yılmaz, ondan çok Alışık ve Taygun'dan iyi oyun alıyor. "Ayşecik", daha sonra genç oyuncu olarak ününü sürdüremeyeceğini anlayıp sinemayı bıraktı.

18 Ağustos günü Don Siegel'in yönettiği, Lee Marvin, Angie Dickinson, John Cassavettes ve Ronald Reagan'ın oynadığı "Katiller" ('64, ABD) var.

Aynı akşam ABD'lilerin en sevdiği yönetmen John Ford'un yönettiği "Eve Dönüş" ('40, ABD) yayınlanacak. John Wayne, Thomas Mitchell, Ian Hunter ve Ward Bond'un oynadığı filmin senaryosunu Holywood'un ünlüsü Dudley Nichols yazmış; görüntü yönetmeni ise iki sayı önce anlattığım kamera sihirbazı Gregg Toland. İrlanda asıllı oyun yazar Eugene O'Neilli'in birer perdelik dört oyunundan uyarlanan film hem O'Neill'in, hem Ford'un denizcilik anılarından izler taşıyor. 1895-1973 arasında yaşayan, sinemada birçok küçük işten sonra 1917'de başladığı yönetmenlikte 110 uzun film çeken Ford'un, birçoğunu izlediğimiz ünlü filmlerinden "Muhbir" ('35), "Gazap Üzümleri" ('40), "Vadim O Kadar Yeşildi ki" ('41) ve "Sessiz Adam" ('52) kendisine dört kez en iyi yönetmen Oscar'ını kazandırmıştı. Dört kez New York Film Eleştirmenleri ödülü, iki kez de savaş döneminde yaptığı kısa belgesellerle belgesel film Oscar'ını kazanan Ford naiv, karmaşık ve düzensiz düşüncelerinden çok popülist ve duygusal yanına dayanarak yaptığı filmlerle yeni bir ulusun "halk sanatçısı" olarak sevildi. Hemen tüm yapıtlarında Amerikan folk şarkılarından oluşturduğu müzikler, diyaloglardan daha önemlidir. Birçok filmi western klasikleri arasına giren yönetmenin kahramanları da kendisine benzer.

Sığ gerici siyasi düşüncelerine karşın, bu başarılı yönetmen ve

Üstte: "Katiller"de Angie Dickinson ve Ronald Reagan.
Altta: Joan Fontaine, Alfred Hitchcock ve Cary Grant "Şüphe"de.

oyuncunun, sinemanın en büyük görüntü yönetmeni Toland'la yaptığı bu nefis filmi izlemeli.

20 Ağustos akşamı bir otobiyografik film izleyeceğiz: Elia Kazan'ın Kırk Douglas, Faye Dunaway ve Deborah Kerr'i yönettiği "Kader Değişmez" ('69, ABD). Asıl adı Elias Kazancıoğlu olan 1909 İstanbul doğumlu Kazan dört yaşındayken ailesiyle ABD'ye gitmiş, Yale Üniversitesi'ni bitirip 1932'de "Group Theatre"ı kurmuştu. 1935'te tiyatro yönetmenliğine başlayan Kazan '40'larda Broadway'in en iyisi olmuştu. '63'e dek sürdürdüğü tiyatroda A.Miller, T.Williams ve Robert Anderson gibi büyük yazarların hemen tüm oyunlarını sahneleyen Kazan, gerek tiyatro ve sinema yönetmenliğiyle, gerekse '47'de iki arkadaşıyla kurup Strasberg'in yönetimine verdiği Actor's Studio ile Amerikan tiyatro ve sinemasını derinden etkiledi. 45'te yönettiği ilk filmi "Brooklyn'de Bir Ağaç"la James Dunn ve Peggy Ann Garner'a Oscar kazandırdı. 1947'deki yahudi düşmanlığını eleştiren filmi "Centilmen Anlaşması" en iyi yönetim, film ve yardımcı aktris Oscarlarını aldı. 1949'da "Pinky"de zenci düşmanlığına karşı çıktı. Çok iyi oyuncu yönetimine karşın statik olan bu filmlerin ardından çektiği "Bumerang" ('47) ve "Sokaklarda Panik" ('50) adlı toplumsal gerilim filmleri sinematografik açıdan daha üstündür. En ünlü öğrencisi Marlon Brando'yu Broadway'deki başarısından sonra sinemaya aktardığı "İhtiras Tramvayı" ('51), "Zapata" ('52) ve "Rıhımlar Üstünde" ('54)de yıldızlaştırdı. Son ikisi arasında McCarthy Komisyonuna yaptığı itiraf ve ihbarlarla çoğunu kendi yetiştirdiği -başta Martin Ritt olmak üzere- birçok sanatçıyı ele vermişti. "Rıhtımlar Üstünde", bu nedenle, bir günah çıkartma, kendini affettirme girişimi olarak nitelenmişti. Yedi Oscar kazanan bu filmden sonra efsane James Dean'i sinemaya kazandırmış, "Cennetin Doğusu" ('55), "Taş Bebek" ('56), "Kalabalıktan Biri" ('57), "Vahşi Nehir" ('60), "Aşk Bahçesi (Splendour On The Grass) ('61) gibi peşpeşe ünlü filmler yönetmişti. 1963'te "Amerika, Amerika"yla "yazar-sinemacılığa" başlayıp kendini anlatmaya yöneldi. 1961'de yazdığı otobiyografik romanının bu uyarlaması büyük başarı kazanınca tiyatroyu bıraktı. Bu filmde "amcasıyla kuzeninin" İstanbul'dan ABD'ye göçünü anlatmıştı. 1967'de yazıp 69'da filme aldığı "Kader Değişmez"de ise "kuzeninin" Amerika'da zengin olduğu halde aradığını bulamayıp maddi değerler ortamından köklerine kaçışını anlatıyor.

24 Ağustos günü, çizgi-filmcilikten gelme, birçok Jerry Lewis filminin yönetmeni güldürü ustası Frank Tashlin'in, ABD'li komedyem Tony Randall ve İngiliz meslektaşı Robert Morley'le yaptığı "ABC Cinayetleri" ('65, GB) gösterilecek. Bu eğlenceli Agatha Christie parodisinde rol alan öbür oyuncular Anita Ekberg ve Maunice Dekham. Aynı akşam Mehmed Dinler'in yönettiği, T.Şoray, M.Soydan ve A.Rona'nın oynadığı sıradan bir melodram "Sana Dönmeyeceğim" ('69,TR) yayınlanacak.

25 Ağustos günü Nazizm ve savaş aleyhtarı Alman asıllı Erich Maria Remarque'ın romanından uyarlanan, Danimarka asıllı Douglas Sirk'in yönettiği, John Gavin, Liselotte Pulver ve Keenan Wynn'in oynadığı "Sevmek Zamanı, Ölmek Zamanı" ('58, ABD) var. Doğu Cephesinden izinli gelen ve bombalanmış kasabasında eski öğretmeninin kızıyla sevişip yine cepheye dönen Alman askerin öyküsünde yazar da görünüyor.

25 Ağustos gecesi, ünlü gerilim ustası Alfred Hitchcock'un ABD'de yaptığı ikinci film "Şüphe" ('40) gösterilecek. Bu filminde Joan Fontain, kocasının kendisini öldüreceğinden kuşkulanan genç kadın oyunuyla Oscar kazandı. Kocası rolündeki yıldız Cary Grant, Hitchcook'un ilk senaryosuna göre gerçekten karısını öldürecekken ABD'li yapımcıların devreye girip "onun gibi bir yıldızın katil olamayacağını" dayatmaları üzerine Hitchcock senaryosunu değiştirip Grant'ı masum çıkarmıştı. Bu durum filmin bir tür modern "tragedya" niteliğini darmadağın etmiş olsa da üstad yine üstün bir gerilim "yapıtı" ortaya koyabilmişti. Özellikle Fransız Yeni Dalga akımının çok yüceltiği "dahi sanatçı" üzerine daha önceki sayılarda genişçe yazmıştım.

27 Ağustos'ta Billy Wilder'ın yönettiği, Jack Lemmon, Walter Matthau ve Klaus Kinsky'nin oynadığı "Buddy Buddy" ('81, ABD) yayınlanacak. Hukuk öğrenimini yarıda bırakıp gazeteci olarak Almanya'ya giden Viyanalı Wilder, sinemaya burada, daha sonra ABD'ye kaçacak, Alman yönetmen Robert Siodmak'a senaryo yazarak girdi. Sonra ABD'ye kaçtı. Charles Brackett'la başarılı bir senaryo ikilisi kurdular. Lubitch'in geçenlerde izlediğimiz "Ninoçka"sının, Hawk'ın "Ateş Parçası"nın senaryolarını birlikte yazdılar. 1942'de işi ilerletip yönetim-senaryo-yapım ortaklığı kurdular. "Yitik Haftasonu"yla '45'te, "Sunset Bulvarı"yla, '50'de senaryo Oscarı'nı birlikte aldılar. İlki Wilder'a en iyi yönetmen Oscarı'nı da kazandırdı. 1950'de ayrıldılar; Wilder "Öğleden Sonra Aşk" ('57), "Son Tanık" ('58), "Bazıları Sıcak Sever" ('59) gibi bir dizi başarılı filmden sonra '60'ta "Apartman"la en iyi yönetim, en iyi film ve yen iyi senaryo Oscarlarını aldı. "Bazıları Sıcak Sever", "Apartman", "Sokak Kızı İrma" ('63), "Avanti!" ('72)'de yalnız Jack Lemmon'ı;"Şans Bisküvisi" ('66), "Baş Sayfa" ('77) ve "Buddy Buddy"de Lemmon ve Matthau'yu birlikte yönetti. Sinemanın başarılı ikilisini, Wilder filmleri dışında "Garip İkili" ('68)'de de birlikte oynamış, "Kotch"'ta ('71) ise Lemmon yönetmenlik, Matthau aktörlük yapmış ve en iyi oyuncu Oscarı'na aday gösterilmişti. Ayrı ayrı da değişik türlerde başarılı oyunlar çıkaran sanatçıları birçok filmde izledik. Burada da Wilder'ın başarılı yönetiminde çok iyi oynuyorlar.

31 Ağustos'ta William Fraker'ın yönettiği, Lee Marvin, Jeanne Moreau, Jack Palance'ın oynadığı "Monte Walsh" ('70, ABD) yayınlanacak. Kurguculuk ve kameramanlıktan görüntü yönetmenliğine yükselen ve bu konudaki ustalığını "Rosemary'nın Bebeği" ve "Bullitt"te kanıtlayan Fraker bu filmden sonra bir tane daha yönetti ve yeniden görüntü yönetmenliğine döndü. Ama bunun nedeni yönetmenlikte başarısız olması değildi. Eski mert, yalnız, çocukça filozof kovboyların gelişen endüstriyle ortadan kalkmasını anlatan bu hüzünlü komedi, Fraker'ın başarısını yeterince gösteriyor.

Akşam ise, bir yerli komedi var: Temel Gürsu'nun yönettiği "Kızını Dövmeyen Dizini Döver" ('77). Oynayanlarsa Müjde Ar, Mahmut Cevher, Müşfik Kenter, Nedret Güvenç ve Ferhan Şensoy.□

Ahmet GÜNLÜK

ELEŞTİRİ

Bir Açıklama

1-15 Ağustos 1985 Tarihli **YeniGündem**'de yayınlanan Rasih Nuri İleri imzalı, İstemeye İstemeye" yanıtının benimle ilgili bölümüne açıklık getirmek isterim:

Sayın Rasih Nuri İleri yazmasa, henüz **Aydın Üzerine Tezler**'i okuyamadığımdan, Sayın Yalçın Küçük'ün benim yüzümden bir gaf işlediğini bilemeyecektim. Ben şu anda, Küçük'e, İleri'nin **Somut** dergisinde bir yazısı "daha" çıktığını, Sabahattin Ali'nin öldürülmesi olayıyla ilgili olarak o yazıya da bakılabileceğini salık verdiğimi anımsıyorum; Sayın Küçük'ün de o sayıyı bulmaya çalışacağı yanıtını.

İleri'nin **Somut**'taki yazısında -ondan önce yazdıklarında da- S.Ali'nin sorgulamada öldüğü belirtiliyor. Mayıs 4'te okuduğum bu yazıyı yirmi gün sonra tabancayla vurulmuş diye aktarmam oldukça anlamsız? Gene de "insandır beşer, akıldır şaşar" hesabına vurursak, benden ya da Küçük'ten çıkmış olan, ama Sayın Rasih Nuri İleri'den doğmayan bir yanlışlık ortada. Hele Küçük'ün çok parlak bulduğum belleğini benimkiyle karşılaştırınca bu sorumluluğu benim üstlenmem gerekiyor. (Acaba o geceki içkili akşam yemeği davetinde bulunan Aziz Nesin ve Ali Ulvi'leri ne anımsıyorlar?) Böylece bu iki değerli araştırmacıdan özür diliyorum. Ayrıca Yalçın Küçük'ün, benim sözüme, yazılı bir belgeye bakmayacak kadar güven duyması da onurlandırdı beni, teşekkür ederim. Demek ki söyleyen ben bile olsam (!) kimseye kanmamak gerek.

Sabahattin Ali'nin öldürülüşü olayı, yeni bazı gerçeklere ışık tutacaksa, bu konuda bilgisi olanların açık ya da kapalı bir oturumda biraraya gelmeleri doğru olur kanısındayım. Örneğin bu konuda herkesten çok "borçlu" olduğunu yazan Aziz Nesin'in o gece bizde çok etkileyici bir biçimde anlattıklarını neden kamuya iletmediği sorulabilir. Yoksa, Nesin'in eli çok sıkıdır (geçen gün asmasından bir salkım koruğu esirgedi benden; bamya pişirecektim.) Sabahattin Ali olayını da faize mi bağladı!

Bana sorarsanız, "komünizm her görüldüğü yerde ezilmelidir" düsturunun gizli ya da açık kol gezdiği bir ülkede, bu çok sevdiğim yazarın ölme nedeni kurşunla değil, başının sopayla ezildiği biçimindedir. Saygılarımla.

Leylâ ERBİL

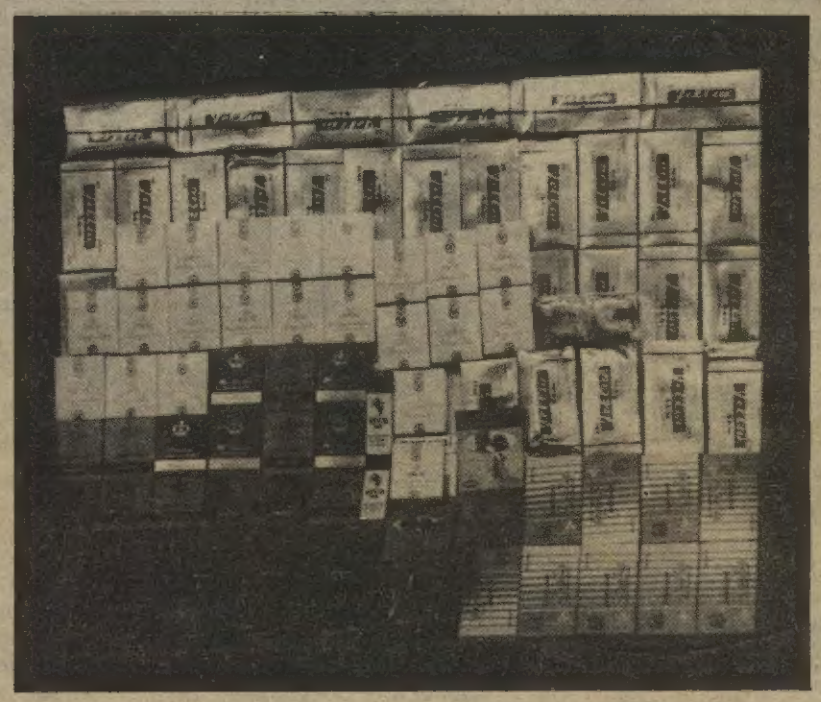

Seyyar "Amour" satıcıları

HAKAN KENİ

Karaköy'ün geçitten iskeleye uzanan dar sokakları sabah ve akşam kalabalığıyla seyyar satıcılar için eşi bulunmaz bir iş merkezidir. Japoncusundan, piyangocusuna, hıyar satıcısına kadar türlü seyyar esnafıyla "çok sesliliğe" sahip olan bu dar sokaklar bugünlerde hijyenik bir merkez olma yolunda.

Birkaç yıl öncesine kadar Karaköy civarında seyyar prezervatif satıcılarına tek-tük rastlanabiliyordu. Bu seyyarların öteki seyyar satıcılara göre en büyük farklılıkları "sessiz satış" yöntemi uygulamalarıydı. Hattâ birkaç ay öncesine kadar bile rengarenk kutularla, poşetlerle dolu tablaların gerisinde duran bu satıcılar sessiz bekleşirlerdi.

Böylesine kalabalık bir yerde insanların satıcılara yaklaşıp prezervatif alabilmesi bile büyük cesaret işi olduğundan, satıcıların bir de bağırarak müşterileri ürkütmekten kaçınmaları oldukça anlaşılabilir bir şeydi.

Bu gelenek son aylarda bozuldu. Satıcılar şimdi küçük seslerle de olsa "Amour, Amour" diye bağırıyorlar (Piyasaya son aylarda çıkan bir prezervatifin adı Amour)...

16 yaşındaki Gary Grimes'in drugstore'dan prezervatif alabilmek için 10 dakikalık mücadelesi, bu arada koca bir külah çilekli dondurmayı da satın almak mecburiyetinde kalması (42 Yazı), Schygulla'nın neredeyse eczaneden alınabilecek her şeyi satın aldıktan sonra prezervatif isteyebilmesi (Almanya'da Bir Aşk) gibi Batı toplumlarında 40 yıl öncesinde kalan çekingenliklerin Türkiye'de hâlâ geçerli olduğu düşünüldüğünde bu kadar kamuya açık bir yerde prezervatif alanların çok az olması beklenir. Fakat satıcı sayısı giderek arttığına göre bu varsayım doğru olmasa gerek. Nitekim sözkonusu mahalde yapılacak uzun süreli bir gözlem sonucu satışların oldukça iyi olduğu görülebilir. (Her yerde kolaylıkla bulunamaması Karaköy'deki satışları cazip kılıyor olmalı).

Alımlar genellikle "gizli" ve "ultra-açık" olmak üzere iki esas yöntem kullanılarak yapılıyor. Seyyar prezervatifçilerin çoğu köşelere yerleşmiş durumda. Gizli yöntemi kullanan müşteriler genellikle tezgâha arkadan yaklaşıyor, hiç etrafa bakmadan el altından alış-verişini bitirip yine gözleri önde yoluna devam ediyorlar. İkinci yöntemi kullananlar ise kutularını (ya da poşetlerini) alenen aldıktan sonra bir süre de ellerinde tutup neredeyse teşhir ediyorlar.

Sonuç olarak "normal" biçimde prezervatif alan yok gibi. Kutulardan ya da poşetlerden alan herkes o anda yüzlerce gözün kendi üzerinde olduğunun farkında. Ya o topluluğa (topluma) karşı "mahçupluğu" seçiyor, ya da saldırgan bir teşhirciliği. Galiba satın alınması da yaşanmasına benziyor Amour'un. □